

INSTYTUT WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

PRAWO W DZIAŁANIU

28

SPRAWY KARNE

Redakcja naukowa Łukasz Pohl

Wolters Kluwer

Warszawa 2016

ISSN 2084-1906

Nakład 200 egz.

Wersja papierowa Prawa w Działaniu jest wersją pierwotną (referencyjną)

Wydawca:

Na zlecenie Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości
Wolters Kluwer Polska SA
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

WOLTERS KLUWER POLSKA SA

Wolters Kluwer

DYREKTOR DZIAŁU PUBLIKACJI PERIODYCZNYCH

Klaudia Szawłowska-Milczarek

tel. (22) 535 82 03; 535 83 13

e-mail: czasopisma@wolterskluwer.pl

Szczegółowe informacje o prenumeracie czasopisma można uzyskać pod numerem infolinii
0 801 04 45 45; faks (22) 535 82 05

www.profinfo.pl

RADA PROGRAMOWA

Kauko Aromaa, Tadeusz Ereciński, Lech Gardocki, Uberto Gatti, Beata Gruszczyńska,
Carlos Martinez De Aguirre Y Aldaz, Vyacheslav Navrotsky, Lech Paprzycki,
Andrzej Rzepliński, Marek Safjan, Stanisław Waltoś, Dobrochna Wójcik, Adam Zieliński

REDAKTOR NACZELNY

Andrzej Siemaszko

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Elżbieta Holewińska-Łapińska, Łukasz Pohl, Marcin Romanowski,
Andrzej Siemaszko (Przewodniczący), Jerzy Stryk, Paweł Bachmat

REDAKCJA

REDAKTOR NAUKOWY – SPRAWY KARNE
Łukasz Pohl

REDAKTOR NAUKOWY – SPRAWY CYWILNE
Elżbieta Holewińska-Łapińska

SEKRETARZ REDAKCJI – SPRAWY KARNE
Paweł Bachmat

SEKRETARZ REDAKCJI – SPRAWY CYWILNE
Jerzy Stryk

REDAKTOR STATYSTYCZNY

Marek Marczewski

REDAKCJA JĘZYKOWA

Katarzyna Sowińska

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości,
ul. Krakowskie Przedmieście 25, 00-071 Warszawa

Spis treści:

Andrzej Siemaszko, Beata Gruszczyńska, Marek Marczewski, Katarzyna Drapała, Anna Więcek-Durańska, Działalność prokuratur rejonowych – analiza statystyczna	7
Marek Mozgawa, Magdalena Budyn-Kulik, Marek Kulik Tryb penalizacji zachowania polegającego na prowadzeniu pojazdu (mechanicznego i niemechanicznego) pod wpływem alkoholu w poszczególnych krajach Unii Europejskiej	47
Hanna Paluszkiewicz, Magdalena Błaszyk Analiza akt i kierunki orzecznictwa sądów w sprawach o przestępstwa z art. 203 k.k. i art. 204 § 3 k.k. popełnione na szkodę osoby małoletniej – aspekty procesowe związane z udziałem małoletnich w badanych postępowaniach karnych oraz ocena adekwatności obowiązujących unormowań kodeksu postępowania karnego	133
Marcin Byczyk Rozwiązania prawnokarne zapewniające ochronę konsumentów przed niewspółmiernymi świadczeniami w ramach umów wzajemnych żądanymi od nich przez przedsiębiorców – aspekt prawnoporównawczy	176
Konrad Burdziak, Paulina Banaszak Przestępstwo handlu ludźmi w świetle wyników badań aktowych	220
Mariusz Nawrocki Głosa do postanowienia składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 26.04.2017 r., sygn. I KZP 1/17	248

Contents:

Andrzej Siemaszko, Beata Gruszczyńska, Marek Marczewski, Katarzyna Drapała, Anna Więcek-Durańska, District Prosecutors' Offices operating structure – statistical analysis	7
Marek Mozgawa, Magdalena Budyn-Kulik, Marek Kulik Penalizing driving a vehicle (mechanic and not) under the influence of alcohol in chosen Member States of European Union.....	47
Hanna Paluszkiewicz, Magdalena Błaszyk Analysis of case records and courts jurisprudence in relation to offences committed against minors under Art. 203 of the Penal Code and Art. 204 sec. 3 of the Penal Code – aspects of proceedings on minors in examined criminal proceedings together with assessment on whether the applicable provisions of Code of Criminal Procedure are relevant	133
Marcin Bczyk Criminal law arrangements ensuring control of the consumers against bad practices in services under mutual arrangements claimed by entrepreneurs – comparative law analysis.....	176
Konrad Burdziak, Paulina Banaszak Human trafficking offence in the light of case file study	220
Marcin Nawrocki Gloss to the decree of the judicature of 7 judges of Supreme Court on 26 th of April 2017, ref. no. I KZP 1/17	248

Andrzej Siemaszko, Beata Gruszczyńska, Marek Marczewski,
Katarzyna Drapała, Anna Więcek-Durańska*

Działalność prokuratur rejonowych – analiza statystyczna

WSTĘP

Informacje o działalności prokuratur są najczęściej prezentowane w formie zestawień zbiorczych, o dużym stopniu zagregowania, przy czym odnoszą się one z reguły do prokuratury jako całości. Taki charakter ma np. coroczne sprawozdanie Prokuratora Krajowego (Generalnego) z działalności prokuratury w roku poprzednim. Niezmiernie rzadko publikowane są zaś dane ilustrujące działalność jednostek prokuratury poszczególnych szczebli – np. regionów (apelacji). Brak jest natomiast informacji na temat podstawowych aspektów funkcjonowania jednostek prokuratury szczebla najniższego, tj. prokuratur rejonowych, choć to one właśnie załatwiają *gros* spraw i pracuje w nich trzy czwarte wszystkich prokuratorów. Warto też dodać, że opinia publiczna również ocenia działalność prokuratury przede wszystkim przez pryzmat aktywności (lub jej braku) jednostek szczebla najniższego, nie zaś jej struktur najwyższych szczebli (Prokuratury Krajowej czy prokuratur regionalnych).

Wiedza o funkcjonowaniu prokuratur rejonowych wydaje się więc niezbędna, a jest nadal – szczątkowa. Niniejsze opracowanie ma zatem na celu jej uzupełnienie – przynajmniej częściowe – poprzez statystyczną charakterystykę podstawowych parametrów (wpływ spraw, sposoby zakończenia postępowań przygotowawczych, w tym umorzenia i akty oskarżenia, środki zapobiegawcze) działalności prokuratur rejonowych – zarówno ogółem, jak i w rozbiciu na poszczególne okręgi.

Wypada jednak z naciskiem podkreślić, że autorzy niniejszego raportu dysponowali jedynie zbiorczymi danymi obrazującymi funkcjonowanie prokuratur rejonowych w obszarze działania każdej z 45 prokuratur okręgowych, nie zaś informacjami uzyskiwanymi bezpośrednio ze wszystkich prokuratur rejonowych. Należy więc mieć świadomość, że są one, by tak rzec, uśrednione i tym samym nie oddają

* Prof. dr hab. Andrzej Siemaszko – współautor oraz redaktor naukowy niniejszego opracowania – jest profesorem zwyczajnym w IWS, był jego długoletnim dyrektorem; dr hab. Beata Gruszczyńska była do niedawna profesorem nadzwyczajnym w IWS, jest również wieloletnim profesorem nadzwyczajnym Uniwersytetu Warszawskiego w Instytucie Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji; dr Marek Marczewski jest adiunktem w IWS; mgr Katarzyna Drapała była do niedawna pracownikiem badawczo – technicznym w IWS; dr Anna Więcek-Durańska jest starszym specjalistą badawczo-technicznym w IWS.

ewentualnego zróżnicowania rozpatrywanych zmiennych między poszczególnymi prokuraturami rejonowymi w danym okręgu (np. w odniesieniu do wpływu spraw czy sposobów ich załatwiania).

Prezentowane niżej dane statystyczne (w formie tabel i wykresów) pochodzą z Prokuratury Krajowej. Informacje o obsadzie etatowej prokuratorów i asesorów oraz liczebności personelu administracyjnego opracowano w Wydziale II Spraw Osobowych Prokuratorów w Biurze Kadr Prokuratury Krajowej. Natomiast dane o ruchu spraw, czasie trwania postępowania, sposobach zakończenia postępowania przygotowawczego, umorzeniach według podstawy prawnej, środkach zapobiegawczych oraz sprawach przesłanych do sądu z aktem oskarżenia opracowała – specjalnie na potrzeby niniejszego raportu – Pani Barbara Koczywas, Główny Specjalista ds. Sprawozdawczości i Statystyki Prokuratury Krajowej, której autorzy opracowania przesyłają serdeczne podziękowania.

Niezależnie od bezpośredniego wykorzystywania udostępnionych danych źródłowych, na potrzeby prezentowanych zestawień obliczano również stosowne współczynniki (np. liczby prokuratorów na 100 tys. mieszkańców danego okręgu) oraz wskaźniki (np. sprawności postępowań przygotowawczych).

Autorzy wyrażają nadzieję, że niniejszy skromny raport przyczyni się do lepszego zrozumienia sposobu funkcjonowania prokuratur rejonowych i pomoże w obaleniu wielu narosłych wokół nich mitów.

1. Kadry

1.1. Prokuratorzy i asesorzy

W prokuraturach wszystkich szczebli w latach 2011–2015 pracowało nieco ponad 6 tys. prokuratorów¹ oraz asesorów (por. tabela 1). Zatrudnienie pozostawało w rozpatrywanym okresie bardzo stabilne i ulegało tylko niewielkim wahaniom. W 2015 r., w porównaniu z rokiem 2011, liczba pracowników merytorycznych nieznacznie zmalała – o około 3%.

Zatrudnienie asesorów zmniejszyło się natomiast istotnie. O ile w roku 2011 było ich 464, to w 2015 r. aż o 40% mniej – 286. Dane statystyczne nie wskazują ponadto, aby proces ten był związany z awansem zawodowym asesorów, gdyż liczba prokuratorów nie zwiększyła się. Wręcz przeciwnie, w ostatnich trzech latach, jak już wspomniano, zaznaczył się nieznaczny trend spadkowy.

Struktura zatrudnienia w latach 2014–2015 przedstawiała się następująco: w prokuraturach apelacyjnych pracowało około 6% ogółu prokuratorów, w prokuraturach okręgowych zaś – 25%. Zdecydowanie najwięcej osób, około 70% kadry prokuratorskiej, było zatrudnionych w prokuraturach rejonowych. W 2015 r. pracowało w nich bowiem 4171 osób, a zatem nieco mniej niż w roku poprzednim.

¹ Warto dodać, że z danych gromadzonych periodycznie przez CEPEJ Commission europeenne pour l'efficacite de la Justice (Europejska Komisja ds. Efektywności Wymiaru Sprawiedliwości) powołana przez Komitet Ministrów Rady Europy w 2002 r.) wynika, że Polska ma najwięcej prokuratorów w całej Unii Europejskiej. Dla porównania: dwuipółkrotnie liczbiejsze Niemcy mają o ponad tysiąc prokuratorów mniej (nieco powyżej 5000). Por. np. *Wymiar sprawiedliwości w Unii Europejskiej. Podstawowe parametry dla Polski i pozostałych krajów*, red. A. Siemaszko, Warszawa 2011.

Tabela 1 Zatrudnienie prokuratorów w latach 2011–2015						
Lata	Ogółem	Prokuratura generalna	Prokuratura apelacyjna	Prokuratura okręgowa	Prokuratura rejonowa	Asesorzy
2011	6 295	82	386	1 574	3 789	464
2012	6 230	86	366	1 548	3 905	325
2013	6 281	88	358	1 533	3 957	345
2014	6 216	88	360	1 524	3 905	339
2015	6 126	85	362	1 508	3 885	286

* Stan na dzień 31 grudnia każdego roku.

Źródło: Dane na temat zatrudnienia na podstawie Sprawozdań Prokuratora Generalnego z rocznej działalności prokuratury.

1.2. Liczba prokuratorów na 100 tys. mieszkańców

Jak już wspomniano, około 70% korpusu prokuratorskiego pracuje w prokuraturach najniższego szczebla (por. wykres 1).

Dość zróżnicowana jest jednak sytuacja poszczególnych okręgów pod względem liczby ludności. Wydaje się zaś, że liczba prokuratorów powinna być proporcjonalna do liczby ludności w okręgu, a jeszcze lepiej – gdyby odpowiadała liczbie popełnianych przestępstw. Niestety nie dysponujemy danymi statystycznymi obrazującymi nasilenie przestępczości w obszarach działania poszczególnych okręgów prokuratury. Pozostaje więc odniesienie danych o liczbie prokuratorów do liczby mieszkańców – poprzez skonstruowany w tym celu – współczynnik na 100 tys. mieszkańców w każdym z okręgów.

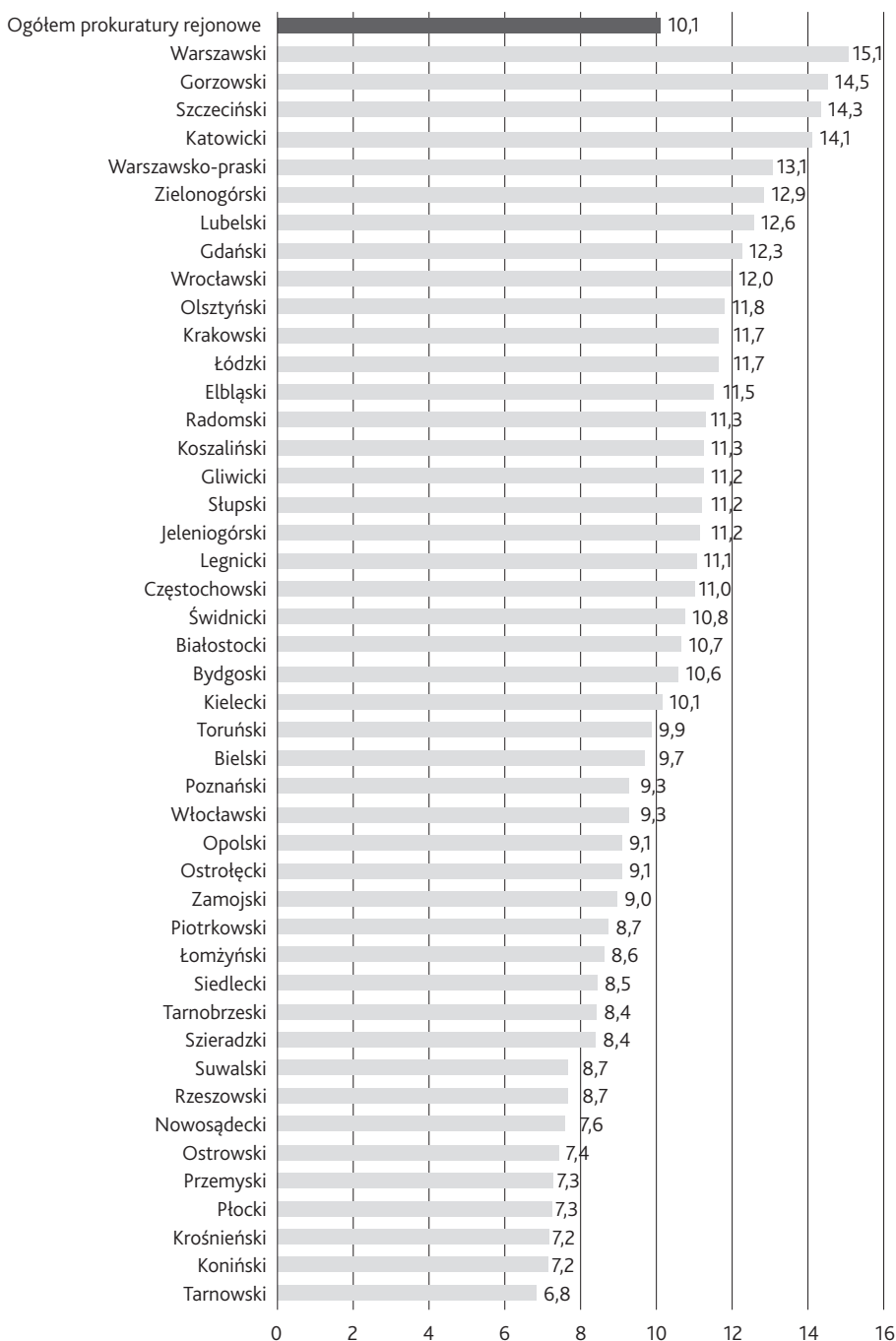
Na 100 tys. mieszkańców okręgu przypadało średnio dziesięciu prokuratorów prokuratur rejonowych. W poszczególnych okręgach współczynniki te były jednak dość zróżnicowane. Najwyższe miały okręgi: warszawski (15,1), gorzowski (14,5), szczeciński (14,3) oraz katowicki (14,1). W ich skład wchodzi z reguły wielkie miasta, w których przestępczość jest zdecydowanie większa niż w miastach mniejszych oraz na wsi.

Najniższe natomiast współczynniki, co oznacza relatywnie mniej prokuratorów w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców, charakteryzowały okręgi stosunkowo małe (do 500 tys. mieszkańców), o przeciętnym wskaźniku urbanizacji, takie jak tarnowski (6,8), koniński, krośnieński i przemyski (7,2–7,3).

Pewnym zaskoczeniem jest bardzo wysokie drugie miejsce okręgu gorzowskiego w analizowanym uszeregowaniu. W jednym z najmniejszych okręgów (pod względem wielkości znajduje się on na odległym 43 miejscu – (365 tys. mieszkańców) pracowało 53 prokuratorów (35 miejsce). Ta stosunkowo liczna obsada kadrowa wynika jednak najprawdopodobniej z wysokiej przestępczości. Tylko w Gorzowie Wlkp. w 2014 r. liczba przestępstw stwierdzonych na 1 tys. mieszkańców wynosiła 23, a zatem tyle samo, ile w kilkakrotnie liczniejszej Warszawie. W całym okręgu gorzowskim przestępczość była zapewne nieco niższa, lecz – ogólnie biorąc – jej poziom w tym okręgu wypada uznać za wysoki.

Wykres 1

Współczynniki liczby prokuratorów na 100 tys. mieszkańców okręgu w 2015 roku

Źródło: Dane statystyczne Prokuratury Krajowej, obliczenia własne.

1.3. Personel urzędniczy

W ostatnich latach w prokuraturze pracowało przeciętnie około 7,5 tys. urzędników oraz innego personelu pomocniczego, z czego nieco ponad 4200 osób – w prokuraturach rejonowych.

W latach 2014–2015 na jednego prokuratora prokuratury rejonowej przypadał średnio jeden urzędnik lub pracownik personelu pomocniczego. Zmiany między okręgami były w tej mierze na tyle niewielkie, że nie będą odrębnie analizowane.

2. Wpływ spraw

Podstawowe statystyki charakteryzujące działanie prokuratur, tzw. ruch spraw, obejmują dane o liczbie spraw, które wpłynęły i zostały załatwione w danym roku oraz pozostałości – do załatwienia w roku/latach następnych.

W 2015 r. do powszechnych jednostek prokuratury wpłynęło nieco ponad 800 000 spraw (814 227), czyli o 23% mniej niż rok wcześniej. W tym samym roku do prokuratur rejonowych wpłynęło 798 211 spraw, tj. o ponad 30% mniej niż w 2010 i o prawie 25% mniej niż w roku 2014 (ponad 104 000). Jednocześnie od 2011 r. zmniejszała się liczba spraw załatwionych – w 2015 r., przy o ponad 30% mniejszym wpływie, liczba spraw pozostałych do załatwienia spadła jedynie o 20% (por. tabela 2). Podobny spadek, jaki odnotowano we wszystkich prokuraturach rejonowych, uwidocznił się także, co oczywiste, w poszczególnych okręgach (por. tabela 3).

Tabela 2						
Ruch spraw w latach 2010–2015						
Lata	Wpływ spraw		Sprawy załatwione		Pozostałość	
	I.b.	2010=100	I.b.	2010=100	I.b.	2010=100
2010	1 161 457	100,0	1 163 450	100,0	78 216	100,0
2011	1 183 280	101,9	1 180 549	101,5	80 947	103,5
2012	1 144 056	98,5	1 136 148	97,7	88 855	113,6
2013	1 124 116	96,8	1 127 126	96,9	85 845	109,8
2014	1 042 137	89,7	1 043 332	89,7	84 650	108,2
2015	798 211	68,7	820 490	70,5	62 371	79,7

Źródło: Dane statystyczne Prokuratury Krajowej, obliczenia własne.

W 2/3 okręgów wpływ spraw zmalał o 20%, a w 1/3 nawet o 30%. Powodem tak znacznego ich spadku były, między innymi, zmiany Kodeksu karnego i procedury karnej wprowadzone ustawami nowelizującymi².

² Ustawa z 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1247 ze zm.) oraz z 20.02.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 396).

Tabela 3

Wpływ spraw w latach 2014–2015

Okręgi:	Wpływ 2014	Wpływ 2015	Indeks dynamiki 2015/2014
Białostocki	16 735	12 031	0,7
Bielski	15 485	11 933	0,8
Bydgoski	23 678	18 129	0,8
Częstochowski	21 966	16 512	0,8
Elbląski	14 066	11 309	0,8
Gdański	58 084	43 143	0,7
Gliwicki	40 707	30 458	0,7
Gorzowski	12 975	9 975	0,8
Jeleniogórski	14 489	11 241	0,8
Katowicki	57 546	43 873	0,8
Kielecki	27 974	20 431	0,7
Koniński	8 719	6 529	0,7
Koszaliński	17 677	13 525	0,8
Krakowski	55 439	40 633	0,7
Krośnieński	8 886	6 690	0,8
Legnicki	14 753	11 611	0,8
Lubelski	48 311	36 383	0,8
Łomżyński	6 813	29 455	0,8
Łódzki	38 498	5 248	0,8
Nowosądecki	15 474	11 745	0,8
Olsztyński	27 474	20 236	0,7
Opolski	24 995	18 419	0,7
Ostrolęcki	10 333	7 931	0,8
Ostrowski	13 107	10 280	0,8
Piotrkowski	14 149	10 762	0,8
Płocki	18 979	14 712	0,8
Poznański	59 566	44 543	0,7
Przemyski	8 076	6 453	0,8
Radomski	18 081	14 086	0,8
Rzeszowski	16 270	11 959	0,7
Siedlecki	11 824	9 187	0,8
Sieradzki	10 084	7 163	0,7
Słupski	14 047	10 532	0,7
Suwalski	5 489	3 869	0,7
Szczeciński	40 943	35 220	0,9
Świdnicki	18 713	14 659	0,8
Tarnobrzeski	9 159	7 015	0,8
Tarnowski	10 402	8 315	0,8
Toruński	13 376	11 344	0,8

Tabela 3cd.

Wpływ spraw w latach 2014–2015

Okręgi:	Wpływ 2014	Wpływ 2015	Indeks dynamiki 2015/2014
Warszawski	62 057	47 653	0,8
Warszawsko-praski	31 794	26 271	0,8
Włocławski	11 667	9 003	0,8
Wrocławski	37 940	29 700	0,7
Zamojski	12 134	10 795	0,8
Zielonogórski	23 203	17 250	0,8
Ogółem prokuratury rejonowe	1 042 137	798 211	0,8

Źródło: Dane statystyczne Prokuratury Krajowej, obliczenia własne.

Ważną przyczynę ograniczenia wpływu spraw stanowiło uchylenie przepisu o zatwierdzeniu przez prokuratora postanowienia o umorzeniu postępowania w fazie *in rem* prowadzonego przez inne uprawnione organy. Dzięki temu uzyskały one – chwilowo – większą samodzielność procesową, tym samym przysparzając mniej pracy prokuraturze.

Ponadto w zmienionym stanie prawnym Policja nie miała obowiązku zgłaszania prokuraturze rozpoczętego dochodzenia, co mogło także przyczyniać się do zmniejszenia wpływu spraw³.

Niezmiernie istotną przyczyną tak znacznego zmniejszenia liczby wpływających spraw były przepisy kontrawencjonalizacyjne wprowadzone do Kodeksu karnego ustawą z 27.09.2013 r., które weszły w życie z dniem 9.11.2013 r.⁴ Odpowiedzialność za występki z art. 178a § 2 k.k. prowadzenia w stanie nietrzeźwości innego pojazdu niż mechaniczny została bowiem przeniesiona na grunt Kodeksu wykroczeń. Wprowadzono także kontrawencjonalizację niektórych przestępstw przeciwko mieniu. W myśl nowych przepisów wykroczeniem jest kradzież lub przywłaszczenie mienia, jeżeli jej/ jego wartość nie przekracza 1/4 minimalnego wynagrodzenia. W chwili wprowadzenia tego przepisu w życie była to kwota 400 zł (w poprzednim stanie prawnym – 250 zł).

2.1. Sprawność załatwiania spraw

W ocenie sprawności załatwiania spraw w prokuraturach stosuje się dwa mierniki statystyczne⁵: pierwszy – oparty na relacji pomiędzy liczbą spraw załatwionych i tych, które wpłynęły w danym roku, tzw. wskaźnik „pokrycia wpływu” (S1) oraz drugi – ogólny wskaźnik sprawności (S2), jako iloraz spraw załatwionych w danym roku i spraw do załatwienia (czyli sumy wpływu i pozostałości z lat ubiegłych).

³ Wypada jednak nadmienić, że w wyniku kolejnej nowelizacji Kodeksu postępowania karnego z 11.03.2016 r. (Dz.U. poz. 437) nastąpił w tej mierze powrót do poprzednich rozwiązań, tak więc oddziaływanie tych dwóch zmian na zmniejszenie wpływu spraw było krótkotrwałe.

⁴ Dz.U. poz. 1247.

⁵ Mierniki te stosowane są m.in. w badaniu CEPEJ dotyczącym efektywności systemów wymiaru sprawiedliwości w państwach europejskich, por. *European judicial systems. Efficiency and quality of justice*, <http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/defaulten.asp> (dostęp: 16.05.2015 r.).

W 2010 r. w prokuraturach rejonowych załatwiono łącznie 1 163 450 spraw i w stosunku do nowych, które wpłynęły (1 161 457) wskaźnik „pokrycia wpływu” (S1) wyniósł ponad 100%. Uwzględniając natomiast pozostałość z poprzedniego okresu (około 80 000), ogólny wskaźnik sprawności S2 wyniósł niecałe 94%. Stosowne dane w odniesieniu do lat 2010–2015 zawiera tabela 4.

Tabela 4 Sprawność załatwiania spraw w latach 2010–2015						
Lata	Pozostałość z poprzednich lat (l.b.)	Wpływ spraw (l.b.)	Sprawy do załatwienia (l.b.)	Sprawy załatwione (l.b.)	S1 (wskaźnik opanowania wpływu w %)	S2 (ogólny wskaźnik sprawności w %)
2010	80 209	1 161 457	1 241 666	1 163 450	100,2	93,7
2011	78 216	1 183 280	1 261 496	1 180 549	99,8	93,6
2012	80 947	1 144 056	1 225 003	1 136 148	99,3	92,7
2013	88 855	1 124 116	1 212 971	1 127 126	100,3	92,9
2014	85 845	1 042 137	1 127 982	1 043 332	100,1	92,5
2015	84 650	79 8211	882 861	820 490	102,8	92,9

Źródło: Dane statystyczne Prokuratury Krajowej, obliczenia własne.

W kolejnych latach – zwłaszcza po 2011 r. – pomimo zmniejszającego się wpływu, zmniejszała się również liczba spraw załatwianych i ogólny wskaźnik sprawności (S2) pozostał na podobnym poziomie, a nawet nieco się zmniejszył.

W 2015 r., przy wpływie o ponad 30% niższym niż w 2010 r., również załatwiono mniej spraw i wskaźnik sprawności wyniósł zaledwie niecałe 93%. Różnicowanie w poszczególnych okręgach sięgało na ogół kilku punktów procentowych i z reguły wyniki w 2015 r. były nieco gorsze niż w roku 2010.

2.2. Wskaźniki opanowania wpływu

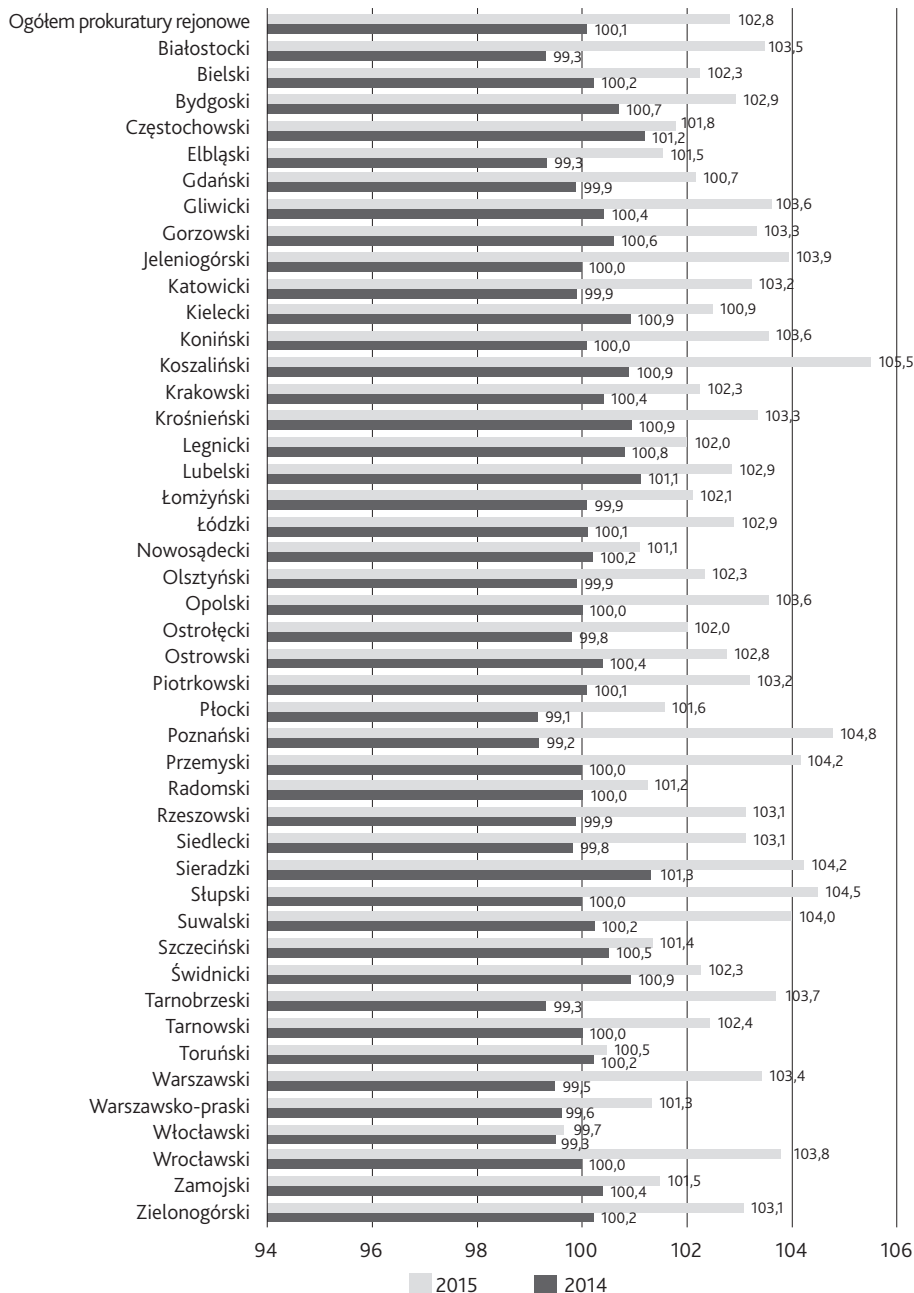
W europejskim projekcie badawczym koordynowanym przez CEPEJ dużą wagę przywiązuje się do sprawności postępowań, stosując różnorodne narzędzia statystyczne jej pomiaru, w tym tzw. wskaźnik opanowania wpływu. Dany system jest uważany za sprawny, jeżeli – ogólnie biorąc – nie generuje zaległości, czyli wartość wskaźnika wynosi 100% lub więcej. Natomiast jeżeli jest mniejsza niż 100%, świadczy to o niezakończonym przez prokuratury liczby spraw równoważnej wpływowi z danego roku. W 2015 r. wskaźniki opanowania wpływu zwiększyły się we wszystkich okręgach w porównaniu z rokiem poprzednim (por. wykres 2).

Zasadniczą przyczyną podniesienia sprawności okazał się bezprecedensowy, ponad dwudziestoprocentowy spadek wpływu spraw do prokuratur rejonowych.

W 2015 r. różnice wartości wskaźnika między okręgami okazały się jednak niewielkie, wynosiły bowiem maksymalnie sześć punktów procentowych. Najniższą sprawność charakteryzowały prokuratury okręgów włocławskiego (99,7) i toruńskiego (100,5), najwyższą zaś – koszalińskiego (105,5), poznańskiego (104,8) oraz przemyskiego (104,2).

Wykres 2

Wskaźniki opanowania wpływu w latach 2014–2015*

* Wskaźnik ten oblicza się, dzieląc liczbę załatwionych spraw w danym roku kalendarzowym przez wpływ z danego roku i iloraz mnożąc przez 100.

Źródło: Dane statystyczne Prokuratury Krajowej, obliczenia własne.

Można by sądzić, że tak wydatne zmniejszenie wpływu spraw spowoduje radykalny wzrost załatwień. Hipoteza ta nie znalazła jednak potwierdzenia. Owszem, nastąpił pewien wzrost poziomu załatwień i to we wszystkich okręgach, ale wynosił on w najlepszym razie kilka punktów procentowych. Natomiast w znaczący sposób zmniejszyła się liczba spraw zaległych. W zależności od okręgu spadek kształtował się na poziomie od 10 do 30%.

Jak można wyjaśnić brak istotnego wzrostu załatwień spraw przy tak znacznym spadku ich wpływu? Być może priorytetem prokuratur było skoncentrowanie się na załatwianiu bieżącego wpływu, likwidacja zaległości stanowiła natomiast zadanie drugoplanowe. Zastanawia jednak, co stało się z „uwolnionymi mocami przerobowymi”? Być może staranniej prowadzono postępowania przygotowawcze, choć posiadany materiał empiryczny nie uprawnia do weryfikacji tej tezy. Nie można również wykluczyć, że zwiększyła się jakość prowadzonych postępowań, choć dane, którymi dysponujemy, uniemożliwiają weryfikację także i tej hipotezy.

W 2015 r. najlepsze rezultaty, czyli najwyższe wskaźniki sprawności w załatwianiu spraw osiągnęły prokuratury rejonowe w okręgach jeleniogórskim, przemyskim, krośnieńskim, gliwickim (wskaźnik S2 powyżej 95%), najłabsze zaś – w gdańskim, wrocławskim, radomskim, elbląskim i warszawskim (S2 poniżej 91%). Porównanie wskaźników skuteczności w roku 2015 z wynikami z roku 2010 przedstawia wykres 3.

Wysoka lub niska sprawność w załatwianiu spraw wynikała m.in. z różnic w zaległościach w poszczególnych prokuraturach, których szczegółową analizę przedstawiono w dalszej części opracowania.

Należy dodać, że wprowadzie w analizowanym okresie różnice w skuteczności załatwiania spraw między poszczególnymi okręgami nie są znaczne, jednak zmiany w pozycjach niektórych okręgów w uszeregowaniu są stosunkowo duże.

I tak, przykładowo, okręg koszaliński, o jednym z najgorszych wyników w roku 2010, w roku 2015 znalazł się w czołówce pod względem sprawności. Zdecydowanie lepsze wyniki osiągnęły też prokuratury w okręgach lubelskim, jeleniogórskim, przemyskim, krośnieńskim, sieradzkim i wrocławskim. Pogorszyła się natomiast – i to znacząco – skuteczność w okręgach gdańskim, wrocławskim, radomskim, plockim, nowosądeckim, białostockim oraz ostrołęckim (zajmującym pierwsze miejsce w roku 2010, w roku 2015 zaś – zdecydowanie gorsze).

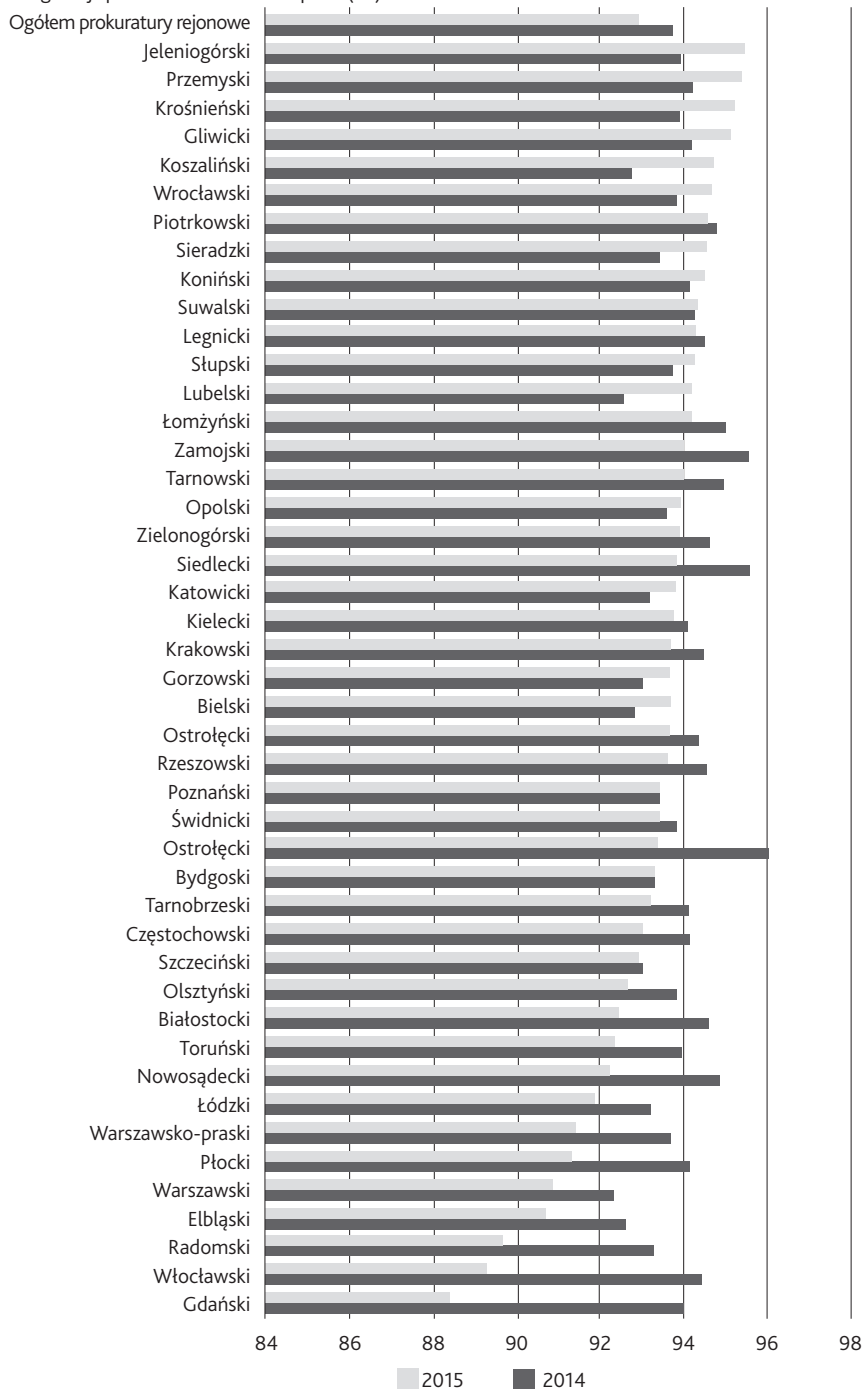
2.3. Liczba spraw na jednego prokuratora

Wpływ spraw jest wypadkową wielu czynników: wielkości okręgu, nasilenia przestępczości na danym terenie oraz skłonności obywateli do zgłaszania przestępstw. Zróżnicowanie w tej mierze między okręgami ilustruje wykres 4.

W 2015 r. liczba wpływających spraw, przypadająca na jednego prokuratora wahała się od 149 do 226. Najwięcej, około 225 spraw, odnotowano w okręgach plockim, wrocławskim i olsztyńskim, najmniej zaś – w suwalskim, kieleckim oraz białostockim. Gdyby podzielić roczny wpływ spraw przez 12 (miesięcy), to okazałoby się, że prokuratorzy mają, w zależności od okręgu, od 12 (suwalskie) do 19 (płockie) spraw do załatwienia w ciągu miesiąca. Obciążenie pracą prokuratorów prokuratur rejonowych nie wydaje się więc nadmierne.

Wykres 3

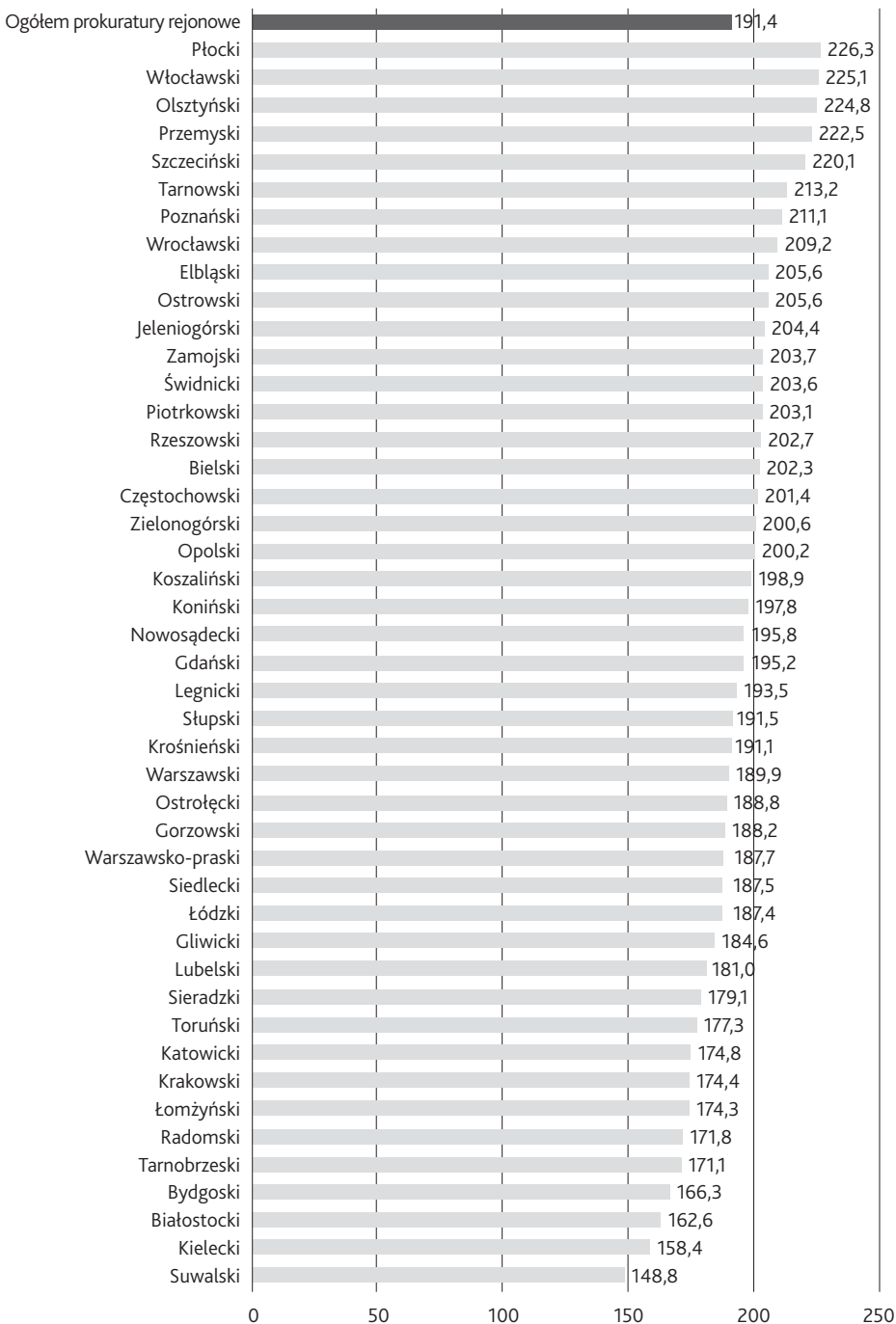
Wskaźnik ogólnej sprawności załatwiania spraw (S2) w roku 2010 i w roku 2015

Źródło: Dane statystyczne Prokuratury Krajowej, obliczenia własne.

Wykres 4

Liczba spraw (wpływ) przypadających na jednego prokuratora w 2015 r.

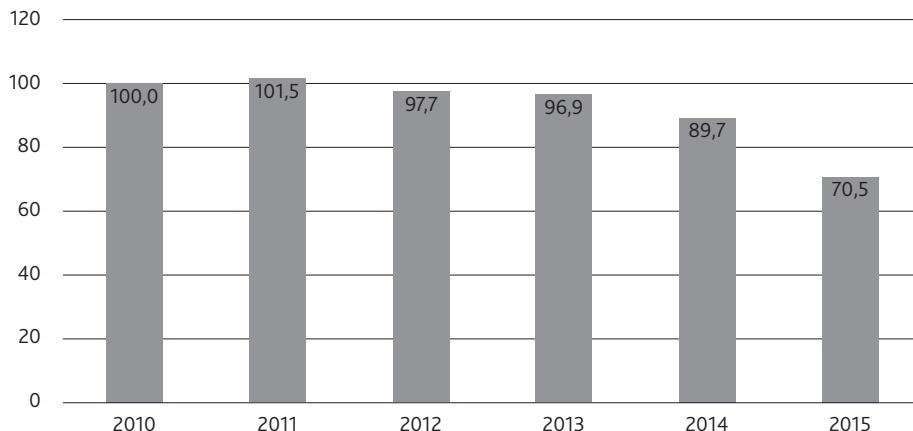
Źródło: Dane statystyczne Prokuratury Krajowej, obliczenia własne.

3. Załatwienia spraw

Od 2011 r. systematycznie maleje liczba spraw załatwianych przez prokuratury rejonowe. Mimo, sygnalizowanego już, znacznego – około 20% – spadku wpływu spraw w 2015 r. nie odnotowano jednak, wbrew oczekiwaniom, wzrostu załatwień. W 2015 r. odsetek załatwionych spraw osiągnął najniższy poziom od 2010 r. i wynosił tylko 70. (wykres 5).

Wykres 5

Dynamika załatwień spraw w latach 2010–2015 (2010 = 100%)

Źródło: Dane statystyczne Prokuratury Krajowej, obliczenia własne

Interesujących danych dostarcza analiza dynamiki załatwień według sposobu zakończenia postępowania przygotowawczego (wykres 6). Widoczne jest duże zróżnicowanie w tej mierze, odsetek postępowań zakończonych aktem oskarżenia zmalał bowiem w 2015 r. aż o przeszło 50% w porównaniu z rokiem 2010.

Podobna tendencja zarysowała się również w odniesieniu do umorzeń oraz odmów wszczęcia śledztwa lub dochodzenia: zaobserwowano znaczny ich spadek – aż o 40%.

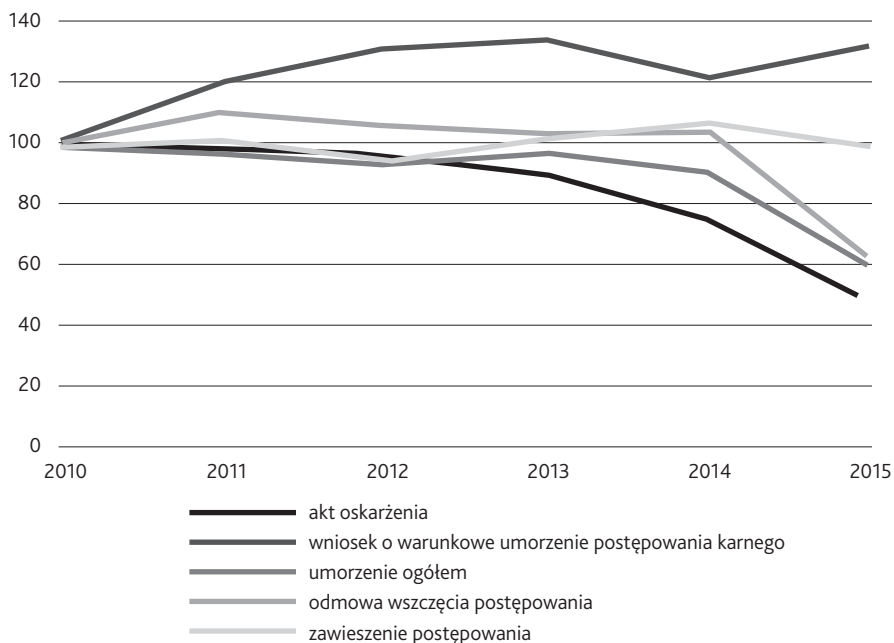
Zawieszenia postępowania, z nieznacznymi wahaniami w 2012 oraz 2014 r., utrzymują się na zbliżonym poziomie.

Spośród rozpatrywanych sposobów zakończenia postępowania przygotowawczego tylko w odniesieniu do wniosków o warunkowe umorzenie postępowania karnego odnotowuje się systematyczny wzrost – w 2015 r. o prawie 32% w stosunku do roku 2010.

Struktura załatwień spraw według sposobów zakończenia postępowania w roku 2015, w porównaniu z rokiem 2010, uległa niewielkim zmianom. Nieznacznie zwiększyły się odsetki spraw zakończonych wnioskiem o warunkowe umorzenie postępowania karnego (z 1 na niemalże 2%). O ponad 6 punktów procentowych zmniejszyły się natomiast umorzenia spraw, o ponad 2 punkty procentowe zaś – odmowy wszczęcia postępowania. Udział postępowań zawieszonych zwiększył się w porównaniu z rokiem 2010 z 3,5% do 5% (wykres 7).

Wykres 6

Dynamika załatwień spraw w latach 2010–2015 według sposobu zakończenia postępowania przygotowawczego (2010 = 100%)

Źródło: Dane statystyczne Prokuratury Krajowej, obliczenia własne.

Znacznie zmniejszyła się liczba spraw zakończonych przesłaniem do sądu aktu oskarżenia: w 2010 r. było to 32%, natomiast w 2015 r. – już poniżej 22%.

Spadek ów był jednak związany z wprowadzeniem w lipcu 2015 r. nowego – obok aktu oskarżenia zawierającego wniosek o skazanie bez rozprawy – rozwiązania⁶, tj. możliwość wystąpienia tylko z wnioskiem o wydanie na posiedzeniu wyroku skazującego i orzeczenie uzgodnionych z oskarżonym kar lub innych środków (art. 335 § 2 k.p.k.). Mimo, że przepis ów obowiązywał zaledwie od połowy 2015 r., to w strukturze załatwianych spraw dotyczył on 8% wszystkich sposobów kończenia postępowania.

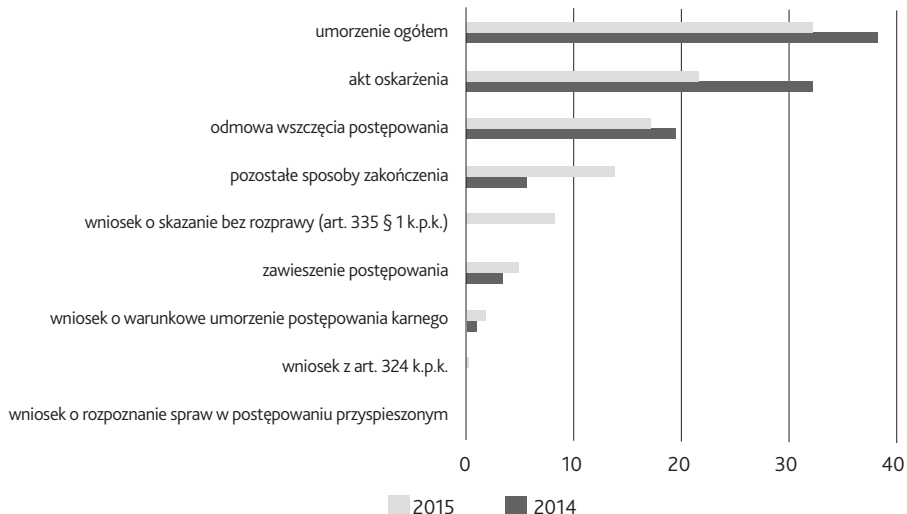
Ponad dwukrotnie wzrosły inne sposoby załatwiania spraw. Wzrost ów nie jest jednak spowodowany faktycznymi zmianami w strukturze sposobów kończenia postępowania, lecz faktem włączenia do „pozostałych” zakończonych czynności prokuratorskich, związanych z realizacją wniosków, innych organów uprawnionych do prowadzenia postępowania.

W strukturze spraw załatwionych w 2015 r. zdecydowanie najwyższy odsetek stanowiły umorzenia – niemal co trzecia załatwiona sprawa zakończyła się bowiem umorzeniem postępowania (por. wykres 7). Znaczny odsetek stanowiły też odmowy wszczęcia postępowania (prawie co szósta zakończona sprawa) oraz pozostałe sposoby jego zakończenia (22%).

⁶ Art. 5 ustawy z 20.02.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 396).

Wykres 7

Struktura sposobów załatwiania spraw w 2010 – 2015 r.

Źródło: Dane statystyczne Prokuratury Krajowej, obliczenia własne.

Analiza struktury sposobów załatwienia spraw w 2015 r. wskazuje, że tylko co czwarta zakończona została przesłaniem do sądu aktu oskarżenia, a co dwunasta – wnioskiem o skazanie bez rozprawy na podstawie art. 335 § 1 k.p.k.

Niewielki udział w strukturze załatwień miały zawieszenia postępowania (5%), wnioski o warunkowe umorzenie postępowania karnego (2%), wnioski z art. 324 k.p.k. oraz wnioski o rozpoznanie sprawy w postępowaniu przyspieszonym (poniżej 1%).

Analiza struktury sposobów zakończenia spraw na poziomie poszczególnych okręgów wskazuje jednak na spore różnice między nimi (por. wykres 8).

Średnio nieco ponad 20% spraw kończyło się skierowaniem do sądu aktu oskarżenia. W mniejszych okręgach było ich jednak znacznie więcej (ponad 30% – np. w zamojskim, siedleckim oraz przemyskim) niż w okręgach większych (np. warszawskim, gdańskim, szczecińskim łódzkim oraz katowickim – poniżej 20%).

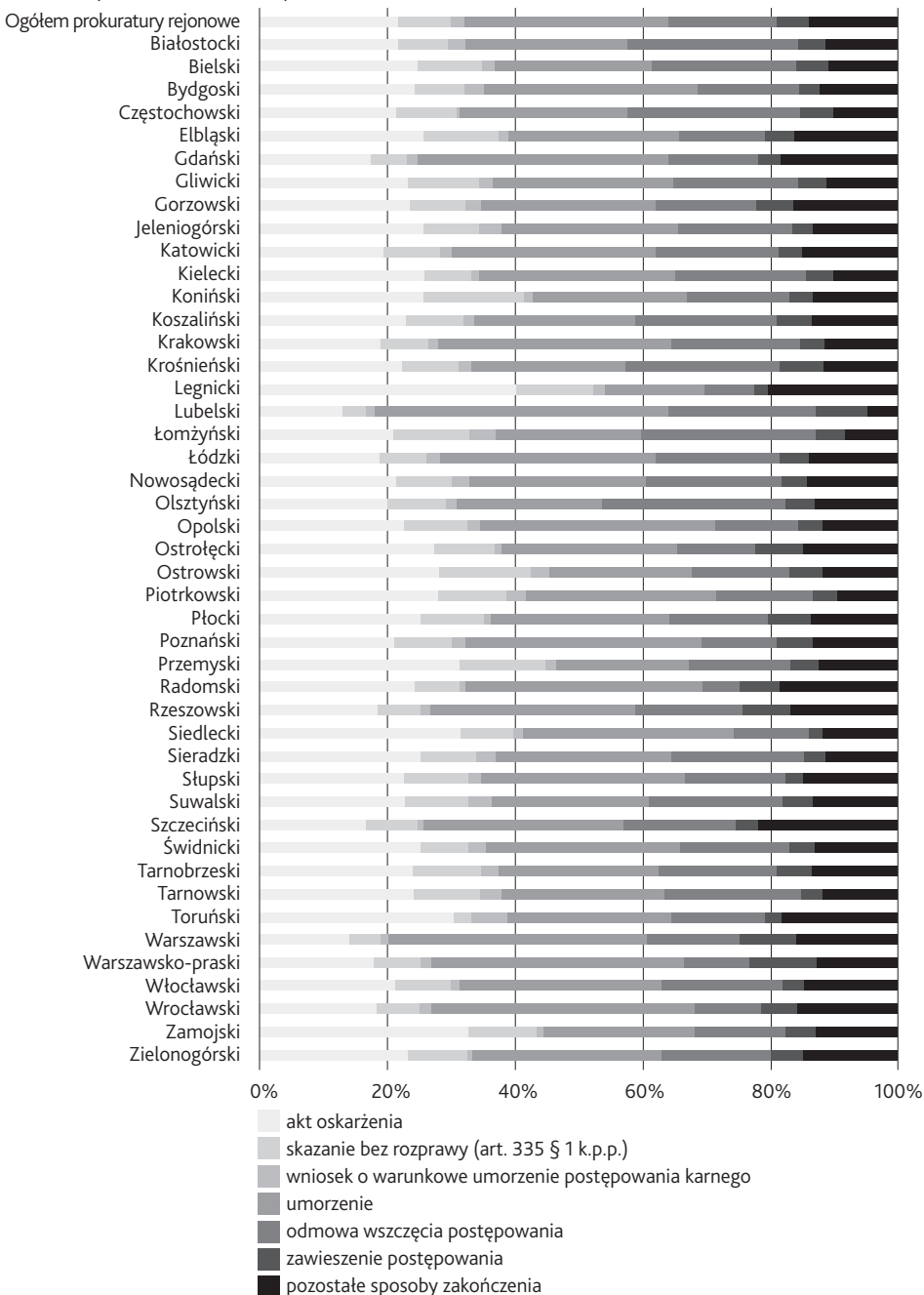
Jak wspomniano wyżej, niemal 30% spraw kończyło się umorzeniem postępowania przygotowawczego, jednak w czterech okręgach (warszawskim, warszawsko-praskim, wrocławskim oraz gdańskim) odsetek ten był znacznie wyższy i mieścił się w granicach 39–42%.

Duże zróżnicowanie poszczególnych okręgów odnotowano również pod względem odsetka odmów wszczęcia postępowania. W strukturze załatwianych spraw stanowiły one od 6–10% (w okręgach radomskim, siedleckim oraz wrocławskim) do niespełna 30% (w okręgach częstochowskim, łomżyńskim oraz olsztyńskim).

Wnioski o warunkowe umorzenie postępowania karnego w ogólnej liczbie załatwianych spraw stanowiły poniżej 3 punktów procentowych. Tylko w trzech okręgach ich odsetek był nieco wyższy i wynosił od 4% (radomski) do 10% (okręgi siedlecki oraz wrocławski).

Wykres 8

Struktura sposobów załatwiania spraw w 2015 r.*

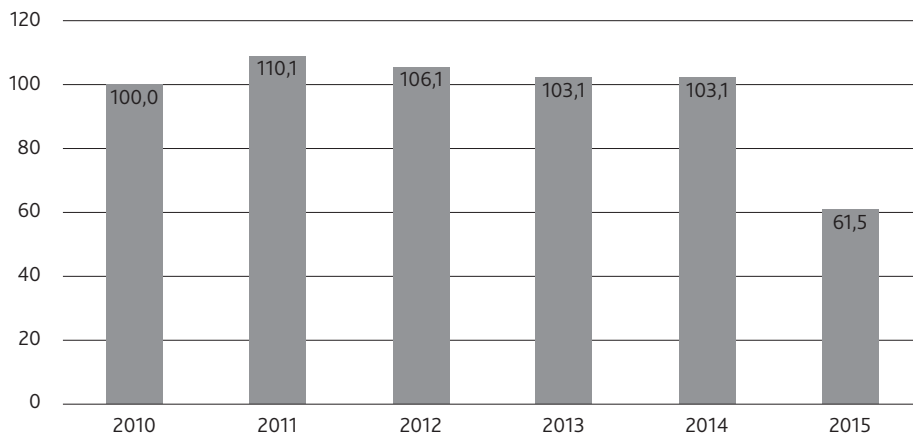

* Na wykresie nie uwzględniono spraw zakończonych wnioskiem z art. 324 k.p.k. ze względu na małe liczebności, w żadnym okręgu nie przekroczyły one bowiem 1% wszystkich załatwianych spraw. Źródło: Dane statystyczne Prokuratury Krajowej, obliczenia własne.

W strukturze załatwionych spraw znaczny – trzeci pod względem wielkości – odsetek (17) stanowiły odmowy wszczęcia postępowania. Obserwujemy przy tym – co znamienne i ciekawe – ich stałą tendencję spadkową, poczynwszy od 2011 r., która nabrała szczególnego przyspieszenia w latach 2014/2015. W rozpatrywanym roku (tj. 2015) było już o ponad 40% mniej odmów w porównaniu z rokiem 2014. Skłaniałoby to do wniosku, że odmowy wszczęcia postępowania traktowane mogą być jako *sui generis* sposób na opanowanie wpływu, trudno bowiem założyć, że liczba niezasadnych wniosków o ściganie zmniejszyła się tak znacznie w ciągu dosłownie jednego roku (por. wykres 9).

Wykres 9

Dynamika odmów wszczęcia postępowania karnego w latach 2010–2015 (2010 = 100%)

Źródło: Dane statystyczne Prokuratury Krajowej, obliczenia własne.

Tezę tę potwierdza wynik analizy korelacji r Pearsona⁷, sugerujący istnienie bardzo silnego, dodatniego związku pomiędzy wpływem spraw a liczbą odmów wszczęcia postępowania. Innymi słowy, im więcej spraw wpływa do prokuratur rejonowych danego okręgu, tym większa jest liczba spraw zakończonych odmową wszczęcia postępowania.

3.1. Sprawy zakończone aktem oskarżenia

Sprawy zakończone aktem oskarżenia, jak już sygnalizowano, stanowiły w 2010 r. niemal 30% spraw załatwionych. Ich udział zmniejszał się jednak systematycznie i w 2014 r. stanowiły one już niecałe 27% załatwień. W 2015 r.⁸ sytuacja zmieniła się diametralnie i liczba spraw zakończonych aktem oskarżenia spadła ponad dwukrotnie, a ich udział w puli spraw zakończonych zmniejszył się do niewiele ponad 1/5 (por. tabela 5).

⁷ r Pearsona = 0,910; $p < 0,001$.

⁸ Dnia 1.07.2015 r. weszła w życie nowelizacja dotycząca art. 335 k.p.k. (Dz.U. poz. 396). Zmieniony przepis przewidywał skierowanie do sądu sprawy z wnioskiem o skazanie bez rozprawy również bez aktu oskarżenia.

Tabela 5

Sprawy zakończone aktem oskarżenia w latach 2010–2015

Lata	Sprawy załatwione		Sprawy zakończone aktem oskarżenia		
	I.b.	Wskaźniki dynamiki w % 2010=100	I.b.	Wskaźniki dynamiki w % 2010=100	% spraw załatwionych
2010	1 163 450	100,0	372 984	100,0	32,1
2011	1 180 549	101,5	379 330	101,7	32,1
2012	1 136 148	97,7	358 471	96,1	31,6
2013	1 127 126	96,9	335 573	90,0	29,8
2014	1 043 332	89,7	279 881	75,0	26,8
2015	820 490	70,5	177 399	47,6	21,6

Źródło: Dane statystyczne Prokuratury Krajowej, obliczenia własne.

Zróznicowanie między poszczególnymi okręgami było stosunkowo duże. W 2015 r. największy udział spraw zakończonych aktem oskarżenia był w okręgach zamojskim, siedleckim, przemyskim i toruńskim – ponad 30%, najmniejszy zaś w okręgach warszawskim, szczecińskim, gdańskim, warszawsko-praskim – poniżej 18% (por. wykres 10).

3.2. Sprawy zakończone wnioskiem o skazanie bez rozprawy (art. 335 § 1 i § 2 k.p.k.)

W 2010 r. wnioski o skazanie bez rozprawy stanowiły prawie 18% wszystkich spraw załatwionych, zaś w roku 2014 – zaledwie 13%. W 2015 r. łączna liczba spraw zakończonych wnioskiem o skazanie bez rozprawy wyniosła 144 157 (w tym 75 836 z aktem oskarżenia), zaś ich udział w puli spraw załatwionych wynosił niespełna 18%. Warto przy tym podkreślić, że przed nowelizacją art. 335 k.p.k. w 2015 r. wniosek o skazanie bez rozprawy mógł być dołączony tylko do spraw zakończonych aktem oskarżenia.

Tabela 6

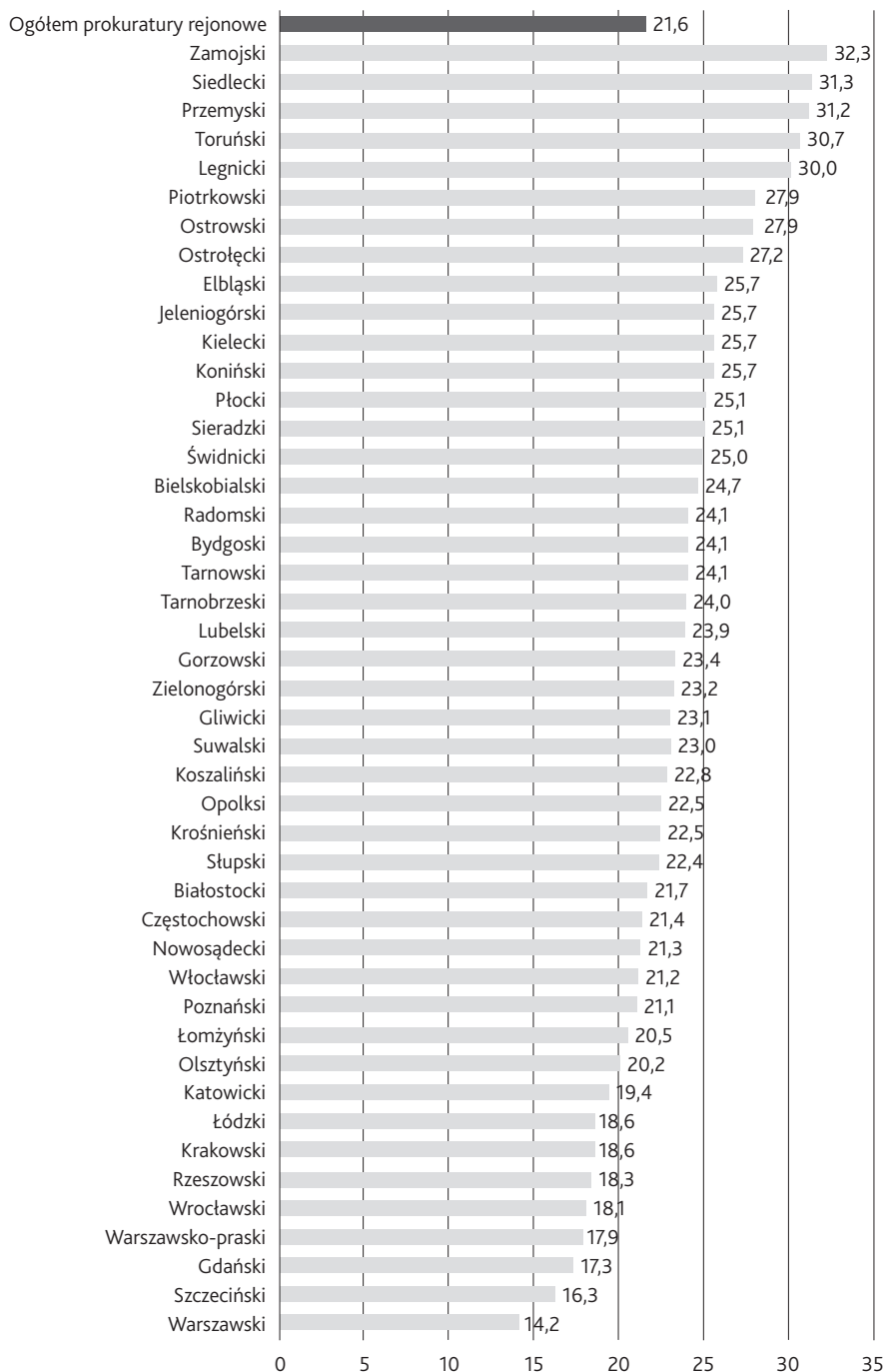
Sprawy zakończone wnioskiem o skazanie bez rozprawy w latach 2010–2015

Lata	Sprawy zakończone		Sprawy zakończone wnioskiem z art. 335 k.p.k.		
	I.b.	Wskaźnik dynamiki w % 2010=100	I.b.	Wskaźnik dynamiki w % 2010=100	% spraw zakończonych
2010	1 163 450	100,0	205 740	100,0	17,7
2011	1 180 549	101,5	209 742	101,9	17,8
2012	1 136 148	97,7	193 823	94,2	17,1
2013	1 127 126	96,9	173 571	84,4	15,4
2014	1 043 332	89,7	136 614	66,4	13,1
2015	820 490	70,5	144 157	70,1	17,6

Źródło: Dane statystyczne Prokuratury Krajowej, obliczenia własne.

Wykres 10

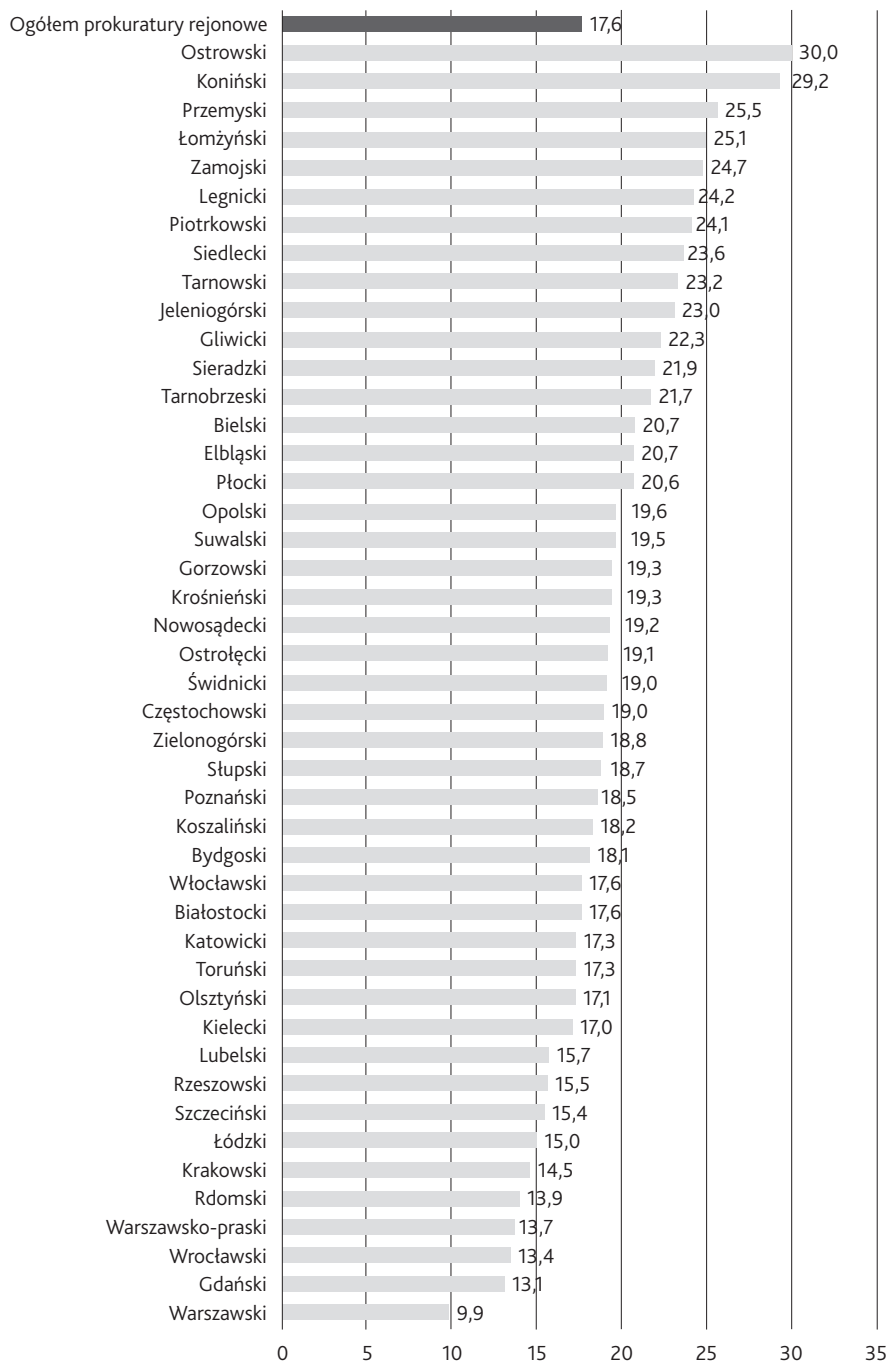
Odsetki spraw zakończonych aktem oskarżenia w 2015 r.

Źródło: Dane statystyczne Prokuratury Krajowej, obliczenia własne.

Wykres 11

Odsetki spraw zakończonych wnioskiem o skazanie bez rozprawy wśród spraw załatwionych w 2015 r.

Źródło: Dane statystyczne Prokuratury Krajowej, obliczenia własne.

Zróżnicowanie pomiędzy okręgami było stosunkowo duże. W 2015 roku najmniejszy udział spraw z wnioskiem o skazanie bez rozprawy był głównie w okręgach dużych – warszawskim, warszawsko-praskim, gdańskim, wrocławskim (poniżej 14%), największy zaś – (ponad 25%) w ostrowskim, konińskim, przemyskim i łomżyńskim (por. wykres 11)

3.3. Umorzenia postępowań przygotowawczych

W latach 2011–2015 udział umorzeń wśród ogółu spraw wpływających do prokuratur kształtował się średnio na w miarę stałym poziomie około 1/3 (odsetek ten wynosił w 2011 r. 36, a w 2015 r. – 33%).

W 2015 r. udział umorzeń w całości wpływających spraw w poszczególnych okręgach był jednak bardzo zróżnicowany, wahał się bowiem od 22 do 43%.

Najwięcej umorzeń (40% lub nieco więcej) odnotowano w okręgach wrocławskim, warszawskim, warszawsko-praskim oraz gdańskim, czyli w dużych okręgach wielkomiejskich. Ponadto w siedmiu okręgach, w których były największe odsetki umorzeń, zaobserwowano również ponadprzeciętny udział umorzeń z powodu niewykrycia sprawcy⁹. Można zatem przypuszczać, że jest to jeden z powodów większego w tych okręgach ogólnego odsetka umorzeń.

W pozostałych okręgach odsetek umorzeń wynosił od 22 do 33. Najmniej (22–24%) umorzeń było w okręgach przemyskim, łomżyńskim, olsztyńskim, ostrowskim oraz zamojskim. W tych okręgach odnotowano również znacznie mniej umorzeń z powodu niewykrycia sprawcy przestępstwa, co może się wiązać z relatywnie mniej poważnym charakterem przestępczości na obszarach mniej zurbanizowanych, ułatwiającym identyfikację sprawców. Większą wykrywalność w tych okręgach można by również wiązać ze znacznie mniejszym wpływem spraw, co powoduje, że są one – być może – staranniej rozpatrywane.

W latach 2011–2014 liczba umarzanych postępowań przygotowawczych kształtowała się praktycznie na stałym poziomie, jednak w roku 2015 zmniejszyła się gwałtownie, bo aż o 33 punkty procentowe. Tak znaczny spadek umorzeń można wiązać, między innymi, z wydatnym zmniejszeniem się liczby wpływających do prokuratur spraw. Świadczy o tym wynik analizy korelacji r Pearsona, w której stwierdzono istnienie niezmiernie silnego związku między liczbą spraw wpływających do prokuratur rejonowych poszczególnych okręgów, a liczbą umorzeń¹⁰ (im więcej wpływających spraw, tym więcej jest umarzanych). Zależność tę zdaje się również potwierdzać wykres obrazujący dynamikę umorzeń w latach 2011–2015 (por. wykres 13).

W 2011 r. umorzenia z powodu niewykrycia sprawcy przestępstwa stanowiły aż 40% ich ogółu. W kolejnych latach umorzenia z tej przyczyny sukcesywnie zmniejszały się i w 2015 r. wynosiły już tylko 29%.

Kolejnym – dość częstym – powodem umarzania postępowania przygotowawczego był brak znamion przestępstwa. W 2011 r. przesłanka ta była podstawą 29% umorzeń, przy czym jej udział stopniowo wzrastał – do 34% w 2015 r.

⁹ W 2015 r. średnia umorzeń z powodu niewykrycia sprawcy przestępstwa wynosiła 29% ogółu umorzeń. Najwyższy odsetki takich umorzeń odnotowano w okręgach: krakowskim (39%), poznańskim (35%), lubelskim (34%), warszawskim (33%), wrocławskim (32%) oraz opolskim (31%).

¹⁰ r Pearsona = 0,925; $p < 0,001$.

Wykres 12

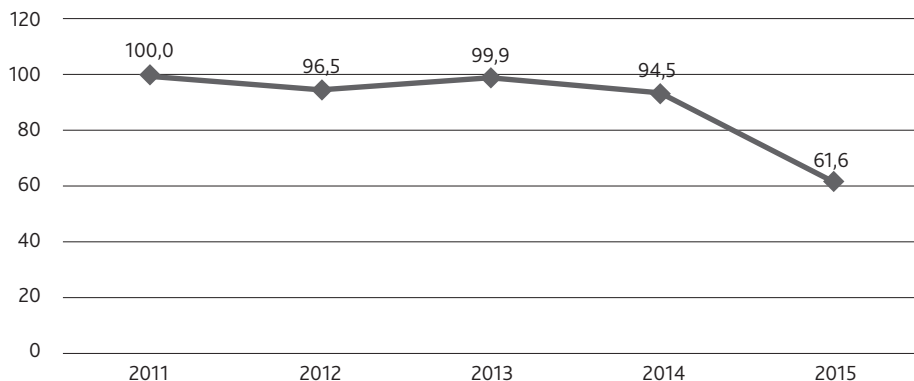
Odsetki umorzeń postępowania przygotowawczego wśród spraw wpływających w 2015 r.

Źródło: Dane statystyczne Prokuratury Krajowej, obliczenia własne.

Wykres 13

Dynamika umorzeń postępowania przygotowawczego w latach 2011–2015 (2011 = 100%)

Źródło: Dane statystyczne Prokuratury Krajowej, obliczenia własne.

Przesłanką około 20% postanowień o umorzeniu postępowania było w analizowanym okresie niepopelnienie czynu, a w zaledwie 2–3% – przesłanki „inne” (por. tabela 7).

Tabela 7

Odsetki umorzeń postępowania przygotowawczego według ich przesłanek w latach 2011–2015

Przesłanki umorzenia postępowania przygotowawczego	2011	2012	2013	2014	2015
Umorzenia absorpcyjne (art. 11 § 1 k.p.k.)	0,02	0,02	0,01	0,01	0,02
Czynu nie popełniono (art. 17 § 1 pkt 1 k.p.k.)	20	21	20	21	21
Brak znamion przestępstwa (art. 17 § 1 pkt 2 k.p.k.)	29	29	33	33	34
Znikoma szkodliwość czynu (art. 17 § 1 pkt 3 k.p.k.)	1	1	1	1	2
Negatywne przesłanki procesowe określone w art. 17 § 1 pkt 4–11 k.p.k. (np. sprawca nie podlega karze, zmarł, nastąpiło przedawnienie karalności itp.)	6	7	6	6	7
Posiadanie niewielkiej ilości narkotyków na własny użytek (art. 62a ustawy z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (DZ.U. 2005 nr 179 poz. 1485).	b.d.	b.d.	1	1	2
Niewykrycie sprawcy (art. 322 k.p.k.)	40	38	35	34	29
Podejrzany nie popełnił zarzucanego mu czynu (art. 322 k.p.k.)	2	2	2	2	3
Inne	2	2	2	2	3

* Dodatkowe wytyczne do umarzania postępowania na podstawie art. 322 k.p.k. były zawarte w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 września 2014 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (Dz.U. poz. 1218 ze zm.) w „§ 105a. Umarzając śledztwo albo dochodzenie na podstawie art. 322 k.p.k., jako przyczynę umorzenia można dodatkowo wskazać: 1. niewykrycie sprawcy przestępstwa; 2. okoliczności, że podejrzany nie popełnił zarzucanego mu przestępstwa; 3. brak interesu społecznego w kontynuowaniu ścigania z urzędu albo w objęciu ściganiem z urzędu”. Obecnie przepis ten zastąpił § 219 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 kwietnia 2016 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (Dz.U. poz. 508 ze zm.).

Źródło: Dane statystyczne Prokuratury Krajowej, obliczenia własne.

W poszczególnych okręgach prokuratorskich rozkład umorzeń według ich podstawy prawnej przedstawiał się w roku 2015 następująco (por. tabela 8).

W przytłaczającej większości okręgów (34) najczęstszą podstawą umorzenia postępowania było stwierdzenie, że czyn nie nosi znamion przestępstwa. Sądzić przy tym można, że część tych spraw była uznana za wykroczenie, a nie przestępstwo (np. sprawy o kradzieże, gdzie szkoda nie przekraczała 1/4 najniższego wynagrodzenia).

W ośmiu jednak okręgach (kieleckim, krakowskim, poznańskim, radomskim, szczecińskim, warszawskim, wrocławskim oraz zielonogórskim) najliczniejszą kategorię stanowiły umorzenia z powodu niewykrycia sprawcy czynu. Są to okręgi wielkomięskie bądź przygraniczne, w których nasilenie przestępczości jest ponadprzeciętne, co z kolei ogranicza z reguły wykrywalność.

W trzech natomiast okręgach (łomżyńskim, olsztyńskim oraz włocławskim) najczęściej umarzano postępowanie przygotowawcze z powodu niepopelnienia czynu (np. bezpodstawne zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa).

Tabela 8

Przesłanki umorzeń postępowania przygotowawczego w 2015 r. (odsetki)

Okręgi:	Brak znamion przestępstwa	Niewykrycia sprawcy przestępstwa	Czynu nie popełniono	Inne powody
Białostocki	40	24	18	18
Bielski	34	27	20	19
Bydgoski	34	23	27	16
Częstochowski	36	28	19	17
Elbląski	38	17	26	19
Gdański	39	25	20	16
Gliwicki	35	21	21	23
Gorzowski	30	26	19	25
Jeleniogórski	33	27	24	16
Katowicki	31	28	20	21
Kielecki	27	35	26	12
Koniński	38	15	18	29
Koszaliński	43	32	6	19
Krakowski	28	39	18	15
Krośnieński	36	23	26	15
Legnicki	36	30	18	16
Lubelski	38	34	11	17
Łomżyński	28	22	35	15
Łódzki	32	26	28	14
Nowosądecki	40	23	16	21
Olsztyński	29	18	39	14
Opolski	35	31	20	14
Ostrołęcki	46	20	21	13
Ostrowski	43	19	22	16
Piotrkowski	35	27	25	13
Płocki	40	20	28	12
Poznański	28	35	17	20
Przemyski	43	20	23	14
Radomski	34	39	18	9
Rzeszowski	40	15	18	27

Tabela 8cd.

Przesłanki umorzeń postępowania przygotowawczego w 2015 r. (odsetki)

Okręgi:	Brak znamion przestępstwa	Niewykrycie sprawcy przestępstwa	Czynu nie popełniono	Inne powody
Siedlecki	48	27	14	11
Sieradzki	32	25	23	20
Słupski	36	29	20	15
Suwalski	26	23	39	12
Szczeciński	28	40	13	19
Świdnicki	36	23	24	17
Tarnobrzeski	37	17	26	20
Tarnowski	33	23	23	21
Toruński	45	18	16	21
Warszawski	32	33	22	13
Warszawsko-praski	32	28	28	12
Włocławski	24	30	32	14
Wrocławski	28	32	27	13
Zamojski	41	26	21	12
Zielonogórski	29	30	23	18

Źródło: Dane statystyczne Prokuratury Krajowej, obliczenia własne.

Starano się również ustalić, czy istnieje związek między obciążeniem pracą prokuratorów w poszczególnych okręgach a tendencją do umarzania postępowania. Obliczono w tym celu – w przeliczeniu na jednego prokuratora – zarówno liczbę spraw, które wpłynęły w 2015 r., jak też liczbę spraw umorzonych.

Na jednego prokuratora przypadało w 2015 r. średnio 205 spraw. W dziesięciu jednak okręgach liczba ta była większa i wahała się od 206 do 226¹¹. W większości natomiast okręgów obciążenie kształtowało się poniżej wartości średniej dla ich ogółu.

W 2015 r. na jednego prokuratora przypadało średnio 68 umorzeń postępowania przygotowawczego. Większą ich liczbę odnotowano w ośmiu okręgach. Przoduje w tej mierze okręg wrocławski, w którym na jednego prokuratora przypadało 91 umorzonych spraw. Pozostałe duże, wielkomiejskie okręgi również cechowała dość znaczna liczba umarzanych spraw przypadających na prokuratora: poznański oraz warszawski – nieco ponad 80, a kolejne pięć (m.in. gdański, opolski i warszawsko-praski) – między 70 a 78.

Z drugiej zaś strony w aż 37 okręgach liczba umorzonych spraw przypadających na jednego prokuratora była niższa niż wartość przeciętna. Zdecydowanie najmniejszą liczbę umorzeń odnotowano w okręgu suwalskim: na jednego prokuratora przypadało tam zaledwie 38 umorzonych spraw (por. wykres 14), zaś w dziewięciu innych okręgach (m.in. białostockim, łomżyńskim i tarnobrzeskim) – w granicach 42–49 umorzeń.

¹¹ Najwięcej spraw na jednego prokuratora przypadało w następujących okręgach: plockim – 226, olsztyńskim – 225, włocławskim – 225, przemyskim – 222 oraz szczecińskim – 220.

Wykres 14

Liczba umorzonych spraw przypadających na jednego prokuratora w 2015 r.

Źródło: Dane statystyczne Prokuratury Krajowej, obliczenia własne.

Powyższa analiza prowadzi do dość zaskakującego wniosku: brak jest bezpośredniego związku między obciążeniem pracą prokuratorów prokuratur rejonowych w danym okręgu a odsetkiem umarzanych spraw. Na liczbę umorzeń ma natomiast wpływ jego wielkość, tj. liczba mieszkańców objętych działaniem konkretnego okręgu. Świadczy o tym wysoki wynik testu r Pearsona¹², który jednoznacznie wskazuje na istnienie silnego związku między liczbą mieszkańców w danym okręgu a ogólną liczbą umorzonych spraw – im jest ona większa, tym więcej umarzanych spraw. Potwierdzono zatem wcześniej stawianą tezę, że duże wielkomiejskie ośrodki generują więcej umorzeń, co zapewne jest związane zarówno z większą trudnością wykrycia sprawcy przestępstwa na tych terenach, jak i – co oczywiste – dużą liczbą wpływających spraw.

Analizowano również udział umorzeń wśród załatwionych przez prokuraturę spraw. W roku 2011 stanowiły one 36% spraw załatwionych, a w roku 2015 – 32%.

W 2011 r. powyżej średniej (tj. 36% spraw umarzanych) plasowało się 13 okręgów. Dominowały trzy okręgi wielkomiejskie: warszawski, w którym umorzenia stanowiły aż przeszło połowę (53%) wszystkich załatwionych spraw, gdański – 46% i wrocławski – 45%. Najniższe natomiast odsetki w stosunku do ogółu załatwianych spraw stanowiły umorzenia w okręgach łomżyńskim – 21%, przemyskim – 22%, ostrowskim i białostockim – po 23%.

W roku 2015 zaś powyżej średniej pod względem relacji umorzeń do załatwianych spraw (która wynosiła 32%) plasowało się 12 okręgów prokuratorskich. Najwięcej było ich w okręgach wrocławskim (42%), warszawskim (41%) oraz warszawsko-praskim (40%), najmniej zaś – w przemyskim (21%), ostrowskim (22%) oraz łomżyńskim (23%).

Porównanie udziału umorzeń w stosunku do liczby załatwionych spraw w roku 2011 oraz 2015 ujawniło analogiczną – niezaskakującą bynajmniej i już sygnalizowaną – tendencję: w dużych wielkomiejskich okręgach umarza się przeciętnie znacznie więcej spraw niż w pozostałych.

4. Sprawność postępowania przygotowawczego i zaległości

Prokuratury rejonowe pracują w latach ostatnich dość sprawnie i – ogólnie biorąc – bez większych zaległości. W roku 2015 przeciętny czas postępowania¹³ (por. wykres 15) wynosił niecały miesiąc (niespełna 28 dni). Był on jednak o 3 dni dłuższy niż na początku obecnej dekady, co z pewnością stanowi spore zaskoczenie.

Najsprawniejsze były w tej mierze prokuratury rejonowe w okręgach jeleniogórskim i przemyskim (nieco ponad 17 dni), gliwickim i krośnieńskim (około 18 dni) oraz koszalińskim i wrocławskim (nieco ponad 20 dni). Zdecydowanie najdłużej procedowały zaś prokuratury w okręgach gdańskim i radomskim (odpowiednio: 48 i 42 dni) oraz warszawskim i płońskim (odpowiednio: bez mała 37 i 35 dni). Wynika to jednak najprawdopodobniej z odmiennego „kalibru” spraw prowadzonych w dużych okręgach wielkomiejskich i stosunkowo małych okręgach na prowincji¹⁴.

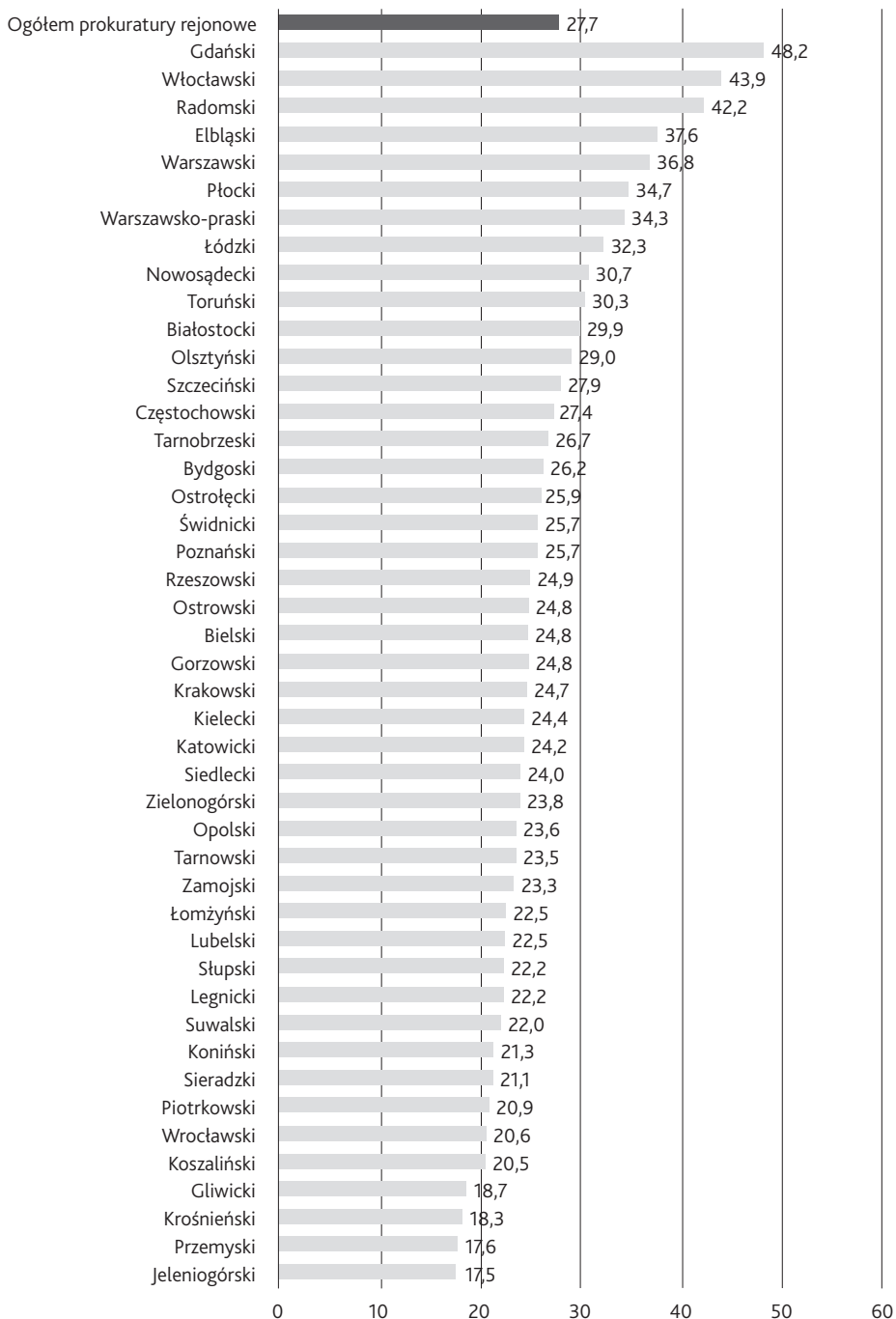
¹² r Pearsona = 0,677; p = 0,001.

¹³ Należy mieć jednak świadomość, że nie jest to wskaźnik ilustrujący rzeczywisty czas trwania postępowań, lecz miara w pewnym sensie sztuczna i, by tak rzec, „statystyczna”. Jest nią stosunek liczby spraw niezakończonych do zakończonych pomnożony przez liczbę dni w roku, jego ścisła interpretacja zaś sprowadza się do ustalenia liczby dni potrzebnych do zlikwidowania zaległości przy danym poziomie „załatwialności”. Nadmienić však wypada, że wskaźnik ów – mimo pewnych niedoskonałości – jest już od lat traktowany jako miara czasu trwania postępowań.

¹⁴ Pewnym wyjątkiem od tej reguły zdaje się być – stosunkowo duży i obejmujący obszar o wysokim stopniu urbanizacji – okręg gliwicki.

Wykres 15

Czas trwania postępowania przygotowawczego w 2015 r. (w dniach)

Źródło: Dane statystyczne Prokuratury Krajowej, obliczenia własne.

Podobnie przedstawia się kwestia zaległości. Przeciętny odsetek spraw zaległych w stosunku do wszystkich spraw do załatwienia był w roku 2015 stosunkowo niski (zaledwie 7). Wykazywał on zresztą – niejednorodną wprawdzie, ale dość wyraźną – tendencję malejącą już od początku obecnej dekady. Przełomowe w tej mierze były jednak lata 2014/2015, kiedy to wskaźnik dynamiki łańcuchowej spadł z bez mała 100 do 74. W rozpatrywanym roku było ponadto o 20% mniej zaległości niż w roku 2010.

W 2015 r. odsetki pozostałości wśród spraw do załatwienia w poszczególnych okręgach były dość zróżnicowane: w czterech (m.in. jeleniogórskim i przemyskim) zawierały się one w granicach 4,6–4,9, podczas gdy w pięciu (m.in. warszawskim i gdańskim) – oscylowały między 9 a 12, były więc ponad dwukrotnie wyższe (por. wykres 16).

Też, że zaległości nie stanowią już istotnego problemu w działalności prokuratur rejonowych, potwierdza również ich struktura czasowa. W 2015 r. 2/3 pozostałości nie przekraczało trzech miesięcy, 1/4 – sześciu miesięcy, a zaledwie nieco powyżej 9% stanowiły zaległości powyżej sześciu miesięcy¹⁵.

Tabela 9 Odsetki spraw do załatwienia w roku następnym (tzw. pozostałości) w 2015 r.			
Okręgi:	do 3 mies.	powyżej 3 do 6 mies.	powyżej 6 mies.
Białostocki	70,5	20,1	9,4
Bielski	64,1	28,1	7,7
Bydgoski	69,6	24,9	5,5
Częstochowski	73,4	23,1	3,5
Elbląski	61,3	28,5	10,2
Gdański	44,5	39,0	16,5
Gliwicki	72,9	23,1	4,0
Gorzowski	86,3	9,9	3,9
Jeleniogórski	91,2	7,2	1,6
Katowicki	72,0	21,9	6,1
Kielecki	68,4	26,3	5,3
Koniński	82,2	14,2	3,6
Koszaliński	81,0	13,2	5,7
Krakowski	58,5	32,7	8,9
Krośnieński	83,8	13,0	3,2
Legnicki	89,0	8,2	2,8
Lubelski	75,7	18,4	5,9
Łomżyński	91,8	5,7	2,4
Łódzki	57,6	32,2	10,2
Nowosądecki	59,1	32,2	8,7
Olsztyński	69,9	23,0	7,1
Opolski	69,7	22,8	7,5

¹⁵ Zaległości powyżej jednego roku stanowiły w 2015 r. zaledwie 0,6%.

Tabela 9cd.

Odsetki spraw do załatwienia w roku następnym (tzw. pozostałości) w 2015 r.

Okręgi:	do 3 mies.	powyżej 3 do 6 mies.	powyżej 6 mies.
Ostrołęcki	71,8	22,3	5,9
Ostrowski	60,9	28,6	10,5
Piotrkowski	71,2	27,1	1,7
Płocki	62,9	29,5	7,6
Poznański	59,2	28,2	12,6
Przemyski	80,3	11,7	8,0
Radomski	44,1	35,4	20,6
Rzeszowski	70,7	20,7	8,7
Siedlecki	69,0	25,6	5,5
Sieradzki	74,1	22,5	3,5
Stępski	70,3	26,4	3,3
Suwalski	90,5	5,4	4,1
Szczeciński	96,8	2,3	0,9
Świdnicki	71,6	19,0	9,4
Tarnobrzegi	64,5	31,2	4,3
Tarnowski	72,6	22,1	5,3
Toruński	76,6	18,2	5,2
Warszawski	51,6	32,5	15,9
Warszawsko-praski	52,5	31,2	16,3
Włocławski	51,0	28,6	20,4
Wrocławski	74,9	18,5	6,6
Zamojski	74,8	20,3	4,9
Zielonogórski	63,7	28,4	7,9
Ogółem prokuratury rejonowe	65,1	25,6	9,3

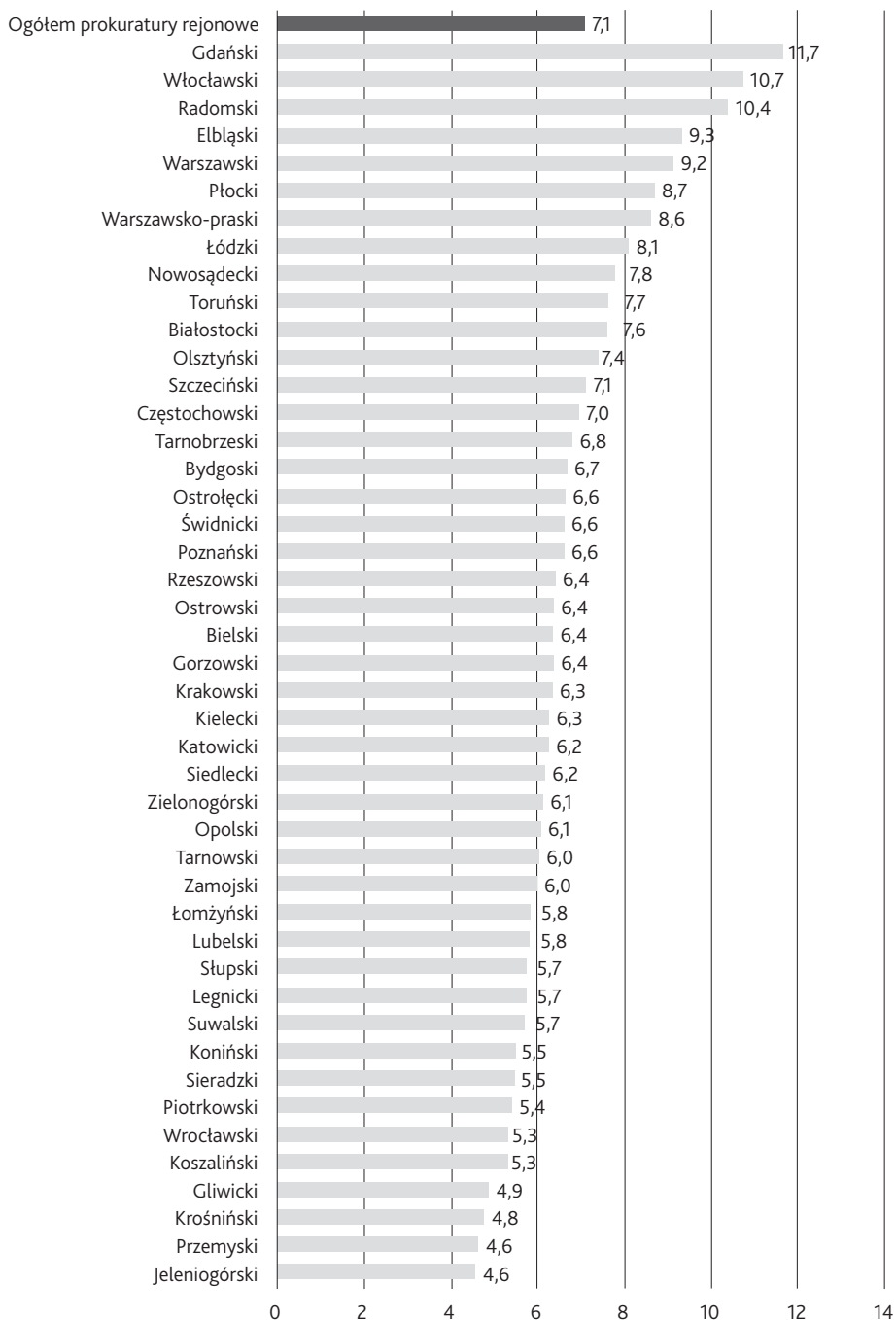
Źródło: Dane statystyczne Prokuratury Krajowej, obliczenia własne.

Przekrój okręgowy ujawnił tę samą, wielokrotnie już sygnalizowaną, tendencję: z zaległościami radziły sobie najgorzej stosunkowo duże okręgi wielkomiejskie. Pozostałości powyżej sześciu miesięcy stanowiły w okręgach radomskim oraz włocławskim nieco powyżej 20%, w gdańskim zaś – ponad 16%, podczas gdy w szczecińskim – zaledwie 0,9%, piotrkowskim i łomżyńskim oraz suwalskim – odpowiednio: 1,7% i 2,4% oraz nieco ponad 4%.

Tezę tę zdają się również potwierdzać wskaźniki dynamiki pozostałości w latach 2010/2015 w poszczególnych okręgach. Mimo że – jak sygnalizowano wyżej – w porównywanych latach zmniejszyły się one średnio o 20%, to w kilku okręgach wzrosły (najbardziej we włocławskim, gdańskim i warszawsko-praskim). Najlepiej natomiast uporały się z zaległościami okręgi sieradzki, krośnieński, jeleniogórski oraz koszaliński, stosowne wskaźniki zmniejszyły się w nich bowiem o około połowę.

Wykres 16

Pozostałości wśród spraw do załatwienia w 2015 r. (odsetki)

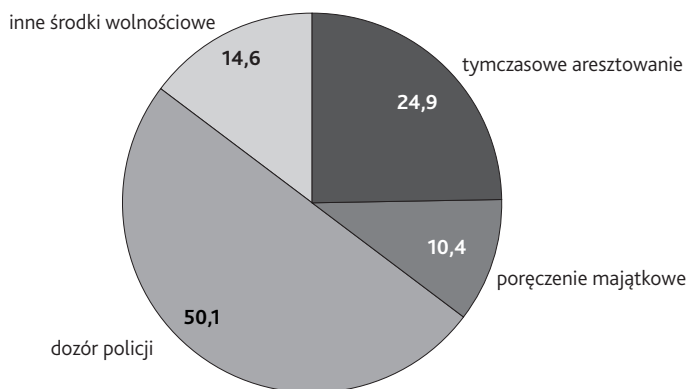
Źródło: Dane statystyczne Prokuratury Krajowej, obliczenia własne.

5. Środki zapobiegawcze

Środki zapobiegawcze są obecnie – ogólnie biorąc – stosowane bardzo rzadko. W latach ostatnich ich udział, w odniesieniu do całego wpływu spraw, wynosi za ledwie 5–6%. Rysuje się ponadto wyraźny trend spadkowy: w latach 2011–2015 liczba zastosowanych środków zapobiegawczych ogółem zmniejszyła się o 30%.

Wykres 17

Struktura środków zapobiegawczych w 2015 r. (odsetki)

Źródło: Dane statystyczne Prokuratury Krajowej, obliczenia własne.

W ich strukturze dominującą kategorię (50%) stanowi dozór Policji, 25% zaś – tymczasowe aresztowanie.

Wśród środków zapobiegawczych o charakterze wolnościowym udział dozoru, co rozumiałe, jest jeszcze wyższy. W 2015 r. stanowił on aż 2/3 wolnościowych środków zapobiegawczych, poręczenie majątkowe – niespełna 14%, udział zaś pozostałych (m.in. zakaz opuszczania kraju) wyniósł około 20%.

Tabela 10

Struktura środków zapobiegawczych o charakterze wolnościowym w 2015 r. (odsetki)

Okręgi:	Poręcznie majątkowe	Dozór Policji	Pozostałe środki zapobiegawcze
Białostocki	11,4	68,9	19,7
Bielski	8,1	76,2	15,7
Bydgoski	11,3	65,9	22,8
Częstochowski	14,6	75,1	10,3
Elbląski	5,2	73,6	21,2
Gdański	11,0	68,7	20,3
Gliwicki	13,4	75,4	11,2
Gorzowski	27,4	64,6	8,0
Jeleniogórski	15,5	55,8	28,8
Katowicki	12,6	76,8	10,6

Tabela 10cd.

Struktura środków zapobiegawczych o charakterze wolnościowym w 2015 r. (odsetki)

Okręgi:	Poręcznie majątkowe	Dozór Policji	Pozostałe środki zapobiegawcze
Kielecki	32,6	53,0	14,3
Koniński	22,3	61,5	16,2
Koszaliński	11,9	54,2	33,9
Krakowski	15,4	67,3	17,2
Krośnieński	11,2	50,9	37,9
Legnicki	16,2	67,5	16,2
Lubelski	10,3	80,0	9,7
Łomżyński	35,8	52,0	12,2
Łódzki	7,0	78,4	14,5
Nowosądecki	12,4	52,6	35,0
Olsztyński	10,7	69,1	20,2
Opolski	3,7	67,6	28,7
Ostrołęcki	4,4	77,4	18,1
Ostrowski	16,1	66,0	17,9
Piotrkowski	13,8	68,6	17,7
Płocki	12,6	77,6	9,8
Poznański	11,0	68,5	20,5
Przemyski	6,3	59,5	34,2
Radomski	11,7	76,7	11,7
Rzeszowski	5,5	54,4	40,1
Siedlecki	8,9	81,8	9,3
Sieradzki	13,4	64,4	22,1
Słupski	12,0	46,7	41,3
Suwalski	20,4	54,4	25,2
Szczeciński	14,9	63,0	22,0
Świdnicki	12,8	67,9	19,3
Tarnobrzeski	10,1	45,3	44,7
Tarnowski	11,9	60,6	27,5
Toruński	13,7	53,1	33,2
Warszawski	4,8	84,0	11,2
Warszawski-praski	6,1	76,2	17,7
Włocławski	4,1	65,9	30,0
Wrocławski	20,0	66,0	14,0
Zamojski	7,5	69,4	23,1
Zielonogórski	13,6	74,3	12,1
Ogółem prokuratury rejonowe	13,8	66,7	19,5

Źródło: Dane statystyczne Prokuratury Krajowej, obliczenia własne.

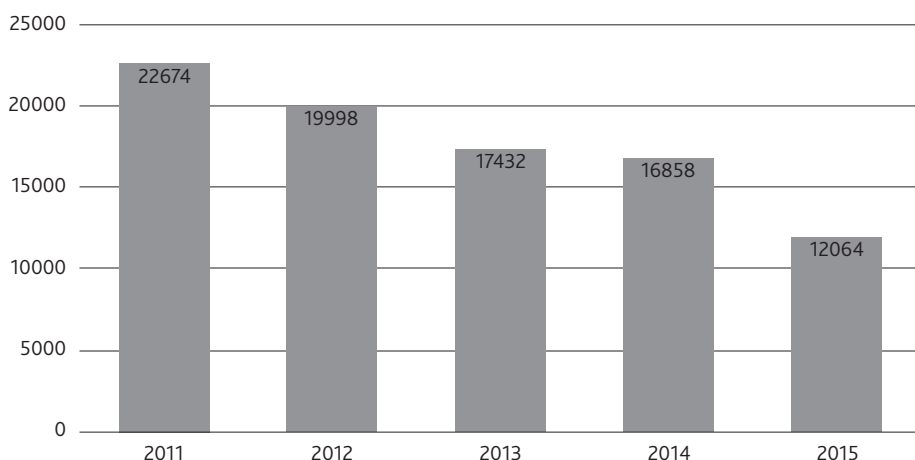
Ubolewać przy tym wypada, że – często krytykowany za fikcyjny charakter – dozór Policji stanowi nadal dominujący środek zapobiegawczy. W trzech okręgach (lubelskim, siedleckim i warszawsko-praskim) udział dozoru wśród środków zapobiegawczych o charakterze wolnościowym zawierał się w 2015 r. nawet w granicach 80–84% (por. tabela 10). Z kolei jednak w dwóch okręgach (śląskim i tarnobrzeskim) – tylko 45–47%, co wypada jednak traktować jako wyjątek potwierdzający regułę.

Ciekawie przedstawia się struktura wolnościowych środków zapobiegawczych w ujęciu okręgowym, rysują się bowiem w tej mierze wyraźne i nie do końca zrozumiałe różnice, co odnosi się zwłaszcza do poręczenia majątkowego. W niektórych okręgach po środek ten sięgano stosunkowo często, w innych zaś – sporadycznie, przy czym wspomniane odmienności nie wynikają raczej – co dość znamienne – z różnic w zamożności poszczególnych okręgów. W uchodzących za relatywnie bogate okręgach wrocławskim i opolskim udział poręczenia majątkowego wynosił zaledwie około 4%, podobnie jak we względnie niezamożnym okręgu ostrołęckim. Zdecydowanie najwyższy był z kolei odsetek (niespełna 36) poręczeń majątkowych w – również niezamożnym – okręgu łomżyńskim oraz w stosunkowo bogatych okręgach gorzowskim i konińskim (odpowiednio nieco ponad 27 i 22%).

Wydaje się więc, że wyjaśnienia różnic w częstości stosowania poręczenia majątkowego należałoby raczej upatrywać w odmiennościach w „stylu” czy też pewnej „tradycji”, zarówno w odniesieniu do stosowania środków zapobiegawczych jako instytucji procesowej (w niektórych okręgach sięgano po nie relatywnie często, w innych zaś – bardzo rzadko), jak też co do konieczności zastosowania poręczenia majątkowego. Ze względu jednak na skromne liczebności skrywające się za przytaczanymi odsetkami, należy zachować dużą ostrożność w interpretacji poczynionych ustaleń.

Wykres 18

Liczba wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania w latach 2011 – 2015

Źródło: Dane statystyczne Prokuratury Krajowej, obliczenia własne.

Jedną czwartą ogółu środków zapobiegawczych stanowi tymczasowe aresztowanie. Ten, niewątpliwie najostrzejszy środek jest jednak stosowany w ostatnich latach z umiarem. W roku 2015 prokuratury rejonowe sformułowały ogółem nieco ponad 12 tys. wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania, co stanowiło zaledwie 1,5% łącznego wpływu spraw.

Należy ponadto podkreślić, że liczba wniosków o zastosowanie tego środka w ostatnich latach systematycznie zmniejsza się: w roku 2011 było ich niespełna 23 tys., w 2012 – 20 tys., w 2013 – nieco ponad 17 tys., w 2014 – ponad 16 tys. w roku zaś 2015 – już tylko 12 tys., co oznacza prawie dwukrotny ich spadek w rozpatrywanym okresie (por. wykres 18).

W roku 2015 było ich ogółem o blisko 40% mniej w porównaniu z rokiem 2011, przy czym różnice w tej mierze pomiędzy poszczególnymi okręgami były znaczne i nie do końca zrozumiałe. W dziewięciu okręgach liczba wniosków o tymczasowe aresztowanie zmniejszyła się bowiem w tym czasie o ponad 10 punktów procentowych (między innymi w gdańskim, elbląskim i bielskobialskim), natomiast w siedmiu nie uległa ona praktycznie zmianie (różnice były nie większe niż jeden punkt procentowy).

Tabela 11

Odsetki wniosków o tymczasowe aresztowanie w relacji do wpływu spraw w 2015 r.

Okręgi:	Wpływ spraw	Wnioski o TA	Odsetek wniosków o TA do wpływu spraw
Białostocki	12 031	329	2,7
Bielski	11 933	194	1,6
Bydgoski	18 129	382	2,1
Częstochowski	16 512	143	0,9
Elbląski	11 309	255	2,3
Gdański	43 143	585	1,4
Gliwicki	30 458	444	1,5
Gorzowski	9 975	202	2,0
Jeleniogórski	11 241	212	1,9
Katowicki	43 873	453	1,0
Kielecki	20 431	294	1,4
Koniński	6 529	70	1,1
Koszaliński	13 525	176	1,3
Krakowski	40 633	346	0,9
Krośnieński	6 690	65	1,0
Legnicki	11 611	308	2,7
Lubelski	36 383	628	1,7
Łomżyński	5 248	99	1,9
Łódzki	29 455	588	2,0
Nowosądecki	11 745	114	1,0
Olsztyński	20 236	357	1,8
Opolski	18 419	130	0,7

Tabela 11cd.

Odsetki wniosków o tymczasowe aresztowanie w relacji do wpływu spraw w 2015 r.

Okręgi:	Wpływ spraw	Wnioski o TA	Odsetek wniosków o TA do wpływu spraw
Ostrołęcki	7 931	94	1,2
Ostrowski	10 280	127	1,2
Piotrkowski	10 762	268	2,5
Płocki	14 712	215	1,5
Poznański	44 543	868	1,9
Przemyski	6 453	58	0,9
Radomski	14 086	265	1,9
Rzeszowski	11 959	86	0,7
Siedlecki	9 187	154	1,7
Sieradzki	7 163	143	2,0
Ślęski	10 532	159	1,5
Suwalski	3 869	143	3,7
Szczeciński	35 220	510	1,4
Świdnicki	14 659	141	1,0
Tarnobrzelski	7 015	62	0,9
Tarnowski	8 315	87	1,0
Toruński	11 344	250	2,2
Warszawski	47 653	616	1,3
Warszawsko-praski	26 271	424	1,6
Włocławski	9 003	106	1,2
Wrocławski	29 700	332	1,1
Zamojski	10 795	78	0,7
Zielonogórski	17 250	504	2,9
Ogółem prokuratury rejonowe	786 180	12 064	1,5

Źródło: Dane statystyczne Prokuratury Krajowej, obliczenia własne.

Odnosić ponadto wypada dość duże różnice w tej mierze między poszczególnymi okręgami (por. tabela 11). Jak już wspomniano, w roku 2015 wnioski o zastosowanie tymczasowego aresztowania stanowiły średnio 1,5% wpływu spraw do wszystkich prokuratur rejonowych. Tymczasem w okręgach białostockim i legnickim – 2,7%, zielonogórskim – 2,9%, w suwalskim¹⁶ zaś – 3,7%, czyli bez mała dwukrotnie powyżej średniej. Z kolei w okręgach zamojskim, rzeszowskim i opolskim ów współczynnik kształtował się na poziomie zaledwie 0,7, był więc ponad dwukrotnie niższy od wartości przeciętnej.

Ze względu jednak na relatywnie małe liczebności, do których odnoszą się przytaczane wyżej różnice w odsetkach (w dziewięciu okręgach – m.in. przemyskim

¹⁶ Jest to dość zaskakujące, zwłaszcza gdy zważyć, że prokuratury rejonowe okręgu suwalskiego niezmiennie rzadko prowadzą sprawy o poważne przestępstwa.

i tarnobrzeskim – przypadków zastosowania tymczasowego aresztowania było mniej niż 100), do powyższych ustaleń należy podchodzić z dużą ostrożnością.

Znamienne są ponadto duże różnice między okręgami pod względem preferencji w stosowaniu poszczególnych środków zapobiegawczych. Jak wspomniano wyżej, w skali wszystkich prokuratur rejonowych odsetek tymczasowych aresztowań w relacji do ich ogółu wynosił 25. Były jednak okręgi odbiegające znacznie – zarówno *in plus* jak i *in minus* – od tej wartości średniej. Przykładowo w okręgach warszawskim i lubelskim udział tymczasowego aresztowania wśród ogółu środków zapobiegawczych wynosił około 40%, zaś w łomżyńskim, nowosądeckim i krakowskim – tylko około 15%, natomiast w kieleckim i tarnobrzeskim – zaledwie nieco ponad 10%.

Wspomnianych kilkukrotnych różnic nie tłumaczy, jak się wydaje, wyłącznie odmienny charakter przestępczości, choć odgrywa on niewątpliwie kluczową rolę. Sądzić można, że przyczyną wspomnianego zróżnicowania może być również odmienne podejście do samej istoty środków zapobiegawczych, choć brak – rzecz jasna – twardych dowodów na poparcie tej tezy.

Sądy przychyliły się przeciętnie do przytłaczającej większości (w roku 2015 – ponad 90%) prokuratorskich wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania i od lat niewiele się w tej materii zmienia¹⁷.

Rysują się jednak w tej mierze spore (sięgające kilkunastu punktów procentowych) i dość wymowne różnice między okręgami. Zdecydowanie najwyższe odsetki (zbliżone do 100%) uwzględnionych wniosków cechowały niewielkie sądy w mniejszych miejscowościach (w okręgach toruńskim, sieradzkim i tarnobrzeskim), najniższe zaś (85 – 87%) sądy w okręgach wielkomiejskich (m.in. w obydwu okręgach warszawskich oraz katowickim). Zaobserwowana zależność nie wydaje się jednak zbyt silna. Z jednej strony bowiem najwyższe odsetki uwzględnionych wniosków cechowały sądy okręgów wrocławskiego i krakowskiego, z drugiej zaś relatywnie niskie – okręgów płockiego i wrocławskiego.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Od 2011 r. liczba prokuratorów zmniejszyła się o około 3%, poziom zatrudnienia tego korpusu był więc bardzo stabilny.

Zdecydowanie najwięcej prokuratorów – około 70% – pracowało w prokuraturach rejonowych, przy czym na jednego prokuratora przypadał średnio jeden pracownik administracyjny.

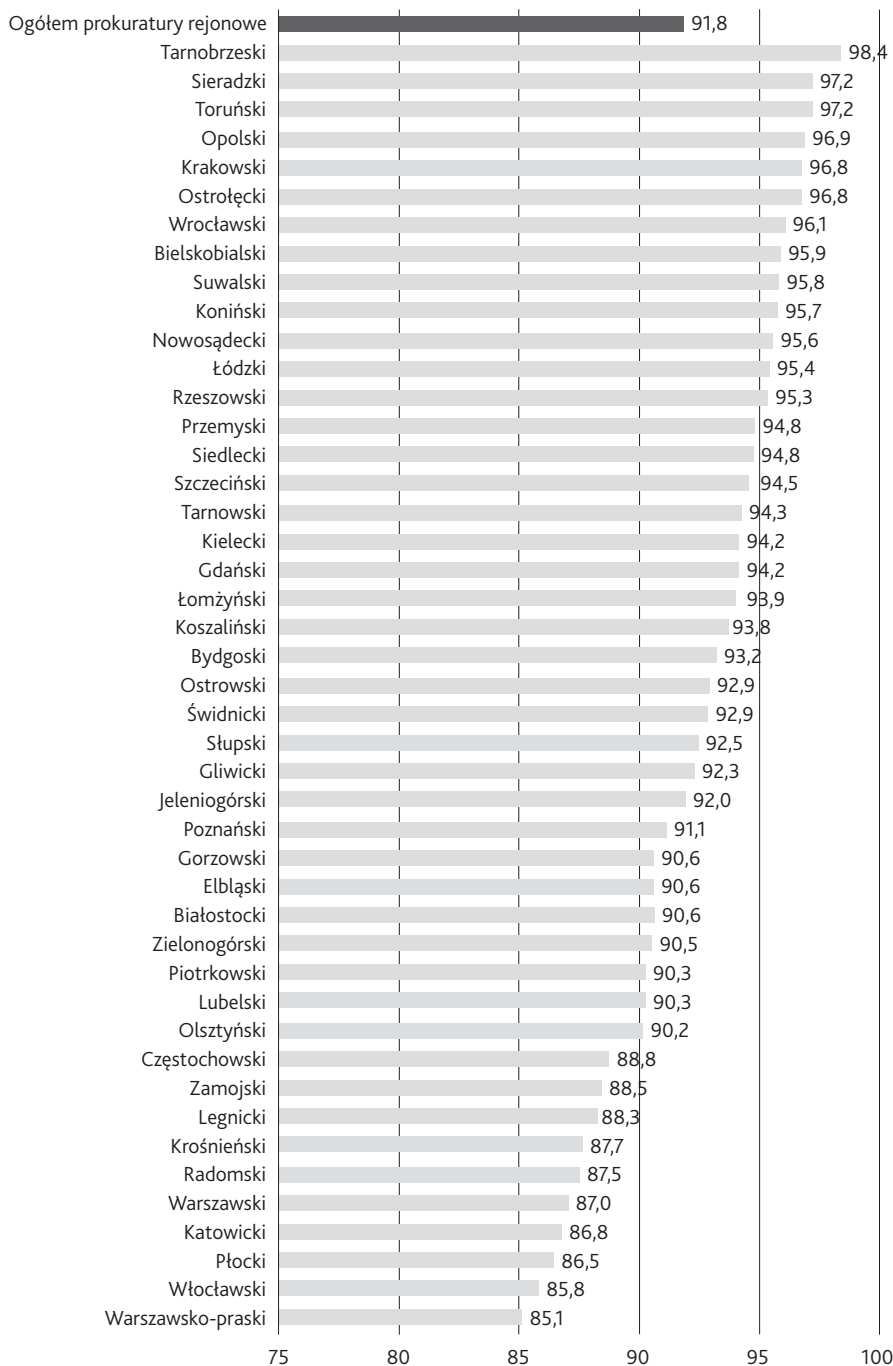
Współczynniki liczby prokuratorów na 100 tys. mieszkańców były najwyższe w okręgach warszawskim (15,1), gorzowskim (14,5), szczecińskim (14,3) oraz katowickim (14,1), a zatem na obszarach o wysokim stopniu urbanizacji. Najniższe zaś współczynniki cechowały okręgi stosunkowo niewielkie (do 500 tys. mieszkańców) i relatywnie mniej zurbanizowane – tarnowski (6,8), koniński, krośnieński oraz przemyski (7,2 – 7,3).

W 2015 r. do prokuratur rejonowych wpłynęło około 800 tys. spraw, co oznacza spadek w stosunku do 2014 r. o 23%.

¹⁷ Warto wszak odnotować niewielki wzrost liczby uwzględnianych przez sądy wniosków: w porównaniu z rokiem 2011 stosowny odsetek zwiększył się w roku 2015 o 3 punkty procentowe.

Wykres 19

Tymczasowe aresztowanie w relacji do wniosków o zastosowanie tego środka w 2015 r. (odsetki)

Źródło: Dane statystyczne Prokuratury Krajowej, obliczenia własne.

Na jednego prokuratora prokuratury rejonowej przypadało do załatwienia średnio około 200 spraw. Zdecydowanie najwięcej było ich w okręgach płockim, włocławskim i olsztyńskim – około 225, natomiast najmniej w kieleckim (158) i suwalskim (149).

W 2015 r. różnice wartości wskaźnika opanowania wpływu między okręgami okazały się niewielkie, wynosiły bowiem maksymalnie 6 punktów procentowych. Najniższą sprawność charakteryzowała prokuratury okręgów włocławskiego (99,7) i toruńskiego (100,5), najwyższą zaś – koszalińskiego (105,5) i poznańskiego (104,8) oraz przemyskiego (104,2).

Mimo tak znacznego – około 20% – spadku wpływu spraw w 2015 r., nie odnotowano, wbrew oczekiwaniom, wzrostu załatwień. Wręcz przeciwnie – odsetek załatwionych spraw osiągnął najniższy poziom od 2010 r.

Odsetek postępowań zakończonych aktem oskarżenia zmalał w 2015 r. o przeszło 50% w porównaniu z rokiem 2010. Podobna tendencja zarysowała się również w odniesieniu do umorzeń oraz odmów wszczęcia postępowania: zaobserwowano ich spadek o 40%. Wzrosła jedynie (o około 30%) liczba wniosków o warunkowe umorzenie postępowania.

Struktura załatwień według sposobów zakończenia postępowania uległa niewielkim zmianom w porównaniu z początkiem bieżącej dekady. Zwiększyły się nieco odsetki spraw zakończonych wnioskiem o warunkowe umorzenie postępowania oraz jego zawieszeniem. Nieznacznie zmniejszyła się zaś liczba spraw zakończonych odmową wszczęcia postępowania oraz aktem oskarżenia. Umorzenia postępowania przygotowawczego zmniejszyły się w tym czasie o ponad 6 punktów procentowych. Kształtują się one jednak nadal na poziomie około 1/3 wpływu spraw.

Liczba wpływających spraw zależy, co skądinąd oczywiste, od wielkości okręgu. Stwierdzono również silną zależność między liczbą mieszkańców danego okręgu a liczbą umarzanych spraw. Innymi słowy: im większy jest okręg, tym większa liczba umorzeń. Duże – wielkomiejskie i zurbanizowane – okręgi generują znacznie więcej umorzeń niż pozostałe, co jest związane zarówno z trudnością wykrycia sprawcy na obszarach wysoko zurbanizowanych, jak i ze znacznie większą liczbą wpływających spraw.

Postępowania przygotowawcze są najczęściej umarzane z powodu niewykrycia sprawcy czynu (40%), braku znamion przestępstwa (28%) oraz jego niepopelnienia (20%).

Przeciętny odsetek spraw zaległych w stosunku do wszystkich spraw do załatwienia był w roku 2015 stosunkowo niski (zaledwie 7%).

W 2015 r. było ponadto o 20% mniej zaległości niż w roku 2010. Teza, że zaległości nie stanowią już istotnego problemu w działalności prokuratur rejonowych, potwierdza również ich struktura czasowa. W 2015 r. ok. 60% pozostałości nie przekraczało trzech miesięcy, 25% – sześciu miesięcy, jedynie nieco powyżej 9% stanowiły zaległości powyżej sześciu miesięcy (w tym powyżej roku – zaledwie 0,6%).

Z zaległościami radziły sobie najgorzej stosunkowo duże okręgi wielkomiejskie. Pozostałości powyżej sześciu miesięcy stanowiły w okręgach radomskim oraz włocławskim nieco powyżej 20%, w gdańskim zaś – ponad 16%, podczas gdy w szczecińskim – zaledwie 0,9%, piotrkowskim, łomżyńskim oraz suwalskim – odpowiednio: 1,7% i 2,4% oraz nieco ponad 4%.

Środki zapobiegawcze są obecnie stosowane bardzo rzadko. W latach ostatnich ich udział w odniesieniu do całego wpływu spraw wynosił zaledwie 5 – 6%. Rysuje się ponadto wyraźny trend spadkowy: w latach 2011–2015 liczba zastosowanych środków zapobiegawczych ogółem zmniejszyła się o 30%.

W ich strukturze dominującą kategorię (50%) stanowił dozór policji, 25% zaś – tymczasowe aresztowanie. Udział dozoru wśród środków zapobiegawczych o charakterze wolnościowym był jeszcze większy i wynosił około 60%, w kilku okręgach przekraczał nawet 80%.

W roku 2015 prokuratury rejonowe sformułowały ogółem nieco ponad 12 tys. wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania, co stanowiło zaledwie 1,5% łącznego wpływu spraw.

Liczba wniosków o zastosowanie tego środka w ostatnich latach systematycznie zmniejsza się: w roku 2011 było ich niespełna 23 tys., w 2012 r. – 20 tys., w 2013 r. – nieco ponad 17 tys., w 2014 r. – ponad 16 tys., w roku zaś 2015 (jak sygnalizowano wyżej) – już tylko 12 tys., co oznacza, że w rozpatrywanym okresie zmniejszyła się ona prawie dwukrotnie.

W okręgach warszawskim i lubelskim udział tymczasowego aresztowania wśród ogółu środków zapobiegawczych wynosił w roku 2015 około 40%, w łódzkiej, nowosądeckiej i krakowskiej – około 15%, natomiast w kieleckiej i tarnobrzeskiej – zaledwie nieco ponad 10%.

Sądy przychylały się przeciętnie do przytłaczającej większości (w roku 2015 – ponad 90%) prokuratorskich wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania i od lat niewiele się w tej materii zmienia.

Słowa kluczowe: prokuratury rejonowe, działalność prokuratur.

Summary

Andrzej Siemaszko, Beata Gruszczyńska, Marek Marczewski, Katarzyna Drapała, Anna Więcek-Durańska, District Prosecutors' Offices operating structure – statistical analysis

The essential aim of this article is to present the statistic analysis of basic parameters of prosecutors' offices operating structure in Poland in the year 2015, both in general and in regional division. The necessary statistical data were delivered by the State Public Prosecutor's Office for the Institute of Justice.

The article focuses, inter alia, on following matters:

- a) employment characteristics of District Public Prosecutors, Regional Public Prosecutors and public officials;*
- b) analysis of the way that cases are submitted, together with presenting, inter alia, the indicators of mastering the submitted cases and also the number of cases per each prosecutor;*
- c) analysis of the dynamics and structure of the pre-trial proceedings termination;*
- d) the issues of the efficiency of the pre-trial proceedings;*
- e) structure and dynamics of preventive measures.*

Keywords: District Prosecutors' Offices, efficiency of Prosecutor Office.

Marek Mozgawa, Magdalena Budyn-Kulik, Marek Kulik*

Tryb penalizacji zachowania polegającego na prowadzeniu pojazdu (mechanicznego i niemechanicznego) pod wpływem alkoholu w poszczególnych krajach Unii Europejskiej

WSTĘP

Zbadanie trybu penalizacji prowadzenia pojazdów pod wpływem alkoholu w poszczególnych państwach Unii Europejskiej nie jest zadaniem łatwym. Informacje dotyczące przedmiotowych kwestii są regulowane przez różne akty prawne – Kodeks karny, Kodeks drogowy, a także inne o charakterze administracyjnym. W celu ustalenia źródeł do polskich ambasad znajdujących się w poszczególnych państwach Unii Europejskiej wysłano pisma, w których autorzy raportu zwrócili się o wskazanie aktów prawnych normujących badane zjawisko oraz udzielenie informacji o istniejących regulacjach o charakterze administracyjnym. W rezultacie otrzymano odpowiedzi z większości państw, z wyjątkiem Czech, Malty i Rumunii. Dodatkowo trudność badania zwiększał fakt, że akty prawne niektórych członków Unii Europejskiej (Grecji, Cypru) są dostępne wyłącznie w języku narodowym. Trudności z wyprowadzeniem ogólnych wniosków wynikają również z różnic w systemach prawnych poszczególnych państw, co sprawia, że niekiedy nie jest łatwo zakwalifikować przewidziane w ich aktach prawnych czyny zabronione do przestępstw, wykroczeń lub deliktów administracyjnych.

W badaniu zostały uwzględnione następujące kwestie:

- 1) jaki akt prawny reguluje odpowiedzialność za prowadzenie pojazdu (mechanicznego lub niemechanicznego) w stanie po użyciu alkoholu;
- 2) czy obowiązujące przepisy znają pojęcie pojazdu mechanicznego i pojazdu niemechanicznego, a jeśli tak – jakie są ich definicje;

* Prof. dr hab. Marek Mozgawa jest Dyrektorem Instytutu Prawa Karnego, Kierownikiem Katedry Prawa Karnego i Kryminologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, dr hab. Magdalena Budyn-Kulik jest adiunktem w Katedrze Prawa Karnego i Kryminologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, dr hab. Marek Kulik jest adiunktem w Katedrze Prawa Karnego i Kryminologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

- 3) czy zachowanie polegające na prowadzeniu pojazdu (mechanicznego bądź niemechanicznego) po użyciu alkoholu stanowi czyn zabroniony (przestępstwo, wykroczenie, delikt administracyjny); jeśli tak – to jakie jest brzmienie przepisów regulujących te kwestie;
- 4) w jaki sposób obowiązujące przepisy określają dopuszczalną zawartość alkoholu we krwi lub w wydychanym powietrzu;
- 5) jakie są przewidziane przestępstwa związane z nietrzeźwością prowadzącego pojazd i jakie są przewidziane za nie kary;
- 6) jakie są zasady pozbawiania prawa jazdy za prowadzenie pojazdu po użyciu alkoholu (czasowo lub dożywotnio);
- 7) czy obowiązujące przepisy dopuszczają możliwość orzeczenia przepadku pojazdu, którym jechał sprawca w sytuacji dopuszczenia się czynu zabronionego polegającego na prowadzeniu pojazdu w stanie po użyciu alkoholu;
- 8) czy funkcjonuje system tzw. punktów karnych dla kierowców naruszających przepisy ruchu drogowego, a jeśli tak – ile punktów przewidziano za kierowanie pojazdem w stanie po użyciu alkoholu i jaką maksymalną liczbę punktów karnych może zebrać kierowca w ciągu roku bez negatywnych dla siebie konsekwencji oraz co dzieje się po przekroczeniu górnego limitu punktów;
- 9) czy prawo przewiduje jeszcze jakieś inne konsekwencje dla kierowców prowadzących pojazd w stanie po użyciu alkoholu (np. wzrost składki ubezpieczeniowej, dodatkowe kursy, testy psychologiczne);
- 10) czy możliwe jest pozbawienie prawa jazdy w trybie administracyjnym (np. w stosunku do nałogowych alkoholików);
- 11) ile wyniosło średnie miesięczne wynagrodzenie w 2015 r. (brutto i netto).

1. Polska

W polskim prawie prowadzenie pojazdu mechanicznego pod wpływem alkoholu stanowi czyn zabroniony kwalifikowany jako wykroczenie (z art. 87 Kodeksu wykroczeń¹) bądź przestępstwo (z art. 178a Kodeksu karnego²). Kwalifikacja czynu zależy od poziomu zawartości alkoholu w organizmie sprawcy. Wyróżniamy dwa poziomy stężenia alkoholu we krwi, od których zależy odpowiedzialność sprawcy. Pierwszy to tzw. stan po użyciu alkoholu zdefiniowany w art. 46 ust. 2 ustawy z 26.10.1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi³ jako zachodzący, gdy zawartość alkoholu w organizmie wynosi lub prowadzi do: stężenia we krwi od 0,2‰ do 0,5‰ alkoholu albo obecności w wydychanym powietrzu od 0,1 mg do 0,25 mg alkoholu w 1 dm³. Natomiast stan nietrzeźwości zachodzi wówczas, gdy zawartość alkoholu w organizmie wynosi lub prowadzi do stężenia we krwi powyżej 0,5‰ alkoholu albo obecności w wydychanym powietrzu powyżej 0,25 mg alkoholu w 1 dm³ (art. 46 ust. 3 cytowanej ustawy, art. 115 § 16 k.k.).

¹ Ustawa z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz.U. z 2015 r. poz. 1094 ze zm.) – dalej k.w.

² Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2016 r. poz. 1137 ze zm.) – dalej k.k.

³ Dz.U. z 2016 r. poz. 487.

W przypadku wykroczenia z art. 87 § 1 k.w. sprawca, który znajdując się w stanie po użyciu alkoholu lub podobnie działającego środka, prowadzi pojazd mechaniczny w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym, podlega karze aresztu albo grzywny nie niższej niż 50 zł (do 5000 zł). W razie popełnienia tego wykroczenia sąd obligatoryjnie orzeka zakaz prowadzenia pojazdów (od 6 miesięcy do lat 3 – art. 87 § 3 i art. 29 § 1 k.w.). Orzekając zakaz prowadzenia pojazdów, określa się rodzaj pojazdu, którego zakaz dotyczy (art. 29 § 2 k.w.). Zakaz obowiązuje od uprawomocnienia się orzeczenia; orzekając zakaz nakłada się obowiązek zwrotu dokumentu uprawniającego do prowadzenia pojazdu, jeżeli dokument ten nie został zatrzymany. Do chwili wykonania tego obowiązku okres, na który orzeczono zakaz, nie biegnie (art. 29 § 2 k.w.). Na poczet zakazu prowadzenia pojazdów zalicza się okres zatrzymania prawa jazdy lub innego dokumentu uprawniającego do prowadzenia pojazdu (art. 29 § 4 k.w.).

W przypadku popełnienia przestępstwa polegającego na prowadzeniu pojazdu mechanicznego w stanie nietrzeźwości (lub pod wpływem środka odurzającego) w ruchu lądowym⁴, wodnym lub powietrznym sprawca podlega grzywnie (od 10 do 540 stawek dziennych), karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2 (art. 178a § 1 k.k.). Jeżeli sprawca czynu określonego w art. 178a § 1 k.k. był wcześniej prawomocnie skazany za prowadzenie pojazdu mechanicznego w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego albo za przestępstwo określone w art. 173⁵, 174⁶, 177⁷ lub art. 355 § 2⁸ k.k. popełnione w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego albo dopuścił się czynu określonego w art. 178a § 1 k.k. w okresie obowiązywania zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych orzeczonego w związku ze skazaniem za przestępstwo, podlega on karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Należy zwrócić uwagę na fakt, że stosownie do art. 178 § 1 k.k. skazując sprawcę, który popełnił przestępstwo

⁴ Jak zauważył SN w wyroku z 15.12.2011 r. (II KK 184/11), „Prokuratura i Prawo” – wkładka 2012/5, s. 5: „Ruchem lądowym jest nie tylko ruch na drogach publicznych i w strefach zamieszkania, ale także ruch w miejscach dostępnych dla powszechnego użytku.(...). Do miejsc takich zalicza się drogi wewnętrzne, wymienione w art. 8 ust. 1 ustawy z dnia 21 marca 1985 r. o drogach publicznych – Dz.U. z 2007 r. Nr 19, poz. 115 ze zm. Nie zalicza się do nich natomiast miejsc, w których dopuszczone jest do ruchu tylko wąskie grono osób”.

⁵ Art. 173. § 1. Kto sprowadza katastrofę w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym zagrażającą życiu lub zdrowiu wielu osób albo mieniu w wielkich rozmiarach, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10. § 2. Jeżeli sprawca działa nieumyślnie, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. § 3. Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1 jest śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu wielu osób, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12. § 4. Jeżeli następstwem czynu określonego w § 2 jest śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu wielu osób, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.

⁶ Art. 174. § 1. Kto sprowadza bezpośrednio niebezpieczeństwo katastrofy w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. § 2. Jeżeli sprawca działa nieumyślnie, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

⁷ Art. 177. § 1. Kto, naruszając, chociażby nieumyślnie, zasady bezpieczeństwa w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym, powoduje nieumyślnie wypadek, w którym inna osoba odniosła obrażenia ciała określone w art. 157 § 1, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. § 2. Jeżeli następstwem wypadku jest śmierć innej osoby albo ciężki uszczerbek na jej zdrowiu, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. § 3. Jeżeli pokrzywdzonym jest wyłącznie osoba najbliższa, ściganie przestępstwa określonego w § 1 następuje na jej wniosek.

⁸ Art. 355. § 1. Żołnierz, który prowadząc uzbrojony pojazd mechaniczny, narusza chociażby nieumyślnie zasady bezpieczeństwa w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym i powoduje nieumyślnie wypadek, w którym inna osoba odniosła obrażenia ciała określone w art. 157 § 1 lub wyrządzona została znaczna szkoda w mieniu, podlega karze aresztu wojskowego albo pozbawienia wolności do lat 3. § 2. Jeżeli następstwem wypadku określonego w § 1 jest śmierć innej osoby lub ciężki uszczerbek na jej zdrowiu, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. § 3. Przepisy art. 42 i 178 stosuje się odpowiednio.

określone w art. 173, 174 lub 177 k.k., znajdując się w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego lub zbiegł z miejsca zdarzenia, sąd orzeka karę pozbawienia wolności przewidzianą za przypisane sprawcy przestępstwo w wysokości od dolnej granicy ustawowego zagrożenia zwiększonego o połowę do górnej granicy tego zagrożenia zwiększonego o połowę.

Sąd orzeka, na okres nie krótszy niż 3 lata, zakaz prowadzenia wszelkich pojazdów albo pojazdów określonego rodzaju, jeżeli sprawca w czasie popełnienia przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji był w stanie nietrzeźwości, pod wpływem środka odurzającego lub zbiegł z miejsca zdarzenia określonego w art. 173, 174 lub art. 177 k.k. (art. 42 § 2 k.k.). Sąd orzeka zakaz prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych dożywotnio w razie popełnienia przestępstwa określonego w art. 178a § 4 k.k. lub jeżeli sprawca w czasie popełnienia przestępstwa określonego w art. 173 k.k., którego następstwem jest śmierć innej osoby lub ciężki uszczerbek na jej zdrowiu, albo w czasie popełnienia przestępstwa określonego w art. 177 § 2 lub w art. 355 § 2 k.k. był w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego lub zbiegł z miejsca zdarzenia, chyba że zachodzi wyjątkowy wypadek, uzasadniony szczególnymi okolicznościami (art. 42 § 3 k.k.). Sąd orzeka zakaz prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych dożywotnio w razie ponownego skazania osoby prowadzącej pojazd mechaniczny w warunkach określonych w art. 42 § 3 k.k. (art. 42 § 4 k.k.). W przypadku warunkowego umorzenia postępowania karnego wobec sprawcy przestępstwa z art. 178a § 1 lub § 4 k.k. sąd może orzec ten zakaz na okres do lat 2 (art. 67 § 3 k.k.). W razie skazania sprawcy za przestępstwo określone w art. 173, 174, 177 lub w art. 355 k.k., jeżeli sprawca był w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego lub zbiegł z miejsca zdarzenia, sąd orzeka nawiązkę na rzecz pokrzywdzonego, a w razie jego śmierci w wyniku popełnionego przez skazanego przestępstwa – nawiązkę na rzecz osoby najbliższej, której sytuacja życiowa wskutek śmierci pokrzywdzonego uległa znacznemu pogorszeniu. W razie gdy ustalono więcej niż jedną taką osobę, nawiązki orzeka się na rzecz każdej z nich. Jeśli ustalenie takiej osoby nie jest możliwe, sąd orzeka nawiązkę na rzecz Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej. Sąd orzeka nawiązkę w wysokości co najmniej 10 000 zł (art. 47 § 3 k.k.)⁹.

Należy również dodać, że istnieje możliwość orzeczenia zakazu prowadzenia pojazdów tytułem środka zabezpieczającego. I tak, jeżeli sprawca dopuścił się czynu zabronionego w stanie niepoczytalności określonej w art. 31 § 1 k.k., sąd może orzec tytułem środka zabezpieczającego m.in. zakaz prowadzenia pojazdów (lub nakaz albo inne zakazy wymienione w art. 39 pkt 2–3 k.k.). Zakaz prowadzenia pojazdów (jak również inne zakazy określone w art. 39 pkt 2–3 k.k.) orzeka się bez określenia czasu ich obowiązywania, a sąd uchyla je, gdy ustały przyczyny ich orzeczenia (art. 99 k.k.).

W przypadku prowadzenia pojazdu mechanicznego w stanie po użyciu alkoholu (lub innego podobnie działającego środka) w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym sprawca popełnia wykroczenie z art. 87 § 1 k.w. zagrożone karą aresztu

⁹ Zgodnie z art. 47 § 5 k.k.: „Przepisu § 3 nie stosuje się, jeżeli sąd orzekł obowiązek naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w wysokości wyższej niż 10 000 złotych”.

albo grzywną (od 50 do 5000 zł). W razie popełnienia tego wykroczenia sąd obligatoryjnie orzeka wobec sprawcy zakaz prowadzenia pojazdów (art. 87 § 3 k.w.).

Należy zauważyć, że używane w Kodeksie karnym i Kodeksie wykroczeń określenia „pojazd mechaniczny” oraz „inny pojazd” nie zostały zdefiniowane w tych aktach prawnych. Nie znajdziemy również tych definicji w ustawie z 20.06.1997 r. – Prawo o ruchu drogowym¹⁰, która definiuje natomiast inne zbliżone terminy (pojazd, pojazd silnikowy, pojazd samochodowy, pojazd wolnobieżny, pojazd członowy, pojazd nienormatywny¹¹). Legalną definicję pojazdu mechanicznego zawiera natomiast ustawa z 22.05.2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych¹² (w art. 2 pkt 10)¹³. Trafnie podnosi się w doktrynie, że definicja ta nie może być jednak stosowana do interpretacji tego pojęcia na gruncie Kodeksu karnego, zgodnie bowiem z regułami wykładni można odwołać się do definicji zawartej w innej ustawie jedynie wówczas, gdy jest ona uznana za podstawową dla danej dziedziny, a takiego charakteru nie można przyznać ustawie o ubezpieczeniach obowiązkowych¹⁴. W doktrynie i orzecznictwie zwykło się przyjmować, że pojazdem mechanicznym jest pojazd wprowadzany w ruch przez umieszczony w nim silnik (niezależnie od jego rodzaju: spalinowy, gazowy, elektryczny lub parowy). Pojazdem niemechanicznym jest zaś ten, którego źródłem napędu jest siła kierującego lub zwierząt¹⁵. Za pojazd mechaniczny uznaje się zatem pojazdy samochodowe, motocykle, maszyny rolnicze, lokomotywy, samoloty, helikoptery, statki wodne i inne, jak również pojazdy szynowe zasilane z trakcji elektrycznej (tramwaje, trolejbusy)¹⁶. Gdy chodzi o pojazdy niemechaniczne, to są nimi m.in.: zaprzęgi konne, wózki inwalidzkie (napędzane siłą mięśni), rowery, łodzie wiosłowe, żaglówki, balony, kajaki, szybowce¹⁷.

Prowadzenie pojazdu niemechanicznego pod wpływem alkoholu stanowi wykroczenie określone w art. 87 k.w. (choć jeszcze niedawno prowadzenie takiego pojazdu w stanie nietrzeźwości było przestępstwem¹⁸). I tak, podlega karze aresztu

¹⁰ Dz.U. z 2017 r. poz. 128.

¹¹ Zgodnie z art. 2: „Użyte w ustawie określenia oznaczają (...) 31) pojazd – środek transportu przeznaczony do poruszania się po drodze oraz maszynę lub urządzenie do tego przystosowane; 32) pojazd silnikowy – pojazd wyposażony w silnik, z wyjątkiem motoroweru i pojazdu szynowego; 33) pojazd samochodowy – pojazd silnikowy, którego konstrukcja umożliwia jazdę z prędkością przekraczającą 25 km/h; określenie to nie obejmuje ciągnika rolniczego; 34) pojazd wolnobieżny – pojazd silnikowy, którego konstrukcja ogranicza prędkość jazdy do 25 km/h, z wyłączeniem ciągnika rolniczego; 35) pojazd członowy – zespół pojazdów składający się z pojazdu silnikowego złączonego z naczepą; 35a) pojazd nienormatywny – pojazd lub zespół pojazdów, którego naciski osi wraz z ładunkiem lub bez ładunku są większe od dopuszczalnych, przewidzianych dla danej drogi w przepisach o drogach publicznych, lub którego wymiary lub rzeczywista masa całkowita wraz z ładunkiem lub bez niego są większe od dopuszczalnych, przewidzianych w przepisach niniejszej ustawy”.

¹² Dz.U. z 2016 r. poz. 2060.

¹³ W myśl tego przepisu pojazd mechaniczny to: a) pojazd samochodowy, ciągnik rolniczy, motorower i przyrępa określone w przepisach ustawy – Prawo o ruchu drogowym, b) pojazd wolnobieżny w rozumieniu przepisów ustawy – Prawo o ruchu drogowym, z wyłączeniem pojazdów wolnobieżnych będących w posiadaniu rolników posiadających gospodarstwo rolne i użytkowanych w związku z posiadaniem tego gospodarstwa.

¹⁴ M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2002, s. 311; R.A. Stefański, *Glosa do wyroku SN z dnia 25 października 2007 r., sygn. III KK 270/07*, „Prokuratura i Prawo” 2008/5, s. 166.

¹⁵ Zob. K. Łucarz, A. Muszyńska, *Glosa do wyroku z dnia 25 października 2007 r. (III KK 270/07)*, „Przegląd Sądowy” 2009/6, s. 154–155.

¹⁶ D. Szeleszczuk [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2015, s. 381.

¹⁷ S. Szeleszczuk [w:] *Kodeks karny...*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, s. 381.

¹⁸ Był to art. 178a § 2 k.k. wprowadzony do polskiego Kodeksu karnego z dniem 15.12.2000 r. (zob. art. 1 pkt 7 ustawy z 14.04.2000 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, Dz.U. poz. 548). Artykuł ten brzmiał: „Kto, znajdując się w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego, prowadzi na drodze publicznej

albo grzywny (od 50 do 5000 zł), kto, znajdując się w stanie nietrzeźwości (lub pod wpływem podobnie działającego środka), prowadzi taki pojazd na drodze publicznej, w strefie zamieszkania lub w strefie ruchu (art. 87 § 1a k.w.). W przypadku, w którym sprawca znajduje się w stanie po użyciu alkoholu, podlega on karze aresztu do 14 dni albo karze grzywny do 5000 zł (art. 87 § 2 k.w.). W razie popełnienia wykroczenia określonego w art. 87 § 1a lub 2 k.w. można (a zatem jest to fakultatywne) orzec zakaz prowadzenia pojazdów niemechanicznych (art. 87 § 4 k.w.). Jak już była o tym mowa, zakaz prowadzenia pojazdów może zostać orzeczony od 6 miesięcy do lat 3 (art. 29 § 1 k.w.).

Kwestią, którą również należy zasygnalizować, jest problematyka tzw. punktów karnych. W tej materii obowiązuje rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z 25.04.2012 r. w sprawie postępowania z kierowcami naruszającymi przepisy ruchu drogowego¹⁹, które w załączniku nr 1 zawiera wykaz naruszeń przepisów ruchu drogowego i liczbę punktów odpowiadających tym naruszeniom. Ewidencję punktów karnych prowadzi komendant wojewódzki Policji właściwy ze względu na miejsce zamieszkania ewidencjonowanych (§ 3 ust. 1 rozporządzenia). W odniesieniu do kierowców będących obywatelami polskimi niemających miejsca zamieszkania na terytorium RP oraz kierowców niebędących obywatelami polskimi i nieposiadających karty pobytu – ewidencję prowadzi Komendant Główny Policji (§ 3 ust. 2 rozporządzenia). Stosownie do załącznika nr 1 za kierowanie pojazdem mechanicznym w stanie po użyciu alkoholu lub środka podobnie działającego do alkoholu (zakwalifikowanego z art. 87 §1 k.w.) sprawcy przypisuje się 10 punktów karnych. Za kierowanie pojazdem mechanicznym w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego (z kwalifikacją z art. 178a § 1 lub 4 k.k.) sprawcy przypisuje się również 10 punktów karnych. Maksymalna liczba punktów, którą bez konsekwencji dla kierowcy może on zebrać, wynosi 20 (dla kierowcy, który po raz pierwszy uzyskał prawo jazdy, w ciągu roku od jego wydania) i 24 punkty dla innych kierowców (§ 7 ust. 1 rozporządzenia).

Interesującą kwestią jest możliwość orzekania wobec nietrzeźwych kierowców przepadek pojazdu, który prowadzili (chodziło zazwyczaj o samochody). W praktyce zdarzały się przypadki (i to dość liczne²⁰), w których sądy orzekały taki przepadek na podstawie art. 44 § 2 k.k. („Sąd może orzec, a w wypadkach wskazanych w ustawie orzeka, przepadek przedmiotów, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia przestępstwa”). Należy jednak stwierdzić, że *de lege*

lub w strefie zamieszkania inny pojazd niż określony w § 1, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku”. Z dniem 4.09.2010 r. przepis ten uzyskał brzmienie: „Kto, znajdując się w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego, prowadzi na drodze publicznej, w strefie zamieszkania lub w strefie ruchu inny pojazd niż określony w § 1, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku” (zob. art. 6 pkt 1 ustawy z 22.07.2010 r. o zmianie ustawy – Prawo o ruchu drogowym oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. poz. 1018), zaś z dniem 9.11.2013 r. został on uchylony (zob. art. 12 pkt 3 ustawy z 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. poz. 1247).

¹⁹ Dz.U. z 2012 r. poz. 488.

²⁰ Por. uchwała (7) SN z 30.10.2008 r., I KZP 20/08, OSNKW 2008, Nr 11, poz. 88: „(...) po analizie spraw o przestępstwa określone w art. 178a § 1 k.k., w których w okresie od lipca 2006 r. do lutego 2008 r. prokuratorzy wnosili o orzeczenie przepadek pojazdu mechanicznego, którym poruszał się sprawca. Ze szczegółowych danych wynika, że prokuratorzy w całym kraju złożyli 1551 takich wniosków. W ponad 500 sprawach sądy uwzględniły wnioski, przy czym w niektórych dopiero w drugiej instancji, w wyniku rozpoznania apelacji złożonych przez prokuratorów na niekorzyść oskarżonych”.

lata taka praktyka stanowi naruszenie przepisów obowiązującego prawa. W uchwale 7 sędziów z 30.10. 2008 r. (I KZP 20/08²¹) SN jednoznacznie stwierdził: „Pojazd mechaniczny stanowi przedmiot czynności wykonawczej przestępstwa określonego w art. 178a § 1 k.k., a więc nie należy do kategorii przedmiotów, które służą lub są przeznaczone, w rozumieniu art. 44 § 2 k.k., do popełnienia tego przestępstwa²²”. *De lege lata* nie jest zatem możliwe orzeczenie wobec kierowcy, który prowadził pojazd w stanie po użyciu alkoholu, przypadku prowadzonego przez niego pojazdu, a rzeczą wysoce dyskusyjną jest, czy przeprowadzenie zmian idących w kierunku stworzenia takowej możliwości jest uzasadnione.

Przeciętne wynagrodzenie w Polsce w gospodarce narodowej wyniosło w 2015 r. 3899,78 zł.

2. Anglia i Walia²³

Przepisy dotyczące prowadzenia pojazdu pod wpływem alkoholu znajdują się w Road Traffic Act z 1988 r. (ustawa o ruchu drogowym). Ustawa ta zna kilka typów czynów zabronionych związanych ze stanem odurzenia.

Sekcja 4 typizuje kilka wykroczeń. W sekcji 4(1) kryminalizowane jest kierowanie pojazdem lub usiłowanie kierowania pojazdem o napędzie mechanicznym na drodze lub w innym miejscu publicznym, gdy sprawca był do tego niezdatny z powodu alkoholu lub narkotyków²⁴. Natomiast w sekcji 4(2) przewidziano karalność odpowiedzialnego za prowadzenie pojazdu o napędzie mechanicznym, gdy sprawca był do tego niezdatny z powodu alkoholu lub narkotyków²⁵. Osoba taka nie popełnia jednak czynu zabronionego, jeżeli wykaze, że okoliczności wskazywały na to, iż nie było prawdopodobieństwa prowadzenia przez niego pojazdu dopóty, dopóki był pod wpływem alkoholu lub narkotyków (sekcja 4(3)). Sąd przy ocenie tej okoliczności może nie uwzględniać odniesionych przez niego obrażeń oraz wyrządzonych szkód (sekcja 4(4)). Owa niezdadność zachodzi, gdy zdolność sprawcy do prawidłowego kierowania pojazdem jest zaburzona (sekcja 4(5)). Funkcjonariusz może aresztować bez nakazu osobę, jeżeli istnieje rozsądny powód, by podejrzewać, że popełniła ona lub popełnia czyn zabroniony określony

²¹ OSNKW 2008/11, poz. 88 z glosami krytycznymi R.A. Stefańskiego, Prok. i Pr. 2009/3, s. 141–147, J. Raglewskiego, LEX nr 93973, S. Tarapaty, Cz.PKiNP 2009/3, s. 131–148 i aprobuską M. Siwka, PS 2009/7–8, s. 213–220 oraz uwagami krytycznymi R.A. Stefańskiego, *Przegląd uchwał Izby Karnej Sądu Najwyższego w zakresie prawa karnego materialnego, prawa karnego wykonawczego i prawa wykroczeń za 2008 r.*, WPP 2009/1, s. 88–93.

²² Por. też wyrok SN z 12.05.2009 r., IV KK 110/09, LEX nr 507953 („Pojazd mechaniczny stanowi przedmiot czynności wykonawczej przestępstwa określonego w art. 178a § 1 k.k. Wyłączona jest tożsamość przedmiotu czynności wykonawczej danego typu przestępstwa i przedmiotu służącego do jego popełnienia. W nauce prawa karnego oba te pojęcia mają inne znaczenie i występują w odmiennych funkcjach. Przedmiot czynności wykonawczej nie służy, w rozumieniu przepisu art. 44 § 2 k.k., popełnieniu przestępstwa, lecz współokreśla samą istotę typu przestępstwa. W konsekwencji, pojazd mechaniczny, którym porusza się w stanie nietrzeźwości sprawca przestępstwa, nie należy do kategorii przedmiotów, które służą lub są przeznaczone, w rozumieniu art. 44 § 2 k.k., do popełnienia przestępstwa z art. 178a § 1 k.k.”).

²³ Por. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/52/part/I/crossheading/motor-vehicles-drink-and-drugs> (dostęp: 17.10.2016 r.).

²⁴ (1) A person who, when driving or attempting to drive a mechanically propelled vehicle on a road or other public place, is unfit to drive through drink or drugs is guilty of an offence.

²⁵ (2) Without prejudice to subsection (1) above, a person who, when in charge of a mechanically propelled vehicle which is on a road or other public place, is unfit to drive through drink or drugs is guilty of an offence.

w przepisach o ruchu drogowym (sekcja 4(6)). Może w tym celu wejść, także z użyciem siły, gdy jest to konieczne, do miejsca, w którym osoba taka przebywa lub podejrzewa się, że przebywa (sekcja 4(7)).

Sekcja 5 przewiduje odpowiedniki naszych przestępstw lub typów kwalifikowanych, polegających na prowadzeniu pojazdu silnikowego w stanie po spożyciu dawki alkoholu przekraczającej pewne limity. Popełnia wykroczenie sprawca, który kieruje lub usiłuje kierować pojazdem silnikowym po drodze lub w innym miejscu publicznym (sekcja 5(1)(a)) albo odpowiada za prowadzenie pojazdu silnikowego na drodze lub w innym miejscu publicznym (sekcja 5(1)(b)), po spożyciu takiej ilości alkoholu, że jego proporcja w oddechu, krwi lub moczu przekracza dozwoloną granicę²⁶. Sprawca może bronić się przed zarzutem z sekcji 5(1)(b) w taki sposób, że wykaże, iż okoliczności wskazywały na to, że w czasie czynu nie istniało prawdopodobieństwo prowadzenia przez niego pojazdu, zanim proporcja alkoholu w oddechu, krwi lub moczu przestała przekraczać granicę (sekcja 5(2)). Także w tym przypadku sąd może nie uwzględniać odniesionych obrażeń i wyrządzonych szkód (sekcja 5(3)).

Ustawa ta zna również czyn zabroniony polegający na odmowie poddania się badaniu alkomatem albo dostarczenia do analizy próbki krwi lub moczu bez uzasadnionego powodu. Funkcjonariusz może zażądać poddania się odpowiednim testom, jeżeli istnieje racjonalny powód, aby podejrzewać, że dana osoba kieruje pojazdem silnikowym, usiłuje nim kierować lub jest odpowiedzialna za prowadzenie go po drodze lub w innym publicznym miejscu, a w jej organizmie znajduje się alkohol lub narkotyki albo jest pod wpływem narkotyków (sekcja 6 (1–2))²⁷. Kolejny przepis sekcji 6(3) ma zastosowanie, gdy funkcjonariusz ma racjonalny powód, aby podejrzewać, że w opisanej w sekcji 6(2) sytuacji sprawca miał alkohol lub narkotyki w organizmie albo był niezdatny do prowadzenia pojazdu oraz ciągle ma w organizmie alkohol lub narkotyki, albo nadal jest pod wpływem działania narkotyków. W sekcji 6(4) przewidziano możliwość działań funkcjonariusza, gdy ma on racjonalny powód, aby podejrzewać, że sprawca, prowadząc pojazd silnikowy lub usiłując go prowadzić, popełnił wykroczenie drogowe²⁸, gdy pojazd był w ruchu. Przepis sekcji 6(5) ma zastosowanie, gdy wypadek został spowodowany przez pojazd silnikowy na drodze lub w innym miejscu publicznym, a funkcjonariusz racjonalnie przypuszcza, że w tym czasie pojazd ten był kierowany przez sprawcę²⁹. Funkcjonariusz może zażądać poddania się tym wstępnym testom przez kierującego pojazdem tylko wtedy, gdy jest w mundurze.

²⁶ (1) If a person (a) drives or attempts to drive a motor vehicle on a road or other public place, or (b) is in charge of a motor vehicle on a road or other public place, after consuming so much alcohol that the proportion of it in his breath, blood or urine exceeds the prescribed limit he is guilty of an offence.

²⁷ (1) If any of subsections (2) to (5) applies a constable may require a person to co-operate with any one or more preliminary tests administered to the person by that constable or another constable. (2) This subsection applies if a constable reasonably suspects that the person: (a) is driving, is attempting to drive or is in charge of a motor vehicle on a road or other public place, and (b) has alcohol or a drug in his body or is under the influence of a drug.

²⁸ Chodzi tu o czyny stypizowane w części II ustawy o pasażerach transportu publicznego z 1981 r. (Part II of the Public Passenger Vehicles Act 1981; c. 14), przepisach ustawy o regulacji ruchu drogowego z 1984 r. (Road Traffic Regulation Act 1984; c. 27), niektórych przepisach o sprawcach wypadków drogowych z 1988 r. (Road Traffic Offenders Act 1988; c. 53) oraz przepisach ustawy o ruchu drogowym innych niż część V.

²⁹ (5) This subsection applies if (a) an accident occurs owing to the presence of a motor vehicle on a road or other public place, and (b) a constable reasonably believes that the person was driving, attempting to drive or in charge of the vehicle at the time of the accident.

Road Traffic Act posługuje się pojęciem pojazdu mechanicznego oraz pojazdu o napędzie mechanicznym. Nie definiuje ich jednak. Czyni to orzecznictwo. Przyjmuje się, że jest to pojazd, który może być napędzany za pomocą środków mechanicznych, elektrycznie i parą wodną.

Ustawa ta zna następujące rodzaje wstępnych testów: oddechu, zaburzenia, krwi i moczu. Testy te mogą być wykonywane w miejscu, w którym doszło do zatrzymania, lub niedaleko niego, a w pewnych sytuacjach – na posterunku policji.

Wstępny test oddechu to procedura, która polega na tym, że pobiera się od człowieka próbkę oddechu z przeznaczeniem do dalszego badania za pomocą odpowiedniego urządzenia służącego do ustalenia, czy proporcja alkoholu w oddechu lub krwi badanego dąży do przekroczenia określonej granicy (sekcja 6a). Test badania zaburzeń zachowania (sekcja 6b) polega na przeprowadzeniu specjalnej procedury, za pomocą której funkcjonariusz może obserwować wykonywanie przez poddanego badaniu określonych zadań oraz poczynić inne obserwacje dotyczące fizycznego stanu, jakie funkcjonariusz uzna za wskazane. Ministerstwo Stanu (Secretary of State) określa i raz na jakiś czas zmienia rodzaj zadań i obserwacji stanu fizycznego, które wchodzi w skład testu, a także sposób jego przeprowadzania oraz wnioski, jakie można na jego podstawie wysnuć. Celem testu jest stwierdzenie, czy badana osoba jest w stanie uniemożliwiającym prowadzenie pojazdu, a jeśli tak – czy wynika to z użycia narkotyków lub alkoholu (sekcja 6b(2–3)).

Wstępny test na obecność alkoholu jest to procedura, za pomocą której pobiera się próbkę potu lub śliny w celu zbadania, przy wykorzystaniu urządzenia dopuszczonego do użytku przez Ministerstwo Stanu, czy w organizmie osoby poddawanej testowi są narkotyki.

Funkcjonariusz może zatrzymać (*arrest*) bez nakazu osobę poddaną wstępnemu testowi oddechu, jeżeli ma rozsądny powód, aby podejrzewać, że proporcja alkoholu w jej oddechu lub krwi przekroczy limit (sekcja 6d(1)). Jest to także możliwe w sytuacji, w której dana osoba odmawia poddania się testowi, a funkcjonariusz ma rozsądny powód, aby przypuszczać, że w organizmie tej osoby są narkotyki lub alkohol, albo że jest ona pod wpływem narkotyków (sekcja 6d(2)). Przepisy te nie mają zastosowania, gdy osoba ta jest pacjentem szpitala (sekcja 9).

Przepisy szczegółowo określają uprawnienia procesowe policji w zakresie wejścia do jakiegokolwiek miejsca w celu dokonania czynności, gdy zachodzi podejrzenie wypadku, w którym człowiek odniósł obrażenia (sekcja 6e), oraz procedurę pobierania i postępowania z pobranymi próbkami (sekcja 7–8).

Osobę, od której pobrano próbkę oddechu, krwi lub moczu, można następnie zatrzymać na posterunku policji, jeżeli funkcjonariusz ma rozsądny powód, by podejrzewać, że jeśli osoba ta podejmie próbę prowadzenia pojazdu napędzanego mechanicznie, popełni czyn zabroniony z sekcji 4 lub 5 Road Traffic Act (sekcja 10(1)).

W sekcji 11 tego aktu prawnego znajduje się wyjaśnienie niektórych użytych w nim terminów. Pojęcie limitu oznacza 35 mikrogramów (μg) alkoholu w 100 ml wydychanego powietrza; 80 mg alkoholu w 100 ml krwi lub 107 mg alkoholu w 100 ml moczu albo inne wartości określone przez Ministerstwo Stanu.

Karę za prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu wymierza sąd magistrański. Jej wysokość zależy od rodzaju czynu. W pewnych sytuacjach wysokość kary może ulec zmniejszeniu, pod warunkiem że sprawca przystąpi do programu

(kursu) dla sprawców prowadzących pojazd pod wpływem alkoholu (*drink-drive rehabilitation scheme* (DDRS) *course*)³⁰. W przypadku bycia odpowiedzialnym za prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu powyżej limitu lub w stanie niezdolności do prowadzenia pojazdu z powodu alkoholu można orzec 3 miesiące pozbawienia wolności, grzywnę do 2500 GBP, a także można orzec zakaz prowadzenia pojazdów. Za prowadzenie lub usiłowanie prowadzenia pojazdu pod wpływem alkoholu powyżej limitu lub w stanie niezdolności do prowadzenia pojazdu z powodu alkoholu może zostać wymierzona kara 6 miesięcy pozbawienia wolności, kara pieniężna bez określenia wysokości oraz zakaz prowadzenia pojazdu na okres co najmniej roku lub na okres 3 lat, w przypadku ponownego skazania w ciągu 10 lat. Za czyn polegający na odmowie poddania się badaniu wydychanego powietrza albo pobrania próbek krwi lub moczu możliwe jest orzeczenie kary 6 miesięcy pozbawienia wolności, kary pieniężnej bez określenia wysokości oraz zakazu prowadzenia pojazdu na okres co najmniej roku. W przypadku spowodowania śmierci człowieka w wyniku nieostrożnej jazdy spowodowanej wpływem alkoholu sąd może wymierzyć karę 14 lat pozbawienia wolności, karę pieniężną (w nieograniczonej wysokości), zakaz prowadzenia pojazdu na okres co najmniej 2 lat. Sprawca może uzyskać prawo do prowadzenia pojazdów, jeśli po upływie okresu, na który orzeczono zakaz prowadzenia pojazdu, zda rozszerzony test umiejętności prowadzenia pojazdów³¹.

Orzeczenie zakazu prowadzenia pojazdów oznacza unieważnienie prawa jazdy do końca okresu, na który go orzeczono. Po jego upływie sprawca może je odzyskać automatycznie lub – w przypadku tzw. sprawców zwiększonego ryzyka – po przejściu badań medycznych. Mianem tzw. sprawców zwiększonego ryzyka określa się sprawców skazanych w okresie 10 lat za dwa przestępstwa lub wykroczenia drogowe; kierowców, u których stwierdzono podczas prowadzenia pojazdu poziom alkoholu co najmniej 87,5 mg na 100 ml w wydychanym powietrzu, 200 mg na 100 ml we krwi lub 267,5 mg na 100 ml w moczu; sprawców, którzy odmówili poddania się badaniom na obecność alkoholu w postaci odmowy poddania się testowi oddechu lub dostarczenia próbek krwi albo braku wyrażenia zgody na zbadanie pobranej próbki krwi (która została pobrana np. gdy sprawca był nieprzytomny)³².

Prawo Anglii i Walii nie pozwala na orzeczenie przepadku czy konfiskaty pojazdu sprawcy drogowego czynu zabronionego.

W Wielkiej Brytanii znany jest system punktów karnych. Przyznawane są one skazanemu za przestępstwa drogowe. Wpisywane są przez sąd do rejestru i pozostają w nim od 4 do 11 lat (okres zależy od rodzaju popełnionego czynu). Następnie są automatycznie usuwane³³. Jeżeli kierowca w ciągu 3 lat uzbierał 12 lub więcej punktów – nie może prowadzić pojazdów. Sąd decyduje, jak długo ma trwać zakaz, w zależności od ciężaru czynu popełnionego przez sprawcę. Jeżeli sprawca ma 12 lub więcej punktów, zakaz prowadzenia pojazdów może zostać orzeczony na 6 miesięcy, gdy kierowca uzbierał 12 lub więcej punktów karnych w ciągu 3 lat; 12 miesięcy,

³⁰ Por. <https://www.gov.uk/drink-driving-penalties> (dostęp: 20.10.2016 r.).

³¹ Por. <https://www.gov.uk/drink-driving-penalties>.

³² Por. <https://www.gov.uk/drink-driving-penalties>.

³³ Por. <https://www.gov.uk/penalty-points-endorsements/removing-expired-endorsements-from-your-driving-licence> (dostęp: 20.10.2016 r.).

jeśli to drugi zakaz w ciągu 3 lat lub 2 lata, jeżeli zakaz orzekany jest po raz trzeci. Jeżeli kierowca został pozbawiony prawa prowadzenia pojazdu na okres 56 dni lub dłużej, nie odzyskuje prawa jazdy – musi się ubiegać o wydanie nowego. W tym celu musi m.in. ponownie zdać egzamin na prawo jazdy lub odbyć rozszerzony kurs na prawo jazdy³⁴. Kierowca, któremu zatrzymano prawo jazdy ze względu na przekroczenie limitu punktów karnych, może ubiegać się o skrócenie okresu pozbawienia go prawa jazdy do 2 lat, gdy został orzeczone na okres od 2 lat do 4; połowy okresu, jeśli zakaz orzeczono na okres od 4 do 10 lat lub do 5 lat, jeśli pozbawienie orzeczono na okres 10 lat lub dłużej. Kierowca musi mieć „dobry powód”, aby taki wniosek złożyć. Jako przykład podaje się przekonanie sprawcy, że sąd popełnił błąd albo nie wziął przy orzekaniu pod uwagę niektórych okoliczności czynu³⁵.

Za przekroczenie można otrzymać od 1 do 11 punktów. Poszczególne rodzaje czynów zabronionych mają specjalne kody, które wpisuje się do prawa jazdy. Przez 4 lata pozostają wpisane punkty karne za m.in.: oddalenie się z miejsca wypadku (kod AC10; 5–10 punktów); odmowę podania szczegółów lub złożenia zawiadomienia o wypadku w ciągu 24 godzin (kod AC20; 5–10 punktów); popełnienie innych wykroczeń drogowych (kod AC30; 4–9 punktów); prowadzenie pojazdu po orzeczeniu przez sąd zakazu prowadzenia pojazdów (kod BA10; 6 punktów); usiłowanie prowadzenia pojazdu po orzeczeniu przez sąd zakazu prowadzenia pojazdów (kod BA30; 6 punktów); spowodowanie śmierci w wyniku prowadzenia pojazdu po orzeczeniu przez sąd zakazu prowadzenia pojazdów (kod BA40; 3–11 punktów); spowodowanie poważnych obrażeń w wyniku prowadzenia pojazdu po orzeczeniu przez sąd zakazu prowadzenia pojazdów (kod BA60; 3–11 punktów); nieostrożne prowadzenie pojazdu (kod CD10; 3–9 punktów); prowadzenie pojazdu bez zwrócenia odpowiedniej uwagi na innych użytkowników drogi (kod CD20; 3–9 punktów); nieostrożne prowadzenie pojazdu lub prowadzenie pojazdu bez zwrócenia odpowiedniej uwagi na innych użytkowników drogi (kod CD30; 3–9 punktów); kierowanie pojazdem, gdy poziom alkoholu przekracza limit (kod DR40; 10 punktów); kierowanie pojazdem w stanie niezdadności do prowadzenia z powodu alkoholu (kod DR50; 10 punktów); odmowę oddania próbek do analizy w sytuacji innej niż prowadzenie lub usiłowanie prowadzenia pojazdu (kod DR60; 10 punktów); odmowę dostarczenia próbki do testu oddechu (kod DR70; 4 punkty); kierowanie pojazdem, gdy poziom narkotyków przekracza limit (kod DG40; 10 punktów); kierowanie pojazdem w stanie niezdadności do prowadzenia z powodu narkotyków (kod DR90; 10 punktów)³⁶.

Natomiast punkty karne pozostają wpisane przez 11 lat w przypadku następujących czynów: spowodowanie śmierci w wyniku nieostrożnego prowadzenia pojazdu pod wpływem alkoholu (kod CD40; 3–11 punktów); spowodowanie śmierci w wyniku nieostrożnego prowadzenia pojazdu pod wpływem narkotyków (kod CD50; 3–11 punktów); spowodowanie śmierci w wyniku nieostrożnego prowadzenia pojazdu pod wpływem alkoholu, którego poziom przekracza limit (kod CD60; 3–11 punktów);

³⁴ Por. <https://www.gov.uk/driving-disqualifications> (dostęp: 20.10.2016 r.).

³⁵ Por. <https://www.gov.uk/driving-disqualifications/apply-to-reduce-your-disqualification-period> (dostęp: 20.10.2016 r.).

³⁶ Por. <https://www.gov.uk/penalty-points-endorsements/endorsement-codes-and-penalty-points> (dostęp: 20.10.2016 r.).

spowodowanie śmierci w wyniku nieostrożnego prowadzenia pojazdu, gdy kierowca odmówił dostarczenia próbki do analizy (kod CD70; 3–11 punktów); prowadzenie lub usiłowanie prowadzenia pojazdu, gdy poziom alkoholu przekracza limit (kod DR10; 3–11 punktów); prowadzenie lub usiłowanie prowadzenia pojazdu w stanie niezdatności z powodu alkoholu (kod DR20; 3–11 punktów); prowadzenie lub usiłowanie prowadzenia pojazdu po odmowie oddania próbek do analizy (kod DR30; 3–11 punktów); prowadzenie lub usiłowanie prowadzenia pojazdu po odmowie udzielenia zgody na przeprowadzenie analizy próbek krwi pobranych, gdy sprawca był nieprzytomny (kod DR31; 3–11 punktów); odmowa udzielenia zgody na przeprowadzenie analizy próbek krwi pobranych, gdy sprawca był nieprzytomny, w okolicznościach innych niż prowadzenie lub usiłowanie prowadzenia pojazdu (kod DR61; 3–11 punktów); prowadzenie lub usiłowanie prowadzenia pojazdu, gdy poziom narkotyków przekracza limit (kod DG10; 3–11 punktów); spowodowanie śmierci w wyniku nieostrożnego prowadzenia pojazdu pod wpływem narkotyków, których poziom przekracza limit (kod CG60; 3–11 punktów); prowadzenie lub usiłowanie prowadzenia pojazdu w stanie niezdatności z powodu narkotyków (kod DG80; 3–11 punktów)³⁷.

Pewne modyfikacje tych unormowań istnieją w Irlandii Północnej. Jeżeli sprawca zostaje skazany za wykroczenie drogowe, sąd może zrobić adnotację o wykroczeniu w prawie jazdy i liczbie punktów karnych lub wydłużyć okres pozbawienia prawa jazdy. Może również nakazać sprawcy przystąpienie do egzaminu na prawo jazdy. W przypadku popełnienia niektórych czynów zabronionych, powtórne zdanie testu jest koniecznym warunkiem uzyskania uprawnień do prowadzenia pojazdu. Chodzi o czyny popełnione pod wpływem alkoholu, narkotyków, związane z nieostrożnym lub ryzykownym prowadzeniem pojazdu³⁸.

W Irlandii Północnej stosowane są także nieco inne kody punktów karnych; m.in. przez 4 lata pozostają wpisane punkty za prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu lub innych substancji wpływających na psychiczne lub fizyczne zdolności kierowcy lub zmniejszających te zdolności (kod MR29)³⁹.

Ukaranie sprawcy za przestępstwo lub wykroczenie drogowe, zwłaszcza związane z wpływem alkoholu, powoduje również znaczny wzrost stawek ubezpieczenia.

Minimalne stawki ubezpieczenia, obowiązujące od 1.10.2015 r., wynosiły 6,70 GBP dla osób w wieku 21 lat i starszych; 5,30 GBP dla osób w wieku 18–20 lat; 3,87 GBP dla osób w wieku 16–17 lat.

3. Austria

W Austrii kwestie dotyczące prowadzenia pojazdów (także pojazdów niemechanicznych oraz rowerów) po spożyciu alkoholu regulują przepisy Kodeksu drogowego (*Straßenverkehrsordnung*⁴⁰), które zasadniczo zabraniają prowadzenia pojazdów pod wpływem alkoholu. Osoba o stężeniu alkoholu we krwi w wysokości 0,8 mg/l (0,8‰), względnie

³⁷ Por. <https://www.gov.uk/penalty-points-endorsements/endorsement-codes-and-penalty-points>.

³⁸ Por. <https://www.nidirect.gov.uk/articles/driving-disqualifications> (dostęp: 20.10.2016 r.).

³⁹ Por. <https://www.gov.uk/penalty-points-endorsements/endorsement-codes-and-penalty-points> (dostęp: 20.10.2016 r.).

⁴⁰ Obowiązujący tekst w języku niemieckim dostępny jest na stronie <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung/Bundesnormen/10011336/StVO%201960%2c%20Fassung%20vom%2012.07.2016.pdf> (dostęp: 2.02.2017 r.).

w wydychanym powietrzu w wysokości 0,4 mg/l, uznawana jest za osobę znajdującą pod wpływem alkoholu. Ustawa o prawie jazdy (*Führerscheingesetz*)⁴¹ reguluje kwestie dotyczące prowadzenia pojazdów mechanicznych (dopuszczalny limit to 0,5‰).

Przez pojazd mechaniczny rozumie się pojazd stosowany do użytkowania na drogach, względnie użytkowany na drogach, napędzany technicznie wyzwalaną energią, nieosadzony na torach, nawet jeśli energia do jego napędzania pochodzi z napowietrznej linii trakcyjnej. Pojazd niemechaniczny jest to pojazd, który – zgodnie z jego przeznaczeniem – w celu poruszania się jest napędzany przez ludzi lub zwierzęta, a także pojazdy silnikowe, których konstrukcja ogranicza prędkość jazdy do 10 km/h z przyczepą lub bez.

Prowadzenie pojazdu w stanie po spożyciu alkoholu jest wykroczeniem administracyjnym. Przepis § 99 ust. 1–1b Kodeksu drogowego przewiduje m.in. kary w wysokości 1600–5900 euro, względnie – w przypadku braku płatności w terminie – karę pozbawienia wolności od 2 do 6 tygodni dla prowadzących pojazdy po spożyciu alkoholu (stężenie alkoholu we krwi w wysokości 1,6 mg/l (1,6‰) lub powyżej, względnie w wydychanym powietrzu w wysokości 0,8 mg/l lub powyżej); kary w wysokości 1200–4400 euro lub w przypadku braku płatności w terminie – karę pozbawienia wolności od 10 dni do 6 tygodni dla prowadzących pojazdy po spożyciu alkoholu (stężenie alkoholu we krwi w wysokości od 1,2 mg/l (1,2‰), ale poniżej 1,6 mg/l (1,6‰), względnie w wydychanym powietrzu w wysokości 0,6 mg/l, ale poniżej 0,8 mg/l). Ponadto dla osób znajdujących się pod wpływem alkoholu (stężenie alkoholu we krwi w wysokości od 0,8 mg/l (0,8‰), względnie w wydychanym powietrzu w wysokości od 0,4 mg/l) lub narkotyków przewidziane są kary w wysokości 800–3700 euro lub w przypadku braku płatności w terminie – kara pozbawienia wolności od 1 do 6 tygodni.

W przypadku prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości przewidziane są następujące kary:

- stężenie alkoholu we krwi 0,5–0,8‰ – kara grzywny w wysokości 300–3700 euro;
- stężenie alkoholu we krwi 0,8–1,2‰ – kara grzywny w wysokości 800–3700 euro;
- stężenie alkoholu we krwi 1,2–1,6‰ – kara grzywny w wysokości 1200–4400 euro;
- stężenie alkoholu we krwi powyżej 1,6‰ – kara grzywny w wysokości 1600–5900 euro.

Stężenie alkoholu w wydychanym powietrzu odpowiada połowie ww. wartości wyrażonych w promilach.

W przypadku prowadzenia pojazdu po użyciu alkoholu możliwe jest pozbawienie sprawcy prawa jazdy na następujących zasadach:

- stężenie alkoholu we krwi 0,5–0,8‰ – nie przewidziano;
- stężenie alkoholu we krwi 0,8–1,2‰ – zakaz prowadzenia pojazdów na miesiąc;

⁴¹ Obowiązujący tekst ustawy w języku niemieckim dostępny jest na stronie <https://www.ris.bka.gv.at/Geltende-Fassung/Bundesnormen/10012723/FSG%2c%20Fassung%20vom%2012.07.2016.pdf> (dostęp: 2.02.2017 r.).

- stężenie alkoholu we krwi 1,2–1,6‰ – zakaz prowadzenia pojazdów na minimum 4 miesiące;
- stężenie alkoholu we krwi powyżej 1,6‰ – zakaz prowadzenia pojazdów na minimum 6 miesięcy.

Należy podkreślić, że obowiązujące w Austrii przepisy nie przewidują możliwości orzeczenia przypadku pojazdu, którym jechał sprawca, w sytuacji dopuszczenia się czynu zabronionego polegającego na prowadzeniu pojazdu w stanie po użyciu alkoholu.

W Austrii nie przewidziano systemu punktów karnych dla kierowców. Stosowany jest jednak podobny – tzw. system odnotowywania (*Vormerkssystem*), w ramach którego odnotowywane są ryzykowne wykroczenia z Kodeksu drogowego, w tym także prowadzenie pojazdu po spożyciu alkoholu oraz ze stwierdzonym stężeniem alkoholu we krwi w wysokości 0,5–0,8‰. Przewidziane są następujące konsekwencje: za pierwszym razem będzie to odnotowanie w systemie, za drugim razem (w ciągu 24 miesięcy) specjalne kursy psychologiczne, natomiast za trzecim razem – odebranie prawa jazdy na minimum 3 miesiące.

Według ustawy o prawie jazdy kierowcy prowadzący pojazd w stanie po użyciu alkoholu mogą zostać zobowiązani do udziału w kursach (szkoleniach) psychologicznych (obligatoryjny jest udział w przypadku stwierdzenia stężenia alkoholu we krwi w wysokości powyżej 1,2‰) lub (oraz) poddania się badaniom lekarskim (obligatoryjnie w przypadku stwierdzenia stężenia alkoholu we krwi w wysokości powyżej 1,6‰).

W Austrii pozbawienie prawa jazdy następuje wyłącznie w ramach postępowania administracyjnego i nie stanowi kary. Jednak oprócz odebrania prawa jazdy w wyniku prowadzenia pojazdu w stanie po użyciu alkoholu istnieje także możliwość odebrania prawa jazdy ze względu na stan zdrowia – jednym z powodów może być uzależnienie od alkoholu. Okres pozbawienia prawa jazdy jest określany przez czas leczenia choroby, dlatego też istnieje możliwość dożywotniego pozbawienia prawa do prowadzenia pojazdów.

4. Belgia

W prawie belgijskim odpowiedzialność za prowadzenie pojazdu w stanie po użyciu alkoholu reguluje ustawa z 16.03.1968 r. o nadzorowaniu ruchu drogowego (*Loi relative à la police de la circulation routière*)⁴².

Pojęcia pojazdu mechanicznego (silnikowego) i niemechanicznego nie są normatywnie definiowane. Co do zasady, ustawa ich nie odróżnia, robiąc jedynie rozróżnienie między pojazdami a zwierzętami pociągowymi, jednak w niektórych przepisach (art. 35) używa się pojęcia pojazdu silnikowego, nie definiując go.

Ustawa o nadzorowaniu ruchu drogowego nie stosuje pojęć „stan po użyciu alkoholu” i „stan nietrzeźwości”. Niemniej reakcja prawnokarna następuje dopiero w wypadku prowadzenia pojazdu przy stężeniu alkoholu co najmniej 0,22 mg na litr

⁴² M. B. (Dziennik Ustaw Królestwa Belgii) z roku 1968, nr 27 – 3 ze zm. Tekst dostępny w języku francuskim na stronie <http://www.code-de-la-route.be/textes-legaux/sections/lois/loi-de-base> (dostęp: 3.11.2016 r.).

wydechanego powietrza lub 0,5 mg na litr krwi. Stężenie poniżej tych wartości nie powoduje odpowiedzialności i jest dopuszczalne z wyjątkiem przypadków, gdy sprawca prowadzi pojazd, do prowadzenia którego wymagane jest prawo jazdy kategorii C1, C, C1+E, C+E, D1, D, D1+E lub D+E, lub tytuł, który służy jako takie prawo jazdy, albo gdy przewozi pojazdem inną osobę. W takim wypadku stężenie minimalne zostaje obniżone do wartości poniżej 0,09 mg na litr wydechanego powietrza i 0,2 mg na litr krwi. W Belgii nie stosuje się oznaczania stężenia alkoholu we krwi w promilach, lecz w miligramach na litr wydechanego powietrza i w miligramach na litr krwi. Oznaczenie zawartości alkoholu we krwi następuje przez badanie krwi lub – równoważnie – przez zastosowanie urządzeń do oznaczania zawartości alkoholu w wydechanym powietrzu.

Konsekwencje prawne prowadzenia pojazdu pod wpływem alkoholu określone są w ustawie o nadzorowaniu ruchu drogowego dwojako. W art. 34 ustawy o nadzorowaniu ruchu drogowego określono przestępstwa polegające m.in. na prowadzeniu pojazdu pod wpływem alkoholu o określonym stężeniu w organizmie. Natomiast w art. 35 tej ustawy mowa jest o stanie nietrzeźwości, który ani nie jest definiowany w ustawie, ani nie jest określany w oparciu o jakiekolwiek obiektywne czynniki. Jest to stan oceniany na podstawie poziomu sprawności psychomotorycznej danej osoby.

Zgodnie z art. 34 § 1 ustawy o nadzorowaniu ruchu drogowego ten, kto w miejscu publicznym prowadzi pojazd lub zwierzę pociągowe lub towarzyszy kierowcy w celu nauki, w wypadku gdy analiza oddechu wykaże stężenie alkoholu od 0,22 do 0,35 mg w litrze wydechanego powietrza lub badanie krwi wykaże stężenie od 0,5 do 0,8 g alkoholu na litr krwi, odpowiada za wykroczenie i podlega karze grzywny w wysokości od 25 do 500 euro. W sytuacji gdy w ciągu 3 lat od poprzedniego ukarania sprawca ponownie popełni taki czyn, dolna i górna grzywny zostaje podwojona. Jednak w wypadku, gdy sprawca prowadzi pojazd, do którego prowadzenia wymagane jest prawo jazdy kategorii C1, C, C1+E, C+E, D1, D, D1+E lub D+E, lub tytuł, który służy jako takie prawo jazdy, albo gdy przewozi pojazdem inną osobę, uzasadniające odpowiedzialność za wskazane wykroczenie stężenie alkoholu ulega obniżeniu. Odpowiedzialność zachodzi wówczas, gdy sprawca ma od 0,09 mg do 0,35 mg alkoholu na litr wydechanego powietrza i od 0,2 mg do 0,8 g alkoholu na litr krwi.

Zgodnie z art. 34 § 2 pkt 1 ustawy o nadzorowaniu ruchu drogowego podlega odpowiedzialności za przestępstwo i karze grzywny w wysokości od 200 do 2000 euro, kto w miejscu publicznym prowadzi pojazd lub zwierzę pociągowe lub nadzoruje kierowcę uczącego się jazdy, w wypadku gdy analiza oddechu wykaże stężenie alkoholu na litr wydechanego powietrza w wysokości powyżej 0,35 mg lub gdy analiza krwi wykaże stężenie alkoholu powyżej 0,8 grama na litr krwi. Tej samej karze, na podstawie art. 34 § 2 pkt 3 tej ustawy, podlega ten, kto bez uzasadnionego powodu odmawia poddania się badaniu.

Zgodnie z art. 35 ustawy o nadzorowaniu ruchu drogowego odpowiedzialności za przestępstwo podlega ten, kto w miejscu publicznym prowadzi pojazd lub zwierzę pociągowe, albo towarzyszy innej osobie w celu jej nauczania i znajduje się w stanie nietrzeźwości lub stanie analogicznym, wynikającym z użycia narkotyków lub lekarstw. Sprawca podlega karze grzywny w wysokości od 200 do 2000 euro

oraz pozbawieniu prawa jazdy na pojazdy silnikowe na okres od miesiąca do 5 lat lub dożywotnio.

Zgodnie z art. 37 ustawy o nadzorowaniu ruchu drogowego podlega karze grzywny od 200 do 2000 euro ten, kto nakłania lub prowokuje do kierowania pojazdem lub zwiercieniem pociągowym lub towarzyszenia w celu nauki jazdy, osobę, która wykazuje oczywiste objawy karalnego upojenia alkoholowego lub która znajduje się widocznie w stanie nietrzeźwości, a także ten, kto takiej osobie powierza pojazd w celu kierowania.

Zgodnie z przepisem art. 37.1 ustawy o nadzorowaniu ruchu drogowego w razie skazania za jeden z czynów określonych w art. 34 § 2, art. 35 lub 36, sąd może, jeśli nie orzeknie dożywotniego pozbawienia prawa jazdy na pojazdy silnikowe, ograniczyć ważność prawa jazdy sprawcy, na okres od roku do 5 lat lub dożywotnio, do pojazdów silnikowych wyposażonych w montowany alkomat blokujący rozruch silnika. Warunkiem orzeczenia tej możliwości jest to, aby kierowca spełniał warunki tzw. programu ramowego, o którym mowa w art. 61.5 ustawy. Warunkiem takim jest m.in., aby sprawca zgodził się na zamontowanie w pojeździe układu, który unieumożliwia uruchomienie go w sytuacji, gdy kierowca ma w wydychanym powietrzu stężenie co najmniej 0,09 mg alkoholu na litr. W takiej sytuacji sąd, skazując na karę grzywny, może zmniejszyć jej wysokość o koszt montażu układu i o inne koszty programu ramowego. Zgodnie z tym samym przepisem jeżeli sprawca prowadzi pojazd bez układu, o którym mowa, albo w inny sposób nie spełnia warunków programu ramowego⁴³, podlega karze pozbawienia wolności od miesiąca do 5 lat i pozbawienia prawa jazdy na okres od roku do 5 lat lub dożywotnio.

Przepis art. 37bis ustawy o nadzorowaniu ruchu drogowego typizuje prowadzenie w miejscu publicznym pojazdu lub zwiercienia pociągowego, a także towarzyszenie innej osobie w celu jej nauczania w sytuacji, gdy analiza śliny przeprowadzona przy zastosowaniu urządzenia służącego do oznaczania zawartości substancji w ślinie lub laboratoryjna analiza krwi wykazuje obecność w organizmie jednej z następujących substancji: delta-9-tetrahydrokannabinolu (THC), amfetaminy, metylenodioksymetylamfetaminy (MDMA), morfiny lub 6-acetylmorfina, kokainy lub benzoilkoekgoniny, przy czym stężenie substancji musi mieć odpowiednie minimalne wartości.

W odniesieniu do stężenia w ślinie (art. 62ter ustawy o nadzorowaniu ruchu drogowego):

Tabela 1 Rodzaj substancji i jej stężenie w ślinie	
	(ng/ml)
delta-9-tetrahydrokannabinol	10
Amfetamina	25
metylenodioksymetylamfetamina (MDMA)	25
morfina lub 6-acetylmorfina	5
kokaina lub benzoilkoekgoniny	10

⁴³ Zgodnie z art. 61.5 ustawy o nadzorowaniu ruchu drogowego warunki te polegają na tym, że kierowca posługuje się prawem jazdy ważnym wyłącznie na pojazdy z układem, o którym mowa, i poddaje się monitoringowi.

W odniesieniu do stężenia we krwi (art. 63 § 2 ustawy o nadzorowaniu ruchu drogowego):

Tabela 2 Rodzaj substancji i jej stężenie we krwi	
	(ng/ml)
delta-9-tetrahydrokannabinol	1
Amfetamina	25
metylenodioksymetylamfetamina (MDMA)	25
morfina (czysta)	10
kokaina lub benzoilekgoniny	25

Zgodnie z art. 37bis § 2 ustawy o nadzorowaniu ruchu drogowego tej samej karze podlega ten, kto nakłania, prowokuje do kierowania pojazdem lub zwierzcieniem pociągowym lub towarzyszenia w celu nauki jazdy, osobę, która wykazuje oczywiste objawy stosowania substancji, o których mowa wyżej. Tej samej karze podlega ten, kto osobie takiej udostępnia pojazd (art. 37bis § 3 ustawy o nadzorowaniu ruchu drogowego), a także ten, kto bez uzasadnionego powodu odmówił poddania się badaniom śliny lub krwi (art. 37bis § 5 ustawy o nadzorowaniu ruchu drogowego).

W razie ponownego skazania z art. 34 § 2, art. 35, art. 37bis § 1 ustawy o nadzorowaniu ruchu drogowego – w ciągu 3 lat od wydania poprzedniego wyroku skazującego sprawca podlega karze pozbawienia wolności od miesiąca do 2 lat oraz grzywnie w wysokości od 400 do 5000 euro. W razie ponownej recydywy w okresie 3 lat od ponownego skazania, dolna i górna granica kary zostają podwojone (art. 36 oraz art. 37bis § 2 ustawy o nadzorowaniu ruchu drogowego).

Zgodnie z art. 38 § 1 ustawy o nadzorowaniu ruchu drogowego sąd może pozbawić sprawcę w wyroku prawa jazdy na pojazdy silnikowe w razie skazania go z art. 34, 37, 37bis, 49.1⁴⁴ i 62bis ustawy o nadzorowaniu ruchu drogowego⁴⁵. Pozbawienie prawa jazdy następuje na okres od 8 dni do 5 lat. Można przekroczyć lat 5, a nawet orzec dożywotnie pozbawienie prawa jazdy, jeżeli w ciągu 3 lat poprzedzających przestępstwa, o których mowa wyżej, sprawca został skazany na jedno z tych przestępstw.

Zgodnie z art. 38 § 2 ustawy o nadzorowaniu ruchu drogowego w razie jednoczesnego skazania za przestępstwo z art. 419 belgijskiego k.k. (nieumyślne spowodowanie śmierci człowieka)⁴⁶ i jeden z czynów z art. 29 § 1ter i § 3, art. 34 § 2, art. 35 lub art. 37bis § 1ter ustawy o nadzorowaniu ruchu drogowego, pozbawienie prawa jazdy orzeka się na okres co najmniej 3 miesięcy, przy czym następuje natychmiastowe zatrzymanie prawa jazdy w trakcie czynności podejmowanych ze sprawcą. Zatrzymanie to ma charakter czasowy, jego okres nie może być krótszy niż 15 dni. W razie skazania okres ten zostaje oczywiście zaliczony na poczet pozbawienia prawa jazdy orzeczonego przez sąd w wyroku skazującym.

⁴⁴ Niezwroćenie prawa jazdy po orzecznym pozbawieniu go.

⁴⁵ Zakłócanie pracy urządzeń pomiarowych.

⁴⁶ Belgijskie prawo karne nie zna przestępstwa nieumyślne spowodowanie wypadku drogowego. Czyn taki jest kwalifikowany jako nieumyślne spowodowanie uszczerbku na zdrowiu lub nieumyślne spowodowanie śmierci. To ostatnie jest, na podstawie art. 419 belgijskiego k.k., zagrożone karą do 2 lat pozbawienia wolności i 50 000 euro grzywny. Jednak, zgodnie z tym samym przepisem, jeżeli śmierć człowieka jest następstwem wypadku drogowego, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat i grzywnie od 50 do 20 000 euro.

Zgodnie z art. 50 § 1 ustawy o nadzorowaniu ruchu drogowego sąd może orzec o unieruchomieniu pojazdu we wszystkich przypadkach, w których przewidziana jest kara tymczasowego pozbawienia prawa jazdy, pod warunkiem że pojazd jest własnością sprawcy lub że jest do jego wyłącznej dyspozycji. Długość tego unieruchomienia nie może przekroczyć długości tymczasowego pozbawienia prawa jazdy.

Jeżeli pozbawienie prawa jazdy jest dożywotnie, sąd może orzec unieruchomienie pojazdu na czas od 6 miesięcy do lat 5 lub przepadek pojazdu, jeżeli jest on własnością sprawcy.

Unieruchomienie lub konfiskata pojazdu może zostać orzeczona także za przestępstwo z art. 32 i 49 ustawy o nadzorowaniu ruchu drogowego, które polegają na świadomym udostępnieniu lub powierzeniu pojazdu do prowadzenia lub pomocy w nauce jazdy osobie, która nie ma uprawnień do jego prowadzenia, przy czym może ono nastąpić tylko wówczas, kiedy osobie tej zatrzymano czasowo prawo jazdy za czyn związany z prowadzeniem pojazdu pod wpływem alkoholu lub narkotyków.

Bez tych dodatkowych warunków unieruchomienie lub konfiskata pojazdu mogą zostać orzeczone za czyn z art. 48 ustawy o nadzorowaniu ruchu drogowego, czyli za prowadzenie pojazdu mimo orzeczonego uprzednio sądowego pozbawienia prawa jazdy.

Belgijskie prawo nie przewiduje odebrania prawa jazdy w trybie administracyjnym. Nie zna też systemu punktów karnych.

Przeciętne wynagrodzenie w Belgii w 2015 r. wyniosło około 3300 euro brutto (2400 euro netto) miesięcznie.

5. Bułgaria

W Republice Bułgarii odpowiedzialność za prowadzenie pojazdu w stanie po użyciu alkoholu i nietrzeźwości jest przewidziana w ustawie – Prawo o ruchu drogowym (ЗАКОН ЗА ДВИЖЕНИЕТО ПО ПЪТИЩАТА) jako wykroczenie i w Kodeksie karnym⁴⁷ jako przestępstwo.

Prowadzenie pojazdu po użyciu alkoholu w sytuacji, kiedy jego stężenie we krwi nie przekracza 0,5‰, jest dozwolone.

Przepisy operują pojęciem pojazdu silnikowego, jednak nie definiują go. W ustawie – Prawo o ruchu drogowym obok pojęcia pojazdu silnikowego oddzielnie używa się pojęć „tramwaj” i „maszyna samobieżna”.

Przepisy nie używają pojęcia stanu nietrzeźwości ani stanu po użyciu alkoholu. Jako wykroczenia lub przestępstwa typizowane są zachowania polegające na prowadzeniu pojazdu pod wpływem alkoholu o określonym stężeniu we krwi lub po użyciu środka odurzającego. Każdorazowo następuje sprecyzowanie, że chodzi o stężenie alkoholu we krwi stwierdzone badaniem laboratoryjnym krwi lub badaniem wydychanego powietrza. Warto podkreślić, że w przepisach bułgarskich nie ma mowy o stężeniu alkoholu w wydychanym powietrzu jako samodzielnej podstawie ustalenia stanu kierowcy. Badanie stężenia alkoholu w wydychanym powietrzu jest jedynie metodą ustalenia jego stężenia we krwi, równoważną z laboratoryjnym badaniem krwi. Uzyskany wynik jest podawany w promilach.

⁴⁷ Ustawa z 5.03.1999 r., DB 1999, nr 20, tekst dostępny w języku bułgarskim na stronie https://www.rta.government.bg/images/Image/n_uredba/zdvp.pdf (dostęp: 3.11.2016 r.).

Zgodnie z art. 174 ust. 1 Prawa o ruchu drogowym kto prowadzi pojazd silnikowy, tramwaj lub maszynę samobieżną pod wpływem alkoholu o stężeniu od 0,5‰ do 1,2‰, określonym poprzez badanie krwi lub badanie stężenia alkoholu w wydychanym powietrzu, podlega karze pozbawienia uprawnień do kierowania pojazdem, tramwajem lub maszyną samobieżną na okres od 6 do 12 miesięcy oraz grzywnie od 500 do 1000 lewów.

Zgodnie z art. 174 ust. 2 Prawa o ruchu drogowym w razie ponownego popełnienia wykroczenia sprawca podlega karze pozbawienia uprawnień do kierowania pojazdem, tramwajem lub maszyną na okres od roku do 3 lat oraz grzywnie od 1000 do 2000 lewów.

Zgodnie z art. 174 ust. 3 Prawa o ruchu drogowym w razie odmowy poddania się badaniom na obecność we krwi lub w wydychanym powietrzu alkoholu lub środków odurzających, sprawca podlega karze pozbawienia uprawnień do kierowania pojazdem, tramwajem lub maszyną samobieżną na okres 2 lat oraz grzywnie w wysokości 2000 lewów. Zgodnie z art. 343b § 1 bułgarskiego k.k. kto prowadzi pojazd silnikowy pod wpływem alkoholu o stężeniu powyżej 1,2‰, podlega karze pozbawienia wolności do roku. Zgodnie z art. 343b § 2 bułgarskiego k.k. sprawca, który prowadzi pojazd silnikowy pod wpływem alkoholu o stężeniu powyżej 0,5‰, a który był uprzednio skazany za przestępstwo z art. 343b § 1 bułgarskiego k.k., podlega karze pozbawienia wolności do lat 2 i grzywnie od 100 do 200 lewów. Zgodnie z art. 343b § 3 bułgarskiego k.k. kto prowadzi pojazd silnikowy pod wpływem narkotyku lub innego podobnego środka, podlega karze do 2 lat pozbawienia wolności.

Zgodnie z art. 343d bułgarskiego k.k. skazując za jedno ze wskazanych wyżej przestępstw, sąd może orzec kary pozbawienia prawa do zajmowania stanowiska i prowadzenia określonej działalności przewidziane odpowiednio w art. 37(1) § 6 i 7 bułgarskiego k.k. Natomiast kodeks ten nie przewiduje odrębnego uregulowania w zakresie zakazu prowadzenia pojazdów, stosuje się wówczas przepisy Prawa o ruchu drogowym.

Możliwe jest stosowanie tymczasowych środków administracyjnych przed rozstrzygnięciem sprawy odpowiedzialności za wykroczenie. Zgodnie z art. 171 ust. 1 pkt b Prawa o ruchu drogowym w razie prowadzenia pojazdu silnikowego pod wpływem alkoholu o stężeniu we krwi powyżej 0,5‰, określonym poprzez badanie krwi lub badanie stężenia alkoholu w wydychanym powietrzu, a także w razie prowadzenia go pod wpływem innych środków odurzających oraz w razie odmowy poddania się badaniom, sprawcy zostaje czasowo cofnięte prawo jazdy – na okres do 6 miesięcy.

Dodać należy, że prawodawstwo Bułgarii nie przewiduje pozbawienia prawa jazdy w trybie administracyjnym.

Prawo o ruchu drogowym przewiduje ponadto środek tymczasowy, polegający na czasowym unieruchomieniu pojazdu, m.in. w sytuacji, gdy pojazd był prowadzony przez kierującego mającego we krwi ponad 0,5‰ alkoholu, niekoniecznie właściciela, a także gdy właściciel dopuścił do prowadzenia pojazdu osobą mającą we krwi alkohol o stężeniu powyżej 0,5‰ lub będącą pod wpływem środków odurzających. W obu wypadkach unieruchomienie pojazdu następuje na okres do miesiąca (art. 171 ust. 2 pkt z oraz pkt i Prawa o ruchu drogowym).

Jak wynika z powyższego, istnieje tylko terminowe pozbawienie uprawnień do kierowania pojazdem. Przepisy prawa bułgarskiego nie pozwalają na konfiskatę pojazdu w sytuacji, gdy kierowca został zatrzymany w stanie upojenia.

Naruszenie zakazu prowadzenia pojazdów silnikowych stanowi przestępstwo przewidziane w art. 343c § 1 bułgarskiego k.k., zagrożone karą do 2 lat pozbawienia wolności. Zgodnie z art. 343c § 2 bułgarskiego k.k. takiej samej karze podlega ten, kto w ciągu roku od zatrzymania prawa jazdy w trybie administracyjnym prowadzi pojazd bez prawa jazdy.

Przeciętne miesięczne wynagrodzenie w Bułgarii wyniosło w 2015 r. około 480 euro brutto.

6. Chorwacja

Ustawodawstwo Republiki Chorwackiej operuje pojęciem pojazdu silnikowego. Zgodnie z art. 2 ust. 33 ustawy o bezpieczeństwie w ruchu drogowym⁴⁸ pojazd silnikowy jest to każdy pojazd, który porusza się mocą silnika, z wyjątkiem pojazdów, które poruszają się po szynach i pomocniczych środków dla pieszych.

Przepisy nie operują pojęciem stanu nietrzeźwości ani stanu po użyciu alkoholu, lecz w odniesieniu do konkretnych typów wykroczeń i przestępstw wskazują konkretne stężenie alkoholu we krwi. W odniesieniu do przestępstwa wskazują ponadto, że w grę wchodzi stężenie alkoholu skutkujące stanem niezdolności do kierowania pojazdami, który to stan ustalany jest na podstawie badań sprawności psychomotorycznej sprawcy. Ustalenie stężenia alkoholu następuje w oparciu o badania laboratoryjne krwi lub przez badania wydychanego powietrza z użyciem specjalnego urządzenia, przy czym wynik podaje się w promilach. Oznacza to, że badanie zawartości alkoholu w wydychanym powietrzu stanowi jedynie metodę ustalania zawartości alkoholu we krwi. Zawartość alkoholu w wydychanym powietrzu sama w sobie nie ma znaczenia prawnego.

Prowadzenie pojazdu w stanie po spożyciu alkoholu stanowi przestępstwo z art. 226 chorwackiego k.k.⁴⁹ Przepis ten, zatytułowany: „Brawurowa jazda w ruchu drogowym”, stanowi, że uczestnik ruchu drogowego, który samowolnie narusza przepisy dotyczące bezpieczeństwa ruchu drogowego, prowadzi⁵⁰ w stanie niezdolności do kierowania pojazdami, spowodowanej spożyciem alkoholu w stężeniu powyżej 1,50‰, albo narkotyków lub leków psychotropowych, albo przez jazdę w niedozwolonym kierunku, wyprzedzanie kolumny samochodów w warunkach ograniczonej widoczności, jazdę stanowiącą zagrożenie życia lub zdrowia lub z prędkością, która o 50 km na godzinę przekracza limit prędkości w obszarze zabudowanym lub na odcinku o ograniczonej dopuszczalnej prędkości maksymalnej, i spowodował przez to zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzkiego – podlega karze do 3 lat pozbawienia wolności.

W grę wchodzi także spowodowanie wypadku w ruchu drogowym (art. 227 chorwackiego k.k.), jednak pozostawianie pod wpływem alkoholu nie stanowi

⁴⁸ DB nr 26/2, 1968, tekst dostępny w języku angielskim na stronie http://www.vks.bg/english/vksen_p04_04.htm# (dostęp: 3.11.2016 r.).

⁴⁹ NN (Dziennik Ustaw Republiki Chorwacji) 67/08, tekst ustawy dostępny w języku chorwackim na stronie <http://www.zakon.hr/z/78/Zakon-o-sigurnosti-prometa-na-cestama> (dostęp: 3.11.2016 r.).

⁵⁰ NN 125/11, por. <http://www.zakon.hr/cms.htm?id=269> (dostęp: 3.11.2016 r.).

w przypadku tego czynu zabronionego znamienia kwalifikującego ani okoliczności wpływającej na zaostrzenie kary.

Artykuł 199 ust. 1 ustawy o bezpieczeństwie w ruchu drogowym stanowi, że kierowca pojazdu kategorii C1, C1E, C, CE, D1, D1E, D, DE i H, instruktor jazdy, a także kierowca z kategorii pojazdu B podczas prowadzenia pojazdu w celach zawodowych (dotyczy to zatem taksówkarzy, kierowców karettek, kierowców zatrudnionych w przedsiębiorstwach i instytucjach publicznych itp.), a także kierowca do 24 roku życia nie może prowadzić pojazdu na drodze, jeżeli pozostaje pod wpływem narkotyków, podobnie działających lekarstw lub alkoholu, niezależnie od stężenia. Jeżeli łamie ten zakaz, podlega grzywnie do 700 kun i otrzymuje 1 punkt karny.

Artykuł 199 ust. 2 ustawy o bezpieczeństwie w ruchu drogowym stanowi, że kierowca kategorii pojazdów A1, A2, A, B, BE, F, G i AM nie może prowadzić pojazdu na drodze ani nawet uruchomić pojazdu, jeżeli pozostaje pod wpływem narkotyków, podobnie działających lekarstw lub alkoholu, przy czym stężenie alkoholu we krwi przekracza 0,5‰ lub wykazuje równoważną ilość miligramów na litr wydychanego powietrza. Zgodnie z art. 199 ust. 2 ustawy o bezpieczeństwie w ruchu drogowym uznaje się, że pojazd jest prowadzony, jeżeli został uruchomiony i poruszony z miejsca. Sprawca podlega grzywnie do 700 kun, a także otrzymuje 2 punkty karne.

Zgodnie z art. 199 ust. 5 ustawy o bezpieczeństwie w ruchu drogowym kierowca i instruktor jazdy podlega grzywnie do 700 kun, nawet jeżeli stężenie alkoholu nie przekracza 0,5‰ (lub nie osiąga równoważnej ilości miligramów na litr wydychanego powietrza), ale pojazd prowadzony jest w sposób zagrażający innym uczestnikom ruchu. Sprawca otrzymuje w takim wypadku 1 punkt karny.

Zgodnie z art. 199 ust. 6 ustawy o bezpieczeństwie w ruchu drogowym jeżeli stężenie osiąga wartość powyżej 0,5‰, lecz nie więcej niż 1‰, sprawca podlega karze grzywny od 300 do 1000 kun i otrzymuje 2 punkty karne.

Jeżeli stężenie alkoholu przekroczy 1‰, lecz nie przekroczy 1,5‰⁵¹, sprawca podlega grzywnie w wysokości od 3000 do 5000 kun i otrzymuje 2 punkty karne (art. 199 ust. 7 ustawy o bezpieczeństwie w ruchu drogowym).

Jeżeli stężenie alkoholu przekroczy 1,5 ‰, sprawca podlega grzywnie od 5000 do 15 000 kun lub pozbawieniu wolności do 60 dni i otrzymuje 3 punkty karne (art. 199 ust. 8 ustawy o bezpieczeństwie w ruchu drogowym).

Jeżeli sprawca prowadzi pojazd lub występuje w charakterze instruktora jazdy, będąc pod wpływem narkotyków lub podobnie działających lekarstw, niezależnie od ich stężenia w organizmie podlega grzywnie od 5000 do 15 000 kun lub pozbawieniu wolności do 60 dni i otrzymuje 3 punkty karne (art. 199 ust. 9 ustawy o bezpieczeństwie w ruchu drogowym).

Zgodnie z art. 199 ust. 10 ustawy o bezpieczeństwie w ruchu drogowym jeżeli sprawca prowadzi rower lub jedzie konno, pozostając pod wpływem alkoholu, przy czym stężenie alkoholu we krwi przekracza 0,5‰ lub wykazuje równoważną ilość miligramów na litr wydychanego powietrza, podlega karze grzywny.

⁵¹ Przepis nie precyzuje, czy chodzi o prowadzenie pojazdu silnikowego, co oznacza, że chodzi o każdy pojazd.

Interesujące jest rozwiązanie zawarte w art. 161 ust. 6 w zw. z art. 161 ust. 3 ustawy o bezpieczeństwie w ruchu drogowym. Zgodnie z tym przepisem zabronione pod groźbą kary grzywny do 500 000 kun jest przewożenie przez prowadzącego rower, motorower lub motocykl pasażera, który ma we krwi co najmniej 0,55‰ alkoholu albo równoważną ilość alkoholu w wydychanym powietrzu.

Artykuł 72 chorwackiego k.k. przewiduje środek karny w postaci zakazu prowadzenia pojazdów określonej kategorii lub wszelkich pojazdów. Orzec go może sąd w razie skazania za przestępstwo przeciwko bezpieczeństwu w ruchu drogowym. Przesłanką orzeczenia środka jest stwierdzenie, że prowadzenie pojazdów przez sprawcę mogłoby zagrażać bezpieczeństwu w ruchu drogowym. Orzeka się go na okres od roku do lat 5, przy czym do okresu tego nie wlicza się czasu przebywania skazanego w zakładzie karnym. Możliwe jest też orzeczenie środka dożywotnio, co następuje w sytuacji, gdy sąd stwierdzi, że po upływie maksymalnego okresu trwania środka terminowego nadal istnieje zagrożenie, że sprawca popełni przestępstwo przeciwko bezpieczeństwu w ruchu drogowym. Środek orzeczony dożywotnio może zostać w każdym czasie uchylony, gdy sąd uzna, że niebezpieczeństwo, o którym mowa wyżej, nie istnieje. Po uchyleniu zakazu dożywotniego sprawca nie odzyskuje automatycznie uprawnień do kierowania pojazdami, lecz może się o nie ponownie ubiegać.

Zakaz prowadzenia pojazdów zna też chorwacki Kodeks wykroczeń. Jest on uregulowany w art. 79. Zgodnie z tym przepisem można go orzec wobec sprawcy wykroczenia przeciwko bezpieczeństwu w ruchu drogowym, jeżeli istnieje niebezpieczeństwo ponownego popełnienia takiego wykroczenia. Zakaz orzeka się na okres od miesiąca do 2 lat.

Artykuł 79 chorwackiego k.w. wprowadza system punktów karnych, na podstawie których – zgodnie z art. 286 ustawy o bezpieczeństwie w ruchu drogowym – następuje pozbawienie prawa jazdy. Zgodnie z art. 286 ust. 6 ustawy o bezpieczeństwie w ruchu drogowym jeżeli kierowca w ciągu 2 lat otrzyma 9 punktów karnych za wykroczenia lub przestępstwa, za które prawo przewiduje 3 punkty karne, sprawca traci uprawnienia do prowadzenia pojazdów mechanicznych na 12 miesięcy. Zgodnie z art. 286 ust. 7 ustawy o bezpieczeństwie w ruchu drogowym jeżeli kierowca pojazdu mechanicznego otrzymał w ciągu 2 lat 9 punktów karnych za wykroczenia lub przestępstwa, za które ustawa przewiduje mniej niż 2 punkty karne, traci uprawnienia do prowadzenia pojazdów mechanicznych na 9 miesięcy, po czym odzyskuje uprawnienia. Jednak zgodnie z art. 286 ust. 8 ustawy o bezpieczeństwie w ruchu drogowym jeżeli wobec kierowcy orzeczono zakaz przewidziany w ust. 6 lub ust. 7, a w okresie kolejnych 2 lat ponownie otrzymał 9 punktów karnych, unieważnia się jego prawo jazdy. Po upływie następnych 2 lat może się ubiegać o uprawnienia do prowadzenia pojazdów. Utrata prawa jazdy w takiej sytuacji następuje w trybie administracyjnym.

Przepisy chorwackie nie przewidują konfiskaty pojazdu w sytuacji, gdy kierowca został zatrzymany w stanie upojenia alkoholowego czy też pod wpływem środka odurzającego. Nie ma też specjalnych programów przewidzianych dla sprawców przestępstw polegających na prowadzeniu pojazdu w stanie nietrzeźwości.

Przeciętne miesięczne wynagrodzenie w Chorwacji wyniosło w 2015 r. 5594 kuny brutto (1 kuna to 57 groszy).

7. Cypr

Specyficzna regulacja w omawianym zakresie istnieje na Cyprze. Cypryjski Kodeks karny⁵² zawiera typ przestępstwa przebywania w miejscu publicznym w stanie nietrzeźwości. Jest to art. 94 cypryjskiego k.k. Zgodnie z jego ust. 1 każdy, kto na publicznej drodze, w miejscu publicznym lub w publicznym budynku w stanie upojenia zachowuje się w sposób swawolny lub nieuporządkowany, jest winny wykroczenia⁵³ i podlega karze pozbawienia wolności do 3 miesięcy. Zgodnie z art. 94 ust. 2 tego kodeksu ten, kto publicznie w stanie nietrzeźwości posiada przy sobie załadowaną broń palną, nóż lub inną śmiertelnie ostrą broń, podlega grzywnie i pozbawieniu wolności do 6 miesięcy. Czyn sprawcy prowadzącego pojazd w stanie nietrzeźwości może być kwalifikowany właśnie z tego przepisu.

Niezależnie od tego art. 5 ustawy nr 174 o bezpieczeństwie w ruchu drogowym z 1986 r.⁵⁴ stanowi, że ten, kto uruchamia i usiłuje prowadzić pojazd po spożyciu alkoholu w jakiegokolwiek postaci tak, że jego ilość przekracza limit określony w art. 5 ust. 2, popełnia przestępstwo.

Zgodnie z art. 5 ust. 2 ustawy nr 174 o bezpieczeństwie w ruchu drogowym w sytuacji, kiedy zawartość alkoholu nie przekracza 22 mg na 100 ml wydychanego powietrza lub 50 mg na 100 ml krwi, sprawca nie popełnia czynu zabronionego. Ilość ta jest prawnie dozwolona. W razie przekroczenia tych wartości sprawca podlega karze, której wymiar jest uzależniony od stężenia alkoholu w wydychanym powietrzu lub we krwi⁵⁵. Jeżeli stężenie alkoholu nie przekroczy 36 mg na 100 ml wydychanego powietrza lub 82 mg na 100 ml krwi, sprawca podlega karze grzywny do 1000 euro, może też otrzymać do 2 punktów karnych. Jeżeli przekroczy wskazane wyżej wartości, ale nie osiągnie 56 mg na 100 ml wydychanego powietrza lub 127 mg na 100 ml krwi, sprawca podlega pozbawieniu wolności do 3 miesięcy lub grzywnie do 2000 euro, może też otrzymać od 2 do 4 punktów karnych. Jeżeli stężenie alkoholu przekracza 55 mg na 100 ml wydychanego powietrza lub 125 mg (sic!) na 100 ml krwi⁵⁶ – sprawca podlega karze pozbawienia wolności do 6 miesięcy lub grzywnie do 3000 euro, a także pozbawieniu prawa do prowadzenia pojazdów na okres do 6 miesięcy. Niezależnie od tego może otrzymać od 3 do 6 punktów karnych. Kara pozbawienia prawa do prowadzenia pojazdów może być łączona z którąkolwiek z poprzednich bądź orzeczona samodzielnie i może obejmować wszelkie pojazdy lub pojazdy określonego rodzaju. W razie przekroczenia stężenia 70 mg alkoholu w 100 ml wydychanego powietrza lub 159 mg na 100 ml krwi – sprawca podlega karze do 2 lat pozbawienia wolności, grzywnie do 5000 euro, a także pozbawieniu prawa do prowadzenia pojazdów na okres do roku. Ta ostatnia

⁵² Niezależnie od tego, czy wywołało to brak zdolności do prowadzenia pojazdu. W tym ostatnim wypadku kwalifikacja następuje na podstawie art. 226 chorwackiego k.k.

⁵³ Ustawa nr 154, tekst dostępny jest na stronie http://www.sbaadministration.org/home/legislation/01_02_09_01_COLONIAL_CAPS_1959/01_02_01_04_Caps-125-175A/19600101_CAP154_u.pdf (dostęp: 12.10.2016 r.)

⁵⁴ Wykroczenia w prawie cypryjskim są przestępstwami.

⁵⁵ Ustawa nr 174/86 z 14.11.1986 r., tekst ustawy dostępny jest na stronie http://www.cylaw.org/nomoi/arith/1986_1_174.pdf (dostęp: 12.10.2016 r.).

⁵⁶ Stężenie alkoholu we krwi jest oznaczane laboratoryjnymi badaniami pobranej krwi. Stężenie alkoholu w wydychanym powietrzu jest określane przez użycie urządzeń do pomiaru ilości alkoholu w wydychanym powietrzu.

kara może być łączona z którąkolwiek z poprzednich bądź orzeczona samodzielnie i może obejmować wszelkie pojazdy lub pojazdy określonego rodzaju. Kary za to przestępstwo określone są w art. 11 ust. 1 ustawy nr 174 o bezpieczeństwie w ruchu drogowym.

Zgodnie z art. 6 ust. 5 ustawy nr 174 o bezpieczeństwie w ruchu drogowym przestępstwo popełnia ten, kto bez uzasadnionej przyczyny odmawia poddania się takiemu badaniu, przy czym – zgodnie z art. 7 ust. 8 pkt 1 tej ustawy – uzasadnioną przyczyną, o której mowa, są względy zdrowotne. Sprawca podlega, na podstawie art. 11 ust. 2 ustawy nr 174 o bezpieczeństwie w ruchu drogowym, karze do 2 lat pozbawienia wolności lub grzywnie do 5000 euro, a także zakazowi prowadzenia pojazdów na okres do roku.

Artykuł 2 ust. 1 ustawy nr 174 o bezpieczeństwie w ruchu drogowym definiuje stan nietrzeźwości, stanowiąc, że zachodzi on w sytuacji, gdy pomiar zawartości alkoholu w wydychanym powietrzu wykaże obecność 39 mg alkoholu w 100 ml wydychanego powietrza lub gdy badanie krwi wykaże obecność 90 mg alkoholu w 100 ml krwi. Warto jednak zwrócić uwagę na to, że powołany wyżej art. 11 ustawy nr 174 o bezpieczeństwie w ruchu drogowym redefiniuje to pojęcie na potrzeby art. 5 tej ustawy.

Zgodnie z tym samym przepisem pojazdem silnikowym jest: każdy prywatny użytkowy pojazd silnikowy, którym może zostać przewiezionych do 8 osób siedzących, lub lekki pojazd ciężarowy. Jednakże przestępstwo z art. 5 ustawy nr 174 o bezpieczeństwie w ruchu drogowym popełnia kierowca każdego pojazdu, nie tylko silnikowego. Pojazd jako taki, zgodnie z tym samym przepisem, oznacza jakikolwiek środek służący do przewozu osób lub ładunków, niezależnie od sposobu napędzania – zarówno siłą człowieka, jak i zwierzęcia czy energią jakiegokolwiek rodzaju, jeżeli został zbudowany z takim przeznaczeniem.

Prawo cypryjskie zna system punktów karnych. Pozbawienie prawa jazdy następuje po uzyskaniu 12 punktów karnych i następuje w trybie administracyjnym.

Przepisy cypryjskie nie przewidują konfiskaty pojazdu w sytuacji, gdy kierowca został zatrzymany w stanie upojenia. Nie ma też specjalnych programów przewidzianych dla sprawców przestępstw polegających na prowadzeniu pojazdu w stanie nietrzeźwości.

Na Cyprze przeciętne miesięczne wynagrodzenie wyniosło w 2013 r. 1881 euro brutto.

8. Czechy

W prawie czeskim odpowiedzialność za prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu jest uregulowana w ustawie z 14.09.2000 r. – Prawo o ruchu drogowym⁵⁷.

Przepis § 2 tej ustawy stanowi, że pojazdem jest pojazd mechaniczny, niemechaniczny lub tramwaj. Pojazdem mechanicznym jest pojazd inny niż kolejowy, napędzany przez własną jednostkę napędową, a także trolejbus. Pojazdem niemechanicznym jest taki pojazd, który jest napędzany siłą ludzkich lub zwierzęcych mięśni, w tym rower, wózek.

⁵⁷ Dz.U. z 2000 r. poz. 361. Tekst dostępny w języku czeskim na stronie <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-361#p1> (dostęp: 29.10.2016 r.).

Zgodnie z § 5 ust. 2 Prawa o ruchu drogowym kierowcy wzbronione jest m.in. spożywanie alkoholu lub innych substancji zawierających alkohol albo przyjmowanie innych substancji uzależniających w czasie jazdy, prowadzenie pojazdu lub jazda na zwierzęciu po spożyciu alkoholu, substancji zawierających alkohol lub innych substancji uzależniających w sytuacji, w której zachodzi przypuszczenie, że substancje te nadal mogą się znajdować w jego organizmie.

Zgodnie z § 125c ust. 1 pkt b Prawa o ruchu drogowym sprawca popełnia wykroczenie, jeżeli prowadzi pojazd lub jedzie na zwierzęciu bezpośrednio po tym, jak spożył alkohol lub użył innej substancji uzależniającej, albo w takim czasie po spożyciu alkoholu lub użyciu substancji uzależniającej, że jest jeszcze pod ich wpływem. Sprawca podlega grzywnie w wysokości od 2500 do 20 000 koron, jeżeli stężenie alkoholu nie przekracza 0,3‰. Jeżeli stężenie alkoholu przekracza tę wartość, sprawca może zostać skazany na grzywnę w wysokości od 25 000 do 50 000 koron i otrzymuje 7 punktów karnych.

Wykroczeniem z § 125c ust. 1 pkt c Prawa o ruchu drogowym jest prowadzenie pojazdu lub jazda na zwierzęciu w stanie niezdolności do tej czynności wywołanym spożyciem alkoholu lub użyciem innej substancji uzależniającej. Sprawca, który je popełni, podlega grzywnie w wysokości od 25 000 do 50 000 koron (§ 125c ust. 5 pkt a Prawa o ruchu drogowym). Wykroczeniem z § 125c ust. 1 pkt d Prawa o ruchu drogowym jest odmowa poddania się badaniom, sprawdzającym, czy sprawca jest pod wpływem alkoholu lub innej substancji uzależniającej. Sprawca taki podlega grzywnie w wysokości od 25 000 do 50 000 koron (§ 125c ust. 5 pkt a Prawa o ruchu drogowym).

Przepis § 125c ust. 3 Prawa o ruchu drogowym typizuje zachowania podejmowane przez sprawcę występującego w charakterze instruktora jazdy. Zabronione jest spożywanie alkoholu lub używanie innej substancji uzależniającej podczas jazdy w pojeździe szkolenia (pkt a), spożywanie alkoholu lub używanie innej substancji uzależniającej w czasie szkolenia lub w takim okresie przed szkoleniem, że w czasie szkolenia sprawca jest jeszcze pod ich wpływem (pkt b), wykonywanie czynności instruktora w sytuacji, gdy jego stan zdrowia to uniemożliwia (pkt c), wreszcie odmowa poddania się badaniom na obecność w organizmie alkoholu lub innych substancji uzależniających (pkt d). We wszystkich tych wypadkach sprawca podlega grzywnie w wysokości od 10 000 do 20 000 koron (§ 125c ust. 5 pkt b Prawa o ruchu drogowym).

Zgodnie z § 6 Prawa o ruchu drogowym zakaz prowadzenia pojazdów orzeka się na okres od roku do 2 lat w razie skazania za czyn określony w § 125c ust. 1 pkt c i d tej ustawy (prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości lub jazda na zwierzęciu w stanie niezdolności do tej czynności wywołanym spożyciem alkoholu lub użyciem innej substancji uzależniającej, a także odmowa poddania się badaniom, sprawdzającym, czy sprawca jest pod wpływem alkoholu lub innej substancji uzależniającej). Zgodnie z tym samym przepisem zakaz orzeka się na okres od miesiąca do 6 miesięcy za czyn z § 125c ust. 1 pkt b (sprawca prowadzi pojazd lub jedzie na zwierzęciu bezpośrednio po tym, jak spożył alkohol lub użył innej substancji uzależniającej, albo w takim czasie po spożyciu alkoholu lub użyciu substancji uzależniającej, że jest jeszcze pod ich wpływem).

Zgodnie z tym samym przepisem zakaz orzeka się na okres od 6 miesięcy do roku za wykroczenie określone w § 125c ust. 3 Prawa o ruchu drogowym.

Czeskie prawo zna system punktów karnych. Prowadzenie pojazdu w stanie po spożyciu alkoholu lub po użyciu innych środków uzależniających jest karane przyznaniem 7 punktów karnych, co wynika z załącznika do Prawa o ruchu drogowym. Jest to najwyższa możliwa do uzyskania za pojedyncze wykroczenie liczba punktów karnych. Zgodnie z § 119 Prawa o ruchu drogowym kierowca traci prawo jazdy po uzyskaniu 12 punktów karnych, w trybie administracyjnym. Zgodnie z § 97a Prawa o ruchu drogowym kierowca taki, chcąc ponownie składać egzamin na prawo jazdy, musi przejść badania psychologiczne. W wypadku kierowcy cudzoziemca otrzymanie 12 punktów karnych oznacza niemożliwość prowadzenia pojazdu na terytorium Czech.

Nie istnieją przepisy pozwalające na orzeczenie przepadku pojazdu, którym poruszał się nietrzeźwy sprawca. Nie ma też specjalnych programów przewidzianych dla sprawców czynów polegających na prowadzeniu pojazdu w stanie nietrzeźwości.

W 2013 r. średnie miesięczne wynagrodzenie wyniosło w Czechach 25 183 koron (3792 zł) netto.

9. Dania

W Danii kwestie odpowiedzialności za prowadzenie pojazdu w stanie po spożyciu alkoholu regulowane są przepisami ustawy z 11.12.2013 r. o ruchu drogowym⁵⁸. Ustawa ta operuje pojęciami pojazdu z napędem silnikowym oraz pojazdu silnikowego. Zgodnie z § 2 pkt 13 wspomnianej ustawy pojazd z napędem silnikowym jest to pojazd, który jest wyposażony w silnik jako siłę napędową. Pojazdy z napędem silnikowym dzielą się na: pojazdy silnikowe, ciągniki, maszyny silnikowe i motorowery. Natomiast zgodnie z § 2 pkt 14 tej ustawy pojazdem silnikowym jest pojazd z napędem silnikowym używany głównie do samodzielnego przewozu ludzi i towarów. Ten sam przepis stanowi, że nie jest pojazdem silnikowym motorower. Natomiast pojazdy silnikowe dzielą się na samochody i motocykle. Ten sam przepis stanowi też, że są pojazdami silnikowymi również takie, które są przeznaczone do holowania innego pojazdu, a także maszyna silnikowa osiągająca prędkość powyżej 40 km na godzinę oraz pojazd z napędem silnikowym przeznaczony do innych celów, który może poruszać się z prędkością przekraczającą 30 km na godzinę.

Prowadzenie pojazdu po spożyciu alkoholu stanowi czyn zabroniony przez § 53 ust. 1 lub 2 ustawy o ruchu drogowym. Przepis jej § 53 ust. 1 stanowi, że popełnia czyn zabroniony ten, kto prowadzi lub usiłuje prowadzić pojazd z napędem silnikowym po spożyciu alkoholu, którego stężenie we krwi przekracza 0,5‰ lub w wydychanym powietrzu 0,25 mg na litr⁵⁹. Natomiast § 53 ust. 2 tej ustawy typizuje prowadzenie lub usiłowanie prowadzenia pojazdu z napędem silnikowym przez sprawcę, który w wyniku spożycia alkoholu nie może prowadzić pojazdu w bezpieczny sposób, niezależnie od stężenia alkoholu we krwi.

Zgodnie z § 54 ust. 1 ustawy o ruchu drogowym karze podlega także ten, kto prowadzi pojazd po użyciu środków odurzających wykazanych w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości jako substancje niebezpieczne dla ruchu drogowego. Dotyczy to także

⁵⁸ Tekst dostępny w języku duńskim na stronie <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=158005#Kap11> (dostęp: 15.10.2016 r.).

⁵⁹ Stężenie alkoholu we krwi jest oznaczane laboratoryjnymi badaniami pobranej krwi. Stężenie alkoholu w wydychanym powietrzu jest określane przez użycie urządzeń do pomiaru ilości alkoholu w wydychanym powietrzu.

substancji przepisanych na receptę, jeżeli są zażywane niezgodnie z zaleceniami lekarskimi. Natomiast nawet w wypadku prowadzenia pojazdu pod wpływem zabronionej substancji, która została przepisana przez lekarza, nie zachodzi czyn zabroniony, o ile ten ostatni nie zastrzegł, że po użyciu środka nie wolno prowadzić pojazdu.

Interesujący jest § 54 ust. 2 ustawy o ruchu drogowym, który zabrania prowadzenia w stanie, który z innych powodów niż nietrzeźwość, odurzenie lub wpływ leków (a zatem np. przemęczenie, euforia, choroba, osłabienie, znieczulenie, brak snu) ogranicza zdolność sprawcy do bezpiecznego prowadzenia pojazdu.

Przepis § 54 ust. 3 ustawy o ruchu drogowym zabrania prowadzenia rowerów, koni i pojazdów konnych w stanie niezdolności do bezpiecznej jazdy wywołanej użyciem alkoholu, środków odurzających lub wynikłej z powodów, o których mowa w § 54 ust. 2 tej ustawy. Przepis § 54 ust. 4 ustawy zabrania dopuszczenia wbrew obowiązкови do prowadzenia pojazdu z napędem silnikowym lub pojazdu konnego osoby, która z racji użycia alkoholu, środków odurzających lub wystąpienia przyczyn wskazanych wyżej nie daje rękoma bezpiecznego ich prowadzenia⁶⁰.

Zgodnie z § 117 ust. 1 ustawy sprawca czynu zabronionego przez § 53 oraz § 54 ust. 1 popełnionego pojazdem o napędzie silnikowym podlega karze grzywny, z zastrzeżeniem § 117 ust. 2 ustawy. Ten ostatni przepis stanowi, że sprawca podlega karze pozbawienia wolności do roku i 6 miesięcy w wypadkach, kiedy:

- stężenie alkoholu przekracza 2‰ we krwi lub 1 mg na litr wydychanego powietrza;
- kierujący w okolicznościach szczególnie obciążających narusza § 54 ust. 2;
- kierujący kilkakrotnie narusza § 54 ust. 1 lub 2;
- wobec kierującego wcześniej orzeczono zakaz prowadzenia pojazdów przy skazaniu za jazdę w stanie nietrzeźwości lub z naruszeniem § 54 ust. 1 lub 2, a nowe przestępstwo zostało popełnione w ciągu 3 lat od poprzedniego skazania;
- na kierującego wcześniej nałożono zakaz z § 127⁶¹ przy skazaniu za jazdę w stanie nietrzeźwości lub z naruszeniem § 54 ust. 1 lub 2, a nowe przestępstwo zostało popełnione w ciągu 3 lat od poprzedniego skazania;
- wobec kierującego orzeczono wcześniej bezwzględny zakaz prowadzenia pojazdów (por. uwagi niżej) przy skazaniu za jazdę w stanie nietrzeźwości lub z naruszeniem § 54 ust. 1 lub 2, a nowe przestępstwo zostało popełnione w ciągu 5 lat od poprzedniego skazania;
- czyn został popełniony przez nieuprawnione użycie pojazdu;
- wobec kierowcy zostanie zastosowany § 125 ust. 1 pkt 1 lub 3–5 albo § 126 pkt 3⁶².

⁶⁰ Regulacje te uzupełnia § 54 ust. 5 ustawy, który nakłada na restauratorów, właścicieli hoteli oraz ich pracowników obowiązek zawiadomienia policji lub zapobieżenia podjęciu kierowania pojazdem przez osobę, która spożywała alkohol w danym lokalu i ze względu na to nie jest w stanie prowadzić pojazdu z napędem silnikowym lub pojazdu konnego w sposób zadowalający.

⁶¹ Chodzi o przypadek, gdy kierowca zostaje skazany za jazdę w stanie nietrzeźwości w ciągu pierwszych 3 lat od uzyskania prawa jazdy. W takim wypadku nie stosuje się zawieszenia prawa do prowadzenia pojazdu, lecz zakaz bezwzględny. Por. też uwagi niżej.

⁶² Chodzi o wskazane w tych przepisach różne przypadki szczególnie poważnych naruszeń zasad bezpieczeństwa w ruchu drogowym (§ 125 ustawy), a także o prowadzenie pojazdu bez ogranicznika prędkości lub przy ingerencji w działanie ogranicznika prędkości w wypadkach, kiedy na sprawcy ciąży obowiązek jazdy z ogranicznikiem prędkości (§ 126 ustawy).

Zgodnie z § 117b ustawy grzywny wymierza się z uwzględnieniem dochodów sprawcy, a także stężenia alkoholu we krwi lub w wydychanym powietrzu w czasie jazdy lub po niej.

Zgodnie z § 117c ustawy jazda po pijanemu motorowerem i naruszenie § 54 ust. 1 lub 2 ustawy podlega karze grzywny. W razie zaistnienia wskazanych wyżej okoliczności obciążających sprawcy można wymierzyć karę do roku pozbawienia wolności.

Wysokość grzywny jest ustalona na podstawie § 118a ustawy, który stanowi, że grzywny na podstawie ustawy wymierza się do 1000 koron duńskich lub kwot wyższych od tej kwoty, podzielnych przez 500. Granice grzywny określone są w taki sposób, że mnoży się miesięczne wynagrodzenie netto sprawcy przez ilość wykazanych promili w zaokrągleniu do 500, jednak w odniesieniu do osoby o szczególnie niskich dochodach można odstąpić od tej metody ustalania wysokości grzywny. Osoba taka może zostać skazana na grzywnę do 500 koron.

Bardzo rozbudowane są uregulowania odnoszące się do zawieszania i pozbawiania uprawnień do prowadzenia pojazdu.

Zawieszenie uprawnień do prowadzenia pojazdu może zostać, zgodnie z § 128 ustawy, orzeczone na okres od 6 miesięcy do 10 lat, z tym że w przypadku skazania za prowadzenie pojazdu silnikowego w stanie nietrzeźwości (§ 53 ustawy), po użyciu narkotyków (§ 54 ust. 1 ustawy) lub w stanie ograniczającym zdolność do bezpiecznego prowadzenia (§ 54 ust. 2 ustawy) zakaz orzeka się na okres nie krótszy niż 3 lata.

Zgodnie z § 125 pkt 8 w zw. z § 126 pkt 1 ustawy w wypadku sprawcy, który prowadził pojazd z napędem silnikowym (popołniając jednocześnie czyn zabroniony przez § 53 ustawy), jednakże stężenie alkoholu we krwi nie przekraczało 1,2‰⁶³ lub 60 mg alkoholu w litrze wydychanego powietrza⁶³, stosuje się warunkowe zatrzymanie prawa jazdy. Oznacza to zakaz prowadzenia pojazdu, obowiązek ukończenia dwunastogodzinnego płatnego kursu dotyczącego niebezpieczeństwa, jakie w ruchu drogowym przedstawiają alkohol i narkotyki, oraz złożenia egzaminu na prawo jazdy (na temat tego kursu zob. niżej). Sprawca powinien ukończyć kurs przed przystąpieniem do egzaminu, a egzamin powinien złożyć w ciągu 6 miesięcy od ukarania. W razie niezłożenia egzaminu sprawca nie może odzyskać uprawnień do prowadzenia pojazdów do końca trwania zakazu. W przypadku ukończenia kursu i pozytywnego wyniku egzaminu sprawca odzyskuje prawo jazdy.

Regulacji tej nie stosuje się przy popełnieniu szczególnie poważnych naruszeń zasad bezpieczeństwa w ruchu drogowym, wskazanych w przepisach, a także w sytuacji, kiedy sprawca popełnia czyn z § 53 ustawy w ciągu 3 lat od uzyskania prawa jazdy. Wówczas bowiem orzeczenie zakazu prowadzenia pojazdów jest bezwzględne.

Bezwzględne jest też, zgodnie z § 126 ust. 1 ustawy, pozbawienie prawa jazdy w wypadku skazania za czyn z § 53 ustawy w razie przekroczenia przez sprawcę stężenia 1,2‰ alkoholu we krwi lub 60 mg alkoholu w litrze wydychanego powietrza. Regulacja ta odnosi się też do sprawców czynu z § 54 ust. 1 oraz § 54 ust. 2 (ten ostatni, jeżeli zachowanie zostało popełnione w szczególnie obciążających

⁶³ Natomiast przekraczało 0,5‰ alkoholu we krwi lub 0,25 mg alkoholu w litrze wydychanego powietrza, gdyż ta wartość decyduje o kwalifikacji czynu z § 53 ustawy.

okolicznościach)⁶⁴. Sprawca w takim wypadku zostaje pozbawiony prawa jazdy na okres 3 lat. Jednak po upływie roku może uzyskać prawo do prowadzenia pojazdu pod warunkiem zdania egzaminu po uprzednim ukończeniu dwunastogodzinnego płatnego kursu dotyczącego niebezpieczeństwa, jakie w ruchu drogowym przedstawiają alkohol i narkotyki (§ 129 ustawy). W takim wypadku przez czas pozostający do upływu trzyletniego okresu pozbawienia prawa jazdy może się poruszać wyłącznie pojazdem uruchamianym specjalnym kluczem, który działa wyłącznie po sprawdzeniu stężenia alkoholu w wydychanym powietrzu. Po upływie całości okresu sprawca odzyskuje prawo do prowadzenia pojazdów bez ograniczeń. Oczywiście w sytuacji, gdy sprawca nie wyraża zgody na prowadzenie pojazdu uruchamianego w sposób, o którym mowa wyżej, nie ma prawa prowadzenia pojazdu przez cały okres, na który orzeczono zakaz.

Po upływie wskazanego okresu sprawca nie odzyskuje automatycznie prawa jazdy, lecz jedynie nabywa prawo do przystąpienia do egzaminu na nie, przy czym warunkiem dopuszczenia do egzaminu jest ukończenie dwunastogodzinnego kursu dotyczącego niebezpieczeństwa, jakie w ruchu drogowym przedstawiają alkohol i narkotyki (tzw. *ANT kursus*, zob. § 60 ust. 2 ustawy oraz rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 10.03.2015 r. w sprawie programu nauczania kursu dotyczącego alkoholu i narkotyków w ruchu drogowym)⁶⁵. Kurs ten jest odpłatny. Jego koszty (około 3200 koron) ponosi sprawca.

Przepisy duńskie przewidują szerokie możliwości orzeczenia konfiskaty pojazdu mechanicznego. Dotyczy tego cały rozbudowany rozdział 18a ustawy o ruchu drogowym. Jej § 133a ust. 1 stanowi, że w przypadku poważnych naruszeń przepisów ruchu drogowego lub gdy kierowca wielokrotnie dopuścił się wykroczeń drogowych, może nastąpić konfiskata pojazdu, jeżeli jest to konieczne do zapobieżenia dalszym naruszeniom przepisów ruchu drogowego. Orzeczenie konfiskaty jest możliwe zarówno w odniesieniu do pojazdu, którym poruszał się sprawca, dopuszczając się naruszenia przepisów, jak też w odniesieniu do innego pojazdu stanowiącego jego własność.

Zgodnie z § 133a ust. 2 ustawy konfiskata pojazdu jest obligatoryjna m.in. w razie zaistnienia podstaw do obligatoryjnego pozbawienia prawa jazdy, określonych w § 126 ust. 1–6 ustawy⁶⁶.

Prawo duńskie zna system punktów karnych. Za poważne naruszenia przepisów drogowych można otrzymać pojedyncze punkty, które zachowują ważność przez 3 lata. Po uzyskaniu 3 punktów karnych (w wypadku osób mających prawo jazdy po uzyskaniu 2 punktów) prawo jazdy zostaje zatrzymane warunkowo na podstawie § 125 ustawy. Oznacza to zakaz prowadzenia pojazdu i obowiązek przystąpienia do ponownego egzaminu w ciągu 6 miesięcy od otrzymania trzeciego lub drugiego punktu karnego. W razie niezłożenia egzaminu prawo jazdy zostaje zatrzymane bezwarunkowo.

⁶⁴ Z powodów oczywistych w odniesieniu do tego sprawcy nie wchodzi w grę kończenie kursu dotyczącego niebezpieczeństwa, jakie w ruchu drogowym przedstawiają alkohol i narkotyki.

⁶⁵ Tekst rozporządzenia dostępny w języku duńskim na stronie <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2015/236> (dostęp: 15.10.2016 r.).

⁶⁶ Przepis ten obejmuje liczne podstawy orzeczenia środka, o którym mowa. Między innymi tworzy taką podstawę także w wypadku skazania za czyn z § 53 ustawy w razie przekroczenia przez sprawcę stężenia 1,2‰ alkoholu we krwi lub 60 mg alkoholu w litrze wydychanego powietrza oraz w wypadku skazania za czyn z § 54 ustawy, czyli prowadzenie pojazdu pod wpływem środka odurzającego.

W sytuacji gdy sprawca dopuścił się kilku naruszeń, za które otrzymał więcej niż 3 punkty, punkty czwarty i piąty mogą pod pewnymi warunkami zostać przeniesione na kolejny okres trzyletni. W razie otrzymania 6 punktów karnych następuje bezwarunkowe zatrzymanie prawa jazdy na okres co najmniej 3 lat (§ 126 ustawy). Należy jednak dodać, że za prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości nie przyznaje się punktów karnych.

Prawo duńskie poza tym przypadkiem nie zna przypadku pozbawienia prawa jazdy w trybie administracyjnym.

Oficjalne źródła duńskie nie operują pojęciem średniego miesięcznego wynagrodzenia, zastępując je pojęciem średniego miesięcznego dochodu na głowę mieszkańca, które wynosi 24 900 koron (1 korona to około 58 groszy).

10. Estonia

W Estonii kwestię odpowiedzialności za prowadzenia pojazdu pod wpływem alkoholu reguluje ustawa z 17.06.2010 r. o ruchu drogowym⁶⁷, a także Kodeks karny⁶⁸.

Artykuł 2 ust. 40 ustawy o ruchu drogowym wprowadza pojęcie pojazdu silnikowego, stanowiąc, że jest to pojazd napędzany silnikiem. Przepis stanowi też, że rowerów wspomaganych silnikiem, mini skuterów, pojazdów terenowych, tramwajów i pojazdów o prędkości konstrukcyjnej mniejszej od 6 km na godzinę nie uważa się za pojazdy silnikowe. Przepis art. 2 ust. 36 ustawy stanowi, że pojazdem terenowym jest napędzany silnikiem pojazd przeznaczony do jazdy poza drogą, który nie jest pojazdem silnikowym w rozumieniu ustawy. Pojęcie pojazdu silnikowego obejmuje m.in. samochód (art. 2 ust. 71), motorower (art. 2 ust. 42), ciągnik rolniczy (art. 2 ust. 86), ciężarówkę (art. 2 ust. 94), autobus (art. 2 ust. 5). Pojęcie to należy odróżniać od pojazdu jako takiego, który – zgodnie z art. 2 ust. 73 ustawy o ruchu drogowym – jest urządzeniem napędzanym silnikiem lub w inny sposób, przeznaczonym do poruszania się po drodze.

Prowadzenie pojazdu po użyciu alkoholu jest typizowane w kilku przepisach. W razie prowadzenia pojazdu w stanie po użyciu alkoholu, sprawca podlega odpowiedzialności za wykroczenie stypizowane w § 224 ust. 1 lub 2 ustawy o ruchu drogowym. W razie prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości zastosowanie znajduje § 424 Kodeksu karnego.

Przepis § 69 ust. 3 ustawy o ruchu drogowym stanowi, że zawartość alkoholu w 1 g krwi kierowcy prowadzącego pojazd silnikowy, tramwaj lub pojazd terenowy nie może osiągać ani przekraczać 0,20 mg⁶⁹, a w litrze wydychanego powietrza 0,10 mg⁷⁰. Prowadzenie pojazdu przez osobę mającą stężenie niższe od wskazanych wartości nie jest zabronione.

Zgodnie z § 224 ust. 1 ustawy o ruchu drogowym prowadzenie pojazdu silnikowego, pojazdu terenowego lub tramwaju przez osobę, która ma w 1 g krwi

⁶⁷ Riigi Teataja (Dziennik Ustaw Republiki Estonii) 2010, nr 44, poz. 261. Tekst ustawy dostępny w języku estońskim i angielskim na stronach <https://www.riigiteataja.ee/akt/130122015027> oraz <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/516022016004/consolide> (dostęp: 10.10.2016 r.).

⁶⁸ Ustawa z 6 2001 r., Riigi Teataja 2001, nr 61, poz. 364. Tekst dostępny w języku estońskim i angielskim na stronach <https://www.riigiteataja.ee/akt/121062016024> oraz <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/521062016004/consolide> (dostęp: 10.10.2016 r.).

⁶⁹ Odpowiednik 0,2‰.

⁷⁰ Stężenie alkoholu we krwi jest oznaczane laboratoryjnymi badaniami pobranej krwi. Stężenie alkoholu w wydychanym powietrzu jest określane przez użycie urządzeń do pomiaru ilości alkoholu w wydychanym powietrzu.

od 0,20 do 0,49 mg alkoholu lub w wydychanym powietrzu od 0,10 do 0,24 mg alkoholu, jest zabronione pod groźbą grzywny do 100 jednostek⁷¹ lub cofnięcia uprawnienia do kierowania pojazdami na okres do 6 miesięcy⁷².

W razie popełnienia tego samego czynu przez osobę, która ma w 1 g krwi od 0,50 do 1,49 mg alkoholu lub w wydychanym powietrzu od 0,25 do 0,74 mg alkoholu, sprawca podlega grzywnie do 300 jednostek, aresztowi⁷³ lub cofnięciu uprawnienia do kierowania pojazdami na okres do 12 miesięcy (§ 224 ust. 2 ustawy o ruchu drogowym).

W obu wskazanych wypadkach cofnięcie uprawnienia do kierowania pojazdami występuje jako kara samoistna. Jednak, zgodnie z § 224 ust. 3 ustawy o ruchu drogowym, może być ono karą dodatkową, orzecaną obok grzywny lub aresztu. W razie skazania po raz pierwszy, cofnięcie może nastąpić na okres od 3 do 9 miesięcy, w razie kolejnego skazania – od 6 do 12 miesięcy.

Stan nietrzeźwości definiuje § 69 ustawy o ruchu drogowym. Jego ust. 1 stanowi, że kierowcy nie wolno znajdować się w stanie nietrzeźwości. Pozostawianie w stanie nietrzeźwości w czasie kierowania pojazdem skutkuje odpowiedzialnością na następujących zasadach. Zgodnie z § 69 ust. 2 ustawy kierowcę pojazdu silnikowego, tramwaju lub pojazdu terenowego uważa się za nietrzeźwego, jeżeli stężenie alkoholu w 1 g krwi wynosi co najmniej 1,5 mg, albo w wydychanym powietrzu co najmniej 0,75 mg na 1 litr. Za nietrzeźwego uważa się także kierowcę, który we krwi miał co najmniej 0,5 mg na 1 g krwi bądź stężenie alkoholu w wydychanym powietrzu wynosi co najmniej 0,25 mg na 1 litr, gdy jednocześnie występowały u niego zewnętrznie dostrzegalne zaburzenia lub zmiany na ciele czy też wystąpiły zakłócenia reakcji psychofizycznych, skutkujące tym, że kierowca nie był w stanie prowadzić pojazdu z należytą pewnością wymagana w ruchu.

Prowadzenie pojazdu silnikowego, terenowego lub tramwaju w stanie nietrzeźwości stanowi przestępstwo z § 424 estońskiego k.k. i podlega karze pieniężnej⁷⁴ lub pozbawienia wolności do lat 3. Zgodnie z § 50 estońskiego k.k. w razie skazania za przestępstwo związane z naruszeniem bezpieczeństwa w ruchu można orzec cofnięcie uprawnień do prowadzenia pojazdów na okres do 3 lat⁷⁵.

Konfiskata pojazdu prowadzonego przez nietrzeźwego sprawcę możliwa jest na podstawie § 83 ust. 1 estońskiego k.k., który stanowi, że sąd może orzec przepadek przedmiotu użytego do popełnienia przestępstwa umyślnego, jeżeli w czasie orzekania stanowi on własność sprawcy. Zgodnie z § 83 ust. 2 estońskiego k.k. możliwe jest orzeczenie przepadku przedmiotu czynności wykonawczej, pod warunkiem że w czasie czynu stanowił on własność sprawcy. Zgodnie z § 83 ust. 3 estońskiego k.k. w wyjątkowych wypadkach możliwe jest orzeczenie przepadku przedmiotu, który w czasie orzekania stanowi własność osoby innej niż sprawca, jeżeli:

⁷¹ Zgodnie z § 47 ust. 1 estońskiego k.k. za wykroczenie sąd może nałożyć grzywnę w wysokości od 3 do 300 jednostek, przy czym wartość jednostki jest stała i wynosi 4 euro.

⁷² Zgodnie z § 67 estońskiego k.k. orzeka się je w miesiącach i latach. Zgodnie z § 50 ust. 1 estońskiego k.k. w razie skazania za wykroczenie orzeka się je na okres nie dłuższy niż rok.

⁷³ Zgodnie z § 48 estońskiego k.k. areszt orzeka się za wykroczenie na okres do 30 dni.

⁷⁴ Zgodnie z § 44 ust. 1 estońskiego k.k. kara pieniężna wynosi od 30 do 500 stawek dziennych. Zgodnie z ust. 2 sąd ustala stawkę dzienną, biorąc pod uwagę dzienny przychód sprawcy. Stawka dzienna nie może być niższa niż 10 euro.

⁷⁵ Co ciekawe, zgodnie z § 50 ust. 2 estońskiego k.k. kary tej nie stosuje się ani za przestępstwo, ani za wykroczenie w odniesieniu do sprawców, którzy używają pojazdu silnikowego z powodu niepełnosprawności ruchowej.

- 1) przynajmniej przez lekkomyślność pomagała w wykorzystaniu przedmiotu do popełnienia przestępstwa;
- 2) nabyła przedmiot w drodze darowizny lub za cenę znacznie niższą od normalnej ceny rynkowej;
- 3) wiedziała, że własność przedmiotu została przez sprawcę przeniesiona w celu uniknięcia orzeczenia przepadku.

Pierwszy ze wskazanych wyżej wypadków może mieć zastosowanie do przypadku użyczenia pojazdu przez właściciela osobie nietrzeźwej do prowadzenia, jednak konieczne jest ustalenie strony podmiotowej osoby użyczającej pojazd.

Zarówno w wypadku przestępstwa, jak i wykroczenia możliwe jest uniknięcie przez sprawcę odpowiedzialności, jeżeli podda się on oddziaływaniom w ramach odpowiedniego programu społecznego lub terapeutycznego. Zgodnie z § 30 estońskiego Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia⁷⁶ organ prowadzący postępowanie o wykroczenie może umorzyć postępowanie w kilku wypadkach, m.in. gdy wina sprawcy jest znikoma i brak interesu społecznego w kontynuowaniu postępowania, a także gdy osoba, przeciw której prowadzone jest postępowanie, zobowiązała się do uczestnictwa w programie społecznym. Kształt i treść programu są każdorazowo ustalane przez sąd.

Podobnie jest w postępowaniu karnym. Przepis § 202 estońskiego k.p.k.⁷⁷ dotyczy przypadków, kiedy na wniosek oskarżyciela za zgodą oskarżonego możliwe jest umorzenie postępowania karnego w sprawach o niektóre drobne przestępstwa⁷⁸. Zgodnie z § 202 ust. 2 k.p.k. sąd, umarzając postępowania, może nałożyć na sprawcę szereg obowiązków, w tym obowiązek uczestniczenia w programie społecznym. Oprócz tego może go zobowiązać do pokrycia wydatków związanych z postępowaniem karnym, naprawienia szkody, jeżeli zaistniała, zapłacenia określonej kwoty na cele publiczne do wykorzystania w określonym celu, przepracowania od 10 do 240 godzin na cele społeczne, poddania się terapii uzależnień. Kształt i treść programu są ustalane przez sąd.

Prawo estońskie nie zna systemu punktów karnych.

Pozbawienie prawa jazdy nie jest możliwe w trybie administracyjnym.

Średnie miesięczne wynagrodzenie w Estonii wyniosło w 2015 r. 1065 euro brutto (około 869 euro netto).

11. Finlandia

W Finlandii kwestie odpowiedzialności za prowadzenie pojazdu po wpływie alkoholu są uregulowane w § 3–9 rozdziału 23 fińskiego k.k.⁷⁹

⁷⁶ Ustawa z 21.05.2002 r. Riigi Teataja 2002, nr 50, poz. 313, tekst dostępny w języku estońskim i angielskim na stronach <https://www.riigiteataja.ee/akt/119032015037> oraz <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/503082015005/consolide> (dostęp: 10.10.2016 r.).

⁷⁷ Ustawa z 12.02.2003 r., Riigi Teataja 2003, nr 27, poz. 166, tekst dostępny w języku estońskim i angielskim na stronach <https://www.riigiteataja.ee/akt/120052016006> oraz <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/531052016001/consolide> (dostęp: 10.10.2016 r.).

⁷⁸ Chodzi o przestępstwa drugiego stopnia o nieznacznym stopniu winy. Przestępstwem drugiego stopnia jest przestępstwo zagrożone karą do 5 lat pozbawienia wolności lub karą grzywny (§ 4 ust. 3 estońskiego k.k.).

⁷⁹ Tekst ustawy dostępny w języku fińskim na stronie <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039?search%5Btype%5D:pika&search%5Bpika%5D:criminal%2Ocode> i w języku angielskim na stronie <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf> (dostęp: 22.10.2016 r.).

Przepisy operują pojęciami pojazdu i pojazdu silnikowego. Są one zdefiniowane w art. 3 ustawy o pojazdach⁸⁰. Zgodnie z § 3 ust. 1 tej ustawy pojazd oznacza każde urządzenie przeznaczone do poruszania się po ziemi, z wyjątkiem pojazdów przeznaczonych do poruszania się po szynach. Zgodnie z § 3 ust. 3 pojazdem silnikowym jest każdy pojazd napędzany silnikiem. Zgodnie z tym samym przepisem do kategorii pojazdów silnikowych zalicza się motocykle i motorowery, natomiast poza nią pozostają pojazdy kategorii L oraz ciągniki rolnicze, pojazdy przeznaczone do robót i pojazdy terenowe.

Dozwolone stężenie alkoholu u osoby prowadzącej pojazd wynosi 0,49‰ lub 0,21 mg alkoholu w litrze wydychanego powietrza⁸¹. Zgodnie z § 3 ust. 1 rozdziału 23 fińskiego k.k., kto prowadzi pojazd silnikowy lub tramwaj, mając we krwi co najmniej 0,5‰ alkoholu lub 0,22 mg alkoholu w litrze wydychanego powietrza, a także ten, u kogo stwierdza się takie stężenie po tym, jak zakończył prowadzenie pojazdu, podlega skazaniu za prowadzenie w stanie odurzenia na karę grzywny⁸² lub pozbawienia wolności do 6 miesięcy⁸³. Zgodnie z § 3 ust. 2 tej samej karze (także za jazdę w stanie odurzenia) podlega, kto prowadzi pojazd silnikowy lub tramwaj po użyciu narkotyków, tak że w czasie lub po prowadzeniu pojazdu ma we krwi aktywną substancję użytego narkotyku lub produkty jego metabolizmu. Przepisu tego nie stosuje się do przypadków użycia substancji medycznych, które kierowca ma prawo stosować. Zgodnie z § 3 ust. 3 tej samej karze podlega kierujący pojazdem silnikowym lub tramwajem, który zażył inną substancję, samą lub połączoną z alkoholem, o ile ograniczyło to jego zdolność do bezpiecznego prowadzenia pojazdu.

Zgodnie z § 4 ust. 1 rozdziału 23 fińskiego k.k. ten, kto prowadzi pojazd silnikowy albo tramwaj, mając we krwi 1,2‰ alkoholu lub więcej, albo w wydychanym powietrzu co najmniej 0,53 mg alkoholu na litr, albo gdy jego zdolność do prowadzenia była znacznie zaburzona, albo gdy sprawca użył innych środków odurzających samych lub połączonych z alkoholem, tak że jego zdolność do prowadzenia pojazdu była znacznie zaburzona, popełnia przestępstwo w typie kwalifikowanym. Jest ono typem skutkowym. We wszystkich trzech przypadkach konieczne jest, aby popełniony przez niego czyn groził niebezpieczeństwem dla innych osób. W takim wypadku sprawca podlega karze grzywny w wysokości co najmniej 60 stawek dziennych lub pozbawienia wolności do lat 2.

Przepis § 9 ust. 1 rozdziału 23 fińskiego k.k. typizuje prowadzenie w stanie nietrzeźwości pojazdu innego niż silnikowy. Zgodnie z nim użytkownik drogi, który pod wpływem alkoholu lub środków odurzających prowadzi pojazd nienapędzany

⁸⁰ Ustawa z 11.12.2002 r., nr 1090 z 2002 r. Tekst dostępny w języku fińskim na stronie <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/haku/?search%5D:pika&search%5Bpika%5D:1090%2F2002&submit:Search> i w języku angielskim na stronie <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2002/en20021090.pdf> (dostęp: 22.10.2016 r.).

⁸¹ Stężenie alkoholu we krwi jest oznaczane laboratoryjnymi badaniami pobranej krwi. Stężenie alkoholu w wydychanym powietrzu jest określane przez użycie urządzeń do pomiaru ilości alkoholu w wydychanym powietrzu.

⁸² Zgodnie z § 1 ust. 1 rozdziału 2a fińskiego k.k. grzywnę orzeka się w stawkach dziennych od 1 do 120 stawek. Zgodnie z § 2 ust. 1 rozdziału 2a fińskiego k.k. wartość stawki dziennej jest uzależniona od wypłacalności skazanego. Zgodnie z § 2 ust. 2 rozdziału 2a fińskiego k.k. – co do zasady – za wartość stawki dziennej przyjmuje się 1/60 przeciętnego miesięcznego dochodu sprawcy, jednak w uzasadnionych przypadkach może ona zostać zmniejszona.

⁸³ Zgodnie z § 2 ust. 2 rozdziału 2c fińskiego k.k. pozbawienie wolności wymierza się od 14 dni.

silnikiem, powodując zagrożenie dla innych, podlega karze grzywny lub pozbawienia wolności na okres do 3 miesięcy.

Przepis § 5 ust. 1 rozdziału 23 fińskiego k.k. typizuje prowadzenie statku wodnego lub wykonywanie na tym statku obowiązków wpływających na bezpieczeństwo żeglugi. Sprawca popełnia czyn zabroniony, jeżeli:

- 1) po spożyciu alkoholu w trakcie lub po czynie jego poziom wynosi co najmniej 1‰ we krwi lub 0,44 mg w wydychanym powietrzu albo zdolność sprawcy do wykonywania czynności jest osłabiona bądź
- 2) po spożyciu substancji innych niż alkohol lub tych substancji w połączeniu z alkoholem, jeżeli zdolność sprawcy do wykonywania czynności jest osłabiona.

W obu wypadkach konieczne jest, aby popełniony przez niego czyn groził niebezpieczeństwem dla innych osób. Sprawca podlega karze grzywny lub pozbawieniu wolności do lat 2.

Zgodnie z § 5 ust. 2 rozdziału 23 fińskiego k.k. przestępstwo popełnia także ten, kto w profesjonalnym ruchu wodnym prowadzi statek wodny lub wykonuje na statku w takim ruchu obowiązki wpływające na jego bezpieczeństwo albo dotyczące bezpieczeństwa środowiska naturalnego, jeżeli sprawca w trakcie tych czynności ma we krwi przynajmniej 0,5‰ alkoholu lub w wydychanym powietrzu przynajmniej 0,22 mg alkoholu na litr. Sprawca podlega karze identycznej jak sprawca czynu z § 5 ust. 1 rozdziału 23 fińskiego k.k.

Jednakże zgodnie z § 5 ust. 3 rozdziału 23 fińskiego k.k. sprawca czynu z § 5 ust. 1 lub 2 nie podlega karze, jeżeli popełnił czyn na pokładzie łodzi lub statku zbliżonego do łodzi pod względem rozmiaru, prędkości lub pod innym względem.

Przepis § 6 rozdziału 23 fińskiego k.k. typizuje prowadzenie statku powietrznego w stanie nietrzeźwości w ruchu powietrznym. Zgodnie z ust. 1 przestępstwo popełnia ten, kto pilotuje statek powietrzny lub wykonuje obowiązki jako członek załogi takiego statku lub osoba wpływająca na bezpieczeństwo ruchu lotniczego w stanie po użyciu alkoholu, prowadzący do stężenia co najmniej 0,5‰ we krwi lub co najmniej 0,22 mg na litr wydychanego powietrza, albo czyja zdolność do wykonywania wspomnianych operacji zgodnie z wymogami jest osłabiona. Sprawca podlega karze grzywny lub pozbawieniu wolności do lat 2.

Przepis § 6 ust. 2 rozdziału 23 fińskiego k.k. stanowi, że przestępstwo popełnia również ten, kto pilotuje statek powietrzny lub wykonuje obowiązki jako członek jego załogi lub osoba wpływająca na bezpieczeństwo ruchu lotniczego w stanie po użyciu narkotyku, tak że ma we krwi substancję czynną lub produkt jej metabolizmu w czasie czynu lub po jego popełnieniu. Sprawca podlega karze jak w ust. 1. Przepisu nie stosuje się, jeżeli substancja lub produkt metaboliczny pochodzi z produktu medycznego, który sprawca ma prawo stosować. Zgodnie z ust. 3 tej samej karze podlega ten, kto wykonuje obowiązki określone w ust. 1 i 2 po użyciu środka odurzającego w połączeniu z alkoholem, co skutkuje osłabieniem zdolności do wykonywania tych czynności.

Paragraf 7 rozdziału 23 fińskiego k.k. typizuje prowadzenie pociągu w stanie nietrzeźwości. Jego ust. 1 stanowi, że przestępstwo popełnia ten, kto prowadzi pociąg lub wykonuje obowiązek zasadniczo wpływający na bezpieczeństwo ruchu

kolejowego po spożyciu alkoholu, przez co w trakcie lub po wykonywanej czynności ma co najmniej 0,5‰ we krwi lub co najmniej 0,22 mg na litr wydychanego powietrza, a także gdy jego zdolność do wykonywania przedsięwziętej czynności jest ograniczona. Sprawca podlega karze grzywny lub pozbawienia wolności do lat 2.

Przepis § 7 ust. 2 rozdziału 23 fińskiego k.k. stanowi, że przestępstwo popełnia również ten, kto prowadzi pociąg lub wykonuje obowiązek zasadniczo wpływający na bezpieczeństwo ruchu kolejowego w stanie po użyciu narkotyku, tak że ma we krwi substancję czynną lub produkt jej metabolizmu w czasie czynu lub po jego popełnieniu. Sprawca podlega karze jak w ust. 1. Przepisu nie stosuje się, jeżeli substancja lub produkt metaboliczny pochodzi z produktu medycznego, który sprawca ma prawo stosować. Zgodnie z ust. 3 tej samej karze podlega ten, kto wykonuje obowiązki określone w ust. 1 i 2 po użyciu środka odurzającego w połączeniu z alkoholem, co skutkuje osłabieniem zdolności do wykonywania tych czynności.

Zgodnie z § 8 rozdziału 23 fińskiego k.k. ten, kto powierza pojazd silnikowy, tramwaj, pociąg, statek lub samolot do prowadzenia, pracy lub kontrolowania osobie, która w sposób widoczny znajduje się w stanie wskazującym, że popełni czyn opisany w § 3–7, podlega karze grzywny lub pozbawienia wolności do roku.

Kwestię zakazu prowadzenia pojazdów reguluje ustawa o prawie jazdy⁸⁴. Jej § 64 stanowi, że zakaz prowadzenia pojazdów orzeka się m.in. wobec sprawców poważnych przestępstw z rozdziału 23 fińskiego k.k., w tym prowadzenia pojazdu pod wpływem alkoholu – określonego w § 3 lub 4.

Zgodnie z § 66 ustawy o prawie jazdy w razie prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości minimalny okres obowiązywania zakazu wynosi miesiąc. W razie stanu poważnej nietrzeźwości (co najmniej 1,2‰ lub 0,53 mg alkoholu na litr wydychanego powietrza) albo w razie spowodowania poważnego zagrożenia w ruchu, minimalny okres obowiązywania zakazu wynosi 3 miesiące.

Minimalny okres obowiązywania zakazu ulega wydłużeniu do 6 miesięcy, jeżeli kierowca w ciągu 5 lat dopuścił się dwukrotnie prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości, jeżeli w stanie po użyciu alkoholu popełnił inne wykroczenie lub przestępstwo drogowe. Okres ten ulega zwiększeniu do roku, jeżeli w ciągu 5 lat dwukrotnie prowadził pojazd w stanie poważnej nietrzeźwości (co najmniej 1,2‰ lub 0,53 mg alkoholu na litr wydychanego powietrza) lub poważnie naruszył bezpieczeństwo drogowe.

W każdym wypadku maksymalny okres, na który można orzec zakaz prowadzenia pojazdów, wynosi 5 lat.

Zgodnie z § 67 ustawy o prawie jazdy wykonanie zakazu prowadzenia pojazdów może zostać zawieszone na okres od roku do 3 lat, jeżeli prowadzenie pojazdu jest konieczne do wykonywania przez skazanego zawodu albo z innego ważnego powodu, a zawieszenie nie stanowi poważnego zagrożenia dla bezpieczeństwa. Sąd ustala warunki, pod którymi następuje uchylenie zawieszenia zakazu.

W razie orzeczenia zakazu sąd może zobowiązać skazanego do przedstawienia zaświadczenia lekarskiego, uzależniając od tego uchylenie zawieszenia zakazu.

⁸⁴ Ustawa z 29.04.2011 r., nr 386 z 2011 r. Tekst ustawy dostępny w języku fińskim na stronie <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110386?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=ajokorttilaki> (dostęp: 22.10.2016 r.).

Zgodnie z § 67a ustawy o prawie jazdy możliwe jest zastosowanie zamiast zakazu prowadzenia pojazdów ograniczenia prawa do ich prowadzenia do pojazdów wyposażonych w system monitorujący trzeźwość kierującego. Środek ten można stosować wyłącznie do kierowców skazanych za prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości. Wobec takiego kierowcy nie może być zatem orzeczony zakaz prowadzenia pojazdów z innego powodu. Ponadto sprawca powinien mieć stałe miejsce zamieszkania w Finlandii i wyrazić zgodę na zamontowanie systemu. Zgodnie z § 69 ustawy o prawie jazdy w wypadku, gdy skazany wycofa zgodę lub zakłóca pracę systemu, orzeka się zakaz prowadzenia pojazdów.

Prawo fińskie nie zna natomiast pozbawienia prawa jazdy w trybie administracyjnym ani systemu punktowego. Nie ma też specjalnych programów przewidzianych dla sprawców przestępstw polegających na prowadzeniu pojazdu w stanie nietrzeźwości.

Rozdział 10 fińskiego k.k. zawiera podstawy do orzeczenia przepadku pojazdu. Jego § 4 stanowi, że możliwe jest orzeczenie przepadku m.in. przedmiotu wykorzystanego do popełnienia przestępstwa umyślnego. Na tej podstawie możliwe jest orzeczenie przepadku pojazdu, który prowadził nietrzeźwy sprawca.

W 2014 r. średnie miesięczne wynagrodzenie w Finlandii wyniosło 3308 euro.

12. Francja

We Francji odpowiedzialność za prowadzenie pojazdu w stanie po użyciu alkoholu regulują przepisy Kodeksu karnego⁸⁵ i Kodeksu drogowego (*Code de la Route*)⁸⁶.

Kodeks karny zna karę zawieszenia prawa jazdy na okres do 5 lat. Może być ona ograniczona do prowadzenia pojazdów niezwiązanego z aktywnością zawodową. Nie można jednak wprowadzić tego ograniczenia, gdy przepis szczególny go nie przewiduje (art. 131–6 francuskiego k.k.). Istnieją również kary: zakazu prowadzenia określonych pojazdów na okres nieprzekraczający 5 lat; unieważnienia prawa jazdy połączonego z zakazem ubiegania się o nowe przez okres do 5 lat; konfiskaty jednego lub większej liczby pojazdów należących do skazanego; unieruchomienia jednego lub większej liczby pojazdów należących do skazanego na okres do roku. Kary te mogą być orzekane za występki zagrożone tylko karą grzywny, zamiast niej (art. 131–7 francuskiego k.k.).

W art. 221–6–1 francuskiego k.k. przewidziany został typ nieumyślnego spowodowania śmierci popełniony przez kierowcę pojazdu mechanicznego, zagrożony karą 5 lat pozbawienia wolności i grzywną 75 000 euro. Kara ta ulega zaostreniu do 7 lat pozbawienia wolności i grzywny do 100 euro, m.in. gdy kierowca był pod wyraźnym wpływem alkoholu lub w stanie upojenia alkoholowego, charakteryzującego się poziomem alkoholu we krwi lub w wydychanym powietrzu większym niż limity przewidziane w Kodeksie drogowym, lub gdy kierowca odmawia poddania się badaniu na obecność alkoholu w organizmie. Można wówczas orzec zakaz prowadzenia określonych pojazdów mechanicznych na okres do 5 lat, zawieszenie

⁸⁵ Tekst dostępny na stronie <https://WWW.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITE-XT000006070719&dateTexte=20160711> (dostęp: 20.10.2016 r.).

⁸⁶ Tekst dostępny na stronie <https://WWW.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITE-XT000006074228&dateTexte=20160711> (dostęp: 20.10.2016 r.).

prawa jazdy na okres do 5 lat, odbycie kursu świadomości bezpieczeństwa ruchu; unieruchomienie pojazdu na okres do roku; można także orzec konfiskatę pojazdu należącego do skazanego.

Jeżeli następstwem czynu z art. 221–6–1 francuskiego k.k. jest nieumyślne spowodowanie uszczerbku na zdrowiu, powodującego całkowitą niezdolność do pracy na okres przekraczający 3 miesiące, przewidziana została kara 3 lat pozbawienia wolności i grzywny w wysokości 45 000 euro (art. 222–19–1 francuskiego k.k.). Okolicznością powodującą zwiększenie ustawowego zagrożenia do 5 lat i grzywny do 75 000 euro jest m.in. to, że kierowca był pod wyraźnym wpływem alkoholu lub w stanie upojenia alkoholowego, charakteryzującego się poziomem alkoholu we krwi lub w wydychanym powietrzu większym niż limity przewidziane w Kodeksie drogowym lub gdy kierowca odmawia poddania się badaniu na obecność alkoholu w organizmie.

Z kolei jeśli następstwem czynu z art. 222–19 francuskiego k.k., popełnionego przez kierowcę pojazdu mechanicznego, jest nieumyślne spowodowanie uszczerbku na zdrowiu, powodującego trwałą niezdolność do pracy na okres 3 miesięcy lub krótszy, podlega on karze 2 lat pozbawienia wolności i grzywny w wysokości 30 000 euro. Jeżeli sprawca był pod wyraźnym wpływem alkoholu lub w stanie upojenia alkoholowego, charakteryzującego się poziomem alkoholu we krwi lub w wydychanym powietrzu większym niż limity przewidziane w Kodeksie drogowym, lub gdy kierowca odmawia poddania się badaniu na obecność alkoholu w organizmie, kara ulega zaostrzeniu do 5 lat pozbawienia wolności i grzywny do 45 000 euro (art. 222–20–1 francuskiego k.k.). Za przestępstwa z art. 222–19 i art. 222–20 francuskiego k.k. można orzec kary dodatkowe: zawieszenie prawa jazdy na okres do 5 lat, a nawet do 10 lat (art. 222–19–1 i art. 222–20–1 francuskiego k.k.); unieważnienie prawa jazdy i niemożność ubiegania się o nowe na okres do 5 lat; konfiskatę jednego lub większej liczby pojazdów należących do sprawcy; zakaz prowadzenia pojazdów mechanicznych określonego rodzaju na okres do 5 lat; uczestniczenie w kursie podnoszącym świadomość bezpieczeństwa drogowego; unieruchomienie pojazdu na okres do roku (art. 222–44 francuskiego k.k.). Skazanie za występki drogowy powoduje automatycznie unieważnienie prawa jazdy połączone z zakazem ubiegania się o wydanie nowego na okres do lat 10.

Te kary dodatkowe przewidziane są także za popełnienie występków z art. 223–1 francuskiego k.k.

Za wykroczenia piątej klasy przewidziane zostały we francuskim kodeksie karnym następujące kary (art. 131–14): zawieszenie prawa jazdy na okres do 2 lat (może zostać ograniczone do prowadzenia pojazdów niezwiązanego z aktywnością zawodową); unieruchomienie jednego lub większej liczby pojazdów należących do skazanego na okres do 6 miesięcy. Kary te nie mogą być orzekane łącznie z grzywną (art. 131–15 francuskiego k.k.).

Zakaz prowadzenia pojazdów oraz obowiązek uczestnictwa w kursie podnoszącym świadomość bezpieczeństwa jazdy może stanowić również jeden z obowiązków probacyjnych (art. 132–45 pkt 7 francuskiego k.k.).

Definicja pojazdu silnikowego znajduje się w art. L 110–1 § 1 Kodeksu drogowego. Jest to każdy pojazd naziemny napędzany silnikiem, w tym trolejbusy, przemieszczające się po drodze własnym napędem, z wyjątkiem pojazdów szynowych. Kodeks ten nie definiuje pojazdu niemechanicznego.

We Francji istnieje system punktów karnych oparty na odmiennej zasadzie niż w Polsce. Kierowcy po uzyskaniu prawa jazdy przysługuje 12 punktów karnych rocznie, a kierowcom w okresie próbnym – 6. Popelnienie przestępstwa lub wykroczenia drogowego powoduje utratę określonej liczby punktów. Za prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu może zostać odjętych 6 punktów. Dla kierowcy w okresie próbnym oznacza to utratę prawa jazdy, co wiąże się z konieczności poddania się ponownie egzaminowi teoretycznemu i egzaminowi praktycznemu. Jeżeli kierowca w okresie 3 lat od uzyskania prawa jazdy nie straci żadnych punktów, otrzymuje dodatkowych 6 punktów.

Prowadzenie pojazdu w stanie upojenia alkoholowego może być przestępstwem lub wykroczeniem. Wykroczenie popełnia kierowca w okresie próbnym (3 lata od uzyskania prawa jazdy) oraz kierowca transportu publicznego przy zawartości alkoholu co najmniej 0,2 g/l we krwi lub 0,1 mg/l w wydychanym powietrzu. Dla innych kierowców wartości te wynoszą odpowiednio – 0,5 g/l we krwi lub 0,25 mg/l w wydychanym powietrzu. Przestępstwem jest prowadzenie pojazdu przez każdego kierowcę, gdy zawartość alkoholu we krwi wynosi lub jest większa niż 0,8 g/l we krwi lub 0,4 mg/l w wydychanym powietrzu.

We Francji stosuje się różne metody badania poziomu alkoholu w organizmie: we krwi oraz w wydychanym powietrzu. Do badania zawartości alkoholu we krwi używa się testera trzeźwości (etylotest). Jego dokładność jest niska, dlatego gdy daje wynik pozytywny, policja wykonuje test etylometrem, za pomocą którego można ustalić dokładną zawartość alkoholu w organizmie, lub dokonuje pobrania krwi. Test etylometrem jest obowiązkowy w przypadku wypadków drogowych lub wykroczeń stypizowanych w Kodeksie drogowym. Badania na obecność alkoholu mogą być wykonywane prewencyjnie przez policję lub żandarmerię. Od dnia 1.03.2012 r. każdy kierowca powinien mieć w samochodzie etylotest. Jeżeli nie jest możliwe zbadanie wydychanego powietrza, a także gdy doszło do wypadku, w którym ktoś odniósł uszczerbek na zdrowiu, pobiera się krew do badania (dwukrotnie – od razu i po maksymalnie 5 dniach)⁸⁷.

Kodeks drogowy typizuje następujące przestępstwa. W art. L 234–1 przewidziana została kara 2 lat pozbawienia wolności oraz grzywna w wysokości 4500 euro za prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu, nawet gdy nie widać wyraźnych objawów zatrucia, gdy poziom alkoholu we krwi jest równy lub wyższy niż 0,8 g/l lub 0,4 mg/l w wydychanym powietrzu. Takiej samej karze podlega prowadzenie pojazdu przez kierowcę z widocznymi objawami wpływu alkoholu. Przepis ten stanowi także, że popelnienie takiego przestępstwa powoduje automatycznie zmniejszenie o połowę maksymalnej liczby punktów prawa jazdy. Przepisy te stosuje się także do instruktora. Wobec sprawcy tego czynu mogą zostać nałożone również kary dodatkowe (art. L 234–2 Kodeksu drogowego): zawieszenia prawa jazdy na okres co najmniej 3 lat (nie może być ono ograniczone do jazdy poza działalnością profesjonalną); unieważnienie prawa jazdy połączone z zakazem ubiegania się o nowe na okres do 3 lat; kara pracy społecznej; grzywna; zakaz prowadzenia niektórych pojazdów silnikowych, także tych, dla których nie jest wymagane prawo jazdy, na okres do 5 lat; obowiązek odbycia (na własny koszt) kursu świadomości na temat bezpieczeństwa ruchu drogowego;

⁸⁷ Zob. <http://www.legipermis.com/blog/2015/02/18/quel-est-la-difference-entre-un-ethylotest-et-un-ethylometre/> (dostęp: 2.11.2016 r.).

zakaz kierowania pojazdem, który nie jest wyposażony w urządzenie do badania zawartości alkoholu w organizmie przez okres do 5 lat. Artykuł L 234–4 Kodeksu drogowego wprowadza domniemanie upojenia alkoholowego, gdy kierowca odmawia poddania się badaniu na obecność alkoholu. Odmowa poddania się takiej kontroli zagrożona jest karą 2 lat pozbawienia wolności i grzywną 4500 euro (art. L 234–8 Kodeksu drogowego). Wobec sprawcy takiego czynu zabronionego można orzec także następujące kary dodatkowe: zawieszenie prawa jazdy na okres co najmniej 3 lat (nie może być ono ograniczone do jazdy poza działalnością profesjonalną); unieważnienie prawa jazdy połączone z zakazem ubiegania się o nowe na okres do 3 lat; kara pracy społecznej; grzywna; zakaz prowadzenia niektórych pojazdów silnikowych, także tych, dla których nie jest wymagane prawo jazdy, na okres do 5 lat; obowiązek odbycia (na własny koszt) kursu świadomości na temat bezpieczeństwa ruchu drogowego. Przepis ten stanowi także, że popełnienie takiego przestępstwa powoduje automatycznie zmniejszenie o połowę maksymalnej liczby punktów prawa jazdy. Jeżeli sprawca ponownie popełnia przestępstwa z art. L 234–1 lub art. L 234–8 Kodeksu drogowego, można orzec następujące kary dodatkowe: obowiązkową konfiskatę pojazdu użytego do popełnienia przestępstwa, jeżeli kierowca jest jego właścicielem (sąd może jednak w uzasadnionych przypadkach nie orzekać tej kary); zakaz używania na okres roku pojazdu użytego do popełnienia przestępstwa, jeśli kierowca jest właścicielem. W takim przypadku próba ukrycia, zniszczenia, przekazania innej osobie pojazdu podlegającego przepadkowi – podlega karze. Skazanie za przestępstwo z art. L 234–1 lub art. L 234–8 Kodeksu drogowego, popełnione w warunkach recydywy (popełnienie podobnego czynu w okresie krótszym niż 5 lat), powoduje automatycznie pozbawienie prawa jazdy oraz zakaz ubiegania się o wydanie nowego pozwolenia na okres 3 lat (art. L 234–13). Naruszenie zakazu z art. L 234–2 Kodeksu drogowego (unieważnienie prawa jazdy i zakaz ubiegania się o nowe) zagrożone jest karą 2 lat pozbawienia wolności i grzywny w wysokości 4500 euro. Możliwe jest orzeczenie następujących kar dodatkowych: zakaz prowadzenia niektórych pojazdów silnikowych, także tych, dla których nie jest wymagane prawo jazdy, na okres do 5 lat; unieważnienie prawa jazdy i zakaz ubiegania się o nowe na okres do 3 lat; kara pracy społecznej (art. L 234–16 Kodeksu drogowego). Jeżeli sprawca popełnia ten czyn w warunkach recydywy, konfiskata pojazdu użytego do popełnienia przestępstwa jest obowiązkowa, gdy kierowca jest jego właścicielem (sąd z uzasadnionych względów może od tego odstąpić) – art. L 234–16 Kodeksu drogowego.

Kodeks drogowy typizuje również kilka wykroczeń związanych z prowadzeniem pojazdu. W art. R 234–1 przewidziana została kara grzywny za wykroczenie czwartej klasy, gdy sprawca kieruje pojazdem pod wpływem alkoholu, nawet bez wyraźnych objawów: jeżeli poziom alkoholu we krwi jest równy lub wyższy niż 0,20 g/l lub 0,10 mg/l w wydychanym powietrzu lub poniżej progów określonych w art. L 234–1 Kodeksu drogowego w odniesieniu do kierowcy transportu publicznego, kierowcy w okresie próbnym lub podczas uczenia się, lub jeżeli poziom alkoholu we krwi wynosi lub przekracza 0,5 g/l albo niż 0,25 mg/l w wydychanym powietrzu albo poniżej progów wskazanych w art. L 234–1 Kodeksu drogowego w przypadku innych kierowców. Dodatkowo można orzec zawieszenie prawa jazdy na okres do 3 lat, które może być ograniczone do prowadzenia pojazdów niezwiązanego z działalnością zawodową (art. R 234–1 Kodeksu drogowego). W przypadku

popelnienia tego czynu liczba punktów automatycznie ulega zmniejszeniu o 6. Przepisy te stosuje się do instruktora towarzyszącego uczniowi.

Karze grzywny za wykroczenie piątej klasy podlega sprawca, niebędący zawodowym kierowcą, który nie ma odpowiedniego urządzenia pomiarowego w samochodzie lub je uszkadza (art. R 234–5 Kodeksu drogowego). Tej samej karze podlega pomocnik. Sprawca może ponieść również następujące kary dodatkowe: zawieszenie prawa jazdy na okres do 3 lat, które nie może ograniczać się do jazdy poza działalnością zawodową; zakaz prowadzenia niektórych pojazdów silnikowych, także tych, dla których nie jest wymagane prawo jazdy, na okres do 3 lat; obowiązek odbycia (na własny koszt) kursu świadomości na temat bezpieczeństwa ruchu drogowego; konfiskata pojazdu użytego do popełnienia przestępstwa, jeżeli kierowca jest jego właścicielem (art. R 234–5 Kodeksu drogowego). Popelnienie tego czynu wiąże się z automatycznym odjęciem 6 punktów.

Przepis art. L 234–6 Kodeksu drogowego stanowi, że każdy kierowca pojazdu wyposażonego w blokady alkoholu musi najpierw użyć tego urządzenia przy uruchamianiu pojazdu. Późniejsze działania zmierzające do umożliwienia rozpoczęcia jazdy lub uszkodzenia urządzenia pomiarowego albo wykorzystanie go w warunkach uniemożliwiających dokładny pomiar alkoholu – podlegają karze grzywny za wykroczenie czwartej klasy. Takiej samej karze podlega pomocnictwo.

Kierowca mechanicznego pojazdu lądowego (z wyjątkiem motorowerów) powinien mieć urządzenie pomiarowe nieużywane i łatwo dostępne (art. R 234–7 Kodeksu drogowego).

Jeżeli zawartość alkoholu we krwi sprawcy wynosi między 0,5 a 0,8‰, liczba punktów pomniejszana jest o 6; ponadto można orzec grzywnę w wysokości 135 euro miesięcznie, zmniejszoną od 90 euro, podwyższoną od 375 euro, także grzywnę w maksymalnej wysokości od 750 euro. Wysokość grzywny zależy od okoliczności zdarzenia, np. czy sprawca płaci grzywnę od razu na miejscu zdarzenia, czy kwestionuje zasadność jej wymierzenia, czy podporządkowuje się poleceniom funkcjonariuszy itd. Sprawca, który odbył szkolenie podnoszenia świadomości bezpieczeństwa drogowego, może odzyskać 4 punkty. Można odbyć tylko jeden taki kurs w roku, na własny koszt (150 euro).

Prowadzenie pojazdu, gdy poziom alkoholu we krwi wynosi lub przekracza 0,8 g/l, wiąże się z utratą 6 punktów karnych, unieruchomieniem pojazdu, chyba że pasażer jest zdolny do jego prowadzenia, czasowym odebraniem prawa jazdy do 72 godzin przez funkcjonariuszy policji lub żandarmerii, zawieszeniem prawa jazdy na okres do roku, zapłatą grzywny do 4500 euro, obowiązkowym szkoleniem ze świadomości bezpieczeństwa drogowego, zawieszeniem prawa jazdy na okres do 3 lat, pozbawieniem wolności do lat 2, zakazem prowadzenia określonych pojazdów silnikowych do lat 5. Jeżeli prawo jazdy zostało zatrzymane, a nie ma pasażera lub nie może on kierować pojazdem, pojazd zostaje unieruchomiony.

Prawo jazdy może zostać również zatrzymane w trybie administracyjnym, np. za jazdę pod wpływem alkoholu lub narkotyków, przy przekroczeniu dozwolonej prędkości o więcej niż 40 km/h⁸⁸.

⁸⁸ Por. <https://dront-finances.commentcamarche.net/contess/1298-retrait-du-permis-de-conduire-suspension-et-annulation> (dostęp: 2.11.2016 r.).

W przypadku prowadzenia pojazdu pod wpływem alkoholu należy odbyć obowiązkowy kurs dodatkowy, a jeżeli zawieszenie prawa jazdy trwało co najmniej 6 miesięcy – poddać się testom psychologicznym. W przypadku zawieszenia prawa jazdy na okres co najmniej miesiąca testy te nie są obowiązkowe, wymagana jest jedynie wizyta u lekarza.

Istnieje również możliwość zwiększenia składki ubezpieczeniowej. W przypadku spowodowania wypadku pod wpływem alkoholu, ubezpieczyciel może zwiększyć składkę do 150% przy braku innych czynów zabronionych; w innych przypadkach może ją zwiększyć nawet do 400% (np. gdy sprawca zbiegł z miejsca wypadku). W skrajnych przypadkach może rozwiązać umowę ubezpieczenia z miesięcznym okresem wypowiedzenia⁸⁹.

Na dzień zbierania danych do niniejszego raportu nie były znane dane odnośnie do wysokości średniego miesięcznego wynagrodzenia w 2015 r. Ostatnie dostępne dane Państwowego Instytutu Statystyki i Badań Ekonomicznych pochodzą z 2013 r. Według nich wynagrodzenie to wynosiło 2912 euro brutto (2202 euro netto).

13. Grecja

W ustawodawstwie greckim aktem prawnym regulującym odpowiedzialność za prowadzenie pojazdu po spożyciu alkoholu jest ustawa z 23.03.1999 r. – Prawo o ruchu drogowym⁹⁰.

Przepisy greckie operują zbiorczym pojęciem pojazdu drogowego, obejmującym pojazd mechaniczny i pojazd ręczny. Zgodnie z art. 2 Prawa o ruchu drogowym pojazdem mechanicznym jest pojazd napędzany silnikiem i służący do przewozu pasażerów lub ładunków. Pojęcie to nie obejmuje motorowerów. Natomiast pojazd ręczny jest to pojazd ciągnięty lub pchany.

Zgodnie z tym samym przepisem pojazd drogowy to każde urządzenie przeznaczone do poruszania się po drogach publicznych, z wyjątkiem urządzeń przeznaczonych do przewożenia niemowląt i osób niepełnosprawnych. Nie są pojazdami drogowymi pojazdy szynowe, jednak stosuje się do nich przepisy Prawa o ruchu drogowym.

Dozwolony poziom stężenia alkoholu we krwi wynosi 0,5 mg na litr krwi lub 0,25 mg na litr wydychanego powietrza, co wynika z art. 42 Prawa o ruchu drogowego. Stężenie to dotyczy kierowców pojazdów silnikowych i rowerzystów. W odniesieniu do kierowców zawodowych i początkujących wartość została obniżona do 0,3 g na litr krwi. Prowadzenie pojazdu w stanie po spożyciu alkoholu, prowadzącym do przekroczenia wskazanej wartości, jest czynem zabronionym przez wskazany przepis jako wykroczenie. Wysokość kary jest uzależniona od stężenia alkoholu we krwi lub w wydychanym powietrzu.

W przypadku stwierdzenia stężenia alkoholu od 0,51 do 0,80 mg w litrze krwi lub 0,26 do 0,40 mg alkoholu na litr wydychanego powietrza⁹¹ sprawca podlega grzywnie administracyjnej w wysokości 200 euro.

⁸⁹ Por. <https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F2630> (dostęp: 2.11.2016 r.).

⁹⁰ Ustawa nr 2629 (Dziennik Ustaw nr 57/A/1999). Tekst dostępny w języku greckim na stronie <http://drivingschool.gr/nomothesia/kok/kok002.htm> (dostęp: 22.10.2016 r.).

⁹¹ Stężenie alkoholu we krwi jest oznaczane laboratoryjnymi badaniami pobranej krwi. Stężenie alkoholu w wydychanym powietrzu jest określane przez użycie urządzeń do pomiaru ilości alkoholu w wydychanym powietrzu.

W przypadku gdy stężenie alkoholu wynosi od 0,81 do 1,10 g na litr krwi lub od 0,41 do 0,6 mg alkoholu na litr wydychanego powietrza, sprawca podlega karze grzywny administracyjnej w wysokości 700 euro i pozbawieniu prawa jazdy na okres 90 dni. Prawo jazdy zwracane jest po przedstawieniu zaświadczenia o uiszczeniu grzywny i upływie okresu, na który orzeczono jego zatrzymanie. Sprawca nie musi ponownie składać stosownego egzaminu.

W razie stwierdzenia stężenia alkoholu powyżej 1,10 mg w litrze krwi lub powyżej 0,6 mg na litr wydychanego powietrza sprawca podlega karze: od 2 miesięcy pozbawienia wolności, grzywny administracyjnej w wysokości 1200 euro, a także pozbawienia prawa jazdy na okres 6 miesięcy. Prawo jazdy zwracane jest po przedstawieniu zaświadczenia o uiszczeniu grzywny i upływie okresu, na który orzeczono jego zatrzymanie (art. 42 ust. 7 Prawa o ruchu drogowym). Sprawca nie musi ponownie składać stosownego egzaminu. Możliwe jest też orzeczenie czasowego pozbawienia dowodu rejestracyjnego i tablic rejestracyjnych (szczegółowo na ten temat niżej).

Zgodnie z art. 42 ust. 8 Prawa o ruchu drogowym jeżeli sprawca w ciągu 2 lat od skazania ponownie prowadzi pojazd ze stężeniem alkoholu powyżej 1,10 mg w litrze krwi lub powyżej 0,6 mg na litr wydychanego powietrza, podlega karze co najmniej 6 miesięcy pozbawienia wolności, grzywnie administracyjnej w wysokości 2000 euro i pozbawieniu prawa jazdy na okres 5 lat. Prawo jazdy zwracane jest po przedstawieniu zaświadczenia o uiszczeniu grzywny i upływie okresu, na który orzeczono jego zatrzymanie. Sprawca nie musi ponownie składać stosownego egzaminu. Możliwe jest też orzeczenie czasowego pozbawienia dowodu rejestracyjnego i tablic rejestracyjnych (szczegółowo na ten temat niżej).

Artykuł 42 ust. 9 Prawa o ruchu drogowym zabrania prowadzenia pojazdów pod wpływem narkotyków lub lekarstw, które zgodnie z ich opisami mogą mieć wpływ na bezpieczeństwo prowadzenia pojazdów. Sprawca podlega karze pozbawienia wolności na okres co najmniej 2 miesięcy, grzywny co najmniej 200 euro oraz pozbawieniu prawa jazdy na okres od 3 do 6 miesięcy. Jest to jedyne ze stypizowanych w art. 42 ustawy wykroczeń, w sprawach o które orzeka sąd.

Zgodnie z art. 42 ust. 6 Prawa o ruchu drogowym istnieje domniemanie, że sprawca, który odmawia poddania się badaniu na obecność alkoholu we krwi, ma stężenie alkoholu w wysokości powyżej 1,10 mg na litr krwi. Zgodnie z tym samym przepisem jeżeli ktoś odmawia poddania się badaniu na obecność we krwi narkotyków lub lekarstw, domniemywa się, że pozostaje on pod ich wpływem, co skutkuje ograniczeniami zdolności do prowadzenia pojazdu, wskazanymi w art. 42 ust. 9 ustawy.

Greckie przepisy nie przewidują przypadku pojazdu, którym poruszał się sprawca. Jednakże dopuszczają czasowe pozbawienie dowodu rejestracyjnego i tablic rejestracyjnych, co oznacza czasowe niedopuszczenie pojazdu do ruchu. Jest ono możliwe w wypadku pierwszego i kolejnych⁹² skazań za prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu o stężeniu powyżej 1,10 mg w litrze krwi lub powyżej 0,6 mg na litr wydychanego powietrza. Następuje na okres od 10 dni do 6 miesięcy i musi zostać orzeczone przez sąd.

⁹² O ile następują w ciągu 2 lat od poprzedniego.

Greckie prawo nie zna możliwości pozbawienia prawa jazdy w trybie administracyjnym, poza zatrzymaniem go w warunkach przewidzianych wyżej przez funkcjonariusza policji oraz pozbawieniem go wskutek uzyskania odpowiedniej liczby punktów karnych.

System punktów karnych dla kierowców naruszających przepisy ruchu drogowego wynika z Decyzji Ministrów właściwych ds. transportu i łączności i porządku publicznego z 11.04.2007 r.⁹³ Za kierowanie pojazdem w stanie po użyciu alkoholu sprawca otrzymuje 5 punktów karnych w przypadku stwierdzenia zawartości alkoholu w organizmie w granicach 0,5–0,8 mg na litr krwi i w granicach 0,25–0,40 mg na litr wydychanego powietrza; 7 punktów w przypadku stwierdzenia u kierowców specjalnych kategorii⁹⁴ zawartości alkoholu w organizmie w granicach 0,2–0,8 mg na litr krwi i w granicach 0,1–0,4 mg na litr wydychanego powietrza; 9 punktów w przypadku stwierdzenia zawartości alkoholu w organizmie w granicach 0,81–1,10 mg na litr krwi i w granicach 0,41–0,6 mg na litr wydychanego powietrza.

Jeżeli kierowca otrzyma 25 punktów karnych – zostaje pozbawiony prawa jazdy. Punkty utrzymują się w rejestrze przez 4 lata od dnia przewinienia.

W prawie greckim nie przewiduje się specjalnych programów dla sprawców przestępstw polegających na prowadzeniu pojazdu w stanie nietrzeźwości.

Średnie miesięczne wynagrodzenie w Grecji wynosiło w 2013 r. 1541 euro.

14. Hiszpania

Kwestie związane z analizowaną problematyką zawarte są w Królewskim Dekrecie Legislacyjnym 6/2015 z 30.10.2015 r., który uchwała tekst jednolity ustawy o ruchu drogowym, ruchu pojazdów silnikowych i bezpieczeństwie drogowym⁹⁵, jednakże prowadzenie pojazdu silnikowego lub motoroweru w stanie pod wpływem napojów alkoholowych stanowi przestępstwo określone w artykule 279 ust 2 ustawy 10/1995 z 23.11.1995 r. – Kodeks karny.⁹⁶

Obowiązujące przepisy nie znają pojęć pojazdu mechanicznego (*vehículo mecánico*) oraz pojazdu niemechanicznego, występuje natomiast określenie „pojazd silnikowy” (*vehículo de motor*). Przez pojazd silnikowy rozumie się „pojazd wyposażony w silnik napędowy do wprowadzenia go w ruch”. Wyklucza się z tej definicji motorowery, tramwaje i pojazdy dla osób o ograniczonej mobilności, pojazd kołowy zaś to „pojazd wyposażony w przynajmniej 2 koła, i napędzany wyłącznie lub głównie za pomocą energii mięśni osoby lub osób będących na tym pojeździe, szczególnie za pomocą pedałów”.

W załączniku nr I do cyt. ustawy o ruchu drogowym są szczegółowo zdefiniowane poszczególne pojazdy, np.: pojazd kołowy (pkt 7), rower (pkt 8), motorower (pkt 9), tramwaj (pkt 10), pojazd dla osób o ograniczonej mobilności (pkt 11), pojazd silnikowy (pkt 12), autobus (pkt 13), motor (pkt 14), furgonetka (pkt) itp.

⁹³ Dziennik Ustaw nr 623/b/2007. Tekst dostępny w języku greckim na stronie http://www.kontosnikos.gr/point_system.pdf (dostęp: 28.10.2016 r.).

⁹⁴ Dotyczy to kierowców profesjonalnych, a także kierowców początkujących.

⁹⁵ Real Decreto Legislativo 6/2015, de 30 de octubre, por el que se aprueba el texto refundido de la Ley sobre Tráfico, Circulación de Vehículos a Motor y Seguridad Vial (BOE núm. 261 de 31 de Octubre de 2015). Pierwotny tekst został uchwalony Królewskim Dekretem Legislacyjnym 339/1990 z 2.03.1990 r.

⁹⁶ Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal (BOE núm. 281 de 24 de Noviembre de 1995).

W zależności od zawartości alkoholu w organizmie kierowcy odpowiednio udowodniony może być traktowany jako delikt administracyjny⁹⁷ lub przestępstwo. Kwestie deliktu są uregulowane w art. 77 ustawy o ruchu drogowym, transporcie ulicznym i bezpieczeństwie drogowym. Natomiast przestępstwo jest stypizowane w art. 379 hiszpańskiego kodeksu karnego.

Maksymalny dopuszczalny poziom alkoholu u kierowcy wynosi w Hiszpanii, stosownie do art. 20 Królewskiego Dekretu 1428/2003 z 21.11.2003 r., który uchwała ogólny regulamin ruchu drogowego w celu stosowania i rozwinięcia tekstu stawy o ruchu drogowym, ruchu pojazdów silnikowych i bezpieczeństwie drogowym uchwalonego Królewskim Dekretem Legislacyjnym 330/1990 z 2.03.1990 r.⁹⁸:

- dla zwykłych kierowców: 0,5 g/l we krwi, 0,25 mg/l w wydychanym powietrzu;
- dla kierowców początkujących (w czasie 2 lat od otrzymania prawa jazdy)

oraz kierowców pojazdów przeznaczonych do transportu towarów o maksymalnej masie powyżej 3.500 kg, pojazdów przeznaczonych do transportu podróży o więcej niż 9 miejscach lub pojazdów usługi publicznej, przeznaczonych do transportu szkolnego oraz małoletnich, niebezpiecznych towarów lub pojazdów służb pilnych lub transportów specjalnych: 0,3 g/l we krwi lub 0,15 mg/l w wydychanym powietrzu.

Jeśli u kierującego pojazdem wykryje się w wydychanym powietrzu powyżej 0,60 mg/l alkoholu lub poziom alkoholu we krwi wyniesie powyżej 1,2 g/l, hiszpański Kodeks karny traktuje go jako przestępcę realizującego ustawowe znamiona czynu zabronionego określonego w art. 379 ust. 2 hiszpańskiego k.k. W myśl tego przepisu kto prowadzi pojazd silnikowy lub motorower pod wpływem narkotyków, środków odurzających, substancji psychotropowych lub napojów alkoholowych – podlega takiej samej karze jak sprawca określony w ust. 1, w którym stypizowane jest przestępstwo jazdy z nadmierną prędkością powyżej 60 km/h na drodze miejskiej od dozwolonej lub powyżej 80 km/h na drodze międzymiastowej od dozwolonej. W myśl tego przepisu jego sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 3 do 6 miesięcy lub grzywny w wysokości od 6 do 12 miesięcy⁹⁹ lub karze pracy na rzecz społeczności od 31 do 90 dni oraz pozbawieniu prawa do prowadzenia pojazdów silnikowych i motorowerów na okres powyżej roku do 4 lat.

Bardzo ciężkim deliktem administracyjnym jest prowadzenie pojazdu przez kierującego z zawartością alkoholu w organizmie wyższym niż przewidziany w regulaminie lub z obecnością narkotyków (art. 77c ustawy o ruchu drogowym). Chodzi

⁹⁷ Ustawa *expressis verbis* używa wyrażenia „naruszenia administracyjne”, nie ma zaś w ogóle mowy o wykroczeniach. Wykroczeń nie ma już w hiszpańskim k.k. od 1.07.2015 r., gdyż przepisy Księgi III k.k. typizujące wykroczenia (*faltas*) zostały uchylone ustawą 1/2015 z 30.03.2015 r., która zmieniła ustawę 10/1995 z 23.11.1995 r. – Kodeks karny (Ley Orgánica 1/2015, de 30 de marzo, por la que se modifica la Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal; BOE núm. 77 de 31 de Marzo de 2015). Zostały one przekwalifikowane na przestępstwa lekkie albo na delikty administracyjne (*infracciones administrativas*), które są rozpatrywane w trybie administracyjnym (zwane deliktem administracyjnym).

⁹⁸ Real Decreto 1428/2003, de 21 de noviembre, por el que se aprueba el Reglamento General de Circulación para la aplicación y desarrollo del texto articulado de la Ley sobre tráfico, circulación de vehículos a motor y seguridad vial, aprobado por el Real Decreto Legislativo 339/1990, de 2 de marzo (BOE núm. 306 de 23 de Diciembre de 2003).

⁹⁹ W myśl art. 50 k.k. kara grzywny polega na nałożeniu na skazanego sankcji pieniężnej (ust. 1). Kara grzywny jest wymierzana, o ile ustawa nie stanowi inaczej, według systemu stawek dziennych (ust. 2). Minimalny wymiar kary grzywny wynosi 10 dni, zaś maksymalny – 2 lata, a w przypadku wymierzenia grzywny osobom prawnym maksymalny jej wymiar to 5 lat (ust. 3).

o poziom alkoholu w wydychanym powietrzu większy od 0,25 do maksymalnie 0,50 mg/l, a dla kierowców:

- a) pojazdów przeznaczonych do transportu towarów o maksymalnej masie powyżej 3.500 kg;
 - b) pojazdów przeznaczonych do transportu podróźnych o więcej niż 9 miejscach;
 - c) pojazdów usługi publicznej;
 - d) pojazdów przeznaczonych do transportu szkolnego oraz małoletnich;
 - e) pojazdów do przewozu materiałów niebezpiecznych;
 - f) pojazdów uprzywilejowanych lub transportów specjalnych;
 - g) posiadających prawo jazdy poniżej 2 lat
- poziom alkoholu od 0,15 do 0,30 mg/l (art. 20 Regulaminu).

Delikt ten jest zagrożony grzywną w wysokości 500 euro (art. 80 ust. 1 ustawy o ruchu drogowym) oraz kierowca traci 4 punkty (załącznik II do ustawy o ruchu drogowym). Grzywna w wysokości 1000 euro grozi kierowcy, który był już ukarany w poprzednim roku za przekroczenie limitu dozwolonego alkoholu albo kierowcy, który prowadził pojazd z poziomem alkoholu dwukrotnie wyższym od dozwolonego (art. 80 ust. 2 lit. a ustawy o ruchu drogowym) oraz kierowca traci 6 punktów (załącznik II do ustawy o ruchu drogowym).

W wypadku prowadzenia pojazdu z obecnością narkotyków kierowca traci 6 punktów.

Obowiązujące ustawodawstwo w Hiszpanii zezwala na unieruchomienie pojazdu w celu uniemożliwienia osobie będącej pod wpływem napojów alkoholowych kontynuacji jazdy (art. 25 cyt. Regulaminu), lecz w żadnym wypadku nie dopuszcza konfiskaty pojazdu, którym poruszał się nietrzeźwy sprawca.

W Hiszpanii funkcjonuje system tzw. punktów karnych dla kierowców naruszających przepisy ruchu drogowego¹⁰⁰. Kierowca w momencie uzyskania uprawnień do prowadzenia pojazdu mechanicznego otrzymuje 8 punktów; jeśli w ciągu 2 lat nie popełni wykroczenia drogowego, uzyskuje dodatkowo 4 punkty (łącznie 12). Kolejne 3 lata powiększają konto o 2 punkty, zaś za kolejne 3 lata otrzymują 1 punkt (maksymalnie można uzyskać ich 15). Za każde wykroczenie drogowe kierowcy odbierane są punkty; za kierowanie pojazdem w stanie po użyciu alkoholu kierowcy można odebrać maksymalnie 6 punktów. Jeśli kierowca straci w ciągu roku wszystkie punkty, zastają mu odebrane uprawnienia do kierowania pojazdem¹⁰¹. Po upływie 6 miesięcy (3 miesięcy dla kierowców zawodowych zdefiniowanych w pkt 3 załącznika I do ustawy o ruchu drogowym), kierowca może ponownie udać się na kurs prawa jazdy i podejść do egzaminu teoretycznego i egzaminu praktycznego. Po uzyskaniu uprawnień do kierowania pojazdem kierowca ponownie ma 8 punktów.

Poza utratą punktów oraz sankcjami finansowymi, czyny zabronione polegające na prowadzeniu pojazdu w stanie po użyciu alkoholu pozostają odnotowane w odpowiednim rejestrze i w przypadku powtórzenia powiększają negatywne

¹⁰⁰ Bliżej o tych kwestiach por. B. J. Stefańska, *System punktów dyscyplinujących kierowców hiszpański prawo o ruchu drogowym*, „Paragraf na Drodze” 2016/2, s. 55–68.

¹⁰¹ Prowadzenie pojazdu bez uprawnień jest przestępstwem (art. 384 hiszpańskiego k.k.).

konsekwencje dla sprawcy. Poza tym w sytuacji odebrania prawa jazdy trzeba przejść przez opisany wyżej kurs i zdać egzamin. Także towarzystwa ubezpieczeniowe biorą to pod uwagę i zwiększają stawki ubezpieczeniowe.

W Hiszpanii średnie miesięczne wynagrodzenie w I kwartale 2016 r. wynosiło 2481,51 euro brutto (1832,26 netto).

15. Holandia

Odpowiedzialność za prowadzenie pojazdu w stanie po użyciu alkoholu uregulowana jest przez ustawę o ruchu drogowym z 1994 r. (ang. *Road Traffic Act 1994*, nid. *WVW 1994*). Artykuł 8 tej ustawy stanowi, że zabronione jest kierowanie pojazdem mechanicznym pod wpływem substancji, które mogą zagrażać zdolności do prowadzenia pojazdu. Ustawa obejmuje swoim zakresem pojazdy, których prowadzenie wymaga posiadania prawa jazdy. Zabronione jest również pozwalanie innym osobom na prowadzenie pojazdu w sytuacji, w której ma się podejrzenie, że osoba ta jest pod wpływem alkoholu. Prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu traktowane jest jako przestępstwo. Dozwolone stężenie alkoholu we krwi dla kierowców to 0,5‰, z tym jednak zastrzeżeniem, że początkujący kierowcy (czyli osoby, które mają prawo jazdy krócej niż 5 lat) i osoby poniżej 24. roku życia nie mogą mieć stężenia alkoholu we krwi przekraczającego 0,2‰. Dozwolone są wyrywkowe badania alkomatem.

Kierowcom, którzy prowadzą pojazd pod wpływem alkoholu, grozi grzywna. Wysokość grzywny zależy od poziomu alkoholu we krwi (i ostatecznie od decyzji sądu). Grzywny są orzekane w wysokości od 300 euro (0,22–0,53‰) do 1100 euro (2,16–2,35‰). Kara jest obliczana według następujących zasad:

Tabela 3 Kary dla kierowców pojazdów mechanicznych prowadzących je pod wpływem alkoholu			
Poziom alkoholu we krwi (w promilach)	Grzywna w euro (dla kierowców doświadczonych/ początkujących)	Okres zawieszenia prawa jazdy (w miesiącach)	Praca społeczna (w godzinach)
0,22–0,53	0/300		
0,54–0,80	325/300		
0,81–1,00	425/350	4 (tylko początkujący kierowcy)	
1,01–1,15	550/450	4 (tylko początkujący kierowcy)	
1,16–1,30	650/550	4 (tylko początkujący kierowcy)	
1,31–1,50	650	4 (doświadczeni) 6 (początkujący)	
1,51–1,65	750	6	
1,66–1,80	850	7	
1,81–2,00	950	8	
2,01–2,15	1000	9	
2,16–2,35	1100	10	
2,36–2,50		12	60
2,51–2,75		15	70
>2,76		od 18 do 27	od 80 do 110

W zależności od zawartości alkoholu we krwi zawieszane jest również prawo do kierowania pojazdem (na okres od 4 do 27 miesięcy). Przy poziomie wyższym niż 1,3‰ dla początkujących kierowców i 1,8‰ dla doświadczonych kierowców następuje zawieszenie prawa jazdy, a kierowca dostaje skierowanie na badanie psychiatryczne, które może się skończyć całkowitym odebraniem prawa jazdy. Kierowcom skuterów grozi grzywna w wysokości od 125 do 700 euro, a prawo jazdy może zostać zawieszone na okres od 2 do 10 miesięcy. Dokładne kary dla kierowców skuterów wyglądają następująco:

Tabela 4 Kary dla kierowców skuterów prowadzących je pod wpływem alkoholu		
Poziom alkoholu we krwi (w promilach)	Grzywna w euro (dla kierowców doświadczonych/początkujących)	Okres zawieszenia prawa jazdy (w miesiącach)
0,22–0,53	0/125	
0,54–0,80	125	
0,81–1,00	125	
1,01–1,30	225	
1,31–1,50	225	2 (tylko początkujący kierowcy)
1,51–1,80	325	5 (tylko początkujący kierowcy)
1,81–2,00	325	4 (doświadczeni) 6 (początkujący)
2,01–2,50	425	7
>2,51	Od 500 do 700	Od 8 do 10

Kierowcom, którzy prowadzą pod wpływem alkoholu, grozi grzywna. Wysokość grzywny zależy od poziomu alkoholu we krwi, a ostatecznie od decyzji sądu. Grzywny są orzekane w wysokości od 300 euro (0,22–0,53‰) do 1100 euro (2,16–2,35‰). W zależności od zawartości alkoholu we krwi zawieszane jest również prawo do kierowania pojazdem (na okres od 4 do 27 miesięcy). Przy poziomie wyższym niż 1,3‰ dla początkujących kierowców i 1,8‰ dla doświadczonych kierowców następuje zawieszenie prawa jazdy, a kierowca zostaje skierowany na badania psychiatryczne, które mogą się zakończyć całkowitym odebraniem prawa jazdy. Kierowcom skuterów grozi grzywna w wysokości od 125 do 700 euro, a prawo jazdy może zostać zawieszone na okres od 2 do 10 miesięcy.

W Holandii organizowane są trzy kursy reedukacyjne dla kierowców, którzy dopuścili się wykroczenia związanego z prowadzeniem pojazdu w stanie po użyciu alkoholu: EMA (*Educational Measure Alcohol and Traffic*) – trzydniowy kurs dla kierowców, którzy mieli we krwi 1,0–1,8‰ i początkujących kierowców z poziomem 0,8–1,3‰; Lema („lżejsza wersja” EMA) – kurs dwa razy po 3,5 godziny, który jest przeznaczony dla początkujących kierowców z poziomem alkoholu we krwi 0,5–0,8‰ i doświadczonych kierowców z poziomem 0,8–1,0‰ i EMG (*Educational; Measure Behaviour and Traffic*) – kurs przeznaczony dla kierowców, którzy mają na koncie kilka wykroczeń związanych z prowadzeniem pojazdu. W przypadku przekroczenia dozwolonej prędkości kierowca może również zostać skierowany na EMG.

Karana jest także odmowa poddania się badaniu alkomatem. W wypadku jazdy z nadmierną prędkością lub jazdy w stanie po użyciu alkoholu policja ma prawo do zatrzymania pojazdu.

Od dnia 1.06.2011 r. obowiązuje prawo dotyczące kierowców-recydywistów (nid. *recidiveregeling*). Jeśli kierowca w ciągu 5 lat od pierwszego wykroczenia zostanie zatrzymany z poziomem alkoholu we krwi wyższym niż 1,3‰ (lub jeśli odmówi poddania się badaniu alkomatem), zostanie mu z urzędu odebrane prawo jazdy. Taki kierowca musi ponownie zdawać egzamin na prawo jazdy (zarówno część teoretyczną, jak i część praktyczną), ale może to zrobić dopiero po upływie wyznaczonego przez sąd okresu „zawieszenia”, czyli zakazu prowadzenia pojazdów.

Jazda rowerem w stanie po użyciu alkoholu również jest zabroniona, ale prawo to jest egzekwowane bardzo rzadko. Przy zawartości alkoholu we krwi poniżej 0,54‰ grozi grzywna w wysokości 100 euro, w wypadku odmowy poddania się badaniu alkomatem – 125 euro, a przy drugim wykroczeniu – 200 euro.

Średnie miesięczne wynagrodzenie w 2015 r. w Holandii wyniosło 2158 euro netto (3073 euro brutto).

16. Irlandia

Odpowiedzialność za prowadzenie pojazdu w stanie po użyciu alkoholu reguluje w Irlandii ustawa – Prawo o ruchu drogowym (*Road Traffic Act*) z 1961 r. (tekst jednolity z 2010 r.). Rozróżnia się pojęcia pojazdu mechanicznego i pojazdu niemechanicznego. Definicje zawarte są w sekcji 3 wspomnianego aktu prawnego. Pojazd mechaniczny to pojazd z wbudowanym napędem mechanicznym i/lub elektrycznym (z wyłączeniem tramwajów i innych pojazdów skonstruowanych do poruszania się po szynach). Natomiast pojazd niemechaniczny definiowany jest jako taki, który nie ma napędu mechanicznego i/lub elektrycznego.

Zachowanie polegające na prowadzeniu pojazdu pod wpływem alkoholu jest zabronione i traktowane jak przestępstwo. Przepisy *Road Traffic Act* stanowią, że: „Zakazuje się prowadzenia pojazdów mechanicznych pod wpływem alkoholu. Zakazana jest jazda lub próba jazdy pojazdem mechanicznym w miejscu publicznym pod wpływem alkoholu lub narkotyku w takim stopniu, że uniemożliwia to stosowną kontrolę nad pojazdem mechanicznym” (art.49 ust.1).

Przepisy określają zawartość alkoholu we krwi, powyżej której prowadzenie pojazdu jest zakazane. Określona jest również dopuszczalna ilość alkoholu w moczu i wydychanym powietrzu. Wynoszą one: 20 mg alkoholu w 100 ml krwi, 27 mg alkoholu w 100 ml moczu oraz 9 µg alkoholu w 100 ml powietrza. Pomiar musi być dokonany w ciągu 3 godzin po stwierdzeniu jazdy pod wpływem alkoholu.

Za przestępstwo prowadzenia pojazdu pod wpływem alkoholu przewidziano kary: grzywny do wysokości 5000 euro lub pozbawienia wolności powyżej 6 miesięcy (maksymalnie 6 lat). Możliwe jest również nałożenie obu tych kar. Za inne towarzyszące nietrzeźwości przestępstwa i wykroczenia ich sprawca jest ścigany niezależnie od przestępstwa prowadzenia w stanie nietrzeźwości. Dotyczy to głównie różnych naruszeń porządku publicznego, szkód wyrządzonych osobom i/lub mieniu. Zakazane jest prowadzenie pojazdów mechanicznych osobom w wieku poniżej 16 lat, bez ważnego prawa jazdy, prowadzenie pojazdów w złym stanie technicznym – w takich wypadkach nakładana jest grzywna do 500 euro i/lub kara więzienia do 3 miesięcy.

Zasady pozbawiania prawa jazdy są regulowane przez sekcje 26–32 oraz sekcję 65 *Road Traffic Act*. Prawo jazdy może być odebrane kierowcy wyrokiem sądu

na okres minimum roku (w wypadku wykroczeń) oraz minimum 3 lat (w wypadku popełnienia przestępstwa). Pozbawienie prawa jazdy może nastąpić również na okres wieloletni – w wypadku stwierdzenia niezdolności do kierowania pojazdem z powodu choroby fizycznej i/lub umysłowej i jej konsekwencji. W takim wypadku ponowne przyznanie prawa do prowadzenia pojazdu następuje po usunięciu przeszkody (choroby) – wymagane jest orzeczenie lekarskie. Nie przewiduje się dożywotniego pozbawienia prawa jazdy.

Prawo nie przewiduje orzeczenia przypadku pojazdu prowadzonego przez kierowcę pod wpływem alkoholu.

W Irlandii istnieje system punktów karnych dla kierowców naruszających przepisy ruchu drogowego. Liczba przyznanych za konkretne wykroczenie/przestępstwo punktów wiąże się z obowiązkiem uiszczenia kary finansowej (minimalna – 60 euro; w wypadku opóźnienia uiszczenia kary powyżej 28 dni jej wysokość odpowiednio wzrasta). W wypadku jazdy w stanie nietrzeźwości kara wynosi minimum 3 punkty karne i 200 euro grzywny. Zebranie 12 karnych punktów w okresie 3 lat powoduje utratę uprawnień do prowadzenia pojazdu na okres co najmniej 6 miesięcy. W takim wypadku prawo jazdy musi zostać zwrócone w ciągu 14 dni do organu, który je wydał.

Pozostałymi konsekwencjami przewidzianymi dla kierowców prowadzących pojazdy w stanie nietrzeźwym są wyroki sądowe i kary pozbawienia wolności oraz kary finansowe. Takie zdarzenia mogą, choć nie muszą, mieć konsekwencje dla kierowców zamierzających ubezpieczyć swój pojazd (wzrost składki).

Prawo nie przewiduje odgórnego pozbawiania prawa jazdy. Jednak w przypadku chorób uniemożliwiających prowadzenie pojazdu – orzeczenie lekarskie o niezdolności do prowadzenia pojazdu jest wystarczającą podstawą do (niejednokrotnie wieloletniego) zakazu jego prowadzenia.

Średnie wynagrodzenie w Irlandii w 2015 r. wyniosło 32 000 euro brutto rocznie (około 2660 euro miesięcznie brutto, co daje kwotę 1878 euro miesięcznie netto).

17. Litwa

W Republice Litewskiej odpowiedzialność za prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości jest przewidziana w Kodeksie naruszeń prawa administracyjnego – KNPA (*Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas*) oraz w Kodeksie karnym (*Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas*).

Pojęcia pojazdu mechanicznego i niemechanicznego nie są zdefiniowane w żadnej z ustaw obowiązujących na Litwie. Ustawa o bezpiecznym ruchu drogami samochodowymi (*Lietuvos Respublikos saugaus eismo automobilių keliais įstatymas*) podaje definicję pojazdu motorowego – jest to środek transportu mający silnik. Do tej kategorii nie należą pojazdy torowe, traktory i pojazdy samobieżne. W ustawie osobno są podane definicje samochodu, pojazdu torowego, roweru, lekkiego pojazdu czterokołowego, pojazdu czterokołowego innego niż lekki, traktora, pojazdu trójkołowego.

W art. 38 ustawy o bezpiecznym ruchu drogami samochodowymi nietrzeźwość jest zdefiniowana jako stan osoby po spożyciu alkoholu etylowego, którego stężenie w biologicznym środowisku organizmu (w wydychanym powietrzu, krwi, moczu, ślinie

bądź innych płynach organizmu) przekracza normy przewidziane prawem¹⁰². Najwyższe dopuszczalne stężenie alkoholu w wydychanym powietrzu, krwi, moczu, ślinie bądź innych płynach organizmu osoby prowadzącej pojazd wynosi 0,4‰. Początkujący kierowcy, kierowcy taksówek, motorowerów, pojazdów trójkołowych, lekkich pojazdów czterokołowych, pojazdów czterokołowych, pojazdów czterokołowych innych niż lekkie pojazdy czterokołowe o dopuszczalnej masie własnej przekraczającej 3,5 t lub z liczbą miejsc siedzących przekraczającą 9 bądź którymi są przewożone niebezpieczne ładunki, są uważani za nietrzeźwych, jeżeli stężenie alkoholu w wydychanym przez nich powietrzu, ich krwi, moczy, ślinie bądź innych płynach organizmu wynosi ponad 0‰.

W litewskim prawie prowadzenie pojazdu mechanicznego (np. samochodu osobowego) w stanie nietrzeźwości stanowi czyn zabroniony i kwalifikowane jest jako wykroczenie (art. 126 KNPA) lub jako przestępstwo (art. 281 litewskiego k.k.).

Stosownie do art. 126 KNPA:

- prowadzenie pojazdów przez nietrzeźwych kierowców, gdy poziom stężenia alkoholu we krwi jest lekki (0,41–1,5‰) – karane jest grzywną w wysokości 289–434 euro z możliwością pozbawienia prawa jazdy na okres od roku do roku i 6 miesięcy (art. 126.1 KNPA);
- prowadzenie taksówki, motoroweru, motocykla, pojazdu trójkołowego, lekkiego pojazdu czterokołowego, pojazdu czterokołowego, pojazdu, którego dopuszczalna masa całkowita przekracza 3,5 t lub ma więcej miejsc siedzących niż 9, lub pojazdu wiozącego ładunki niebezpieczne, w stanie nietrzeźwym, gdy stopień zamroczenia alkoholowego jest lekki (0–0,4‰) – karane jest grzywną w wysokości 149–289 euro (art. 126.2 KNPA);
- prowadzenie pojazdu przez kierowcę początkującego w stanie lekkiego zamroczenia alkoholowego (0–0,4‰) – karane jest grzywną w wysokości 231–289 euro (art. 126.3 KNPA);
- prowadzenie pojazdu przez kierowcę w stanie nietrzeźwym, gdy został stwierdzony średni (1,51–2,5‰) lub ciężki (2,51‰ i więcej) stopień zamroczenia alkoholowego, uchyłanie się od kontroli trzeźwości, spożywanie alkoholu po wypadku samochodowym przed wyjaśnieniem okoliczności danego wypadku – karane jest grzywną w wysokości 579–868 euro z możliwością pozbawienia prawa jazdy na okres od 2 do 3 lat lub aresztem od 10 do 30 dni, z możliwością pozbawienia prawa jazdy na okres od 2 do 3 lat (art. 126.4 KNPA);
- prowadzenie pojazdu przez kierowcę będącego pod wpływem środków odurzających, psychotropowych lub innych substancji psychoaktywnych, uchyłanie się od kontroli, spożywanie środków odurzających, psychotropowych lub innych substancji psychoaktywnych po wypadku samochodowym przed wyjaśnieniem okoliczności danego wypadku – karane jest grzywną w wysokości 289–868 euro z możliwością pozbawienia prawa jazdy na okres od 2 do 3 lat lub aresztem od 10 do 30 dni, z możliwością pozbawienia prawa jazdy na okres od 2 do 3 lat (art. 126.5 KNPA);
- przekazanie prawa do prowadzenia pojazdu osobie będącej pod wpływem alkoholu, środków odurzających, psychotropowych lub innych

¹⁰² Art. 281 ust. 8 litewskiego k.k. stanowi, że uważa się, iż osoba znajduje się pod wpływem alkoholu, jeżeli zawartość alkoholu w jej krwi wynosi 0,4‰ lub więcej.

substancji psychoaktywnych – karane jest grzywną w wysokości 86–144 euro (art. 126.6 KNPA);

- praktyczne szkolenia jazdy, gdy instruktor jest w stanie nietrzeźwym, pod wpływem środków odurzających, psychotropowych lub innych substancji psychoaktywnych, uchylanie się od kontroli trzeźwości; spożywanie alkoholu, środków odurzających, psychotropowych lub innych substancji psychoaktywnych po wypadku samochodowym przed wyjaśnieniem okoliczności danego wypadku – karane jest grzywną w wysokości 144–289 euro z możliwością pozbawienia prawa jazdy na okres od 11 miesięcy do roku i 1 miesiąca (art. 126.7 KNPA).

Zgodnie z art. 131 ust. 6 KNPA osoby powożące pojazdami zaprzęgowymi oraz jeźdźcy znajdujący się w stanie lekkiego upojenia alkoholem (0,41–1,5‰) podlegają karze grzywny od 86 do 144 euro. Stosownie do art. 131 ust. 7 KNPA osoby powożące pojazdami zaprzęgowymi oraz jeźdźcy znajdujący się w stanie średniego upojenia alkoholem (1,51–2,5‰) albo w stanie ciężkiego upojenia alkoholem (powyżej 2,5‰) podlegają karze grzywny od 144 do 202 euro.

Stosownie do art. 281 litewskiego k.k. (naruszenie przepisów bezpieczeństwa ruchu bądź eksploatacji pojazdów):

- kto, kierując pojazdem¹⁰³ pod wpływem alkoholu, narkotyków, środków psychotropowych lub innych środków odurzających, naruszył przepisy bezpieczeństwa ruchu drogowego bądź eksploatacji pojazdu i spowodował wypadek drogowy, w wyniku którego został spowodowany nieznaczny uszczerbek na zdrowiu innej osoby lub osoba poszkodowana poniosła duże straty materialne – podlega karze grzywny lub aresztu bądź pozbawienia wolności na okres do lat 3 (art. 281 ust. 2 litewskiego k.k.);
- kto, kierując pojazdem, naruszył przepisy bezpieczeństwa ruchu drogowego bądź eksploatacji pojazdu i spowodował wypadek drogowy, w wyniku którego został spowodowany znaczny uszczerbek na zdrowiu innej osoby – podlega karze grzywny lub aresztu bądź pozbawienia wolności na okres do lat 5 (art. 281 ust. 3 litewskiego k.k.);
- kto dokonał czynu przewidzianego w art. 281 ust. 3 litewskiego k.k. pod wpływem alkoholu, narkotyków, środków psychotropowych lub innych środków odurzających – podlega karze pozbawienia wolności na okres do lat 6 (art. 281 ust. 4 litewskiego k.k.);
- kto, kierując pojazdem, naruszył przepisy bezpieczeństwa ruchu drogowego bądź eksploatacji pojazdu i spowodował wypadek drogowy, w wyniku którego zmarła osoba – podlega karze pozbawienia wolności na okres do lat 8 (art. 281 ust. 5 litewskiego k.k.);
- kto dokonał czynu przewidzianego w art. 281 ust. 5 litewskiego k.k. pod wpływem alkoholu, narkotyków, środków psychotropowych lub innych środków odurzających – podlega karze pozbawienia wolności na okres od 3 do 10 lat (art. 281 ust. 6 litewskiego k.k.);

¹⁰³ Pojazdy wymienione w niniejszym artykule to: samochody wszystkich typów, traktory, inne pojazdy samobieżne, trolejbusy, motocykle oraz inne pojazdy mechaniczne (art. 281 ust. 9 litewskiego k.k.).

- osoba ponosi odpowiedzialność za czyny wymienione w art. 281 ust. 1–6 litewskiego k.k., jeżeli przewidziane w nich czyny zostały przez nią dokonane nieumyślnie (art. 281 ust. 7 litewskiego k.k.).

Artykuł 24 ust. 5 ustawy o bezpiecznym ruchu drogowym stanowi, że osoba, którą pozbawiono prawa jazdy za wykroczenie drogowe w stanie po użyciu alkoholu albo narkotyków, lekarstwa lub innych środków odurzających, odzyskuje prawo do prowadzenia pojazdów dopiero po upływie terminu zakazu prowadzenia pojazdów, po przeprowadzeniu określonych przepisami testów medycznych oraz po dodatkowym szkoleniu z prowadzenia samochodu i ponownym zdaniu egzaminu z jazdy. Wymóg ponownego zdania egzaminu nie jest stosowany w przypadku pozbawienia prawa jazdy na okres krótszy niż 12 miesięcy. Artykuł 24 ust. 7 cytowanej ustawy stanowi, że osoba, którą dwa razy pozbawiono prawa jazdy za wykroczenie drogowe w stanie po użyciu alkoholu, pod wpływem narkotyków lub innych środków odurzających, może odzyskać prawo jazdy nie wcześniej niż po upływie 10 lat. W innych przypadkach kara jest wymierzana na podstawie zasad ustalonych w KNPA, co oznacza, że pod uwagę brane są okoliczności łagodzące i obciążające. Warto również zauważyć, że art. 245 ust. 1 pkt 2 ustawy o bezpiecznym ruchu drogowym stanowi, iż pozbawienie prawa jazdy może nastąpić z powodu zaburzeń zachowania osoby, z powodu chorób wciągniętych na listę zatwierdzoną odpowiednimi przepisami, o ile osoba taka nie potrafi odpowiednio kierować pojazdem. Alkoholizm został wciągnięty na wspomnianą listę chorób, dlatego też nałogowi alkoholicy mogą być pozbawieni prawa jazdy.

Przepisy prawa litewskiego pozwalają na konfiskatę pojazdu w sytuacji, w której kierowca został zatrzymany w stanie ciężkiego zamroczenia alkoholowego. W Republice Litewskiej nie funkcjonuje system punktów karnych. Rozważana jest jednak możliwość wprowadzenia takiego systemu w przyszłości.

Średnie miesięczne wynagrodzenie na Litwie w 2015 r. wyniosło 756,9 euro brutto (584,8 euro netto).

18. Luksemburg

Zachowanie polegające na prowadzeniu pojazdu po zażyciu alkoholu może być w zależności od ilości alkoholu we krwi: przestępstwem, wykroczeniem lub deliktem administracyjnym. Luksemburski Kodeks karny w art. 14 jako karę korekcyjną przewiduje zakaz prowadzenia pojazdów określonego rodzaju. Może on trwać do 5 lat, na taki sam okres może zostać ograniczone prawo do kierowania pojazdem (art. 21 pkt 1 luksemburskiego k.k.). Przepis art. 21 pkt 2 tego kodeksu przewiduje konfiskatę jednego lub większej liczby pojazdów, których właścicielem jest oskarżony. W art. 25 natomiast przewidziane są kary policyjne, m.in. zakaz prowadzenia pojazdów określonego rodzaju (pkt 3).

Odnosne kwestie reguluje w Luksemburgu Kodeks drogowy – *Code de la route*¹⁰⁴. Przepisy prawne Luksemburga definiują pojęcia pojazdów (załącznik nr 2 pkt 2). Pojazd jest to środek transportu na kołach (pkt 2.1). Pojazdem drogowym jest

¹⁰⁴ Por. http://www.legilux.public.lu/leg/textescoordonnes/codes/code_route/Code_de_la_route.pdf (dostęp: 20.10.2016 r.).

pojazd zwykle używany na drogach publicznych do przewozu osób lub rzeczy; maszyny i pojazdy specjalnego przeznaczenia są zaliczane do pojazdów drogowych (pkt 2.2.a). Do danej kategorii pojazdów należą wszystkie pojazdy drogowe, które mają identyczne cechy konstrukcyjne (pkt 2.2.bis a). Pojazdem silnikowym (mechanicznym) jest pojazd napędzany mechanicznie lub podłączony do urządzenia napędowego przewodem elektrycznym, inny niż szynowy. Nie traci on cechy bycia pojazdem mechanicznym wówczas, gdy w przypadku usterki porusza się za pomocą siły zewnętrznej (pkt 2.3.a). Przepisy te definiują również pojazd mechaniczny hybrydowy, elektryczno-hybrydowy oraz elektryczny (pkt 2.3.b, 2.3.c i 2.3.d). Zostały w nich także wyszczególnione inne rodzaje pojazdów (autokar, traktor itd.). Motocyklem zaś jest samojezdny pojazd dwukołowy z wózkiem bocznym lub bez niego, który jest napędzany silnikiem spalinowym o pojemności skokowej przekraczającej 50 cm³ lub silnikiem spalinowym o pojemności nieprzekraczającej 50 cm³, z racji konstrukcji przekraczający prędkość 45 km/h albo silnikiem elektrycznym, który – ze względu na budowę – pozwala na przekraczanie prędkości 45 km/h. Przepisy definiują również pojęcie trycykla, quadricykla i roweru.

Do ustalenia poziomu alkoholu w organizmie kierowcy policja stosuje badanie wydychanego powietrza oraz badanie alkomatem. Przepisy Prawa o ruchu drogowym znają następujące wartości wyrażone w miligramach na liter wydychanego powietrza, które odpowiadają progom ustalonym w poszczególnych przepisach zasad ruchu drogowego (czyli gramów alkoholu na liter krwi): 0,2 g; 0,5 g; 0,8 g i 1,2 g na liter. Prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu karane jest grzywną i punktami karnymi w zależności od zawartości alkoholu we krwi.

Z art. 12 Kodeksu drogowego wynika, że w przypadku pewnych kategorii kierowców ustawodawca przewiduje maksymalny próg stężenia alkoholu w wydychanym powietrzu 0,1 mg/l. Te szczególne kategorie to: kandydaci na prawo jazdy, kierowcy w okresie próbnym, instruktorzy, pasażerowie, kierowcy służb ratowniczych, kierowcy objęci przepisami ADR, taksówkarze, dostawcy sklepowi, kierowcy autobusów, autokarów, samochodów ciężarowych i samochodów z przyczepami, kierowcy świadczący płatne usługi transportowe oraz nieletni kierowcy¹⁰⁵.

W Luksemburgu funkcjonuje system punktów karnych. Działa on jednak na odmiennych zasadach niż w Polsce. Kierowcy przysługuje limit punktów karnych w wysokości 12 od momentu uzyskania prawa jazdy. Za poszczególne przekroczenia odpowiednia liczba punktów karnych jest odejmowana. Po wyczerpaniu limitu (osiągnięcie wartości 0) zawiesza się prawo jazdy na okres 12 miesięcy (art. 2bis Kodeksu drogowego). W przypadku ponownej utraty 12 punktów w ciągu 3 lat od ostatniego razu – prawo jazdy zawieszane jest na okres 24 miesięcy¹⁰⁶.

Za prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu przewidziane jest 6 punktów karnych. Za prowadzenie lub dopuszczenie przez właściciela lub opiekuna do prowadzenia pojazdu przez osobę, u której zawartość alkoholu we krwi wynosi co najmniej 0,8 g/l lub 0,35 mg/l w wydychanym powietrzu, odpowiednio do 1,2 g/l we krwi lub 0,55 mg/l w wydychanym powietrzu – odejmuje się 4 punkty. Natomiast

¹⁰⁵ Por. <http://www.police.public.lu/fr/espace-usagers-route/information-code-route/ivresse/index.html> (dostęp: 2.11.2016 r.).

¹⁰⁶ Por. http://www.mt.public.lu/transport/circulation/permis_points/suspension/index.html (dostęp: 2.11.2016 r.).

za dopuszczenie przez właściciela lub opiekuna do prowadzenia pojazdu przez osobę, u której zawartość alkoholu we krwi wynosi co najmniej 0,5 g/l lub co najmniej 0,25 mg/l w wydychanym powietrzu – odejmuje się 2 punkty. W przypadku prowadzenia lub dopuszczenia do prowadzenia przez właściciela lub opiekuna pojazdu przez osobę, u której widać wyraźne oznaki spożycia alkoholu, nawet jeśli zawartość alkoholu jest mniejsza niż 0,5 g/l we krwi lub 0,25 mg/l w wydychanym powietrzu, albo gdy nie można było określić poziomu alkoholu we krwi – odejmuje się 2 punkty (art. 2bis § 2 Kodeksu drogowego).

Kierowca może odzyskać pełną pulę punktów, jeżeli w ciągu 3 pełnych lat, licząc od momentu popełnienia ostatniego czynu zabronionego, nie popełnił nowego czynu. Istnieje też możliwość otrzymania 3 dodatkowych punktów, raz na 3 lata, za wzięcie udziału w jednodniowym kursie prowadzonym przez ośrodek szkoleniowy dla kierowców (*Centre de Formation pour Conducteurs in Colmar-Berg*)¹⁰⁷. Prawo luksemburskie nie przewiduje instytucji przedawnienia poszczególnych punktów karnych¹⁰⁸.

Jeżeli zawartość alkoholu we krwi wynosi od 0,25 do 0,55 mg/l, stanowi to poważne naruszenie przepisów. W przypadku kierowców objętych specjalnym systemem wartość ta wynosi 0,1 mg/l. Zgodnie z zaleceniami prokuratora generalnego obecność nielegalnych substancji o stężeniu powyżej 0,35 mg/l do 0,55 mg/l stanowi poważne naruszenie prawa. Grożą za nie: grzywna w wysokości 145 euro oraz 2 punkty karne. Jeżeli poziom ten wynosi 0,55 mg/l, sprawca popełnia występki. Przewidziane są wówczas następujące kary: poważne wykroczenie może zostać ukarane grzywną w wysokości 25–500 euro. W przypadku występków grzywna z wysokości od 251 do 5000 euro może wzrosnąć i być wymierzana w wysokości od 500 do 10 000 euro; pozbawienie wolności zaś z okresu od 8 dni do 3 lat – w porównaniu z poprzednim okresem, który wynosi maksymalnie rok. W przypadku recydywy wymierza się karę maksymalną.

Jeżeli zawartość alkoholu we krwi jest równa 0,08‰, grzywna wynosi od 100 do 500 euro; sprawca otrzymuje 2 punkty karne. Sprawca może uiścić grzywnę w postaci mandatu od razu na miejscu zatrzymania przez policję lub policja może spisać protokół i skierować sprawę do sądu. Jeżeli we krwi sprawcy znajduje się powyżej 0,12‰ alkoholu, grzywna może wynieść do 10 000 euro; kierowca otrzymuje 6 punktów karnych. W takim przypadku następuje natychmiastowe zatrzymanie prawa jazdy, a sprawę kieruje się do sądu. Może on orzec karę w wysokości od 500 do 1000 euro lub pozbawić wolności na okres od 8 dni do 3 lat.

Policja może natychmiast zatrzymać prawo jazdy kierowcy w następujących przypadkach: gdy prowadzi on pojazd mechaniczny po drodze publicznej z zawartością alkoholu co najmniej 0,55 mg/l powietrza wydychanego lub 1,2 g/l krwi (1,2‰), lub jeżeli nie jest możliwe sprawdzenie zawartości alkoholu, przy widocznych objawach zatrucia; gdy odmawia on badania mającego na celu wykrycie obecności i określenie poziomu alkoholu, narkotyków lub substancji leczniczych; przekroczenie o ponad 50% maksymalnej dozwolonej prędkości, gdy prędkość była

¹⁰⁷ Por. http://www.mt.public.lu/transport/circulation/permis_points/mecanisme/index.html (dostęp: 2.11.2016 r.).

¹⁰⁸ Por. <http://www.cfc.lu/pages/english/driving-license/3-points.php> (dostęp: 2.11.2016 r.).

wyższa od dozwolonej co najmniej o 40 km/h (np. prędkość co najmniej 90 km/h w obszarze zabudowanym). W dwóch pierwszych przypadkach właściwy jest sąd karny, w trzecim zaś – sąd policji. Zatrzymanie prawa jazdy wiąże się z zakazem prowadzenia pojazdów. Ten tymczasowy zakaz musi zostać zatwierdzony przez sędziego w terminie 8 dni od zatrzymania prawa jazdy. Można wówczas składać wniosek o wydanie tymczasowego prawa jazdy. Skarżący musi udowodnić konieczność posiadania prawa jazdy (np. ze względów zawodowych). Jeśli wniosek ten zostanie uwzględniony, po zakończeniu tymczasowego zakazu jazdy prawo jazdy zostanie zwrócone ukaranemu¹⁰⁹.

Za prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu sąd może orzec także dodatkowe środki, m.in.: szkolenie z zakresu skutków prowadzenia pojazdu pod wpływem alkoholu, kontrole medyczne polegające na sprawdzaniu zawartości alkoholu we krwi (szczególnie w stosunku do młodych osób), szkolenia z zakresu bezpieczeństwa, testy psychologiczne.

Obowiązujące w Luksemburgu przepisy dopuszczają możliwość orzeczenia przepadku pojazdu, którym jechał sprawca, w sytuacji dopuszczenia się czynu zabronionego polegającego na prowadzeniu pojazdu w stanie po użyciu alkoholu, gdy kierowca popełnił go więcej niż raz w krótkim odstępie czasu.

Możliwe jest również pozbawienie prawa jazdy w trybie administracyjnym (np. z uwagi na podeszły wiek lub przebyte choroby).

Brak dostępnych danych odnośnie do średniego wynagrodzenia w Luksemburgu. Pensja minimalna natomiast na dzień 1.01.2015 r. wynosiła: od 13,3385 euro – stawka godzinowa brutto, 2307,56 euro – wynagrodzenie miesięczne brutto (18 lat, posiadane kwalifikacje, 120% minimalnego wynagrodzenia) do 8,3365 euro – stawka godzinowa brutto, 1442,22 euro – wynagrodzenie miesięczne brutto (między 15. a 17. rokiem życia, 75% minimalnego wynagrodzenia)¹¹⁰.

19. Łotwa

Łotewski Kodeks karny¹¹¹ w rozdziale XXI (przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w ruchu) zawiera kilka typów przestępstw związanych z wpływem alkoholu lub narkotyków. W art. 260 łotewskiego k.k. stypizowane zostało przestępstwo naruszenia zasad ruchu drogowego przez kierującego pojazdem, którego następstwem jest spowodowanie obrażeń o różnym stopniu nasilenia u pokrzywdzonego. W § 1 chodzi o lekkie obrażenia ciała, czyn jest wówczas zagrożony karą pozbawienia wolności na okres nie dłuższy niż 2 lata lub czasowym pozbawieniem wolności, pracą społeczną lub grzywną. W przypadku spowodowania średniego uszczerbku na zdrowiu w § 1¹ przewidziana została kara pozbawienia wolności nieprzekraczająca 5 lat lub czasowe pozbawienie wolności, praca społeczna lub grzywna. Natomiast gdy doszło do spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu lub śmierci, czyn zagrożony jest karą pozbawienia wolności na okres nie dłuższy niż 10 lat. Typ

¹⁰⁹ Por. <http://www.justice.public.lu/fr/affaires-penales/permis-conduire/retrait-immediat/index.html> (dostęp: 2.11.2016 r.).

¹¹⁰ Por. <http://www.guichet.public.lu/entreprises/fr/actualites/2015/01/21-augmentation-ssm/index.html> (dostęp: 2.11.2016 r.).

¹¹¹ Por. <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (dostęp: 20.10.2016 r.).

kwalifikowany w stosunku do tych trzech typów czynów zabronionych stanowi przestępstwo z art. 260 § 3 łotewskiego k.k. Polega na popełnieniu któregoś z nich pod wpływem alkoholu, narkotyków, środków psychotropowych, toksycznych lub innych substancji intoksykujących i zagrożony jest karą pozbawienia wolności nie krótszą niż 3 lata i nie dłuższą niż 15 lat. Sąd może również orzec zakaz prowadzenia pojazdu na okres nie dłuższy niż 5 lat połączony – lub nie – z konfiskatą mienia.

W art. 261 łotewskiego k.k. wyjaśnione zostało pojęcie pojazdu. Rozumie się przez nie wszystkie typy samochodów, traktorów i innych samodzielnie poruszających się maszyn, tramwaje, trolejbusy, autobusy, motocykle i inne pojazdy mechaniczne, które poruszają się za pomocą własnego źródła energii, z wyjątkiem silników spalania wewnętrzznego o pojemności mniejszej niż 50 cm³.

Przestępstwo stanowi również operowanie pojazdem lub dawanie instrukcji odnoszących się do praktycznych manewrów pojazdu, gdy kierujący nie ma uprawnień do jego prowadzenia (gdy posiadanie ich nie jest wymagane lub kierujący został ich pozbawiony) oraz gdy kierujący jest pod wpływem alkoholu, narkotyków, substancji psychotropowych, toksycznych lub innych substancji intoksykujących (art. 262 łotewskiego k.k.). Jest ono zagrożone karą pozbawienia wolności na okres nieprzekraczający roku lub czasowym pozbawieniem wolności, karą pracy społecznej lub grzywny. Możliwe jest wówczas także orzeczenie zakazu prowadzenia pojazdu na okres nieprzekraczający 5 lat, połączone – lub nie – z konfiskatą mienia.

Przestępstwem jest także odmowa poddania się testom na obecność alkoholu, narkotyków, substancji psychotropowych, toksycznych lub innych substancji intoksykujących przez kierującego niemającego uprawnień do kierowania pojazdem (gdyż nie są one wymagane lub zostały cofnięte) – art. 262¹ łotewskiego k.k. Przewidziana jest za nie kara pozbawienia wolności nieprzekraczająca roku lub czasowe pozbawienie wolności, kara pracy społecznej lub grzywny. Możliwe jest wówczas także orzeczenie zakazu prowadzenia pojazdu na okres od 3 do 5 lat, połączone – lub nie – z konfiskatą mienia.

Kolejnym przepisem typizującym zachowania związane z używaniem substancji psychoaktywnych przez kierowcę jest art. 264 łotewskiego k.k. Karze pozbawienia wolności na okres nie dłuższy niż 5 lat, czasowego pozbawienia wolności, pracy społecznej lub grzywny, obok której można orzec pozbawienie prawa do wykonywania określonego zawodu na okres nieprzekraczający 5 lat, podlega osoba, która, będąc odpowiedzialna za stan techniczny lub działanie pojazdu, dopuszcza osobę pozostającą pod wpływem narkotyków, substancji psychotropowych, toksycznych lub innych substancji intoksykujących, do manewrowania pojazdem, jeżeli powstał skutek w postaci spowodowania uszczerbku na zdrowiu lub śmierci.

Odpowiedzialność za prowadzenie pojazdu w stanie po użyciu alkoholu w Republice Łotewskiej reguluje również ustawa – Prawo o ruchu drogowym z 1.10.1997 r.: IV dział, rozdział „Prawa i obowiązki uczestników ruchu drogowego”¹¹².

Właściciel pojazdu, posiadacz, przewoźnik nie powinien dawać uprawnień do prowadzenia pojazdu osobie, która jest pod wpływem alkoholu, narkotyków, środków psychotropowych lub innych substancji (art. 20 ustawy – Prawo o ruchu drogowym). Nie może uzyskać ani odzyskać prawa jazdy osoba, która była karana

¹¹² Por. <http://likumi.lv/doc.php?id=45467> (dostęp: 23.10.2016 r.).

za wykroczenie przeciwko bezpieczeństwu ruchu drogowego pod wpływem alkoholu, narkotyków, substancji psychotropowych, toksycznych lub innych substancji odurzających; pod wpływem alkoholu, narkotyków, substancji psychotropowych, toksycznych lub innych substancji odurzających, którymi obrót jest ograniczony; prowadzi pojazd lub odmówił poddaniu się badaniom na obecność alkoholu lub narkotyków (art. 22 ust. 1¹ ustawy – Prawo o ruchu drogowym).

W art. 28 ustawy – Prawo o ruchu drogowym ujęty został zakaz prowadzenia pojazdów. Do jego orzeczenia powinny być spełnione następujące warunki: gdy stężenie alkoholu we krwi kierowcy z ponad dwuletnim doświadczeniem w prowadzeniu pojazdów przekracza 0,5‰; gdy we krwi kierowcy z maksymalnie dwuletnim stażem w prowadzeniu pojazdów silnikowych stężenie alkoholu przekracza 0,2‰; gdy stężenie alkoholu we krwi kierowcy posiadającego uprawnienia kategorii D1, D, D1E, DE, TRAM i TROL na pojazdy autobusowe przekracza 0,2‰; gdy stężenie alkoholu we krwi kierowcy motoroweru lub roweru przekracza 0,5‰. W przypadku osoby, u której czas reakcji jest osłabiony przez leki, środki psychotropowe, toksyczne lub inne środki odurzające i leki, należy rozważyć możliwość ograniczenia prawa do prowadzenia pojazdów.

Nie może przystąpić do nauki prawa jazdy osoba, u której stężenie alkoholu we krwi przekracza 0,2‰; można ograniczyć to prawo w stosunku do osoby, która jest osłabiona przez leki, substancje psychotropowe, toksyczne, inne środki odurzające lub wydłużające czas reakcji albo jest chora lub zmęczona do tego stopnia, że może to mieć wpływ na zdolność do pracy i bezpieczeństwo ruchu drogowego.

Prawo jazdy można zabrać na czas określony lub na czas nieokreślony (art. 29 ustawy – Prawo o ruchu drogowym). Zakaz prowadzenia pojazdów na czas określony można orzec na podstawie przepisów przewidujących naruszenia administracyjne, za przekroczenie limitu punktów karnych lub za przestępstwo. Zakaz może zostać orzeczony bezterminowo, gdy z opinii biegłego wynika, że istnieją przeciwwskazania do prowadzenia pojazdu przez kierowcę. Jeżeli kierowca został pozbawiony prawa jazdy na okres do roku, przed odzyskaniem uprawnień musi zdać egzamin teoretyczny. Jest to konieczne również wówczas, gdy sprawca został pozbawiony prawa jazdy za jazdę pod wpływem napojów alkoholowych, środków odurzających, psychotropowych, toksycznych lub innych środków, a także jeżeli kierowca przekroczył liczbę punktów karnych (art. 29 ust. 5 ustawy – Prawo o ruchu drogowym).

Zakaz prowadzenia pojazdu może zostać zastosowany przez funkcjonariusza policji państwowej wobec kierowcy, który jest pod wpływem alkoholu, narkotyków lub innych środków bądź popełnił przestępstwo przeciwko bezpieczeństwu drogowemu. Zabrania się wówczas kierowcy korzystania z prawa jazdy, które podlega zatrzymaniu do czasu, gdy zapadnie odpowiednia decyzja w postępowaniu karnym (art. 30 ust. 1 ustawy – Prawo o ruchu drogowym).

Przepis art. 43 tej ustawy stanowi, że w celu zagwarantowania bezpieczeństwa ruchu drogowego i ochrony ludzkiego życia, zdrowia i mienia, osoby naruszające przepisy o ruchu drogowym będą ponosić odpowiedzialność administracyjną. Kolejny przepis, art. 43¹ tej ustawy, określa reguły funkcjonowania systemu punktów karnych. Punkty te rejestruje się w rejestrze krajowym. Maksymalna liczba punktów dla kierowcy, który ma prawo jazdy przez czas krótszy niż 2 lata, wynosi 10; dla

pozostałych kierowców – 16. Za jedno wykroczenie można otrzymać maksymalnie 8 punktów. W zależności od wagi popełnionego czynu – punkty tracą ważność po upływie od 2 do 5 lat. W stosunku do kierowców, którzy otrzymali punkty karne, przewidziane są następujące środki oddziaływania: ostrzeżenie, z podaniem informacji o jego udzieleniu pocztą lub drogą elektroniczną oraz o liczbie punktów; szkolenie (seminarium) na temat bezpieczeństwa drogowego; szkolenie (seminarium) dotyczące kwestii bezpiecznej jazdy; egzamin z bezpieczeństwa ruchu drogowego; test z umiejętności jazdy; zakaz prowadzenia pojazdu na okres roku (po osiągnięciu maksymalnej liczby punktów); grupowe zajęcia korekcyjne w celu poprawy zachowań związanych z prowadzeniem pojazdu.

W celu określenia poziomu alkoholu w organizmie człowieka funkcjonariusze policji oraz państwowej straży granicznej mają prawo sprawdzić wydychane przez kierowcę powietrze odpowiednimi urządzeniami odpowiadającymi wymogom określonym przez Radę Ministrów lub przewieźć próbkę do placówki medycznej, jeżeli istnieje uzasadnione podejrzenie, że kierowca jest pod wpływem alkoholu (art. 43⁵ ustawy – Prawo o ruchu drogowym). Nie można wykorzystać wyniku testu na obecność alkoholu, jeżeli kierowca go kwestionuje. Procedury określania stężenia alkoholu we krwi i w wydychanym powietrzu są określone przez Radę Ministrów. W celu wykrycia leków lub innych substancji odurzających funkcjonariusze policji dostarczają do placówki medycznej próbki w celu ich zbadania, jeżeli istnieje uzasadnione podejrzenie użycia przez kierowcę narkotyków lub innych środków odurzających. Podejrzenie to może powstać w wyniku obserwacji zachowania kierowcy, jego sposobu mówienia, koordynacji ruchowej. Stosowne procedury ustalone są przez Radę Ministrów.

W przepisach łotewskich istnieje definicja pojazdu mechanicznego. Ustawa – Prawo o ruchu drogowym w art. 1 pkt 11 stanowi, że jest to samobieżny środek transportu, który przemieszcza się po drodze za pomocą swojej energii, w tym trolejbusy i traktory, z wyjątkiem szynowych środków transportu. W kolejnym punkcie zawarta została definicja mopedu, czyli pojazdu posiadającego dwa lub trzy koła jezdne, wyposażonego w silnik spalinowy o pojemności do 50 cm³, o mocy nie większej niż 4 kW, którego konstrukcja pozwala na przekroczenie maksymalnej prędkości 25 km/h, ale nieprzekraczającego prędkości jazdy 45 km/h. Jest to również mechaniczny pojazd czterokołowy o wadze nieprzekraczającej 350 kg, o silniku o pojemności do 50 cm³ lub o mocy nie większej niż 4 kW, osiągający prędkość nieprzekraczającą 45 km/h. Motocyklem (art. 1 pkt 13) jest zaś pojazd posiadający dwa koła jezdne (z koszem lub bez) o silniku o pojemności ponad 50 cm³, którego konstrukcja umożliwia przekroczenie prędkości jazdy 45 km/h. Przez pojęcie motocykla rozumie się również skutery śnieżne.

Wykroczenia administracyjne w ruchu drogowym normowane są przez przepisy łotewskiego Kodeksu administracyjnego (dział X)¹¹³. Kodeks ten przewiduje następujące kary: pozbawienia wolności do roku, krótkoterminowego pozbawienia wolności, pozbawienia wolności z robotami przymusowymi, grzywny połączonej z odebraniem prawa jazdy na okres do 5 lat, z konfiskatą pojazdu lub bez niej. Wykroczenia związane z pozostawianiem pod wpływem alkoholu zostały stypizowane

¹¹³ Por. <http://likumi.lv/doc.php?id=89648> (dostęp: 23.10.2016 r.).

w art. 149¹⁵ łotewskiego Kodeksu administracyjnego. W przypadku prowadzenia pojazdu, gdy poziom alkoholu w wydychanym powietrzu lub we krwi wynosi od 0,2 do 0,5‰, kierowca posiadający prawo jazdy kategorii D1, D, D1E, DE, na tramwaje i trolejbusy oraz kierowca posiadający prawo jazdy krócej niż 2 lata – podlega karze grzywny od 210 do 430 euro, orzeka się również zakaz prowadzenia przez niego pojazdu na okres 6 miesięcy. Za popełnienie takiego czynu sprawca otrzymuje także 6 punktów karnych. Karą za prowadzenie pojazdów, jeśli stężenie alkoholu w wydychanym powietrzu lub we krwi wynosi od 0,5‰ do 1‰, jest grzywna. Jej wysokość zależy od rodzaju pojazdu: grzywna grożąca kierowcy roweru lub mopedu wynosi 40 euro, kierowcom innych pojazdów od 430 do 640 euro. Na kierowcę pojazdu innego niż rower lub moped można również nałożyć zakaz prowadzenia pojazdu na okres roku. Za popełnienie takiego czynu sprawca otrzymuje 8 punktów karnych. Jeżeli kierowca prowadzi pojazd, gdy stężenie alkoholu w wydychanym powietrzu lub we krwi przekracza 1‰, ale nie przekracza 1,5‰, grozi mu kara grzywny, której wysokość zależy od rodzaju pojazdu. W przypadku roweru lub mopedu wynosi ona 120 euro, natomiast w przypadku innych pojazdów – od 850 do 1200 euro. Wobec kierowcy innego pojazdu można również orzec areszt na okres od 5 do 10 dni oraz zakaz prowadzenia pojazdów na 2 lata. Za popełnienie takiego czynu sprawca otrzymuje 8 punktów karnych.

Gdy stężenie alkoholu w wydychanym powietrzu lub we krwi przekracza 1,5‰, grzywna w przypadku roweru i mopedu wynosi 170 euro; w przypadku innych pojazdów od 1200 do 1400 euro, wobec ich kierowców można również orzec areszt na okres od 10 do 15 dni oraz zastosować zakaz prowadzenia pojazdów na okres 4 lat. Czyn taki wyceniony jest na 8 punktów karnych. Takie same kary grożą za popełnienie czynu polegającego na używaniu napojów alkoholowych, środków narkotycznych lub odurzających po wypadku drogowym, a także po zatrzymaniu środka transportu na żądanie funkcjonariusza policji, straży granicznej (na granicy lub w strefie przygranicznej) przed poddaniem się badaniu na obecność alkoholu lub innych środków we krwi albo do momentu zwolnienia z takiej kontroli. Natomiast za czyn polegający na odmowie poddania się kontroli medycznej w celu ustalenia obecności i stężenia alkoholu, środków narkotycznych lub odurzających w organizmie – grzywna w przypadku innego kierowcy wynosi 1200 euro; pozostałe kary są takie same jak za opisane wyżej czyny.

Przepisy regulujące system punktów karnych zawarte są w rozporządzeniu Rady Ministrów nr 551 z 21.06.2004 r.¹¹⁴ Punktów karnych nie otrzymują rowerzyści (ust. 2 rozporządzenia). Prowadzony jest centralny rejestr punktów karnych oraz system informacji o kierowcach i pojazdach. Punkty wykreśla się z rejestru (lub przedawniają się one), jeżeli od daty ich rejestracji minęło 5 lat w przypadku wykroczeń, za które można otrzymać 8 punktów, albo jeżeli od daty ich rejestracji minęły 2 lata w pozostałych przypadkach (ust. 7 rozporządzenia). Jeśli w ustalonym terminie kierowca spełnił odpowiednie wymagania lub dobrowolnie uczestniczył w szkoleniach/kursach/warsztatach dotyczących bezpieczeństwa drogowego i bezpiecznej jazdy, liczbę punktów w rejestrze zmniejsza się o 2 (ust. 9 rozporządzenia). Można to zrobić tylko raz.

¹¹⁴ Prot. Nr.38 22.§; por. <http://likumi.lv/doc.php?id=90540#p17&pd=1> (dostęp: 23.10.2016 r.).

Rozporządzenie przewiduje następujące środki oddziaływania na kierowców (ust. 12): jeśli kierowca uzbiera 4 punkty karne – otrzymuje pisemne upomnienie (ostrzeżenie); gdy osiągnie liczbę 8 punktów – jest zobowiązany do uczestnictwa w cyklu szkoleń w zakresie bezpieczeństwa drogowego i bezpiecznej jazdy lub w grupowych zajęciach, mających na celu korekcję zachowania. Wobec kierowcy, który ma prawo jazdy krócej niż 2 lata i zebrał 10 punktów – orzeka się zakaz używania prawa jazdy na rok lub do momentu zredukowania maksymalnej liczby punktów. W przypadku zebrania 12 punktów kierowca musi ponownie zdać egzamin z zakresu bezpieczeństwa ruchu drogowego oraz sprawdzający umiejętności jazdy. Zgromadzenie 16 punktów oznacza zakaz prowadzenia pojazdów na rok lub do momentu zredukowania maksymalnej liczby punktów.

Informację o otrzymanych punktach przesyła się do miejsca zamieszkania kierowcy i sumuje z wcześniej uzyskanymi. Gdy kierowca otrzyma 4 punkty, może uczestniczyć w szkoleniach z bezpieczeństwa ruchu drogowego oraz bezpiecznej jazdy dobrowolnie, gdy zbierze ich 8 – musi w nich uczestniczyć. Czas trwania grupowych zajęć (lekcji) korekcji zachowań związanych z prowadzeniem pojazdu nie może być krótszy niż 10 godzin; program szkolenia określa załącznik nr 4 do rozporządzenia (ust. 15³ rozporządzenia). Zajęcia są odpłatne; organizuje je dyrekcja bezpieczeństwa ruchu drogowego. Rozporządzenie w art. 16⁷ określa treści programowe szkolenia. Zajęcia teoretyczne i praktyczne mają doprowadzić do znajomości i/lub zrozumienia przez osobę szkoloną następujących kwestii: droga hamowania pojazdu zmienia się w zależności od przyczepności opon i nawierzchni drogi; unikania przeszkód, które nagle pojawiły się na drodze; pojawienia się innego pojazdu jadącego z naprzeciwnika na prostym odcinku drogi; występowania podczas jazdy na zakręcie siły odśrodkowej. Szkolenie dotyczące kwestii związanych z budową pojazdu dostosowane jest do rodzaju pojazdu posiadanego przez kierowcę (ust. 16⁸ rozporządzenia). Czas szkolenia z bezpieczeństwa jazdy wynosi 6 godzin i jest odpłatne.

Jeśli kierowca zebrał 12 punktów karnych, na jego adres zamieszkania przesyła się zawiadomienie o uzyskanej liczbie punktów. Ma on obowiązek zdania egzaminu teoretycznego oraz z umiejętności jazdy, z wyjątkiem przypadków, w których ma prawo jazdy jedynie kategorii M (ust. 17 rozporządzenia). Egzaminu te należy zdać w terminie odpowiednio 2 i 6 miesięcy. Jeżeli kierowca tego nie uczynił, uważa się, że nie zastosował się do odpowiednich środków oddziaływania, a liczba punktów w rejestrze zostaje powiększona o 2 (ust. 18 rozporządzenia).

Jeśli liczba punktów karnych wynosi 16 (dla nowych kierowców – 10), pozbawia się kierowcę prawa jazdy na okres roku. W ciągu 20 dni od momentu wysłania informacji o unieważnieniu prawa jazdy Dyrekcja Bezpieczeństwa Ruchu Drogowego niszczy je. Po zakończeniu okresu zakazu kierowca po zdaniu egzaminów teoretycznego i praktycznego może otrzymać nowe prawo jazdy (ust. 21 rozporządzenia). Jeśli kierowca nie złoży pisemnego zawiadomienia o unieważnieniu jego prawa jazdy, okres trwania zakazu zostaje przedłużony zgodnie z liczbą dni opóźnienia. Jeżeli pozbawienie prawa jazdy zostało zastosowane do nowego kierowcy, po jego odzyskaniu status kierowcy nowego (niedoświadczonego) przedłuża się o kolejny rok (ust. 25 rozporządzenia).

Załącznik nr 1 do tego rozporządzenia zawiera taryfikator punktowy. Za czyn polegający na prowadzeniu pojazdu pod wpływem alkoholu, narkotyków lub

innych środków odurzających przyznaje się punkty karne w liczbie (ust. 149¹⁵): 3 (gdy szybkość reakcji i zdolność skupienia uwagi uległy zmniejszeniu pod wpływem leków; gdy kierowca jest chory lub zmęczony do tego stopnia, że ma to wpływ na bezpieczeństwo ruchu drogowego); 6 (gdy stężenie alkoholu w wydychanym powietrzu lub we krwi wynosi 0,2 do 0,5‰); 8 (gdy stężenie alkoholu w wydychanym powietrzu lub we krwi wynosi 0,5 do 1‰; 1 do 1,5‰; powyżej 1,5‰; w przypadku prowadzenia pojazdu pod wpływem leków, substancji odurzających, psychotropowych lub toksycznych; gdy kierowca spożywa napoje alkoholowe, narkotyki lub inne środki odurzające po wypadku, jak również gdy pojazd zostaje zatrzymany przez funkcjonariusza policji, straży granicznej na granicy państwowej w celu sprawdzenia zawartości we krwi kierowcy alkoholu, narkotyków lub innych substancji; gdy kierowca odmawia poddania się badaniu na obecność alkoholu lub innych substancji w organizmie).

Średnie miesięczne wynagrodzenie w 2015 r. na Łotwie wynosiło 818 euro (brutto) (603 euro netto).

20. Malta

Prawo maltańskie operuje pojęciem pojazdu silnikowego. Zgodnie z art. 2 ustawy o pojazdach silnikowych (prawach jazdy)¹¹⁵ pojazdem silnikowym jest każdy pojazd oprócz motocykla, ciągnika rolniczego lub leśnego, napędzany silnikiem, który jest zwykle używany do przewozu towarów lub osób, a także do holowania innych pojazdów służących do przewozu towarów lub osób. W szczególności pojazdem silnikowym jest pojazd podłączony do przewodu elektrycznego, ale nieporuszający się po szynach.

Artykuł 15B ust. 1 ustawy z 15.03.1931 r. o ruchu drogowym¹¹⁶ stanowi, że niedopuszczalne jest prowadzenie pojazdu silnikowego lub innego pojazdu na drodze publicznej lub w innym miejscu publicznym po użyciu alkoholu w takiej ilości, że jego zawartość przekracza dopuszczalny limit. Zgodnie z tym przepisem pomiar alkoholu może odbywać się przez badania krwi, wydychanego powietrza lub moczu. Dopuszczalny limit jest określony w art. 15I ust. 1. Wynosi on 0,19‰ we krwi, 0,35 mg w litrze wydychanego powietrza lub 107 mg w litrze moczu. Przekroczenie tego limitu powoduje odpowiedzialność karną.

Odpowiedzialność zachodzi także wtedy, gdy w organizmie sprawcy nie stwierdzono co prawda wskazanej zawartości alkoholu, lecz w wyniku jego spożycia nie był on zdolny do prowadzenia pojazdu. Podobnie jest w razie stwierdzenia w organizmie sprawcy narkotyku, jednak także i w tym wypadku konieczne jest stwierdzenie, że w wyniku jego użycia sprawca nie był zdolny do prowadzenia pojazdu (art. 15A ustawy).

Zgodnie z art. 15H ust. 1 ustawy sprawca w razie pierwszego skazania z art. 15A lub 15B podlega grzywnie w wysokości do 1200 euro lub pozbawieniu wolności do 3 miesięcy albo obu tym karom łącznie. W razie skazania następuje też obligatoryjnie pozbawienie prawa jazdy i/lub prawa do jego uzyskania na okres co najmniej

¹¹⁵ Ustawa nr 191 z 2002 r., tekst dostępny w języku angielskim <http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=9203&l=1> (dostęp: 3.11.2016 r.).

¹¹⁶ Tekst ustawy dostępny w języku angielskim <http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8616&l=1> (dostęp: 3.11.2016 r.).

6 miesięcy. W razie drugiego skazania i kolejnych skazań sprawca podlega karze grzywny do 2329,37 euro lub pozbawieniu wolności do 6 miesięcy albo obu tym karom łącznie. Obligatoryjnie w takim wypadku następuje pozbawienie prawa jazdy i/lub prawa do jego uzyskania na okres co najmniej roku.

Orzeczone pozbawienie prawa jazdy lub zakaz prowadzenia pojazdów w innym państwie Unii Europejskiej formalnie są skuteczne na terytorium Malty.

Prawo maltańskie zna system punktów karnych, jednak dotyczy on wyłącznie kierowców w ciągu pierwszych 3 lat od uzyskania prawa jazdy. Za każdy czyn przeciwko bezpieczeństwu w ruchu drogowym kierowcy mogą zostać przyznane punkty karne zgodnie z załącznikiem VI do ustawy o pojazdach silnikowych¹¹⁷. Zgodnie z art. 38 ustawy kierowcy, którzy świeżo otrzymali prawo jazdy, otrzymują je na okres 3 lat. Jeżeli w ciągu 3 lat kierowca otrzyma 12 punktów karnych lub więcej, traci prawo jazdy, jeżeli nie – otrzymuje prawo jazdy na okres 10 lat (art. 40 ustawy). Poza tym wypadkiem nie istnieje w prawie maltańskim podstawa do pozbawienia prawa jazdy w trybie administracyjnym.

Przepisy maltańskie nie znają przepadku pojazdu, którym poruszał się sprawca w stanie nietrzeźwości. Nie ma też specjalnych programów przewidzianych dla sprawców przestępstw polegających na prowadzeniu pojazdu w stanie nietrzeźwości.

Średnie miesięczne wynagrodzenie na Maltie wyniosło w 2015 r. 1425 euro.

21. Niemcy

Prowadzenie pojazdów w stanie nietrzeźwości jest unormowane w Niemczech przez Kodeks karny (*Strafgesetzbuch* – StGB)¹¹⁸ oraz Kodeks drogowy (*Streifenverkehrs-gesetz* – StVG)¹¹⁹.

W niemieckim Kodeksie karnym nie ma rozróżnienia na pojazdy mechaniczne i niemechaniczne. Niemiecki Kodeks karny w § 69 wprowadza zakaz prowadzenia pojazdów. Może on być orzeczony m.in. za prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu lub narkotyków, czyli za czyn z § 316 StGB (§ 69 ust. 2 pkt 2 StGB). Zakaz wchodzi w życie po uprawomocnieniu się wyroku skazującego. W myśl § 69a StGB w przypadku orzeczenia pozbawienia prawa jazdy niemożliwe jest ubieganie się o wydanie nowego w okresie od 6 miesięcy do 5 lat. Możliwe jest również orzeczenie zakazu dożywotniego, jeśli istnieje podstawa, aby przypuszczać, że zakaz terminowy nie wystarczy. Można orzec zakaz ubiegania się o uzyskanie prawa jazdy wobec sprawcy, który go jeszcze nie uzyskał. Zakaz może dotyczyć wszelkich pojazdów. Jeżeli zachodzą szczególne okoliczności uzasadniające przekonanie, że cel orzeczenia zakazu zostanie osiągnięty, sąd może wyłączyć określone rodzaje pojazdów spod działania zakazu. Zakaz może zostać orzeczony na co najmniej rok, jeżeli w ciągu 3 lat przed popełnieniem czynu wobec sprawcy orzeczono taki zakaz. Jeżeli istnieją podstawy, aby przypuszczać, że przyczyny niezdadności sprawcy do prowadzenia pojazdu ustały, sąd może uznać zakaz za wykonany. Nie może to nastąpić przed upływem odpowiednio 3 miesięcy lub roku od orzeczenia zakazu.

¹¹⁷ Za prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu powyżej dopuszczalnego limitu lub pod wpływem narkotyków można otrzymać od 3 do 11 punktów karnych.

¹¹⁸ Por. <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (dostęp: 5.11.2016 r.).

¹¹⁹ Por. <https://www.gesetze-im-internet.de/stvg/> (dostęp: 5.11.2016 r.).

Przestępstwo prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości stypizowane jest w § 315a, § 315c oraz § 316 StGB. Przestępstwo z § 315a StGB polega m.in. na prowadzeniu pojazdu szynowego, statku wodnego lub powietrznego przez kierowcę, który z powodu upojenia alkoholowego lub innego rodzaju intoksykacji albo z powodu deficytu psychicznego lub fizycznego nie jest w stanie bezpiecznie go prowadzić i w ten sposób naraża życie lub zdrowie innej osoby lub mienie znacznej wartości. Podlega on karze pozbawienia wolności do 5 lat lub grzywny. Karze podlega również usiłowanie takiego czynu. Podobny czyn w odniesieniu do pojazdu w ruchu lądowym typizuje § 315c StGB. Jest on zagrożony taką samą karą.

Czyn z § 316 StGB polega na prowadzeniu pojazdu w ruchu lądowym przez kierowcę, który z powodu użycia alkoholu lub intoksykacji innego rodzaju nie jest zdolny do jego bezpiecznego prowadzenia. Czyn ten zagrożony jest karą pozbawienia wolności do roku lub grzywną, chyba że sprawca został skazany za czyn z § 315a StGB lub z § 315c StGB.

Zgodnie z § 24a Kodeksu drogowego czyn zabroniony stanowi prowadzenie pojazdu, gdy zawartość alkoholu w wydychanym przez kierowcę powietrzu wynosi lub przekracza 0,25 mg/l albo 0,5‰ lub więcej we krwi albo stężenie prowadzące do tych wartości. Karze podlega także nieumyślne popełnienie takiego czynu. Kodeks przewiduje za ten czyn grzywnę do 3000 euro. Jeżeli sprawca wykroczenia z § 24a został ukarany grzywną, orzeka się również zakaz prowadzenia pojazdów (§ 25 StVG). Staje się on skuteczny po uprawomocnienia się ukarania grzywną.

W § 24c StVG przewidziano pewne zaostrezenie w odniesieniu do kierowców podczas okresu próbnego lub poniżej 21. roku życia. Jeżeli taki kierowca prowadzi pojazd pod wpływem alkoholu, podlega karze także wówczas, gdy zawartość alkoholu nie osiąga wskazanych wartości. Także w tym przypadku kryminalizowane jest również zachowanie nieumyślne. Wykroczenie to podlega karze grzywny.

W zależności od zawartości alkoholu we krwi prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu stanowi wykroczenie (powyżej 0,5 do 1,1‰), podlegające karze grzywny. Jeżeli zawartość alkoholu przekracza 1,1‰, podlega karze pozbawienia wolności lub grzywny.

W Niemczech istnieje system punktów karnych (§ 4 StVG). Stosuje się go niezależnie od przepisów dotyczących próbnego prawa jazdy. Za przestępstwa związane z bezpieczeństwem ruchu drogowego, za które orzeczono m.in. środki z § 69 i § 69b StGB, czyli także za prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu, kierowca otrzymuje 3 punkty; za inne przestępstwa drogowe oraz wykroczenia drogowe – 2 punkty, za łagodniejsze naruszenia przepisów drogowych – 1 punkt. Punkty przyznaje się w przypadku stwierdzenia popełnienia przestępstwa lub wykroczenia, chyba że w orzeczeniu o skazaniu zdecydowano o przyznaniu najwyższej liczby punktów. Jeżeli kierowca uzyskał uprawnienie do prowadzenia pojazdów, posiadane wcześniej punkty nie są brane pod uwagę. Odnosi się to również do sytuacji, gdy orzeczony wcześniej zakaz prowadzenia pojazdów, zakaz z § 69a StGB, unieważnienie prawa jazdy zostały uchylone i sprawca uzyskuje nowe prawo jazdy.

Jeżeli kierowca ma 1–3 punkty, fakt ten wpisywany jest do systemu Federalnego Urzędu ds. Ruchu Drogowego. Jest to tzw. zastrzeżenie, które nie powoduje jednak żadnych konsekwencji finansowych, administracyjnych ani karnych. Gdy kierowca ma 4–5 punktów, otrzymuje pisemne upomnienie, a gdy 6–7 – pisemne ostrzeżenie.

Uzyskanie 8 lub więcej punktów karnych oznacza pozbawienie praw do kierowania pojazdami. Kierowca może ubiegać się o jego przywrócenie po upływie 6 miesięcy. Upomnienie i ostrzeżenie zawierają informację o możliwości dobrowolnego uczestniczenia w seminarium o bezpieczeństwie w ruchu. W przypadku ostrzeżenia nie jest możliwe zastosowanie żadnych odliczeń punktów. W ostrzeżeniu znajduje się również informacja, że po otrzymaniu 8. punktu prawo jazdy zostanie cofnięte. Przy obliczaniu punktów uwzględnia się to, czy z wcześniej otrzymanymi punktami wiązało się zastosowanie jakichś środków, czy wcześniej przyznane punkty jeszcze nie wygasły. Późniejsze redukcje liczby punktów nie są brane pod uwagę. Upomnienie wiąże się z otrzymaniem 5 punktów, a ostrzeżenie – 7 punktów.

Jeżeli kierowca, mający od 1 do 5 punktów, weźmie dobrowolnie udział w szkoleniu z umiejętności prowadzenia pojazdów i wciągu 2 tygodni od jego ukończenia otrzyma odpowiednie zaświadczenie, odejmuje mu się 1 punkt. Można odbyć tylko jedno takie szkolenie w ciągu 5 lat od odliczenia punktów.

Otrzymywanie punktów podlega rejestracji; odpowiednie organy mają także obowiązek rejestracji skazania za przestępstwo z § 315c, § 316 oraz § 323a StGB. Taryfikator mandatów zawarty jest w § 26a StVG.

Paragraf 3 StVG przewiduje możliwość pozbawienia kierowcy prawa jazdy w trybie administracyjnym. Przepis ten stanowi, że w przypadku gdy kierowca nie jest zdatny do prowadzenia pojazdu – cofa mu się uprawnienie. Wygasa wtedy prawo jazdy. Informacja o wygaśnięciu prawa jazdy przekazywana jest policji.

O nowe prawo jazdy kierowca może się ubiegać po upływie 6 miesięcy.

Na gruncie niemieckiego prawa karnego możliwość orzeczenia przepadku pojazdu, który sprawca prowadził w stanie nietrzeźwości, nie jest uregulowana na poziomie ogólnokrajowym (w Kodeksie karnym lub Kodeksie drogowym), może więc podlegać regulacji prawnej na poziomie poszczególnych landów.

Średnie wynagrodzenie w Niemczech w 2015 r. wynosiło 3612 euro.

22. Portugalia

Odpowiedzialność za prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu normowana jest w Portugalii przez Kodeks drogowy (*Código da Estrada*)¹²⁰ oraz Kodeks karny (*Código Penal*)¹²¹. Organem państwowym egzekwującym prawo względem wykroczeń i przestępstw w ruchu drogowym jest Krajowy Urząd Bezpieczeństwa Ruchu Drogowego (*Autoridade Nacional de Segurança Rodoviária*).

Kodeks karny nie zawiera definicji pojazdu ani pojazdu mechanicznego.

Zakaz prowadzenia pojazdów znalazł się jako kara dodatkowa w art. 69 portugalskiego k.k. Może on zostać orzeczony na okres od 3 miesięcy do 3 lat, m.in. jeśli sprawca został skazany za przestępstwo z art. 291 lub art. 292 portugalskiego k.k. oraz gdy sprawca odmówił poddania się testom na obecność alkoholu, narkotyków, substancji psychotropowych lub innych podobnych środków. Zakaz obowiązuje od momentu uprawomocnienia się orzeczenia sądu i może odnosić się do pojazdów mechanicznych (silnikowych) wszelkiego rodzaju. W terminie 10

¹²⁰ Por. http://www.pgdlisboa.pt/leis/lei_mostra_articulado.php?nid=349&tabela=leis (dostęp: 3.11.2016 r.).

¹²¹ Por. <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (dostęp: 3.11.2016 r.).

dni od uprawomocnienia się orzeczenia skazany powinien dostarczyć dokument uprawniający do prowadzenia pojazdu do siedziby sądu lub na komisariat policji. Sekretariat sądu przekazuje informację o zakazie Wydziałowi Komunikacji w terminie 20 dni od uprawomocnienia się orzeczenia.

W art. 101 portugalskiego k.k. opisany został wolnościowy środek karny unieważnienia prawa jazdy i zakazu pojazdów. Może on zostać orzeczony za przestępstwo popełnione podczas prowadzenia pojazdu mechanicznego lub w związku z tym, lub za przestępstwo stanowiące poważne naruszenie obowiązków kierowcy, lub w przypadku rezygnacji z kary; sąd orzeka o unieważnieniu prawa jazdy, jeżeli w świetle okoliczności oraz właściwości osobistych sprawcy można przypuszczać, że ponownie popełni on podobny czyn lub powinien być uznany za niezdolnego do prowadzenia pojazdu. Okolicznością świadczącą o niezdolności kierowcy do prowadzenia pojazdu jest m.in. prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu (art. 101 ust. 2 lit. c portugalskiego k.k.), popełnienie czynu w stanie nietrzeźwości (art. 101 ust. 2 lit. d portugalskiego k.k.).

W art. 291 portugalskiego k.k. stypizowane zostało przestępstwo polegające na prowadzeniu pojazdu silnikowego lub innego niż silnikowy na drodze publicznej lub drodze, która jest z nią zrównana. Jeżeli sprawca nie jest w stanie zrobić tego bezpiecznie z powodu upojenia alkoholowego, działania środków odurzających, substancji psychotropowych lub środków o podobnym działaniu albo z powodu ułomności fizycznej lub psychicznej, albo nadmiernego zmęczenia; rażąco narusza zasady ruchu drogowego, wykonując różne manewry (wyprowadzanie, zmiana kierunku jazdy), na przejściu dla pieszych i inne, przekraczając ograniczenia prędkości lub zasadę ruchu prawostronnego, stwarzając zagrożenie dla bezpieczeństwa życia lub zdrowia innych albo dla mienia znacznej wartości – podlega karze pozbawienia wolności do lat 3 lub karze grzywny. Jeżeli sprawca, prowadząc pojazd silnikowy lub inny niż silnikowy po drodze publicznej lub innej o podobnym charakterze, wykonuje nieuprawnione działania sportowe lub podobne, z naruszeniem zasad ruchu drogowego, podlega karze pozbawienia wolności do 3 lat lub grzywny. Jeżeli pierwszy z opisanych czynów popełniony został lekkomyślnie, zagrożony jest karą pozbawienia wolności do lat 2 lub karą grzywny do 240 stawek dziennych; a gdy z niedbalstwa – karą pozbawienia wolności do roku lub karą grzywny do 120 stawek dziennych.

Prowadzenie pojazdu w stanie upojenia alkoholowego lub pod wpływem środków odurzających zostało stypizowane w art. 292 portugalskiego k.k. Karze pozbawienia wolności do roku lub grzywny do 120 stawek dziennych, jeżeli przepisy szczególne nie przewidują surowszej kary, podlega kierowca, który choćby nieumyślnie prowadzi pojazd silnikowy lub inny niż silnikowy, po drodze publicznej lub o podobnym charakterze, mając zawartość alkoholu we krwi równą lub większą niż 1,2 g/l. Tej samej karze podlega, kto choćby nieumyślnie prowadzi pojazd silnikowy lub inny niż silnikowy, po drodze publicznej lub o podobnym charakterze, nie będąc w stanie uczynić tego bezpiecznie z powodu upojenia alkoholowego, pod wpływem substancji psychotropowych lub środków o podobnym działaniu, upośledzających sprawność fizyczną, umysłową lub psychiczną. W art. 294 portugalskiego k.k. przewidziany został typ kwalifikowany do przestępstw z art. 291 i 292 tego kodeksu. Jeżeli sprawcą tego przestępstwa jest zawodowy kierowca,

prowadzący pojazd szkolny, samochód osobowy, samochód na wynajem, w publicznym transporcie pasażerów lub towarów, także uznanych za niebezpieczne, podlega karze odpowiedniej do okoliczności, w wysokości dolnej i górnej granicy ustawowego zagrożenia zwiększonej o 1/3.

Portugalski Kodeks drogowy w art. 81 ust. 1 stanowi, że zabronione jest prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu lub substancji psychotropowych. Za popełnienie tego czynu grozi kara grzywny od 250 do 1250 euro, jeśli wskaźnik alkoholu we krwi wynosi od 0,5 g/l do 0,8 g/l; jeżeli zawartość alkoholu we krwi mieści się w przedziale 0,8 g/l do 1,2 g/l lub nie można określić jej poziomu – kara grzywny wynosi od 500 do 2500 euro. Tej samej karze podlega sprawca prowadzący pojazd pod wpływem substancji psychotropowych. Przedział 0,5 g/l do 0,8 g/l ulega zmniejszeniu do odpowiednio od 0,2 g/l do 0,5 g/l w przypadku kierowców w okresie próbnym, kierowców pojazdów ratunkowych, świadczących zbiorowy przewóz dzieci i małoletnich poniżej 16 lat, kierowców taksówek, kierowców przewożących pasażerów lub towary.

Stan „pod wpływem alkoholu” oznacza poziom alkoholu we krwi równy lub wyższy niż 0,5 g/l. W przypadku kierowcy w okresie próbnym, kierowcy pojazdu ratunkowego lub związanego ze świadczeniem pilnych usług, transportu zbiorowego dzieci i młodzieży w wieku poniżej 16 lat, kierowców taksówek, kierowców przewożących pasażerów lub towary – stan ten przyjmuje się, gdy poziom alkoholu osiąga wartość większą lub równą 0,2 g/l. Poziom alkoholu we krwi odpowiednio przelicza się na jego zawartość w wydychanym powietrzu (art. 81 ust. 4 Kodeksu drogowego). Konwersja wartości zawartości alkoholu w wydychanym powietrzu opiera się na zasadzie, że 1 mg alkoholu w litrze wydychanego powietrza jest odpowiednikiem 2,3 g alkoholu na litr krwi. Za będącego pod wpływem substancji psychotropowych uważa się kierowcę, którego po badaniu przeprowadzonym zgodnie z odpowiednimi przepisami uznano za takiego w raporcie medycznym lub sądowym.

Od dnia 1.06.2016 r. w Portugalii obowiązuje system punktów karnych (*Carta de Condução por Pontos*). Kierowca dysponuje pulą 12 punktów. Za popełnienie wykroczenia drogowego odpowiednia liczba punktów jest odejmowana (2 za ciężkie naruszenia, 4 za bardzo ciężkie). Prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu wiąże się z utratą 3 lub 5 punktów. Po utracie wszystkich 12 punktów sprawcy odbierane jest prawo jazdy. Po upływie 2 lat można się ubiegać o przywrócenie dokumentu, co jest równoznaczne z odzyskaniem uprawnień do kierowania pojazdami w ruchu publicznym. Kierowcy, którym zostaną tylko 2 punkty, zmuszeni są powtórzyć egzamin teoretyczny na prawo jazdy. Nie otrzymują w ten sposób żadnych punktów, ale w przypadku nieprzystąpienia do egzaminu automatycznie tracą prawo jazdy. Kierowcy, którym zostaną 4 punkty lub mniej, mają obowiązek na własny koszt uczęszczać na kursy doszkalające z zakresu prowadzenia pojazdów. Dotyczy to także osób, które utraciły wszystkie punkty. Jeżeli w ciągu 3 lat kierowca nie popełni żadnego naruszenia przepisów drogowych, zyskuje 3 punkty. W przypadku kierowców zawodowych okres ten wynosi 2 lata. Pozwala się zatem na posiadanie maksymalnie 15 punktów (12 plus 3).

Jednorazowo nie można odjąć więcej niż 6 punktów, z wyjątkiem sytuacji gdy naruszenie polega na prowadzeniu pojazdu pod wpływem alkoholu lub substancji psychotropowych.

Firma ubezpieczeniowa może odmówić pokrycia kosztów wypadku spowodowanego pod wpływem alkoholu. W portugalskich przepisach prawnych nie istnieje środek konfiskaty (przepadku) pojazdu. Nie ma również możliwości odebrania prawa jazdy w trybie administracyjnym, np. z powodu alkoholizmu.

W 2015 r. średnie miesięczne wynagrodzenie w Portugalii wynosiło około 900 euro netto miesięcznie. Kwota ta nie uwzględnia licznych dodatków (13. i 14. pensja, dodatek żywieniowy), które podwyższają tę kwotę do około 1100–1200 euro, w zależności od sektora gospodarki. Ustawowa pensja minimalna wynosi obecnie 535 euro.

23. Rumunia

W Rumunii zagadnienie odpowiedzialności w ruchu drogowym reguluje Kodeks drogowy z 12.02.2002 r.¹²² Jego art. 6 operuje pojęciem pojazdu samochodowego. Jest to pojazd wyposażony w silnik, używany powszechnie do przewozu osób i towarów w transporcie drogowym lub do ciągnięcia po drodze pojazdów przeznaczonych do przewozu osób i towarów. Zgodnie z tym samym przepisem środki transportu przeznaczone do poruszania się po szynach, a także ciągniki rolnicze i leśne nie są uważane za pojazdy samochodowe. Z kolei sam pojazd jest to urządzenie przeznaczone do poruszania się po drogach i przewozu towarów lub ludzi, a także wykonywania robót na drodze.

Zgodnie z art. 102 Kodeksu drogowego wykroczeniem karanym grzywną jest prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu, jeżeli czyn na podstawie odrębnych przepisów nie stanowi przestępstwa.

Zgodnie z art. 98 Kodeksu drogowego wysokość grzywny za wykroczenie jest ustalana w zależności od liczby nałożonych punktów karnych. Wysokość grzywny za 1 punkt karny odpowiada 10% minimalnego wynagrodzenia¹²³. Wykroczenia podzielone są na klasy. Wykroczenie z art. 102 Kodeksu wykroczeń należy do klasy IV, co oznacza, że można za nie otrzymać od 9 do 20 punktów karnych, a zatem wysokość grzywny odpowiada kwocie od 90 do 200% najniższego miesięcznego wynagrodzenia.

Przestępstwem natomiast jest prowadzenie po drodze publicznej pojazdu, do kierowania którym wymagane jest prawo jazdy, przez sprawcę, który w czasie pobierania próbek biologicznych ma we krwi alkohol w stężeniu ponad 0,80 mg na litr (art. 336 § 1 rumuńskiego k.k.¹²⁴). Sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do 5 lat.

Artykuł 331 § 2 rumuńskiego k.k. stanowi, że karze pozbawienia wolności od 2 do 7 lat podlega ten, kto pełni czynności na pojazdach służących zapewnieniu bezpieczeństwa ruchu, interwencji lub pojazdach manewrujących po torze, mając we krwi alkohol w stężeniu powyżej 0,80 mg na litr lub będąc pod wpływem

¹²² Odronanta de Urgenta 2002, nr 1956 ze zm. Tekst dostępny w języku rumuńskim na stronie <https://www.odat.ro/noul-cod-rutier/> (dostęp: 31.10.2016 r.).

¹²³ W 2015 r. stanowiło ono odpowiednik 218 euro.

¹²⁴ Ustawa z 22.06.2009 r., Monitorul Oficial cz. I, nr 510. Tekst dostępny w języku rumuńskim na stronie http://www.dreptonline.ro/legislatie/codul_penal_2009.php (dostęp: 3.11.2016 r.). Oznaczenie stężenia alkoholu następuje na podstawie badań laboratoryjnych krwi.

substancji psychoaktywnych. Na podstawie art. 336 § 2 rumuńskiego k.k. tej samej karze podlega ten, kto prowadzi taki pojazd po drodze publicznej, znajdując się pod wpływem substancji psychoaktywnych.

Zgodnie z art. 336 § 3 rumuńskiego k.k. popełnienie czynu z § 1 lub § 2 przy świadczeniu usług w zakresie transportu pasażerskiego, transportu substancji lub produktów niebezpiecznych, w czasie prowadzenia szkoleń praktycznych z prowadzenia pojazdów lub egzaminu z ich prowadzenia jest zagrożone karą od 2 do 7 lat pozbawienia wolności.

Odmowa poddania się pobraniu próbek biologicznych (krwi) w celu przeprowadzenia badania na obecność we krwi alkoholu lub substancji psychoaktywnych dokonana przez kierowcę lub instruktora jazdy bądź egzaminatora stanowi przestępstwo zagrożone karą pozbawienia wolności od roku do lat 5.

Przepis art. 335 § 3 rumuńskiego k.k. stanowi, że przestępstwem zagrożonym karą pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 3 lub karą grzywny¹²⁵ jest powierzenie prowadzenia pojazdu, którego prowadzenie wymaga posiadania prawa jazdy, osobie, o której wiadomo m.in., że pozostaje pod wpływem substancji psychoaktywnych¹²⁶.

Zakaz prowadzenia pojazdów jest jedną z postaci kary dodatkowej zakazu wykonywania niektórych praw, określonej w art. 66 rumuńskiego k.k. Można go orzec na okres od roku do 5 lat. Obejmuje zakaz prowadzenia niektórych kategorii pojazdów wskazanych przez sąd. Zgodnie z art. 67 rumuńskiego k.k. kara ta, jak wszystkie kary dodatkowe, może być stosowana obok kary pozbawienia wolności lub grzywny.

Zgodnie z art. 117 Kodeksu drogowego w wypadku, kiedy sprawca zostanie skazany za prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu, środków odurzających lub leków o podobnym działaniu, możliwe jest orzeczenie unieruchomienia pojazdu, jeżeli pojazd ten nie służy osobie innej niż sprawca, na czas obowiązywania zakazu.

Prawo rumuńskie zna system punktów karnych. Wykroczenia i przestępstwa drogowe są podzielone na klasy. Za wykroczenia I klasy można otrzymać 2 lub 3 punkty karne, za wykroczenia II klasy 4 punkty lub 5 punktów, za wykroczenia III klasy od 6 do 8 punktów, za wykroczenia IV klasy¹²⁷ od 9 do 20 punktów, wreszcie za przestępstwa drogowe V klasy (do tej kategorii należą przestępstwa przewidziane w art. 335 i 336 rumuńskiego k.k.) – od 21 do 100 punktów karnych. Punkty karne jednak służą nie do pozbawiania prawa jazdy w trybie administracyjnym, lecz do ustalania wysokości grzywny nakładanej na sprawcę.

Nie istnieją przepisy pozwalające na orzeczenie przepadku pojazdu, którym poruszał się nietrzeźwy sprawca. Nie ma też specjalnych programów przewidzianych dla sprawców przestępstw, polegających na prowadzeniu pojazdu w stanie nietrzeźwości.

W Rumunii średnie miesięczne wynagrodzenie brutto wynosiło w 2015 r. 2500 lejów¹²⁸.

¹²⁵ Jak stanowi art. 61 rumuńskiego k.k., grzywna wymierzana jest w stawkach dziennych – od 30 do 400 stawek. Wysokość jednej stawki kształtuje się od 10 do 500 lejów.

¹²⁶ W przepisie stypizowano także kilka innych zachowań, m.in. powierzenie pojazdu osobie, która nie ma prawa jazdy czy też ma prawo jazdy nieodpowiedniej kategorii.

¹²⁷ Do których należy prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu o stężeniu do 0,8 mg na litr krwi.

¹²⁸ Wartość 1 leja w tym okresie wynosiła 93 grosze.

24. Słowacja

Na Słowacji ustawa nr 8/2009 o ruchu drogowym oraz o zmianie niektórych ustaw (zwana dalej ustawą o ruchu drogowym) reguluje m.in. zasady ruchu drogowego oraz prawa i obowiązki osób, które związane są z ruchem drogowym. W § 4 ust. 2 ustawy o ruchu drogowym ustanowiono, że kierowcy nie wolno spożywać alkoholu lub innej substancji uzależniającej podczas kierowania pojazdem, kierować pojazdem w takim czasie od spożycia alkoholu lub innej substancji uzależniającej, w którym alkohol lub inna substancja uzależniająca może jeszcze znajdować się w jego organizmie. Za to naruszenie normy prawnomaterialnej – popełnienie wykroczenia przeciwko bezpieczeństwu i płynności ruchu drogowego – można sprawcę ukarać zgodnie z § 22 ustawy SNR¹²⁹ nr 372/1990 o wykroczeniach (zwanej dalej ustawą o wykroczeniach).

Zgodnie z § 2 ust. 2 lit. l ustawy o ruchu drogowym pojazdem silnikowym jest pojazd nieszynowy, napędzany własnym silnikiem, i trolejbus z wyjątkiem przypadku, o którym mowa w § 2 ust. 2 lit. f oraz w § 2 ust. 2 lit. m ustawy o ruchu drogowym. Pojazdem bez silnika jest przyczepa, pojazd poruszający się dzięki sile człowieka lub sile zwierzęcia, z wyjątkiem przypadków, o których mowa w § 2 ust. 2 lit. f ustawy o ruchu drogowym (pieszy); pojazd dwukołowy i rower wyposażony w silnik pomocniczy o objętości nieprzekraczającej 50 cm³ i prędkości konstrukcyjnej nieprzekraczającej 25 km/h lub rower wyposażony w pomocniczy silnik elektryczny o stałej mocy do 0,25 kW, którego moc stopniowo zmniejsza się i wyłącza, kiedy pojazd osiągnie prędkość 25 km/h lub kiedy kierujący pojazdem zwolni nacisk na pedały.

Jeśli zmierzony poziom alkoholu we krwi wynosi ponad 0,48 mg etanolu na litr wydychanego powietrza (stan wykluczający zdolność do kierowania pojazdem silnikowym), kierowanie pojazdem silnikowym pod wpływem alkoholu uznaje się za przestępstwo spowodowania zagrożenia pod wpływem substancji uzależniającej – § 289 ustawy nr 300/2005 – Kodeks karny¹³⁰. Jeśli zmierzony poziom alkoholu we krwi wynosi poniżej 0,48 mg etanolu na litr wydychanego powietrza, kierowanie pojazdem silnikowym pod wpływem alkoholu uznaje się za wykroczenie przeciwko bezpieczeństwu i płynności ruchu drogowego (§ 22 ustawy o wykroczeniach). Zgodnie z rozporządzeniem Prezydium Korpusu Policji nr 80/2014 o sprawowaniu nadzoru nad bezpieczeństwem i płynnością ruchu drogowego, w postępowaniu w sprawach o wypadki drogowe oraz o działaniach transportowo-inżynierskich za dodatni wynik badania na zawartość alkoholu uważa się zmierzoną wartość 0,15 i więcej mg etanolu na litr wydychanego powietrza.

Na Słowacji obowiązuje ustawowa zasada zero tolerancji dla alkoholu we krwi i w wydychanym powietrzu.

Przestępstwa popełnione przez osoby kierujące pojazdami pod wpływem alkoholu (ponad 1‰) noszą nazwę przestępstw spowodowania zagrożenia pod wpływem substancji uzależniającej. Przestępstwa te określono w § 289 słowackiego Kodeksu karnego z 2005 r.:

¹²⁹ Słowackiej Rady Narodowej – parlament Słowacji do końca 1992 r.

¹³⁰ Zákon 300/2005 z 20. mája 2005 TRESTNÝ ZÁKON.

„§ 289. Sprowadzenie zagrożenia pod wpływem substancji uzależniającej

- (1) Kto w stanie wykluczającym zdolność do wykonywania pracy lub innej czynności, w który wprowił się pod wpływem substancji uzależniającej, wykonuje tę pracę lub czynność, co może zagrażać życiu lub zdrowiu ludzi lub spowodować znaczną szkodę majątkową, podlega karze pozbawienia wolności do 1 roku.
- (2) Takiej samej karze podlega również, kto wykonując pracę lub inną czynność, o której mowa w ustępie 1, odmawia poddania się badaniu w celu ustalenia zawartości substancji uzależniającej, wykonywanemu w formie badania zawartości tej substancji w wydychanym powietrzu lub za pomocą orientacyjnego urządzenia testującego albo odmawia poddania się badaniu lekarskiemu w postaci pobierania i badania krwi lub innego materiału biologicznego w celu ustalenia, czy nie znajduje się pod wpływem substancji uzależniającej, mimo że badanie to nie wiązałoby się z niebezpieczeństwem dla jego życia lub zdrowia.”

Kierującego pojazdem, który popełnił wykroczenie przeciwko bezpieczeństwu i płynności ruchu drogowego, kierując pojazdem w stanie wykluczającym zdolność do kierowania pojazdem silnikowym, w który to stan wprowił się w wyniku spożycia alkoholu, można – zgodnie z § 22 ustawy o wykroczeniach – ukarać mandatem w wysokości od 200 do 1000 euro oraz zakazem wykonywania czynności na okres do 5 lat. Kierującego pojazdem, który popełnił wykroczenie przeciwko bezpieczeństwu i płynności ruchu drogowego, spożywając podczas kierowania pojazdem jako osoba nim kierująca alkohol, lub kierując pojazdem w takim czasie od spożycia, w którym w oparciu o badanie wykonane zgodnie z odrębnym przepisem alkohol znajduje się jeszcze w jego organizmie, można zgodnie z § 22 ustawy o wykroczeniach ukarać mandatem w wysokości od 150 do 800 euro oraz zakazem wykonywania czynności na okres do 3 lat.

W § 11 ust. 1 ustawy o wykroczeniach ustawodawca określił następujące sankcje, które można zastosować wobec sprawcy wykroczenia: nagana, mandat, zakaz wykonywania czynności i przepadek rzeczy. Wynika z tego, że obowiązujące przepisy prawa dopuszczają możliwość ukarania za popełnienie wykroczenia przeciwko bezpieczeństwu i płynności ruchu drogowego karą przepadku rzeczy (pojazdu niesilnikowego i pojazdu silnikowego), obecnie sankcja ta jednak jest na Słowacji stosowana tylko w minimalnym stopniu.

Należy zauważyć, że w Republice Słowackiej nie wprowadzono systemu tzw. punktów karnych.

Zgodnie z § 9 ust. 4 ustawy o ruchu drogowym jeśli posiadacz uprawnień do kierowania pojazdami jako kierujący pojazdem jest ewidentnie podejrzany o naruszenie zasad ruchu drogowego w wyniku spożycia alkoholu lub odmówi poddania się badaniu na obecność alkoholu w organizmie, organ Korpusu Policji, nie wszczynając innych działań, wydaje postanowienie o zbadaniu stanu zdrowia, w szczególności pod względem uzależnienia od alkoholu, innej substancji uzależniającej lub produktu leczniczego przez lekarza o specjalizacji w zakresie psychiatrii. Posiadacz uprawnień do kierowania pojazdami jest obowiązany poddać się takiemu badaniu w ciągu 30 dni od dnia doręczenia postanowienia. W przypadku

stwierdzenia przez psychiatrę uzależnienia od alkoholu, innej substancji uzależniającej lub produktu leczniczego lub zalecenia przez niego badania stanu zdrowia, organ Korpusu Policji, nie wszczynając innych działań, wydaje postanowienie o badaniu stanu zdrowia zgodnie z § 91 ust. 2 ustawy o ruchu drogowym. Jeśli lekarz przeprowadzający badanie stwierdzi, że pod względem zdrowotnym kierowca jest zdolny do kierowania pojazdem, organ Korpusu Policji, nie wszczynając innych działań, wydaje postanowienie o obowiązku skorzystania z porady specjalistycznej psychologa. Jeśli psychiatra nie stwierdzi uzależnienia od alkoholu, innej substancji uzależniającej lub produktu leczniczego albo nie zaleca zbadania stanu zdrowia, organ Korpusu Policji, nie wszczynając innych działań, wydaje postanowienie o obowiązku skorzystania z porady specjalistycznej psychologa.

Na gruncie słowackiego prawa konieczne jest uściślenie sformułowań „prawo jazdy“ i „uprawnienia do kierowania pojazdami” (*vodičské oprávnenie*). Zgodnie z § 94 ust. 1 zdanie pierwsze ustawy o ruchu drogowym prawo jazdy jest dokumentem urzędowym, na podstawie którego kierowca wykazuje swoje uprawnienie do kierowania pojazdami silnikowymi w zakresie wskazanym w dokumencie. Zgodnie z § 73 ust. 1 ustawy o ruchu drogowym uprawnienie do kierowania pojazdami to uprawnienie osoby do kierowania pojazdem silnikowym określonej kategorii. Warunki, w których można zatrzymać prawo jazdy, ustawodawca uregulował w § 70 i 71 ustawy o ruchu drogowym. Ograniczenie lub pozbawienie uprawnienia do kierowania pojazdami uregulowano w § 92 ustawy o ruchu drogowym.

W 2015 r. przeciętne wynagrodzenie miesięczne osoby bezdzietnej na Słowacji wynosiło 883 euro brutto (679,61 euro netto).

25. Słowenia

W Republice Słowenii problematykę związaną z prowadzeniem pojazdu w stanie po spożyciu alkoholu reguluje ustawa o zasadach ruchu drogowego (*Zakon o pravilih cestnega prometa – ZPrCP*)¹³¹. Obowiązujące przepisy operują pojęciami „pojazd” (*vozilo*) i „pojazd wyposażony w silnik” (*motorno vozilo*), czyli pojazd mechaniczny. Prowadzenie pojazdu po spożyciu alkoholu stanowi wykroczenie (*prekršek*). Ustawa o wykroczeniach (*Zakon o prekrških – ZP-1-UPB4*)¹³² w art. 6 określa, że wykroczeniem jest czyn, zabroniony przez ustawę, rozporządzenie rządu, postanowienie/decyzję samorządu lub administracji lokalnej, który jako taki uznany jest za wykroczenie i za który przewidziane są sankcje.

Ustawa o zasadach ruchu drogowego określa dopuszczalną zawartość alkoholu we krwi lub w wydychanym powietrzu. Maksymalna dopuszczalna zawartość alkoholu to 0,50‰ lub 0,24 mg alkoholu na liter wydychanego powietrza, pod warunkiem że kierowca nie wykazuje oznak zaburzeń w zachowaniu, których skutkiem może być niebezpieczne zachowanie w ruchu drogowym (art. 105 ust. 2).

¹³¹ Dziennik Ustaw RS nr 109/2010. Tekst dostępny na <https://www.uradni-list.si/1/content?id=101702> (dostęp dnia 5 lutego 2017 r.).

¹³² Dziennik Ustaw RS nr 3/2007. Tekst dostępny na <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=20073&stevilka=99> (dostęp: 5.02.2017 r.).

Ustawa określa również kategorie osób, co do których dopuszczalna zawartość alkoholu we krwi lub w wydychanym powietrzu wynosi 0 (zero), tj.:

- 1) kierowca pojazdu mechanicznego lub grupy pojazdów kategorii C1, C, D1, D, BE, C1E, CE, D1E, DE;
- 2) kierowca pojazdu, którym wykonuje się publiczny przewóz osób lub towaru bądź przewóz osób na potrzeby własne;
- 3) kierowca pojazdu, którym wykonuje się transport towaru niebezpiecznego;
- 4) kierowca zawodowy pojazdu mechanicznego podczas wykonywania tego zawodu;
- 5) instruktor nauki jazdy podczas nauczania kandydata na kierowcę pojazdu mechanicznego;
- 6) kandydat na kierowcę podczas nauki jazdy;
- 7) osoba nadzorująca (pojęcie to wprowadza ustawa o kierowcach, *Zakon o voznikih* – ZVoz¹³³; ustawa ta w art. 51 stanowi, że osobą nadzorującą – *spremljevalec* – jest osoba wpisana do rejestru, pod której opieką młody kierowca w wieku przynajmniej 16 lat, po ukończeniu szkoły jazdy, ale niemający jeszcze prawa jazdy, może prowadzić pojazd mechaniczny);
- 8) kierowca początkujący (pojęcie to definiuje ustawa o kierowcach, status kierowcy początkującego – *voznik začetnik* – ma każdy kierowca w wieku poniżej 21 lat lub każdy kierowca w ciągu 2 lat po uzyskaniu uprawnień kategorii A2, A i B);
- 9) kierowca pojazdu mechanicznego z zakazem prowadzenia pojazdu lub kierowca, którego prawo jazdy zostało zatrzymane;
- 10) kierowca wykonujący przewóz dzieci (art. 105 ust. 1).

Przewidziane kary za wykroczenia związane z przekroczeniem maksymalnej dozwolonej zawartości alkoholu podczas kierowania pojazdem są następujące.

- Kandydatowi na kierowcę podczas nauki jazdy pojazdu mechanicznego lub kierowcy pojazdu mechanicznego niemającemu prawa jazdy lub niemającemu uprawnień do kategorii pojazdu, jaki prowadzi, grozi grzywna w wysokości:
 - 1) 300 euro, jeżeli ilość alkoholu nie przekracza 0,50‰ lub 0,24 mg alkoholu na litr wydychanego powietrza;
 - 2) 600 euro, jeżeli ilość alkoholu wynosi od 0,50 do 0,80‰ lub od 0,24 do 0,38 mg alkoholu na litr wydychanego powietrza;
 - 3) 900 euro, jeżeli ilość alkoholu wynosi od 0,80 do 1,10‰ lub od 0,38 do 0,52 mg alkoholu na litr wydychanego powietrza;
 - 4) 1200 euro, jeżeli ilość alkoholu wynosi więcej niż 1,10‰ lub więcej niż 0,52 mg alkoholu na litr wydychanego powietrza.
- Kierowcy pojazdu mechanicznego lub grupy pojazdów kategorii C1, C, D1, D, BE, C1E, CE, D1E, DE; kierowcy pojazdu, którym wykonuje się publiczny przewóz osób lub towaru bądź przewóz osób na potrzeby własne; kierowcy pojazdu, którym wykonuje się transport towaru niebezpiecznego; kierowcy zawodowemu pojazdu mechanicznego podczas

¹³³ Por. <https://www.uradni-list.si/1/content?id=101703> (dostęp: 5.02.2017 r.).

wykonywania tego zawodu; kierowcy początkującemu; kierowcy pojazdu mechanicznego z zakazem prowadzenia pojazdu lub kierowcy, którego prawo jazdy zostało zatrzymane oraz kierowcy wykonującemu przewóz grupy dzieci grozi grzywna:

- 1) 300 euro, jeżeli ilość alkoholu nie przekracza do 0,50‰ lub do 0,24 mg alkoholu na litr wydychanego powietrza; ponadto ww. kategoriom kierowców, instruktorowi nauki jazdy lub osobie nadzorującej grozi kara 4 punktów karnych;
 - 2) 600 euro, jeżeli ilość alkoholu wynosi od 0,50 do włącznie 0,80‰ lub od 0,24 do włącznie 0,38 mg alkoholu na litr wydychanego powietrza; ponadto ww. kategoriom kierowców, instruktorowi nauki jazdy i osobie nadzorującej grozi kara 8 punktów karnych;
 - 3) 900 euro, jeżeli ilość alkoholu wynosi od 0,80 do włącznie 1,10‰ lub od 0,38 do włącznie 0,52 mg alkoholu na litr wydychanego powietrza; ponadto ww. kategoriom kierowców, instruktorowi nauki jazdy i osobie nadzorującej grozi kara 16 punktów karnych;
 - 4) przynajmniej 1200 euro, jeżeli ilość alkoholu wynosi więcej niż 1,10‰ lub więcej niż 0,52 mg alkoholu na litr wydychanego powietrza; ponadto ww. kategoriom kierowców, instruktorowi nauki jazdy i osobie nadzorującej grozi kara 18 punktów karnych.
- Innym kierowcom (w tym kierowcom zarówno pojazdów mechanicznych, jak i niemechanicznych) grozi grzywna w wysokości:
- 1) 300 euro, jeżeli ilość alkoholu nie przekracza 0,50‰ lub 0,24 mg alkoholu na litr wydychanego powietrza i jeżeli kierowca wykazuje oznaki zaburzeń w zachowaniu, których skutkiem może być niebezpieczne zachowanie w ruchu drogowym, a kierowcy pojazdu mechanicznego ponadto grozi kara 4 punktów karnych;
 - 2) 600 euro, jeżeli ilość alkoholu wynosi od 0,50 do 0,80‰ lub od 0,24 do 0,38 mg alkoholu na litr wydychanego powietrza, a kierowcy pojazdu mechanicznego ponadto grozi kara 8 punktów karnych;
 - 3) 900 euro, jeżeli ilość alkoholu wynosi od 0,80 do 1,10‰ lub od 0,38 do 0,52 mg alkoholu na litr wydychanego powietrza, a kierowcy pojazdu mechanicznego ponadto grozi kara 16 punktów karnych;
 - 4) przynajmniej 1200 euro, jeżeli ilość alkoholu wynosi więcej niż 1,10‰ lub więcej niż 0,52 mg alkoholu na litr wydychanego powietrza, a kierowcy pojazdu mechanicznego ponadto grozi kara 18 punktów karnych.

Artykuł 107 ustawy o zasadach ruchu drogowego określa, że bezpośredniemu sprawcy wypadku drogowego, który przekracza maksymalną możliwą zawartość alkoholu, policja uniemożliwia dalszą jazdę, a w przypadku kierowcy pojazdu mechanicznego – ponadto tymczasowo zabiera prawo jazdy.

Policja zatrzymuje prawo jazdy tymczasowo, tzn. na okres 24 godzin bądź do momentu zakończenia istnienia przyczyn, które spowodowały zatrzymanie prawa jazdy. Dokument może zostać zabrany na stałe tylko decyzją sądu. Istnieje możliwość odzyskania uprawnień w wyniku ponownego zdania egzaminu

na prawo jazdy oraz przedstawienia zaświadczenia lekarskiego dotyczącego zdolności psychofizycznych.

Na podstawie ustawy o zasadach ruchu drogowego istnieje w Słowenii możliwość przepadku pojazdu. Szczegółowy tryb w tym zakresie określony został w art. 23 tej ustawy.

W Republice Słowenii funkcjonuje system punktów karnych dla kierowców naruszających przepisy ruchu drogowego. Po zebraniu 18 punktów karnych w ciągu 2 lat kierowcy zabrane zostaje prawo jazdy z możliwością otrzymania nowego dokumentu w wyniku ponownego zdania egzaminu oraz uzyskania zaświadczenia lekarskiego dotyczącego zdolności psychofizycznych.

Podczas ponownego ubiegania się o prawo jazdy (po pozbawieniu uprawnień przez sąd) w wyniku prowadzenia pojazdu w stanie po spożyciu alkoholu wymagane są: kontrolne badanie lekarskie i pozytywne zaświadczenie lekarskie; uczestnictwo w programie rehabilitacyjnym oraz zdanie egzaminu na prawo jazdy (tzn. części teoretycznej i praktycznej – przynajmniej 20 godzin szkoły jazdy oraz godzina egzaminacyjna w obecności komisji).

Pozbawienie prawa jazdy możliwe jest tylko w wyniku decyzji sądu. Nałogowi alkoholicy mogą ubiegać się o prawo jazdy jedynie na podstawie zaświadczenia lekarskiego potwierdzającego wyleczenie.

Średnie miesięczne wynagrodzenie w grudniu 2015 r. w Republice Słowenii wyniosło brutto 1.594,93 euro (netto 1.035,58 euro).

26. Szwecja

Odpowiedzialność za prowadzenie pojazdu w stanie po użyciu alkoholu reguluje w Szwecji ustawa (1951:649) w sprawie kar za niektóre wykroczenia drogowe (*Lag (1951:649) om straff för vissa trafikbrott*¹³⁴). Obowiązujące przepisy nie dokonują podziału na pojazdy mechaniczne i niemechaniczne, lecz znają jedynie pojęcie pojazdu silnikowego. Definicję pojazdu silnikowego zawiera ustawa o definicjach drogowych z 14.06.2001 r. ze zmianą od dnia 1.01.2016 r. (*Lag (2001:559) om vagtrafikdefinitioner* 2§/Trader i kraft:2016–01–01), określając je jako pojazdy zaopatrzone w poruszający je silnik; pojazdy silnikowe dzieli się na samochodowe, traktory, urządzenia z napędem silnikowym, pojazdy terenowe.

Zgodnie z ustawą w sprawie kar za niektóre wykroczenia drogowe (*Lag (1951:649) om straff för vissa trafikbrott*) prowadzenie pojazdu po użyciu alkoholu stanowi czyn zabroniony, jest wykroczeniem w prawie szwedzkim nazywanym „*rattfylleri*” (prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości). Stosownie do § 4 tej ustawy prowadzenie pojazdu silnikowego lub szynowego z minimum 0,2‰ alkoholu we krwi lub 0,10 mg alkoholu w wydychanym powietrzu jest wykroczeniem. Wyróżnia się dwa rodzaje przestępstw: *rattfylleri* oraz *grovt rattfylleri*, czyli prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości oraz prowadzenie pojazdu w stanie ciężkiej nietrzeźwości. Prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości (*rattfylleri*) ma miejsce wówczas, gdy podczas prowadzenia pojazdu silnikowego lub szynowego lub bezpośrednio po prowadzeniu we krwi kierowcy wykryto 0,2‰ alkoholu lub

¹³⁴ Tekst dostępny na <https://lagen.nu/1951:649> (dostęp: 5.02.2017 r.).

0,10 mg w wydychanym powietrzu i jest ono zagrożone karą aresztu do 6 miesięcy lub grzywny. Prowadzenie pojazdu w stanie ciężkiej nietrzeźwości (*grovt rattfylleri*) ma miejsce wtedy, gdy podczas prowadzenia pojazdu silnikowego lub szynowego lub bezpośrednio po prowadzeniu we krwi kierowcy wykryto 1,0‰ alkoholu lub 0,50 mg w wydychanym powietrzu – i jest zagrożone karą pozbawienia wolności do 2 lat.

Za prowadzenie pojazdu po użyciu alkoholu prawo jazdy może być odebrane czasowo. Kwestie te reguluje ustawa o prawie jazdy (*Korkortslag* (1998:488))¹³⁵. Okres pozbawienia prawa jazdy wynosi maksymalnie 3 lata. Jednakże najczęściej jest to okres 12 miesięcy za prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości (*rattfylleri*) oraz okres 24 miesięcy za prowadzenie pojazdu w stanie ciężkiej nietrzeźwości (*grovt rattfylleri*). Osoba, która otrzymała zakaz prowadzenia pojazdu, może odwołać się od tej decyzji z jednoczesnym złożeniem wniosku o ponowne otrzymanie prawa jazdy z tzw. warunkiem *alkolas* (alkomatem z blokadą zapłonu). Jeśli prawo jazdy zostało odebrane z powodu choroby lub innego uszczerbku na zdrowiu, który powoduje brak możliwości prowadzenia pojazdu, wówczas nie określa się czasu zatrzymania prawa jazdy.

W Szwecji nie jest przewidziana możliwość orzeczenia przepadku pojazdu prowadzonego przez kierowcę pod wpływem alkoholu. Policja lub straż graniczna ma prawo czasowo zatrzymać kluczyki do pojazdu, pojazd lub inną rzecz w celu uniemożliwienia osobie w stanie nietrzeźwym prowadzenia pojazdu.

W Szwecji nie przewidziano systemu punktów karnych dla kierowców. Krajowa Dyrekcja Transportu (*Transportstyrelsen*), która jest wystawcą prawa jazdy, może wymagać dodatkowych zaświadczeń od lekarza lub odbycia testów psychologicznych w przypadku podejrzenia np. uzależnienia od alkoholu.

W Szwecji średnie wynagradzanie liczone jest w zależności od zawodu, jednak SCB (*Statistiska centralbyrån*) podaje, że dla mężczyzn wynosi 32 900 koron brutto, zaś dla kobiet 28 400 koron brutto¹³⁶.

27. Węgry

Odpowiedzialność za prowadzenie pojazdu w stanie po użyciu alkoholu regulują na Węgrzech przepisy Kodeksu karnego (ustawa 2012/C) oraz Kodeksu wykroczeń (2012/II). Węgierski Kodeks karny posługuje się pojęciami pojazdu mechanicznego oraz niemechanicznego, ale ich nie definiuje.

Kodeks karny zna następujące typy przestępstw związanych z prowadzeniem pojazdu pod wpływem alkoholu. W art. 236 § 1 węgierskiego k.k. zabronione jest zachowanie polegające na prowadzeniu pod wpływem alkoholu pojazdu kolejowego lub powietrznego, silnikowego statku wodnego lub pojazdu mechanicznego na drodze publicznej lub na dostępnej drodze prywatnej (niezamkniętej dla ruchu publicznego). Stanowi ono występpek, podlegający karze pozbawienia wolności do 2 lat. Spowodowanie określonego w § 2 skutku powoduje przekwalifikowanie czynu w zbrodnię, za którą przewidziana została surowsza kara. Jeżeli skutkiem

¹³⁵ Tekst dostępny na <https://lagen.nu/1998:488> (dostęp: 5.02.2017 r.).

¹³⁶ Jedno euro równa się w przybliżeniu 10 koronom.

czynu jest ciężki uszczerbek na zdrowiu, czyn podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. Gdy skutkiem jest spowodowanie trwałego kalectwa fizycznego lub poważnego rozstroju zdrowia albo masowa katastrofa, kara pozbawienia wolności wynosi od roku do 5 lat. Za spowodowanie skutku w postaci śmierci człowieka grozi kara pozbawienia wolności w wysokości od 2 do 8 lat. Jeżeli następstwem czynu jest śmierć co najmniej dwóch osób albo masowa katastrofa z ofiarami śmiertelnymi, zagrożenie karą wynosi od 5 do 10 lat pozbawienia wolności. Kierowca, który pod wpływem alkoholu prowadzi niemechaniczny statek wodny lub niemechaniczny pojazd lądowy na drodze publicznej lub na drodze prywatnej dostępnej dla ruchu publicznego, powodując opisane wyżej skutki, także podlega karom przewidzianym odpowiednio w art. 236 § 2 węgierskiego k.k.

W art. 237 węgierskiego k.k. stypizowane zostało przestępstwo prowadzenia pojazdu pod wpływem narkotyków. Ten, kto kieruje pojazdem kolejowym lub powietrznym, silnikowym statkiem wodnym lub pojazdem mechanicznym na drodze publicznej lub na dostępnej drodze prywatnej (niezamkniętej dla ruchu publicznego) pod wpływem jakiejkolwiek substancji innej niż alkohol, mogącej zmniejszyć zdolności do kierowania pojazdem, popełnia występki podlegające karze pozbawienia wolności nieprzekraczającej 2 lat. W przepisie tym zostały przewidziane analogiczne typy kwalifikowane jak w przypadku prowadzenia pojazdu pod wpływem alkoholu. Kolejny przepis – art. 238 węgierskiego k.k. – wprowadza typ polegający na dopuszczeniu do prowadzenia pojazdów, o których mowa w art. 236 i 237 węgierskiego k.k., osoby pozostającej pod wpływem alkoholu lub narkotyków. Podlega on karze pozbawienia wolności do roku. Także w tym przypadku ustawodawca przewidział typy kwalifikowane zagrożone surowszymi karami w przypadku spowodowania określonych skutków – w postaci śmierci, ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, masowej katastrofy.

W myśl art. 240 § 1 węgierskiego k.k. przepisy o ruchu drogowym mają zastosowanie także wówczas, gdy sprawca prowadził pojazd mechaniczny na drodze innej niż publiczna i spowodował ciężki uszczerbek na zdrowiu lub śmierć człowieka. Nie stosuje się tych przepisów do pieszych oraz pasażerów pojazdów (art. 240 § 2 węgierskiego k.k.). Istotny z punktu widzenia tematyki niniejszego raportu jest art. 240 § 3 węgierskiego k.k., który określa karnoprawnie relewantny poziom alkoholu w organizmie. Z treści tego przepisu wynika, że w stanie nietrzeźwości znajduje się osoba, w której organizmie zawartość alkoholu spowodowana spożyciem napoju alkoholowego prowadzi do stężenia alkoholu we krwi przekraczającego poziom 0,5 g/l lub 0,25 mg/l stężenia w wydychanym powietrzu. Jeśli zatem zawartość alkoholu we krwi kierowcy przekracza ten poziom, odbiera mu się prawo jazdy na miejscu zdarzenia oraz wszczyna postępowanie karne. Gdy stężenie alkoholu we krwi jest mniejsze niż 0,5 g/l, ale wyższe niż 0,0 g/l, wszczyna się postępowanie o wykroczenie.

Węgierski Kodeks karny zna zakaz prowadzeniu pojazdu – został on ujęty w art. 55. Uprawnienie to może zostać zawieszone w stosunku do sprawcy, który popełnił przestępstwo polegające na naruszenie przepisów ruchu drogowego lub używa pojazdu mechanicznego do działalności przestępczej. Zakaz prowadzenia pojazdów może zostać orzeczony za czyny polegające na prowadzeniu pojazdu pod wpływem alkoholu lub narkotyków. W wyjątkowych przypadkach można od tego

odstąpić. Zakaz prowadzenia pojazdów może dotyczyć pojazdów w ogóle lub pojazdów określonego rodzaju (kolejowych, powietrznych, wodnych, transportu drogowego). Zakaz orzeka się na określony czas – od miesiąca do 10 lat (wymierza się go w miesiącach i latach) lub dożywotnio (art. 56 węgierskiego k.k.). Dożywotnio może on zostać orzeczony w przypadku osób popełniających przestępstwo, będących niezdadnymi do prowadzenia pojazdu ze względu na swój wiek, chorobę lub „ograniczenia wynikające z osobowości”. Zakaz orzeczony dożywotnio może zostać zniesiony po upływie 10 lat, jeżeli sprawca jest już zdalny do prowadzenia pojazdów. Do okresu zawieszenia uprawnień wlicza się czas zatrzymania dokumentu uprawniającego do prowadzenia pojazdu. Okres obowiązywania zakazu rozpoczyna się od uprawomocnienia się orzeczenia; w przypadku kary pozbawienia wolności termin biegnie od jej zakończenia.

Chociaż węgierski Kodeks karny zna karę konfiskaty, nie przewiduje możliwości przypadku samochodu w przypadku prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości.

Na Węgrzech funkcjonuje system punktów karnych¹³⁷. Wpisywane są one do rejestru. Ustawa 2000/CXXVIII w art. 4 zawiera taryfikator punktów. Za nieumyślne przestępstwo kierowca może otrzymać 9 punktów, a za umyślne – 11 punktów, za popełnienie wykroczenia 1–8 punktów, inne naruszenia: 1–9 punktów. Liczba punktów w przypadku najcięższych naruszeń prawa może zostać zwiększona o 5 lub nawet o połowę (ale nie może przekroczyć liczby maksymalnej). Za czyn wykroczenia, polegającego na prowadzeniu pojazdu w stanie po użyciu alkoholu, kierowca jest karany 11 punktami karnymi. Punkty są ważne przez okres 3 lat. Po przekroczeniu górnego limitu punktów (18 punktów) kierowca zostanie pozbawiony prawa jazdy. Według ustawy 2000/CXXVIII, regulującej system punktów karnych, nie można karać dodatkowo punktami karnymi czynu, za który kierowca zostaje pozbawiony prawa jazdy (czyli za przestępstwo polegające na prowadzeniu pojazdu po spożyciu alkoholu lub narkotyków).

Konsekwencją pozbawienia prawa jazdy w związku z popełnieniem przestępstwa, a także pozbawienia prawa jazdy na okres co najmniej 6 miesięcy w związku z popełnieniem wykroczenia, jest w każdym przypadku udział w obowiązkowym szkoleniu dotyczącym znajomości przepisów drogowych. Może również zaistnieć konieczność ponownego zdawania egzaminu z wiedzy o przepisach drogowych oraz prowadzenia samochodu, a także odbycia obowiązkowej wizyty u psychologa. Wobec kierowcy, któremu zawieszono prawo jazdy na okres krótszy niż 6 miesięcy, również można orzec obowiązek udziału w kursie dokształcającym. Składka obowiązkowego ubezpieczenia istotnie wzrasta po prowadzeniu po użyciu alkoholu.

Wobec sprawcy można orzec również karę pieniężną. Jest ona zrelatywizowana do jego dziennych dochodów (stawka dzienna) – minimum 1000, maksimum 500 000 forintów. Karę pieniężną można orzec w wymiarze od 30 do 540 stawek dziennych.

Średnie wynagrodzenie brutto na Węgrzech w 2015 r. wynosiło 247 800 forintów (162 300 forintów netto).

¹³⁷ Ustawa 2000/CXXVIII, tekst dostępny na stronie http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0000128.TV (dostęp: 23.10.2016 r.).

28. Włochy

We Włoszech odpowiedzialność za prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu unormowana jest w Kodeksie drogowym¹³⁸ oraz Kodeksie karnym¹³⁹.

Ustawą nr 41 z 23.03.2016 r. zostały dodane do włoskiego Kodeksu karnego typy przestępstw związanych z prowadzeniem pojazdu pod wpływem alkoholu. Artykuł 589 bis włoskiego k.k. typizuje tzw. zabójstwo drogowe. Jedną z jego odmian jest popełnienie czynu polegającego na prowadzeniu pojazdu pod wpływem alkoholu (powyżej 1,5 g/l), środków odurzających lub substancji psychotropowych, jeżeli sprawca spowodował w sposób zawiniony śmierć innej osoby; podlega wówczas karze pozbawienia wolności od 8 do 12 lat. Tej samej karze podlega sprawca, który prowadząc pojazd mechaniczny w warunkach art. 186 bis Kodeksu drogowego pod wpływem alkoholu o zawartości powyżej 0,8 g/l, powoduje w sposób zawiniony śmierć innej osoby. W pozostałych przypadkach kierujący pojazdem w stanie nietrzeźwym, który powoduje śmierć człowieka, podlega karze pozbawienia wolności od 5 do 10 lat. Kary te ulegają zaostrzeniu, jeżeli prowadzący pojazd nie ma uprawnień do jego prowadzenia lub jego prawo jazdy zostało zatrzymane lub odebrane, a także gdy pojazd mechaniczny sprawcy zdarzenia nie jest ubezpieczony. Kara może zostać złagodzona maksymalnie o połowę, gdy zdarzenie nie jest wyłącznie efektem zachowania sprawy. Może ulec trzykrotnemu zaostrzeniu, gdy sprawca powoduje śmierć większej liczby osób lub śmierć jednej osoby i obrażenia ciała jednej lub większej liczby osób, nie może jednak przekroczyć 18 lat.

Jeżeli sprawca czynu z art. 598 ter włoskiego k.k. zbiegnie z miejsca zdarzenia, kara ulega zaostrzeniu od 1/3 do 2/3, nie może być niższa niż 5 lat.

Jeżeli sprawca, prowadząc pojazd pod wpływem alkoholu o zawartości we krwi przekraczającej 1,5 g/l, pod wpływem substancji psychotropowych lub środków odurzających, spowoduje w sposób zawiniony obrażenia ciała – podlega karze pozbawienia wolności od 3 do 5 lat. Jeżeli spowodowane obrażenia są bardzo ciężkie – kara wynosi od 4 do 7 lat (art. 590 bis włoskiego k.k.). Tej samej karze podlega osoba, która prowadząc pojazd mechaniczny pod wpływem alkoholu (0,8 g/l), powoduje w sposób zawiniony ciężkie i bardzo ciężkie obrażenia ciała. W pozostałych przypadkach, gdy kierowca prowadzący pojazd pod wpływem alkoholu (powyżej 0,8 g/l) powoduje w sposób zawiniony obrażenia ciała, podlega karze pozbawienia wolności od 1 roku i 6 miesięcy do 3 lat (obrażenia ciężkie) lub od 2 do 4 lat (obrażenia bardzo ciężkie). W przypadku tego przestępstwa przewidziane zostały obostrzenia analogiczne do art. 589 bis włoskiego k.k. Artykuł 590 ter włoskiego k.k. stanowi analogiczny typ kwalifikowany, w którym dodatkowym znamięm jest ucieczka z miejsca wypadku.

W przypadku skazania za któreś z tych przestępstw, obligatoryjnie następuje zatrzymanie prawa jazdy. W przypadku zabójstwa drogowego sprawca nie może uzyskać go ponownie przed upływem 15 lat, 5 lat w przypadku spowodowania obrażeń ciała. Jeżeli sprawca zbiegł z miejsca wypadku, nie może się ubiegać

¹³⁸ Dekret z mocą ustawy N 285 del 30/04/1992 Nuovo codice della strada, G.U. n 114 del 18/05/1992 con succ. mod., tekst dostępny na stronie http://www.mit.gov.it/mit/site.php?p=normativa&o=vd&iid=1&iid_cat=&iid_dett=0 (dostęp: 3.11.2016 r.).

¹³⁹ Tekst dostępny na stronie <http://www.diritto.it/codici/2> (dostęp: 3.11.2016 r.).

o wydanie prawa jazdy przed upływem 30 lat. Terminy przedawnienia ulegają wydłużeniu (podwójny okres).

Definicję pojazdu zawiera art. 46 włoskiego Kodeksu drogowego. Pojazdem są wszelkiego rodzaju maszyny poruszające się po ulicach, poruszane przez człowieka. Nie mieszczą się w pojęciu pojazdu urządzenia dla dzieci, nieprzekraczające wskazanych w przepisach parametrów technicznych, oraz silnikowe pojazdy osób niepełnosprawnych, umożliwiające im przemieszczanie się. Szczegółową klasyfikację pojazdów zawiera art. 47 włoskiego Kodeksu drogowego. Pojazdami poruszanymi siłą mięśni są pojazdy przeznaczone do pchania lub ciągnięcia przez człowieka oraz napędzane siłą mięśni kierowcy. Przepisy włoskiego Kodeksu drogowego wyjaśniają pojęcia motoroweru, maszyn rolniczych i inne (art. 47–60), ale nie zawierają definicji pojazdu silnikowego (mechanicznego).

Prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu stanowi przestępstwo z art. 589 bis włoskiego k.k. oraz wykroczenie z art. 186 i 186 bis włoskiego Kodeksu drogowego.

Artykuł 186 włoskiego Kodeksu drogowego stanowi, że zabronione jest prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu. W zależności od ciężaru popełnionego czynu stanowi on wykroczenie lub przestępstwo. Dopuszczalna zawartość alkoholu we krwi wynosi we Włoszech 0,5 g/l. Jeżeli mieści się ona w przedziale 0,5 g/l do 0,8 g/l, czyn ten zagrożony jest karą administracyjną od 527 do 2108 euro, zawieszeniem prawa jazdy na okres od 3 do 6 miesięcy oraz odebraniem 10 punktów karnych; w przypadku kierowcy posiadającego prawo jazdy krócej niż 3 lata – 20 punktów. Jeżeli kierujący pojazdem ma we krwi od 0,8 g/l do 1,5 g/l, grozi mu kara grzywny od 800 do 3200 euro, aresztu do 6 miesięcy, zawieszenia prawa jazdy od 6 miesięcy do roku. Natomiast gdy zawartość alkoholu we krwi przekracza 1,5 g/l – czyn podlega karze grzywny od 1500 do 6000 euro, aresztu od 6 miesięcy do roku, zawieszenia prawa jazdy na okres od roku do 2 lat. Możliwe jest wówczas zatrzymanie prewencyjne pojazdu (jeżeli nie ma osoby, która mogłaby go bezpiecznie odprowadzić) oraz przepadek pojazdu, jeżeli stanowi własność skazanego.

Prawo jazdy zostaje zawsze zatrzymane, gdy sprawcą był kierowca autobusu lub pojazdu przeznaczonego do przewożenia towarów (o całkowitej masie wraz z ładunkiem powyżej 3,5 t) oraz wówczas, gdy sprawca kilkakrotnie naruszył przepisy w okresie 2 lat. Odebranie prawa jazdy następuje, gdy poziom alkoholu we krwi przekracza 1,5 g/l lub sprawca jest pod wpływem substancji odurzających albo spowodował wypadek.

Artykuł 186 ust. 2 bis włoskiego Kodeksu drogowego stanowi, że w przypadku spowodowania w stanie upojenia alkoholowego wypadku drogowego, kary opisane wyżej ulegają podwojeniu. Ma wówczas zastosowanie zatrzymanie do 180 dni, chyba że pojazd należy do osoby niezwiązanej z popełnieniem przestępstwa.

Zgodnie z art. 186 ust. 2 (6) włoskiego Kodeksu drogowego przewidziane w tym przepisie grzywny ulegają podwyższeniu od 1/3 do 1/2, jeśli czyn został popełniony między 22.00 w nocy a 7.00 rano. Część tej grzywny (20%) zasila fundusz związany z wypadkami nocnymi.

Sprawy te rozpoznawane są przez sądy.

Policja może wykonywać nieinwazyjne badania na obecność alkoholu.

Artykuł 186 bis włoskiego Kodeksu drogowego normuje odpowiedzialność za prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu przez kierowców poniżej 21. roku życia,

początkujących kierowców i osób zawodowo zajmujących się działalnością związaną z transportem osób lub rzeczy. Kierowcy poniżej 21. roku życia oraz kierowcy, którzy posiadają prawo jazdy kategorii B nie dłużej niż 3 lata, a także zawodowi kierowcy świadczący usługi w transporcie oraz kierowcy pojazdów o całkowitej masie z pełnym obciążeniem przekraczającej 3,5 t, autobusów i innych pojazdów silnikowych wykorzystywanych do przewozu ludzi, w których liczba miejsc siedzących, z wyjątkiem miejsca kierowcy, wynosi ponad 8 oraz autobusów przegubowych, prowadzący pojazd pod wpływem alkoholu – podlegają karze administracyjnej w wysokości od 163 do 658 euro, jeżeli zawartość alkoholu we krwi przekraczała 0 g/l, ale mniej niż 0,5 g/l, jeżeli kierowca będąc w tym stanie, powoduje wypadek. Jeżeli czyn popełnia kierowca poniżej 21. roku życia lub niedoświadczony, przewidziana kara ulega podwyższeniu o 1/3. W pozostałych przypadkach kara wzrasta od 1/3 do 1/2.

Gdy stężenie alkoholu we krwi przekracza 1,5 g/l, kierowcę obligatoryjnie pozbawia się prawa prowadzenia pojazdu.

Poziom alkoholu w organizmie ustala się za pomocą specjalnego urządzenia. Aparat ten wskazuje zawartość alkoholu w wydychanym powietrzu. Badanie wykonywane jest dwukrotnie w odstępie 5 minut. Odmowa poddania się badaniu mającemu na celu ustalenie obecności alkoholu w organizmie podlega takiej karze, jak za prowadzenie pojazdu, gdy poziom alkoholu przekracza 1,5 g/l. Wiąże się również z utratą 10 punktów karnych.

We Włoszech istnieje system punktów karnych. Zasady ich przyznawania i odejmowania określone są w art. 126 bis włoskiego Kodeksu drogowego. W momencie uzyskania uprawnienia do prowadzenia pojazdów kierowca otrzymuje 20 punktów. Za poszczególne naruszenia przepisów punkty są odejmowane zgodnie z tabelą. Maksymalnie można odjąć 15 punktów. Przepisów dotyczących ujmowania punktów nie stosuje się w przypadkach, w których można się spodziewać zawieszenia lub cofnięcia uprawnień do prowadzenia pojazdu.

Jeżeli kierowca nie stracił jeszcze wszystkich punktów, może odzyskać 6 z nich przez uczestnictwo w szkoleniach organizowanych przez szkoły jazdy lub przez podmioty publiczne lub prywatne należące upoważnione przez Departament Transportu Lądowego. Posiadaczom certyfikatu kompetencji zawodowych wraz z prawem jazdy kategorii B, C, C+E, D, D+E obecność na specjalnym szkoleniu pozwala odzyskać 9 punktów, co potwierdza egzamin. Jeżeli kierowca nie utracił wszystkich punktów – możliwe jest, jeśli przez 2 lata nie popełni żadnego naruszenia przepisów drogowych, przywrócenie limitu wyjściowego. Jeżeli kierowca posiada co najmniej 20 punktów i przez okres 2 lat nie popełnił żadnego naruszenia, może uzyskać dodatkowo 2 punkty, maksymalnie 20.

W przypadku całkowitej utraty punktów kierowca musi zdać egzamin praktyczny. Dotyczy to również kierowcy, który po powiadomieniu o pierwszym naruszeniu, obejmującym utratę co najmniej 5 punktów, popełnia dwa kolejne naruszenia w ciągu 12 miesięcy od daty pierwszego naruszenia. Za każde z nich odejmuje się po 5 punktów. Odpowiedni miejscowo urząd transportu lądowego żąda wówczas wglądu do prawa jazdy. Jeżeli kierowca nie udostępni go w ciągu 30 dni od doręczenia decyzji, prawo jazdy zostaje zawieszane na czas nieokreślony.

Tabela, stanowiąca integralną część art. 126 bis włoskiego Kodeksu drogowego, przewiduje utratę 10 punktów za popełnienie czynu z art. 186 włoskiego Kodeksu drogowego i 5 punktów za czyn z art. 186 bis tego kodeksu.

Włoski Kodeks drogowy w art. 128–130 reguluje kwestie związane m.in. z utratą lub zawieszeniem prawa jazdy. Może to uczynić urząd generalnej dyrekcji M.C.T.C. lub prefekt. Kierowca może być poddany badaniom lekarskim lub testowi umiejętności praktycznych, jeżeli istnieją wątpliwości co do jego stanu fizycznego lub psychicznego. Weryfikacji prawa jazdy dokonuje się zawsze, gdy sprawca spowodował wypadek, w którym inna osoba odniosła poważne obrażenia lub popełnił naruszenie mogące skutkować zawieszeniem prawa jazdy. Podlega jej również kierowca poniżej 18. roku życia, który naruszył przepisy drogowe. W art. 129 włoskiego Kodeksu drogowego została przewidziana możliwość zawieszenia prawa jazdy. Prawo jazdy zawiesza się na czas nieokreślony, jeżeli podczas kontroli zdrowia, zgodnie z art. 128 tego kodeksu, stwierdzono czasową utratę zdolności fizycznych i psychicznych potrzebnych do prowadzenia pojazdu. Zawieszenie kończy się, gdy komisja lekarska stwierdza odzyskanie określonych zdolności.

We Włoszech nie operuje się pojęciem średniego miesięcznego wynagrodzenia.

ZAKOŃCZENIE:

1. W badanych państwach odpowiedzialność za prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu najczęściej regulowana jest w ustawie dotyczącej bezpieczeństwa w ruchu drogowym, a zatem w kodeksie drogowym lub jego odpowiedniku. Jest tak w następujących państwach: Polska, Anglia i Walia, Belgia, Bułgaria, Chorwacja, Cypr, Czechy, Dania, Estonia, Francja, Grecja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Litwa, Luksemburg, Łotwa, Malta, Niemcy, Portugalia, Rumunia, Słowacja, Słowenia, Szwecja, Węgry, Włochy. Dosyć często regulacje w tym zakresie są wprowadzone wprost do kodeksu karnego (Polska, Austria, Bułgaria, Chorwacja, Cypr, Estonia, Finlandia, Francja, Hiszpania, Litwa, Luksemburg, Łotwa, Niemcy, Portugalia, Rumunia, Słowacja, Węgry, Włochy). W wypadku niektórych państw (Polska, Bułgaria, Chorwacja, Cypr, Estonia, Francja, Hiszpania, Litwa, Luksemburg, Łotwa, Niemcy, Portugalia, Rumunia, Słowacja, Słowenia, Szwecja, Węgry, Włochy) kwestia, o której mowa, jest regulowana zarówno w ustawie odnoszącej się do bezpieczeństwa w ruchu drogowym, jak i w kodeksie karnym, i regulacje te wzajemnie się uzupełniają.

Niekiedy regulacja taka jest dodatkowo uzupełniana, najczęściej przez przepisy kodeksu wykroczeń.

2. W części z badanych państw obowiązujące przepisy znają pojęcie pojazdu mechanicznego (Polska, Anglia i Walia, Austria, Czechy, Grecja, Hiszpania, Irlandia, Luksemburg¹⁴⁰, Łotwa, Portugalia, Słowenia, Węgry) lub silnikowego (Belgia, Bułgaria, Chorwacja, Cypr, Dania, Estonia, Finlandia, Francja, Malta, Słowacja, Szwecja), względnie motorowego (Litwa)¹⁴¹ albo samochodowego (Rumunia)¹⁴², choć nie wszędzie jest ono definiowane. Nie definiuje pojęcia pojazdu silnikowego prawo belgijskie, prawo bułgarskie, a pojęcia pojazdu mechanicznego – prawo

¹⁴⁰ Gdzie utożsamia się pojazd silnikowy z pojazdem mechanicznym.

¹⁴¹ Co oznacza w gruncie rzeczy pojazd silnikowy.

¹⁴² Niezależnie od niego prawo rumuńskie używa pojęcia pojazdu, do którego prowadzenia wymagane jest prawo jazdy.

portugalskie i prawo węgierskie, choć w przepisach używa się odpowiednio jednego lub drugiego.

Natomiast prawo holenderskie nie operuje pojęciem pojazdu mechanicznego ani niemechanicznego, lecz pojęciem pojazdu, do którego prowadzenia wymagane jest prawo jazdy. Podobnie w prawie niemieckim i prawie włoskim – mowa po prostu o pojazdach.

3. Zachowanie polegające na prowadzeniu pojazdu po użyciu alkoholu we wszystkich wskazanych państwach stanowi przestępstwo, wykroczenie lub delikt administracyjny. Jako przestępstwo określa je prawo następujących państw: Polska, Anglia i Walia, Belgia, Bułgaria, Chorwacja, Dania, Estonia, Finlandia, Francja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Litwa, Luksemburg, Łotwa, Malta, Niemcy, Portugalia, Rumunia, Słowacja, Węgry, Włochy. Jako wykroczenie określają ten czyn: Polska, Anglia i Walia, Austria, Belgia, Bułgaria, Chorwacja, Czechy, Dania, Estonia, Finlandia, Francja, Grecja, Hiszpania, Litwa, Luksemburg, Łotwa, Niemcy, Portugalia, Rumunia, Słowacja, Słowenia, Szwecja, Węgry, Włochy. W licznych państwach czyn ten stanowi zarówno wykroczenie, jak i przestępstwo – w zależności od stwierdzonego stężenia alkoholu. Jest tak w Polsce, Anglii i Walii, Belgii, Bułgarii, Chorwacji, Danii, Estonii, Finlandii, Francji, Hiszpanii, na Litwie, w Luksemburgu, na Łotwie, w Niemczech, Portugalii, Rumunii, Słowacji, Szwecji, na Węgrzech, we Włoszech. W prawach Austrii, Czech, Grecji, Słowenii i Szwecji prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu zawsze jest wykroczeniem. W prawie maltańskim prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu zawsze jest przestępstwem. Grecja i Luksemburg uznają prowadzenie pojazdu po użyciu alkoholu za delikt administracyjny.

Szczegółowy opis podstaw odpowiedzialności w poszczególnych państwach został przeprowadzony wyżej.

4. Zróżnicowany jest sposób, w jaki obowiązujące przepisy określają dopuszczalną zawartość alkoholu we krwi lub w wydychanym powietrzu.

Dopuszczalna zawartość alkoholu została określona następująco:

- poniżej 0,2‰: Polska, Francja (lub 0,1 mg/l w wydychanym powietrzu), Luksemburg (wyjątkowo 0,1 mg/l w wydychanym powietrzu), Szwecja (0,1 mg/l w wydychanym powietrzu);
- poniżej 0,22 mg/l wydychanego powietrza lub 0,5 mg/l. krwi: Belgia;
- poniżej 0,22 mg/100 mg wydychanego powietrza lub 50 mg/100 ml krwi: Cypr;
- poniżej 35 µg alkoholu w 100 ml wydychanego powietrza; 80 mg alkoholu w 100 ml krwi lub 107 mg alkoholu w 100 ml moczu: Anglia i Walia;
- poniżej 0,4‰: Litwa;
- poniżej 0,48 mg/l wydychanego powietrza: Słowacja;
- zasada zero tolerancji dla alkoholu: Słowacja, Słowenia (niektóre kategorie kierowców);
- poniżej 0,5 lub 0,8 mg/l (0,8‰) alkoholu we krwi względnie w wydychanym powietrzu w wysokości 0,4 mg/l: Austria;

- poniżej 0,5‰: Bułgaria, Chorwacja (niektóre kategorie kierowców), Dania, Grecja (lub 0,25 mg/l wydychanego powietrza), Hiszpania, Holandia, Niemcy, Portugalia (0,5 g/l we krwi), Węgry (0,5 g/l we krwi lub 0,25 mg/l w wydychanym powietrzu), Włochy;
- poniżej 0,50‰ lub 0,24 mg/l wydychanego powietrza: Słowenia;
- poniżej 0,8 mg/l: Rumunia;
- poniżej 20 mg/l we krwi lub 0,1 mg/l w wydychanym powietrzu: Estonia;
- poniżej 1,5‰: Chorwacja;
- poniżej 20 mg/100 ml krwi, 27 mg/100 ml moczu oraz 9 µg/100 ml wydychanego powietrza: Irlandia;
- poniżej 0,19‰ we krwi, 0,35 mg/l wydychanego powietrza lub 107 mg w litrze moczu: Malta.

5. Do określenia stężenia alkoholu stosuje się różne metody – określenie zawartości alkoholu w litrze wydychanego powietrza, stężenia alkoholu w litrze krwi, stężenia alkoholu w kilogramie krwi, wreszcie stężenia krwi w moczu. Jeżeli ustawa dopuszcza badanie zawartości alkoholu w wydychanym powietrzu, jest to zwykle samodzielna metoda ustalania stanu kierowcy. Jednak w kilku przypadkach stosuje się ją jako metodę ustalania nie zawartości alkoholu w wydychanym powietrzu, lecz jako metodę ustalania zawartości alkoholu we krwi (Bułgaria, Chorwacja).

W niektórych państwach bada się zdolność sprawcy do prowadzenia pojazdów, stosując też testy psychofizyczne. Jest tak w Belgii i Chorwacji, przy czym w Chorwacji jest to jedyna metoda ustalenia stanu kierowcy. W Belgii niezdolność do prowadzenia pojazdu, stwierdzona na podstawie testów sprawności psychomotorycznej, jest odrębną podstawą odpowiedzialności obok stanu nietrzeźwości, stwierdzonego badaniami na obecność alkoholu w organizmie.

6. Typ przestępstwa prowadzenia pojazdu w stanie upojenia (nietrzeźwości) przewidują: Polska, Belgia, Bułgaria, Chorwacja, Cypr, Czechy, Dania, Estonia, Finlandia, Francja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Luksemburg, Łotwa (bez uprawnień), Niemcy, Portugalia, Rumunia, Słowacja, Szwecja, Węgry, Włochy. Zasadniczo typ określony jest jako prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości, lecz istnieje kilka regulacji nietypowych. W prawie cypryjskim przestępstwem jest uruchomienie pojazdu i usiłowanie prowadzenia go, a w prawie czeskim prowadzenie pojazdu w stanie bezpośrednio po spożyciu alkoholu lub w takim czasie po jego spożyciu, że alkohol utrzymuje się w organizmie.

7. W niektórych państwach odrębnie typizuje się sytuacje nietypowe, jak prowadzenie pociągu, pojazdu wodnego (Finlandia), podżeganie i pomocnictwo jako przestępstwo *sui generis* (Belgia), na Cyprze niektóre przypadki prowadzenia pojazdu w stanie po użyciu alkoholu mogą zostać zakwalifikowane jako odrębny typ przebywania po użyciu alkoholu w miejscu publicznym.

8. Typy kwalifikowane prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości (np. przez sprawcę uprzednio skazanego lub przez sprawcę, u którego stwierdza się wyższe stężenie alkoholu) znają: Polska, Belgia, Dania, Finlandia, Portugalia, Szwecja, Węgry.

9. Odrębnym typem w niektórych państwach (Anglia i Walia, Belgia, Bułgaria (wykroczenie), Cypr, Czechy, Holandia, Łotwa, Portugalia, Rumunia, Słowacja, Włochy) jest odmowa poddania się badaniu na obecność alkoholu.

W niektórych państwach przewiduje się oddzielny typ czynu popełnionego przez instruktora jazdy wykonującego czynności w stanie nietrzeźwości (Chorwacja, Czechy, Francja, Rumunia).

Nietypowe jest rozwiązanie chorwackie w zakresie stypizowania przewożenia pojazdem jednośladowym nietrzeźwego pasażera.

10. W różnych państwach operuje się różnymi sankcjami. Grzywnę przewiduje się w prawie następujących państw: Polska, Anglia i Walia, Belgia, Bułgaria, Cypr, Czechy, Dania, Estonia, Finlandia, Francja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Luksemburg, Łotwa, Niemcy, Portugalia, Szwecja, Włochy. Karą ograniczenia wolności operuje polskie prawo karne. Zbliżoną do niej karę pracy społecznej przewiduje prawa holenderskie, francuskie i łotewskie. Kara pozbawienia wolności lub aresztu przewidziana jest w Polsce, Anglii i Walii, Bułgarii, Chorwacji, na Cyprze, w Danii, Estonii, Finlandii, Francji, Hiszpanii, Irlandii, Luksemburgu, na Łotwie, w Niemczech, Portugalii, Rumunii, na Słowacji, w Szwecji, na Węgrzech i we Włoszech.

11. Powszechnie stosowany jest środek w postaci zakazu prowadzenia pojazdów lub zatrzymania prawa jazdy. Znany jest w postaci czasowej (terminowej) lub dożywotniej. Zakaz czasowy stosują: Polska (od roku do 15 lat), Anglia i Walia (co najmniej rok, 2 lub 3 lata), Austria (co najmniej miesiąc), Belgia (od 8 dni do 5 lat), Bułgaria (od 6 miesięcy do 3 lat), Chorwacja (od roku do 5 lat), Czechy (od miesiąca do 2 lat), Dania (3 lata), Estonia (do 3 lat), Finlandia (od miesiąca do 5 lat), Francja (do 5 lat), Grecja (do 5 lat), Hiszpania (od roku do 4 lat), Irlandia (co najmniej rok lub 3 lata), Luksemburg (do 5 lat), Łotwa (na czas określony lub nieokreślony), Malta (do roku), Niemcy (od 6 miesięcy do 5 lat), Rumunia (od roku do 5 lat), Szwecja (do 3 lat), Węgry (od miesiąca do 10 lat). Warto zauważyć, że najdłuższy czasowy zakaz prowadzenia pojazdów istnieje w Polsce.

Zakaz dożywotni znają Polska, Austria, Belgia, Chorwacja, Niemcy i Węgry. Szwecja stosuje zakaz bezterminowy, co należy rozumieć jako zakaz dożywotni.

12. Obok zakazu istnieje zawieszenie uprawnień do kierowania pojazdami. Znają je Dania (od 6 miesięcy do 10 lat), Francja (do 5 lat), Holandia (od 2 do 10 miesięcy), Włochy (bezterminowe). Specyficzna regulacja obowiązuje w Danii, gdzie istnieje warunkowe zawieszenie uprawnień do prowadzenia pojazdów, które pozwala na złożenie (po ukończeniu specjalnego kursu) egzaminu i odzyskanie uprawnień do prowadzenia pojazdów przed upływem czasu, na który orzeczono zawieszenie, a także w Portugalii, gdzie znany jest środek w postaci unieważnienia prawa jazdy.

13. Nie wszędzie występują przepisy zezwalające na orzeczenie przepadku pojazdu, którym poruszał się sprawca, prowadząc go w stanie po użyciu alkoholu, jednak istnienie takiego lub podobnego środka nie jest bynajmniej rzadkością. Przepadek, gdy pojazd jest własnością sprawcy, przewidują regulacje w Belgii, Danii, Estonii, Finlandii, Francji, Luksemburgu, na Słowacji i w Słowenii. W kilku państwach

istnieje zakaz używania pojazdu lub unieruchomienia pojazdu bądź inny równoznaczny środek. I tak – czasowe zatrzymanie pojazdu istnieje w prawie szwedzkim i prawie włoskim. Czasowe unieruchomienie pojazdu stosują Belgia, Bułgaria, Hiszpania, Litwa i Rumunia. Środki równoznaczne z unieruchomieniem pojazdu znają prawo francuskie i prawo greckie. We Francji istnieje środek w postaci zakazu używania pojazdu, a w Grecji – czasowe pozbawienie dowodu rejestracyjnego i tablic rejestracyjnych.

14. System punktów karnych stosują w klasycznej postaci (kierowcy przyznawane są punkty karne za kolejne wykroczenia, po zebraniu przewidzianej prawem liczby punktów traci on prawo jazdy): Polska, Anglia i Walia, Chorwacja, Cypr, Czechy, Dania, Francja, Grecja, Hiszpania, Irlandia, Luksemburg, Łotwa, Malta (tylko dla początkujących kierowców), Niemcy, Portugalia, Rumunia, Słowenia, Węgry, Włochy.

Maksymalna liczba punktów, po której następuje utrata prawa jazdy, to:

25 – Grecja, Polska,

18 – Słowenia, Węgry,

16 – Łotwa,

12 – Anglia i Walia, Cypr, Czechy, Irlandia, Malta (w tym ostatnim wypadku tylko w odniesieniu do młodych kierowców),

9 – Chorwacja,

8 – Niemcy,

3 – Dania (jednak nie stosuje się punktów karnych za czyny polegające na prowadzeniu pojazdu w stanie po użyciu alkoholu).

Nie ma limitu, po którym traci się uprawnienia, w Rumunii natomiast od liczby przyznanych punktów zależy wysokość grzywny.

15. W niektórych państwach istnieje mniej popularny odwrócony system punktowy, który polega na tym, że kierowca ma określoną liczbę punktów, a za każde wykroczenie są one odejmowane. Utrata prawa jazdy następuje po utracie wszystkich posiadanych punktów. System taki znają: Francja (wyjściowo kierowcy otrzymują 12 punktów), Hiszpania (8 punktów), Luksemburg (12 punktów), Portugalia (12 punktów), Włochy (20 punktów).

System punktowy niekiedy przewiduje odrębności dla młodych kierowców. Na Malcie system punktowy dotyczy wyłącznie tej kategorii kierujących, w Polsce limit wynosi 21 punktów (zamiast 25), na Łotwie 10 punktów (zamiast 16), a także w pewnym sensie we Francji, gdzie kierowca, który w okresie 3 lat od uzyskania prawa jazdy nie straci żadnych punktów – otrzymuje dodatkowych 6 punktów.

Nie przewidują systemu punktów Austria, Belgia, Bułgaria, Estonia, Finlandia, Litwa, Słowacja, Szwecja.

16. Niekiedy prawo przewiduje jeszcze jakieś inne konsekwencje dla kierowców prowadzących pojazd w stanie po użyciu alkoholu. Wzrost składki ubezpieczeniowej przewidywany jest w prawach Anglii i Walii, Francji, Hiszpanii, Irlandii i Węgier.

Testy psychologiczne stosowane są w Austrii, Czechach, Francji, Luksemburgu i Szwecji.

Badania medyczne stosują: Anglia i Walia, Francja, Holandia (psychiatryczne), Litwa, Luksemburg, Słowacja, Słowenia i Szwecja.

Konieczność wmontowania alkomatu w samochodzie stosują: Belgia, Dania, Finlandia, Francja i Szwecja, przy czym w niektórych wypadkach przewidywana jest odpowiedzialność karna za jazdę pojazdem bez alkomatu, a także za zakłócanie jego działania.

Dodatkowe kursy przewidują: Anglia i Walia, Austria, Dania, Francja, Hiszpania, Holandia, Litwa, Luksemburg, Łotwa, Niemcy, Słowacja, Węgry, a oddziaływania terapeutyczne/korekcyjne – Estonia, Łotwa i Słowenia.

17. Niekiedy przepisy przewidują pozbawienie prawa jazdy w trybie administracyjnym. Jest tak w prawach: austriackim, francuskim, irlandzkim, litewskim, luksemburskim i niemieckim.

Słowa kluczowe: prawo karne państw Unii Europejskiej, prawo karne, prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu.

Summary

Marek Mozgawa, Magdalena Budyn-Kulik, Marek Kulik, *Penalizing driving a vehicle (mechanic and not) under the influence of alcohol in chosen Member States of European Union*

The paper concerns keeping responsibility for driving a vehicle under the influence of alcohol in penal law in chosen Member States of European Union. In the course of research there has been made an analysis of legal regulations due to particular country, the nature of criminal liability (is it considered as offense, felony, misdemeanor or a tort). Moreover, its description in detail, manner of determining the blood alcohol levels and its determination methods, statutory definition of the offence and its sanctions has been analyzed. Particular attention was paid to the possibility of ordering the forfeiture of the conducted vehicle, either the penalty points exist, they execution and role, and moreover existence of other legal consequences of driving a vehicle under the influence of alcohol or in condition of in-sobriety, like increasing of insurance premium, psychological tests, medical examinations, additional courses, installation of breathanalyser in the car.

Keywords: *Penal Law in the Member States of European Union, Penal Law, conducting a vehicle under the influence of the alcohol.*

Hanna Paluszkiewicz, Magdalena Błaszyk*

Analiza akt i kierunki orzecznictwa sądów w sprawach o przestępstwa z art. 203 k.k. i art. 204 § 3 k.k. popełnione na szkodę osoby małoletniej – aspekty procesowe związane z udziałem małoletnich w badanych postępowaniach karnych oraz ocena adekwatności obowiązujących unormowań Kodeksu postępowania karnego

I. WPROWADZENIE

1. Informacja o założeniach i metodyce badań

Przeprowadzone badania stanowiły realizację większego projektu badawczego, realizowanego w okresie od 1 lipca do 1 grudnia 2016 r. na zlecenie Ministerstwa Sprawiedliwości przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości jako temat: *Analiza akt i kierunki orzecznictwa sądów w sprawach o przestępstwa z art. 203 k.k. i art. 204 § 3 k.k. popełnione na szkodę osoby małoletniej*.

Analiza empiryczna i dogmatyczna w ramach niniejszego badania dotyczyła tylko procesowych aspektów udziału małoletnich w badanych postępowaniach karnych, a jej celem była ocena adekwatności obowiązujących unormowań ustawy z 6.06.1997r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U.z 2016, poz. 1749 – dalej k.p.k.) w odniesieniu do potrzeb małoletnich uczestników procesu karnego, występujących w nim w roli procesowej pokrzywdzonego lub świadka.

Częściowo tematyka stanowiąca przedmiot badań opisanych w niniejszym raporcie była wcześniej przedmiotem badań prowadzonych przez Fundację Dzieci Niczyje. Badania

* Dr hab. Hanna Paluszkiewicz jest profesorem nadzwyczajnym Uniwersytetu Zielonogórskiego i Kierownikiem Katedry Prawa Karnego i Postępowania Karnego na Wydziale Prawa i Administracji tego Uniwersytetu, dr Magdalena Błaszyk jest absolwentem studiów doktoranckich na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu A. Mickiewicza w Poznaniu oraz studiów na kierunku Psychologia na Wydziale Nauk Społecznych tego Uniwersytetu.

te objęły akta spraw karnych zakończone prawomocnym wyrokiem sądu lub umorzonych w toku postępowania przed sądem w latach 2000–2011, prowadzonych wobec sprawców czynów stypizowanych w art. 253 § 1 kodeksu karnego (Dz. U. nr 553 z późn. zm.) oraz art. 203 i 204 § 3 k.k., w których pokrzywdzeni byli małoletni¹. Raport z badań aktowych dotyczył jednak tylko 8 spraw, w których wystąpiło 14 oskarżonych i 15 małoletnich pokrzywdzonych. W zakresie procesowym (s. 49–52 raportu) wskazane badanie koncentrowało się na uzyskaniu informacji o długości trwania postępowania karnego, sposobu przeprowadzenia przesłuchania małoletnich w badanych 8 sprawach – w tym liczby przesłuchań, miejsca przesłuchań, zastosowania trybu szczególnego przesłuchania (art. 185a § 1 k.p.k.), sposobu rejestracji przebiegu czynności przesłuchania, udziału tłumacza (i jego płci) oraz udziału biegłego psychologa. Z uwagi na ograniczony zakres badania, jak też jego stosunkowo małą reprezentatywność dla oceny najlepszych kierunków rozwoju uregulowań karnoprosesowych odnoszących się do czynności przesłuchania osób małoletnich w procesie karnym, jak też zmiany w stanie prawnym, jakie nastąpiły po 2012 r. (opublikowanie raportu FDN), zasadne było ponowne zbadanie i praktyczne opracowanie tego zjawiska w kontekście postępowań toczących się w sprawach o czyny kwalifikowane z art. 203 i 204 § 3 k.k.

Problematyka praktycznych aspektów przesłuchania małoletnich w procesie karnym była również, w okresie od 2000 r., przedmiotem licznych analiz dogmatycznych². Należy także wspomnieć o badaniach empirycznych prowadzonych w Katedrze Postępowania Karnego UAM, obejmujących problematykę przesłuchania małoletniego świadka i pokrzywdzonego na podstawie art. 185a i 185b k.p.k. w okresie od 27.01.2014 r. do 31.08.2016 r.³ Powyższe wskazuje na stałe zainteresowanie zarówno rozwiązaniami normatywnymi, jak i pożądanym kierunkiem ich zmian w stronę jak najlepszego zabezpieczenia osób małoletnich uczestniczących w roli pokrzywdzonego lub świadka w procesie karnym.

Wyodrębnienie w ramach większego projektu, dotyczącego kierunków orzecznictwa sądów w sprawach o przestępstwa z art. 203 i art. 204 § 3 k.k., popełnione na szkodę osoby małoletniej, części badań dotyczących procesowych aspektów związanych z udziałem małoletnich w takich postępowaniach karnych w celu oceny adekwatności obowiązujących unormowań Kodeksu postępowania karnego, umożliwiło przynajmniej fragmentaryczne poszerzenie dotychczasowego stanu wiedzy o efektywności obowiązujących unormowań karnoprosesowych w tym aspekcie i ich praktycznym stosowaniu oraz o koniecznych kierunkach i zakresie ich zmian.

¹ Z. Kloc, A. Popławska, *Handel ludźmi i przestępstwa okolo prostytutki na szkodę małoletnich. Raport z badań aktowych*, Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2012.

² Tematyka ta była przedmiotem analiz w toku przygotowywanych rozpraw doktorskich – zob. np. M. Kornak, *Małoletni jako świadek w procesie karnym*, Warszawa 2009; J. Mierzińska-Lorencka, *Karnoprawna ochrona dziecka przed wykorzystaniem seksualnym*, Warszawa 2012; A. Gądomska-Radel, *Przesłuchanie dziecka jako ofiary i świadka przestępstwa w procesie karnym*, Warszawa 2015. Publikacje te zostały jednak wydane przed zmianą stanu prawnego, która nastąpiła z dniem 27.01.2014 r., stąd też prowadzone w nich analizy dogmatyczne i empiryczne częściowo nie są już aktualne.

³ W badaniach tych, prowadzonych w ramach przygotowywanej przez M. Błaszyk rozprawy doktorskiej pt. *Specyfika przesłuchania małoletniego w procesie karnym w świetle badań empirycznych*, przygotowywanej pod opieką naukową prof. UZ dr hab. H. Paluszkiewicz, analizie poddano 149 akt postępowań karnych, w których miało miejsce przesłuchanie małoletniego na podstawie art. 185a i 185b k.p.k. Badania zostały przeprowadzone na terenie sądów okręgu poznańskiego, a w ich trakcie zbierano informacje dotyczące realizacji czynności przesłuchania małoletniego, charakteru przestępstw, w których ma miejsce przesłuchanie na podstawie art. 185a i 185b k.p.k. oraz udziału w przesłuchaniu biegłego psychologa.

Badania empiryczne objęte niniejszym Raportem miały, podobnie jak wspomniane wyżej, charakter aktowy. Prowadzone były na aktach zakończonych postępowań karnych, w których w okresie od 1.01.2011 r. do 31.12.2015 r. zapadło prawomocne orzeczenie w sprawach o przestępstwo z art. 203 k.k., popełnione na szkodę osoby małoletniej oraz o przestępstwo z art. 204 § 1 i 3 k.k. Akta przesłane zostały przez prezesów sądów okręgowych i sądów rejonowych z obszaru całego kraju i dobrane według kryterium czasowego (zakończenie postępowania w latach 2011–2015) oraz przedmiotowego (czyny kwalifikowane z art. 203 i art. 204 § 3 k.k.). Po wstępnej selekcji akt stosownie do założonych kryteriów przeprowadzono ich podwójne badanie, przy użyciu dwóch rodzajów kwestionariusza (oznaczonych jako K1 i K2)⁴, co związane było z dwoma wyróżnionymi płaszczyznami badawczymi.

Pierwsza część badania aktowego, przy użyciu kwestionariusza K1, została poświęcona analizie sposobu realizacji czynności przesłuchania osoby małoletniej, pokrzywdzonej przestępstwem z art. 203 lub art. 204 § 3 k.k., z uwzględnieniem aktualnego w czasie dokonywania tej czynności stanu prawnego. Celem badania było ustalenie i ocena praktyki tej czynności procesowej adekwatnie do obowiązujących w czasie badanych postępowań przepisów Kodeksu postępowania karnego. Dla celów badania, uwzględniając ustalenia poczynione w doktrynie i orzecznictwie sądowym⁵, przyjęto, że małoletnim jest osoba, która nie ukończyła 18. roku życia i nie uzyskała pełnoletniości przez zawarcie związku małżeńskiego (zgodnie z art. 10 ustawy z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny, Dz.U. z 2017 r. poz. 459 – dalej k.c.).

Druga część badania aktowego, przeprowadzona przy użyciu kwestionariusza K2, dotyczyła udziału biegłych psychologów w czynności przesłuchania oraz zmierzała do oceny przydatności opinii i ekspertyz formułowanych przez nich w toku postępowania. Analiza obejmowała sposób formułowania postanowień o powołaniu biegłego psychologa pod kątem zadanych biegłemu pytań wymagających wiedzy specjalnej, sposobu udzielenia odpowiedzi przez biegłego w jego opinii ustnej lub pisemnej, komunikatywności zapytania i odpowiedzi, wniosków z badania przeprowadzonego przez biegłego, zastosowanych przez biegłego metod badawczych, zgodności procesu opiniowania z obowiązującymi w danym okresie standardami oraz zakresu i efektywności udziału biegłego psychologa w przesłuchaniu małoletniego.

Analiza dogmatyczna dotyczyła stanu prawnego obowiązującego w czasie prowadzonych postępowań karnych objętych badaniem i uwzględniała jego zmiany. W okresie poddanych badaniom (zakres lat 2011–2015) unormowania karno-procesowe związane z udziałem małoletnich w procesie karnym uległy bowiem nowelizacji⁶. Opracowanie części teoretycznej, obejmującej prezentację stanu prawnego w zakresie procedury przesłuchania małoletnich pokrzywdzonych w procesie karnym (art. 185a–185d k.p.k.) oraz jego zmian, wymagało także odpowiedniego zaplanowania kwestionariusza do badań, dlatego w obu użytych kwestionariuszach

⁴ Wzór obu kwestionariuszy K1 i K2 zamieszczony został na końcu niniejszego opracowania.

⁵ Zob. D. Gruszecka, *Komentarz do art. 185a kodeksu postępowania karnego* [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, Warszawa 2016, s. 410.

⁶ Art. 185a i 185b k.p.k. uległy nowelizacji, która została wprowadzona ustawą z 13.06.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. poz. 849).

– K1 i K2 – oznaczano aktualny dla badanego postępowania stan prawny, w szczególności różnicując uwarunkowania normatywne przed i po 27.01.2014 r., co miało związek z wejściem w życie ostatniej nowelizacji Kodeksu postępowania karnego w zakresie analizowanego stanu prawnego, tzn. w odniesieniu do art. 185a–185d k.p.k.

Całość badania i jego wyniki miały na celu wskazanie tzw. najlepszych praktyk w zakresie czynności przesłuchania osób małoletnich, będących ofiarami wykorzystywania do uprawiania prostytucji.

2. Opis kwestionariuszy badawczych

Kwestionariusz badawczy oznaczony jako K1 podzielony został na VII części, zawierających pytania dotyczące kolejno kwestii, takich jak:

- 1) podstawowe dane o sprawie (data złożenia zawiadomienia o przestępstwie, data wszczęcia postępowania przygotowawczego, data wniesienia skargi do sądu oraz oznaczenie rodzaju skargi, wskazanie przyjętej w skardze kwalifikacji prawnej czynu, informacje o rodzaju wydanego wyroku i forum jego wydania),
- 2) osoba pokrzywdzonego (wiek w dacie czynu, wiek w chwili pierwszego przesłuchania, wiek w chwili zakończenia postępowania, relacja pokrzywdzonego i oskarżonego, udział i rola członka najbliższej rodziny pokrzywdzonego w postępowaniu karnym oraz stanowisko pokrzywdzonego wobec udziału najbliższego członka rodziny w jego przesłuchaniu),
- 3) oskarżony (wiek, posiadanie obrońcy podczas pierwszego przesłuchania, zgłoszenie żądania ponownego przesłuchania z powodu braku obrońcy i wskazanie, na jakim etapie procesu takie żądanie zostało zgłoszone),
- 4) dane dotyczące przesłuchania (liczba przesłuchań małoletniego w toku całego postępowania karnego, osoby uczestniczące w przesłuchaniu, miejsce i czas przesłuchania),
- 5) dane dotyczące utrwalenia przebiegu przesłuchania (utrwalenie protokołarne, audiowizualne, przebieg czynności protokolowanych, zawartość protokołu),
- 6) pouczenie przesłuchiwanego (zakres treściowy i zgodność z obowiązującymi w czasie przesłuchania przepisami),
- 7) powtórne przesłuchanie małoletniego (przyczyny, z czyjej inicjatywy, w jakim trybie⁷).

Kwestionariusz badawczy oznaczony jako K2 podzielony został na IV części, służące zebraniu informacji dotyczących następujących kwestii (poza danymi identyfikującymi sprawę i osobę pokrzywdzonego):

- 1) danych dotyczących biegłego psychologa (jego powołania do sprawy, udziału w postępowaniu biegłych innych specjalności niż psycholog,

⁷ Dla potrzeb badania przyjęto rozróżnienie na przesłuchanie w trybie art. 185a § 1 i 4 k.p.k.; art. 185b § 1 i 2 k.p.k. i przesłuchanie w trybie zwykłym, tzn. w trybie art. 177 § 1 w zw. z art. 171 k.p.k. i art. 192 § 2 k.p.k., tj. w przypadku, gdy przesłuchanie prowadzone jest z udziałem biegłego psychologa, o ile takie przesłuchanie zarządził organ prowadzący postępowanie karne.

- zakresu, formy i kompletności opinii biegłego psychologa, przygotowania małoletniego do udziału w przesłuchaniu i jego przebiegu oraz utrwalenia),
- 2) danych dotyczących powtórnego przesłuchania (liczby przesłuchań, przyczyn kolejnego przesłuchania, jego zainicjowania oraz trybu, w jakim je przeprowadzono).

Ze względów porządkowych niektóre pytania w obu kwestionariuszach badawczych powtarzały się. Wyniki uzyskane w ten sposób zostały jednak wykorzystane jednorazowo przy opisie badanej kwestii lub we wnioskach końcowych.

3. Dobór materiału do badań empirycznych

Pismem z 21.04.2016 r. Dyrektor Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości zwrócił się do wszystkich Prezesów Sądów Okręgowych i Rejonowych w kraju z odezwą o nadesłanie akt spraw karnych, w których w okresie od 1.01.2011 r. do 31.12.2015 r. zapadło prawomocne orzeczenie w sprawach o przestępstwo z art. 203 k.k., popełnione na szkodę osoby małoletniej oraz o przestępstwo z art. 204 § 3 k.k.

W wykonaniu odezwy nadesłano z sądów okręgowych (SO) łącznie akta 44 spraw karnych (SO w Bielsku-Białej, Bydgoszczy, Gdańsku, Gliwicach⁸, Gorzowie Wlkp., Jeleniej Górze, Kaliszu, Koszalinie, Lublinie, Łomży, Płocku, Poznaniu, Radomiu, Rzeszowie, Siedlcach, Świdnicy, Tarnobrzegu, Warszawie, Zamościu, Zielonej Górze) oraz akta 32 spraw karnych z sądów rejonowych (SR) (SR w Białymstoku, Brzozowie, Chorzowie, Grodzisku Mazowieckim, Kędzierzynie-Koźlu, Kłodzku, dla Krakowa-Krowodrzy w Krakowie, dla Krakowa-Śródmieścia w Krakowie, Legnicy, Lubinie, dla Łodzi-Widzewa w Łodzi, Łomży, Ostrołęce, Poznań-Grunwald i Jeżyce w Poznaniu, Poznań-Stare Miasto w Poznaniu, Raciborzu, Słupsku, dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie, dla Warszawy-Woli w Warszawie, dla Warszawy-Żoliborza w Warszawie, Wieliczce).

Akta te, po wstępnej selekcji związanej z poprawnością kwalifikacji prawnej czynu (przedmiotem badania miały być bowiem sprawy dotyczące czynów z art. 203 i art. 204 § 3 k.k.), zostały skierowane do badań w ramach realizacji całego tematu badawczego, wykonywanego w dwóch niezależnych zespołach badawczych. Do badań dotyczących aspektów procesowych udziału małoletnich, objętych niniejszym Raportem, wybrano tylko te sprawy, w których przyjęta w skardze kierowanej do sądu kwalifikacja prawna bądź opis zarzucanego czynu wskazywały na udział w tym postępowaniu w roli pokrzywdzonego albo świadka osoby małoletniej⁹. W sumie do badania aktowego skierowano akta 70 spraw karnych, co stanowiło 92,11% nadesłanych.

Poddane badaniu akta liczyły od 1 do 52 tomów, przy czym niektóre zawierały dodatkowe załączniki. Największą część stanowiły akta składające się z 1–7 tomów (ok. 60% badanych); pojedyncze przypadki to akta składające się z więcej niż 14 tomów oraz więcej niż 30 (32, 40, 45, 52 tomy oraz załączniki). Z uwagi na charakter czynów stanowiących przedmiot postępowania, nadesłane sprawy

⁸ SO w Gliwicach przesłał akta spraw rozpoznawanych w SR w Zabrze.

⁹ Według kryterium wskazanego wyżej, tzn. jako osoby, która nie ukończyła 18. roku życia i nie uzyskała pełnoletniości przez zawarcie związku małżeńskiego.

dotyczyły w większości wielu oskarżonych, wobec których wyroki zapadały w różnych terminach i często po wyłączeniu spraw do odrębnego rozpoznania. W tych sprawach, w których było z kolei więcej pokrzywdzonych małoletnich (2 i więcej) zbierano informacje o każdym z nich, wypełniając dla każdego badania odrębny kwestionariusz badawczy K1 i K2. Tym samym liczba zbadanych spraw i liczba kwestionariuszy różnią się. Ostatecznie zbadano bowiem akta 70 spraw, sporządzając z tego badania 86 kwestionariuszy K1 i 86 kwestionariuszy K2.

Dla formułowania wniosków końcowych z badania empirycznego w zaplanowanym zakresie, wyznaczonym jego celem w postaci poznania praktyki wymiaru sprawiedliwości co do przeprowadzania czynności przesłuchania małoletniego w procesach karnych toczących wobec sprawców czynów kwalifikowanych z art. 203 oraz art. 204 § 3 k.k., znaczenie miał stan prawny obowiązujący w okresie, w jakim przeprowadzane było konkretne postępowanie karne. Należało bowiem uwzględnić, że pełna regulacja prawna zasad przeprowadzania czynności przesłuchania małoletnich pokrzywdzonych i świadków w procesie karnym obowiązuje dopiero od 27.01.2014 r., a badane sprawy karne prowadzone były także w okresie wcześniejszym, bowiem formułując odezwę, wskazano na akta tych sprawy, które zakończyły się wyrokiem prawomocnym po dniu 1.01.2011 r. i przed dniem 31.12.2015 r. Dlatego z punktu widzenia procesowego materiał nadesłany do badań nie był najpełniejszy. Ponieważ jednak badanie aspektów procesowych przesłuchania małoletnich miało charakter uboczny i uzupełniający zasadnicze badanie spraw o przestępstwa z art. 203 i art. 204 § 3 k.k., wykorzystano taki materiał, jaki był do pozyskania w tych konkretnie nadesłanych aktach postępowań. Z uwagi na cel badania, jakim było także sformułowanie na przyszłość zespołu najlepszych praktyk w zakresie przesłuchiwanie małoletnich pokrzywdzonych i udziału biegłego psychologa w tej czynności, takie retrospekcyjne ujęcie problematyki przesłuchania małoletnich, uwzględniające praktykę wymiaru sprawiedliwości w okresie szczątkowej regulacji prawnej, ma także walor poznawczy i stanowi dobry punkt odniesienia dla oceny kompletności i kierunku dokonanych zmian prawodawczych w tym zakresie.

II. STAN PRAWNY W ZAKRESIE PROCEDURY PRZESŁUCHANIA MAŁOLETNIICH POKRZYWDZONYCH W PROCESIE KARNYM (ART. 185A–185D K.P.K.) ORAZ JEGO ZMIANY WYNIKAJĄCE Z NOWELIZACJI KODEKSU POSTĘPOWANIA KARNEGO W LATACH 2010–2016

1. Regulacje normatywne dotyczące udziału małoletnich w procesie karnym przed dniem 27.01.2014 r.

W historii polskiego postępowania karnego długo nie dostrzegano szczególnego charakteru przesłuchania dziecka w procesie karnym. Zainteresowanie specyfiką przesłuchania małoletniego wiązało się z postępującym rozwojem nauk społecznych, przypadających na XIX i XX wiek. Ustawodawca nie dostrzegał jednak zdecydowanie dłużej różnic pomiędzy świadkiem małoletnim a świadkiem pełnoletnim.

Ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. poz. 96) powołał jedynie wcześniej już znaną zasadę – nieodbierania przyrzeczenia od osoby

poniżej 17. roku życia. W zakresie praw przysługujących świadkowi nie zwracano jednak uwagi na jego wiek, a sam model przesłuchania był również tożsamy niezależnie od etapu rozwoju, na którym znajdował się świadek. W tym zakresie niewiele zmieniło również uchwalenie ustawy z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego; ustawa ta obszerniej regulowała uprawnienia pokrzywdzonego w procesie karnym, niemniej i w tym przypadku nie były one zależne od wieku pokrzywdzonego. Kodeks postępowania karnego z 1997 r. umożliwiał natomiast przeprowadzenie przesłuchania małoletniego (i każdego innego świadka) z udziałem biegłego psychologa, wówczas gdy zaistnieją jakieś wątpliwości odnośnie do jego stanu umysłowego, zdolności postrzegania lub odtwarzania postrzeżeń (art. 192 § 2 k.p.k.)¹⁰.

Szczególne uprawnienia pokrzywdzonego i świadka, który nie ukończył 18. roku życia, w postępowaniu karnym zostały wprowadzone, a następnie znacząco rozbudowane kolejnymi ustawami nowelizacyjnymi: z 10.01.2003 r.¹¹, z 3.06.2005 r.¹² oraz z 13.06.2013 r.¹³

Pierwsza z nowelizacji, z roku 2003, wprowadziła do Kodeksu postępowania karnego art. 185a, ustanawiający szczególny tryb przesłuchania pokrzywdzonego, który nie ukończył 15. roku życia. W pierwotnym brzmieniu tego przepisu małoletni, którego dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo określone w rozdziale XXV Kodeksu karnego¹⁴, powinien być zostać przesłuchany tylko raz, chyba że wyszły na jaw istotne okoliczności, wymagające ponownego przesłuchania lub też ponownego przesłuchania zażądał oskarżony, który w czasie pierwszego przesłuchania nie miał obrońcy. Przesłuchanie, zgodnie z art. 185a § 2 k.p.k., odbywać się miało na posiedzeniu z udziałem biegłego psychologa, w którym mieli prawo wziąć udział prokurator, obrońca oraz pełnomocnik pokrzywdzonego. Zgodnie z ówczesnym brzmieniem art. 185a § 2 k.p.k. osoba wymieniona w art. 51 § 2 k.p.k.¹⁵ również miała prawo być obecna przy przesłuchaniu, wówczas gdy nie ograniczało to swobody wypowiedzi małoletniego. Należy zaznaczyć, że pierwotnie rejestracja przesłuchania nie była obligatoryjna. Zgodnie z treścią art. 147 § 1 k.p.k. przebieg przesłuchania mógł być rejestrowany, ale było to zależne jedynie od woli organu prowadzącego przesłuchanie.

Od początku obowiązywania art. 185a k.p.k., odrębne zasady przesłuchania małoletniego w procesie karnym dotyczyły więc jedynie pokrzywdzonych przestępstwami przeciwko wolności seksualnej i obyczajności. Omawiana ustawa nowelizująca z 2003r. wprowadziła również nowe brzmienie art. 171 k.p.k., ustanawiając zasadę przesłuchania osoby, która nie ukończyła 15. roku życia,

¹⁰ Treść tego przepisu zbliżona jest do treści art. 174 § 3 k.p.k. z 1969 r., zgodnie z którym: „Jeżeli istnieje wątpliwość co do stanu psychicznego świadka, jego stanu rozwoju umysłowego, zdolności postrzegania lub odtwarzania przez niego postrzeżeń, sąd lub prokurator może zarządzić przesłuchanie świadka z udziałem biegłego lekarza lub biegłego psychologa”.

¹¹ Ustawa z 10.01.2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. poz. 155).

¹² Ustawa z 3.06.2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. poz. 1181).

¹³ Ustawa z 13.06.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. poz. 849).

¹⁴ Grupującym przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności.

¹⁵ Art. 51 § 2 k.p.k.: „Jeżeli pokrzywdzonym jest małoletni albo ubezwłasnowolniony całkowicie lub częściowo, prawa jego wykonuje przedstawiciel ustawowy albo osoba, pod której stałą pieczęć pokrzywdzony pozostaje”.

w obecności przedstawiciela ustawowego lub faktycznego, o ile dobro postępowania nie stoi temu na przeszkodzie (art. 171 § 3 k.p.k.), a także art. 360 § 3, zgodnie z którym sąd uprawniony jest do wyłączenia jawności rozprawy w całości albo części na czas przesłuchania świadka, który nie ukończył 15. roku życia. Tym samym więc ustawodawca wprowadził szczególną regulację dotyczącą małoletnich pokrzywdzonych przestępstwem wskazanym w rozdziale XXV Kodeksu karnego, jednocześnie wprowadzając odrębne ochronne regulacje wobec małoletnich świadków w każdego rodzaju sprawie¹⁶.

Rewolucyjny charakter zmian wprowadzonych w 2003 r. dotyczył jednak przede wszystkim obligatoryjnego udziału biegłego psychologa w przesłuchaniu małoletniego, w przypadkach określonych w art. 185a § 1 k.p.k. Do czasu wprowadzenia tego właśnie przepisu udział psychologa w przesłuchaniu świadka dopuszczalny był – jak już wspomniano – na mocy art. 192 § 2 k.p.k., wówczas gdy istniała wątpliwość co do stanu psychicznego świadka, rozwoju umysłowego, jego spostrzegania lub zdolności do odtwarzania spostrzeżeń. Jeśli więc organ takich wątpliwości nie powziął, przesłuchanie przeprowadzane było bez udziału specjalisty z zakresu psychologii. W judykaturze powszechny jest pogląd, przyjmujący, że nie w każdej sytuacji w przypadku przesłuchania osoby małoletniej konieczne jest powołanie biegłego psychologa¹⁷. Z drugiej jednak strony od dawna już głoszone są koncepcje odmienne, zgodnie z którymi do osiągnięcia pewnego etapu rozwoju (lub też pewnego wieku), małoletni co do zasady nie posiada takich zdolności poznawczych, jak osoba dorosła, dlatego też w każdym przypadku organ powinien przesłuchiwać go z udziałem biegłego psychologa¹⁸. W aktualnym stanie prawnym są to jednak zaledwie pewne postulaty, nieznajdujące odzwierciedlenia w brzmieniu art. 192 § 2 k.p.k.¹⁹

Wprowadzenie art. 185a k.p.k. z pewnością miało charakter przełomowy dla ochrony praw małoletniego w procesie karnym. Ograniczenie jego zastosowania tylko do przypadków przestępstw wskazanych w rozdziale XXV Kodeksu karnego budziło jednak od początku wątpliwości w doktrynie. Postulowano między innymi, aby przepis ten stosować również do art. 207 k.k., a więc do przestępstwa znęcania się²⁰. Wskazywano również, że objęcie odrębną regulacją tylko pokrzywdzonych określonymi przestępstwami, a pominięcie świadków, którzy również w wieku dziecięcym uczestniczą w postępowaniu karnym i zeznają na temat okoliczności drastycznych, nie było właściwe²¹. Z drugiej natomiast strony krytyce poddano uzależnienie przesłuchania małoletniego w trybie tego przepisu od ukończenia przez niego 15. roku życia w chwili popełnienia czynu. Jednokrotność przesłuchania, obligatoryjny udział biegłego psychologa, przeprowadzanie przesłuchania na posiedzeniu i to bez udziału oskarżonego powinno dotyczyć tylko dziecka,

¹⁶ H. Paluszkiewicz, *Nowe środki ochrony praw pokrzywdzonego w prawie karnym procesowym na tle europejskiej polityki karnej*, RPEiS 2010/3, s. 29–38.

¹⁷ Zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 27.05.1999 r., II Aka 80/99, Prok.i Pr.-wkl. 1999/11–12, s. 24; wyrok SN z 20.01.2016 r., III KK 187/15, LEX nr 1984691, Legalis nr 1460643; wyrok SN z 19.03.1984 r., I KR 48/84, OSNPG 1985/2, poz. 26; wyrok SN z 15.12.1987 r., IVKR 396/87, OSNPG 1989/7, poz. 83.

¹⁸ M. Kornak, *Małoletni jako świadek...*, s. 142.

¹⁹ A. Geberle, *Dowody w sądowym procesie karnym. Teoria i praktyka*, Warszawa 2007, s. 207; M. Kornak, *Małoletni jako świadek...*, s. 142.

²⁰ J. Kosonoga, *Przesłuchanie pokrzywdzonego a trybie art. 185a k.p.k.*, „Prokuratura i Prawo” 2004/1, s. 63–69.

²¹ J. Kosonoga, *Przesłuchanie pokrzywdzonego...*, s. 66–67.

jako osoby nieukształtowanej i szczególnie wrażliwej²². Oczywiście pojawiały się również poglądy odmienne, zgodnie z którymi osoba dorosła, która była pokrzywdzona przestępstwem przed ukończeniem 15. roku życia, również powinna być objęta szczególnymi zasadami przesłuchania, jednak stanowiły one zdecydowaną mniejszość²³.

Wszystkie te uwagi krytyczne co do ówczesnego brzmienia art. 185a k.p.k. przyczyniły się do jego zmiany ustawą z 2005 r.²⁴ Nowelizacja ta objęła nie tylko treść art. 185a k.p.k., ale ponadto wprowadziła art. 185b k.p.k., który znajduje także współcześnie zastosowanie do małoletnich świadków. Znowelizowany art. 185a k.p.k. dotyczył przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego przestępstwem, określonym w rozdziałach XXV i XXVI²⁵ Kodeksu karnego, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15. roku życia, natomiast art. 185b k.p.k. ustanawiał możliwość przesłuchania małoletniego świadka przestępstwa popełnionego z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub też przestępstwa określonego w rozdziale XXV Kodeksu karnego, w trybie określonym w art. 185a § 1–3 k.p.k.²⁶

Przyglądając się wprowadzonej w 2005 r. noweli, należy zauważyć, że ustawodawca przychylił się do sugestii doktryny i uznał, że to chwila przesłuchania dziecka ma decydujące znaczenie dla objęcia go trybem przesłuchania z art. 185a § 1 k.p.k. Warto podkreślić, że nowelizacja z roku 2005 wprowadziła obowiązek przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego przestępstwem przeciwko wolności lub obyczajowości albo rodzinie i opiece przy udziale biegłego psychologa, na podstawie art. 185a k.p.k. Zastąpienie słów „powinno się” stwierdzeniem „przesłuchuje się” – przesądziło o konieczności przesłuchania małoletniego, który nie ukończył 15. roku życia i został pokrzywdzony którymś z przestępstw wskazanych w art. 185a § 1 k.p.k., na posiedzeniu, z udziałem biegłego psychologa, w którym mają prawo wziąć udział jedynie prokurator, obrońca oraz pełnomocnik pokrzywdzonego, a osoba wskazana w art. 51 § 2 k.p.k. może być obecna przy przeprowadzonej czynności, o ile nie ogranicza to swobody wypowiedzi osoby przesłuchiwanej. Krąg podmiotów mogących brać udział w przesłuchaniu nie uległ więc zmianie wskutek wprowadzonych modyfikacji.

Istotą przesłuchania małoletniego w trybie art. 185a § 1 k.p.k. jest jego jednokrotność. Małoletni pokrzywdzony w postępowaniu karnym (łącznie w postępowaniu przygotowawczym oraz w postępowaniu sądowym) powinien być przesłuchany tylko jeden raz. Artykuł 185a k.p.k. w brzmieniu zarówno z 2003, jak i 2005 r. zawierał dwa wyjątki od tej generalnej zasady: powtórne przesłuchanie mogło mieć miejsce wówczas, gdy na jaw wyszły okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania, lub też gdy zażądał tego oskarżony, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania.

²² K. Stocka, *Przesłuchanie świadka w trybie art. 185a k.p.k.*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2004, t. XVI.

²³ M. Klejnowska, *Przesłuchanie nieletniego w postępowaniu karnym a europejskie standardy ochrony praw człowieka* [w:] *Europejskie standardy ochrony praw człowieka a ustawodawstwo polskie*, red. E. Dynia, Cz.P. Kłak, Rzeszów 2005, s. 317; H. Paluszkiewicz, *Ochrona praw pokrzywdzonego w fazie przygotowania do rozprawy głównej* [w:] *Europejskie standardy ochrony praw człowieka...*, red. E. Dynia, Cz.P. Kłak, s. 263–275.

²⁴ Ustawa z 3.06.2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. poz. 1181).

²⁵ Rozdział ten grupuje przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece.

²⁶ R.A. Stefański, *Szczególne tryby przesłuchania w postępowaniu karnym świadka małoletniego, który nie ukończył 15 lat*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2005/4, s. 79–96.

Pierwsza z tych przyczyn, tj. nowe okoliczności, związana jest z samym przebiegiem procesu karnego. Artykuł 185a § 2 k.p.k., odwołując się do pojęcia okoliczności, obejmuje tą kategorią zarówno pewnego rodzaju fakty, jak i dowody, mające doprowadzić do określonego rozstrzygnięcia w sprawie²⁷. Ustawodawca nie ograniczył natomiast możliwości powtórnego przesłuchania małoletniego jedynie do tych sytuacji, w których pojawiają się w sprawie okoliczności całkowicie nowe. Stosując reguły wykładni, należy stwierdzić, że ustawodawca chciał odwołać się do kategorii tych wszystkich okoliczności, które obiektywnie nie muszą być nowe, ale sam organ uprzednio nie posiadał o nich stosownej wiedzy²⁸.

Należy nadmienić, że sam fakt pojawienia się nowych okoliczności nie przesądza o konieczności powtórnego przesłuchania małoletniego – to wyjaśnienie tych okoliczności musi wymagać kolejnego przesłuchania pokrzywdzonego. Tym samym trzeba przyjąć, że nie wszystkie okoliczności, nawet jeśli nie były uprzednio znane organowi procesowemu i zmieniają kształt samego postępowania, powinny i muszą być wyjaśniane przy pomocy kolejnego przesłuchania. Idąc dalej, jeśli owe istotne okoliczności mogą zostać wyjaśnione za pomocą innego środka dowodowego, to nie jest dopuszczalne powtórne wzywianie małoletniego do złożenia zeznań²⁹.

Drugą przesłanką umożliwiającą oskarżonemu wystąpienie z wnioskiem o przesłuchanie małoletniego, pomimo iż uprzednio złożył on już zeznania w postępowaniu karnym, jest brak obrońcy w trakcie pierwotnego przesłuchania. Oskarżony mógł – na mocy ustawy zarówno z 2003, jak i 2005 r. – złożyć takie żądanie zawsze wtedy, gdy w trakcie pierwszego przesłuchania małoletniego nie posiadał obrońcy. Brak stawiennictwa obrońcy na przesłuchaniu, pomimo właściwego zawiadomienia go o terminie czynności, nie mógłby stanowić podstawy do powtórnego przesłuchania pokrzywdzonego³⁰.

2. Stan prawny w zakresie udziału małoletnich w postępowaniu karnym po nowelizacji Kodeksu postępowania karnego z 2013r.

W dniu 27.01.2014 r. weszła w życie kolejna nowelizacja art. 185a k.p.k. Wiązała się ona m.in. z wdrożeniem do prawa polskiego postanowień dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/93/UE w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, zastępującej decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW³¹. W uzasadnieniu projektu ustawy wskazano, że: „Wdrożenie art. 15 ust. 3–5 dyrektywy w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi wymagało poszerzenia katalogu spraw, w których dopuszczalne jest przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego w trybie art. 185a § 1 k.p.k. o przestępstwo handlu ludźmi, stypizowane obecnie w art. 189a Kodeksu

²⁷ I. Bembas, *Jednorazowość sądowego przesłuchania małoletniego świadka w postępowaniu przygotowawczym* [w:] S. Lelental, J. Kudrelek, I. Nowicka, *Czynności dochodzeniowo-sledcze i działania operacyjne a rola sądu w postępowaniu przygotowawczym*, Szczytno 2008, s. 330.

²⁸ Zdaniem R. Stefańskiego powtórne przesłuchanie małoletniego może mieć miejsce także wówczas, gdy pierwotne przesłuchanie nie zostało właściwie przeprowadzone, np. nie zadano wszystkich koniecznych pytań czy też nie dość szczegółowo zostały one sformułowane. Autor twierdzi, że w tej sytuacji należałoby umożliwić powtórne przesłuchanie, odwołując się do konieczności dojścia do prawdy obiektywnej, zob. R.A. Stefański, *Szczególne tryby przesłuchania...*, s. 89.

²⁹ D. Karczmarzka, *Przesłuchanie małoletniego w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2014/1, s. 14.

³⁰ R.A. Stefański, *Szczególne tryby przesłuchania...*, s. 91.

³¹ Dz.Urz.UE L 335 z 2011 r.; sprostowanie numeru dyrektywy: Dz.Urz.UE L 18 z 2011 r.

karnego. Z tego powodu, utrzymując przyjętą konwencję, w projektowanym art. 185a k.p.k., proponuje się rozszerzenie katalogu czynów, do których będzie miał zastosowanie ten tryb przesłuchania o przestępstwa z rozdziału XXIII k.k.³²

Nowelizacja znacząco poszerzyła katalog przestępstw, co do których zastosowanie ma art. 185a § 1 k.p.k. – zarówno o przestępstwa z rozdziału XXIII Kodeksu karnego (przestępstwa przeciwko wolności), jak i wszystkie przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej³³. Warto wspomnieć, że w doktrynie pojawiały się postulaty, aby art. 185a k.p.k. był stosowany do wszystkich małoletnich, których dobro prawne zostało naruszone lub bezpośrednio zagrożone naruszeniem przez przestępstwo^{34*}.

Warto podkreślić, że obecne brzmienie art. 185a § 1 k.p.k. wskazuje, że małoletniego należy przesłuchiwać w postępowaniu karnym wówczas, gdy „jego zeznania mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy”, a nie w każdym przypadku, jak miało to miejsce dotychczas. Dyrektywa 2011/93/UE wśród szczególnych środków ochrony małoletnich pokrzywdzonych wskazuje zasadę maksymalnego ograniczenia przesłuchań z ich udziałem; przesłuchiwanie małoletniego powinno więc następować tylko wówczas, gdy jest niezbędne dla realizacji celów postępowania.

Ostatnia nowelizacja art. 185a k.p.k. po raz kolejny wzmocniła ochronę małoletniego pokrzywdzonego także poprzez ograniczenie liczby przypadków, w których małoletni składa zeznania więcej niż jeden raz. W tym celu, pozostawiając oskarżonemu możliwość żądania powtórnego przesłuchania w sytuacji, w której nie posiadał on obrońcy w trakcie pierwszej czynności, ustawodawca w § 2 wprowadził obowiązek ustanowienia oskarżonemu obrońcy z urzędu, jeśli nie posiada on obrońcy z wyboru.

Ostatnie zmiany art. 185a k.p.k. mają istotne znaczenie dla wzmocnienia ochrony pokrzywdzonego poniżej 15. roku życia w postępowaniu karnym. Idąc jednak dalej, ustawodawca zdecydował się rozszerzyć krąg podmiotów, wobec których zastosowanie ma tryb przesłuchania wskazany w art. 185a § 1 k.p.k. również do małoletnich powyżej 15. roku życia, o ile są pokrzywdzeni jednym z przestępstw wskazanych w tymże przepisie oraz gdy zachodzi uzasadniona obawa, że przesłuchiwanie w innych warunkach może wywrzeć negatywny wpływ na stan psychiczny takiego małoletniego (art. 185a § 4 k.p.k.). Oceny zaistnienia tej przesłanki dokonywać powinien sam organ procesowy w okolicznościach konkretnej sprawy, przy czym wydaje się, że w wielu przypadkach niezbędne będzie uzyskanie opinii biegłego psychologa w tym zakresie³⁵.

3. Przesłuchiwanie małoletniego na podstawie art. 185b k.p.k.

Omawiana już powyżej nowelizacja Kodeksu postępowania karnego z roku 2005, wprowadziła do tejsze ustawy art. 185b, który w pewnym stopniu uzupełnia

³² Projekt ustawy o zmianie Ustawy – Kodeks karny oraz Kodeks postępowania karnego, VII kadencja, druk sejm. nr 998.

³³ L.K. Paprzycki, *Komentarz aktualizowany do art. 1–424 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego*, LEX/el.

³⁴ Zob. A. Krawiec, *Małoletni pokrzywdzony w polskim procesie karnym*, Toruń 2012, s. 184.

³⁵ M. Goss, J. Ławicki, *Dowód z zeznań małoletniego w świetle nowelizacji art. 185a i 185b k.p.k.* [w:] M. Czerwińska, P. Czarnecki (red.), *Katalog dowodów w postępowaniu karnym*, Warszawa 2014, s. 81 i n.

i poszerza zakres ochrony małoletniego w toku procesu karnego³⁶. Historycznie warto wskazać, że sam projekt noweli zawierał takie przepisy, które dotyczyłyby wszystkich małoletnich świadków w sposób nieograniczony ani przedmiotowo, ani podmiotowo. W uzasadnieniu pisano między innymi, że: „Ochrona psychiki powinna dotyczyć nie tylko małoletnich ofiar przestępstw z rozdziału XXV k.k., ale wszystkich małoletnich świadków, co do których istnieje potrzeba przesłuchania w postępowaniu karnym”³⁷.

Ostatecznie taki postulat nie zyskał aprobaty i wprowadzony w życie w 2005 r. art. 185b k.p.k. dotyczył małoletnich świadków, którzy w chwili przesłuchania nie ukończyli 15. roku życia, w sprawach dotyczących przestępstw popełnionych z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej, a także w przypadku któregoś z przestępstw określonych w rozdziale XXV Kodeksu karnego. W przypadku świadka, który nie ukończył 15. roku życia i miał składać zeznania w toku postępowania dotyczącego przestępstwa określonego w rozdziale XXV Kodeksu karnego lub też każdego innego przestępstwa popełnionego z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej, organ zanim przystąpił do przesłuchania – musiał dojść do przekonania, że zeznania tego świadka są istotne dla rozstrzygnięcia sprawy. Jeżeli zeznania małoletniego miały istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy dotyczącej któregoś z przestępstw, zgodnie z treścią art. 185b § 1 k.p.k. małoletni był przesłuchiwany w warunkach określonych w art. 185a § 1 k.p.k., a więc na posiedzeniu, z udziałem biegłego psychologa i przy ewentualnej obecności osoby wskazanej w art. 51 § 2 k.p.k., obrońcy, prokuratora oraz pełnomocnika pokrzywdzonego. Tej zasady nie stosuje się w stosunku do świadka, który współdziałał w popełnieniu czynu zabronionego, co do którego toczy się proces karny.

Pierwotne brzmienie art. 185b k.p.k. zostało zmienione ustawą nowelizującą z roku 2013, która znacząco poszerzyła jego stosowanie w toku procesu karnego. W pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę, że również w przypadku art. 185b k.p.k. niejednoznaczne sformułowanie, w tym przypadku „można przesłuchać”, zastąpiono stanowczym i niebudzącym wątpliwości „przesłuchuje się”. Aktualne brzmienie art. 185b k.p.k. wskazuje na jego obligatoryjny charakter, wówczas gdy spełnione są określone w tym przepisie przesłanki, przy czym niezmienne zostało wskazanie ustawodawcy, że przesłuchanie powinno mieć miejsce tylko wówczas, gdy zeznania danego świadka mają mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy (art. 185b *in fine*).

Nowelizacja art. 185b k.p.k. znacząco rozszerzyła również zakres jego zastosowania – podobnie jak w przypadku art. 185a k.p.k. zarówno podmiotowo, jak i przedmiotowo. Artykuł 185b § 1 oraz § 2 dotyczy tych przestępstw, które zostały popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej, a także przestępstw określonych w rozdziałach XXV i XXVI Kodeksu karnego, tj. przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności oraz przestępstw przeciwko rodzinie i opiece.

Najistotniejszą zmianą dotyczącą samego świadka, przesłuchiwanego na podstawie art. 185b k.p.k., jest rozszerzenie możliwego zakresu zastosowania tego przepisu również do tych małoletnich, którzy w chwili przesłuchania ukończyli

³⁶ Ustawa z 3.06.2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. poz. 1181).

³⁷ Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, IV kadencja, druk sejm. nr 3633; zob. R.A. Stefański, *Szczególne tryby przesłuchania...*, s. 82.

już 15. rok życia, w sprawach o przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej oraz przestępstw określonych w rozdziałach XXV i XXVI Kodeksu karnego, tj. przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności oraz przestępstw przeciwko rodzinie i opiece (art. 185b § 2 k.p.k.). Małoletnich, którzy spełniają wskazane w § 2 warunki, tj. są świadkami w sprawie przestępstwa popełnionego z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub jednego z tych, które zostały stypizowane w rozdziałach XXV i XXVI Kodeksu karnego, organ przesłuchuje w trybie określonym w art. 177 § 1a k.p.k.³⁸ wówczas, gdy istnieje uzasadniona obawa, że bezpośrednia obecność oskarżonego przy przesłuchaniu mogłaby oddziaływać krępująco na zeznania świadka lub wywierać negatywny wpływ na jego stan psychiczny (art. 185b § 2 *in fine*). Tym samym więc tacy małoletni, którzy ukończyli 15. rok życia, jeśli spełnione są przesłanki wskazane w art. 185b § 2 k.p.k., są przesłuchiwać za pomocą urządzeń technicznych, umożliwiających przeprowadzenie tej czynności na odległość, z jednoczesnym przekazem bezpośrednim dźwięku i obrazu. Należy przy tym podkreślić, że jeśli zostaną spełnione wszystkie powyższe przesłanki, to przesłuchanie małoletniego w trybie określonym w art. 177 § 1a k.p.k. jest obligatoryjne³⁹.

Ustawą nowelizującą z roku 2013 wprowadzono również nowe brzmienie art. 147 § 2a k.p.k., zgodnie z którym zarówno przesłuchanie pokrzywdzonego, odbywające się na podstawie art. 185a § 1 k.p.k., jak i przesłuchanie świadka, przebiegające na podstawie art. 185b § 1 k.p.k., utrwała się za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk. Co prawda, już w 2005 r.⁴⁰ ustawodawca przewidział możliwość rejestracji przesłuchania pokrzywdzonego w trybie art. 185a k.p.k. i świadka w trybie art. 185b k.p.k., jednakże ówczesne brzmienie art. 147 § 2a nakazywało organowi przeprowadzać rejestrację wówczas, gdy względy techniczne nie stanowiły ku temu przeszkody. Okolicznością uzasadniającą zaniechanie przesłuchania w tej formule mogło być zarówno nieposiadanie przez organ właściwego urządzenia rejestrującego, jak i awaria takiego urządzenia⁴¹. Doktryna postulowała, aby art. 147 § 2a k.p.k. uzasadniał tylko takie przypadki odstąpienia od rejestracji, gdy organ – pomimo zachowania należytej staranności – nie był w stanie zapewnić właściwego sprzętu w czasie przesłuchania albo też przeprowadzenie czynności z rejestracją obrazu i dźwięku nie byłoby możliwe z uwagi na uwarunkowania techniczne⁴².

Obecnie brzmienie art. 147 § 2a k.p.k., niejako odpowiadając na poglądy wyrażone w doktrynie, konstytuuje obligatoryjną rejestrację obrazu i dźwięku w trakcie przesłuchania pokrzywdzonego na podstawie art. 185a i 185c k.p.k. oraz świadka

³⁸ § 1a. „Przesłuchanie świadka może nastąpić przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie tej czynności na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku. W postępowaniu przed sądem w czynności w miejscu przebywania świadka bierze udział referendarz sądowy, asystent sędziego lub urzędnik zatrudniony w sądzie, w którego okręgu świadek przebywa.”

³⁹ W projekcie ustawy nowelizującej przesłuchanie to zostało określone jako „względnie obligatoryjne”. Wydaje się, że projektodawca założył, że względność obowiązku przesłuchania małoletniego na podstawie art. 177 § 1a k.p.k. wynika z faktu konieczności spełnienia uprzednio wszystkich przesłanek umożliwiających takie przesłuchanie.

⁴⁰ Ustawa z 3.06.2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. poz. 1181).

⁴¹ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2007 s. 697–698.

⁴² S. Steinborn, *Komentarz do art. 147 kodeksu postępowania karnego* [w:] L. Paprzycki, J. Grajewski, S. Steinborn, *Kodeks postępowania karnego*, t. 1, *Komentarz do art. 1–424*, Warszawa 2013.

na podstawie art. 185b k.p.k. W uzasadnieniu projektu nowelizacji ustawodawca wskazywał, że: „Brak zapisu obrazu i dźwięku przesłuchania małoletniego może w praktyce podważać jednorazowy charakter tej czynności, generując wnioski oskarżonych o ponowne przesłuchanie świadka. Rejestracja przesłuchania i możliwość odtworzenia jego przebiegu na rozprawie lepiej zabezpiecza też realizację zasady bezpośredniości i prawo do obrony, umożliwiając oskarżonemu, który nie ma prawa uczestniczyć osobiście w czynności przesłuchania, na śledzenie zachowania świadka i dokonanie oceny jego wiarygodności”⁴³. Oczywiście nowelizacja art. 147 § 2a k.p.k. związana była również z wdrażaniem dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z 5.04.2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępującej decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW⁴⁴, która to w art. 15 ust. 4 nakazuje rejestrację przesłuchania małoletniego. Wydaje się więc, że wprowadzenie obligatoryjności rejestracji przesłuchania małoletniego za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk realizuje zarówno postanowienia dyrektyw międzynarodowych, jak i postulaty i poglądy doktryny w tym zakresie.

Należy podkreślić, że rejestracja obrazu i dźwięku w żadnym wypadku nie zwalnia organu z obowiązku utrwalenia przebiegu czynności w postaci pisemnego protokołu. Artykuł 143 § 1 pkt 2 k.p.k. wskazuje, że spisania protokołu wymaga każde przesłuchanie świadka⁴⁵. Organ musi więc sporządzić pisemny protokół, natomiast sam nośnik zarejestrowanego obrazu i dźwięku staje się załącznikiem do tego protokołu⁴⁶.

Omawiając problematykę regulacji prawnych dotyczących przesłuchania małoletniego w polskim procesie karnym, nie można pominąć niezwykle ważnego rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości wydanego na podstawie art. 185d k.p.k., dotyczącego sposobu przeprowadzenia przesłuchania⁴⁷. Rozporządzenie to zostało wydane w roku 2013 i weszło w życie wraz z ostatnią nowelizacją art. 185a i 185b k.p.k. oraz wprowadzeniem art. 185c k.p.k. Rozporządzenie to określa zarówno sposób przeprowadzenia przesłuchania, jak i warunki, jakie powinien spełniać przyjazny pokój⁴⁸.

Rozporządzenie zawiera dość szczegółowe regulacje dotyczące chociażby czasu przesłuchania i komunikacji ze składającym zeznania małoletnim. W § 2 rozporządzenia wskazuje się na przykład, że planowana pora i czas przesłuchania powinny być dostosowane do wieku małoletniego, a także do konieczności nawiązania z nim kontaktu przez biegłego i wyznaczania ewentualnych przerw w trakcie czynności.

Ustawodawca zdecydował się zawrzeć w akcie wykonawczym wytyczne odnośnie do działania biegłego psychologa. Warto zwrócić uwagę, iż w § 4 ust. 1 przywołanego rozporządzenia wskazuje się wprost, że psycholog ma obowiązek przeprowadzić z małoletnim wstępną rozmowę, której celem jest obniżenie poziomu stresu małoletniego. Zgodnie z treścią rozporządzenia w przypadku świadka, który

⁴³ Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny i niektórych innych ustaw, VII kadencja, druk sejm. nr 870, s. 59.

⁴⁴ Dz.Urz. UE L 101 z 2011 r.

⁴⁵ J. Skorupka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 336–337.

⁴⁶ J. Skorupka (red.), *Kodeks postępowania karnego...*, s. 336–337.

⁴⁷ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.12.2013 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a–185c Kodeksu postępowania karnego (Dz.U. poz. 1642).

⁴⁸ Fundacja Dzieci Niczyje (obecnie Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę) opracowała również standardy w zakresie przesłuchania małoletniego – zob. <http://wymiarisprawiedliwosci.fdn.pl/standardy-przesluchania-w-procesie-karnym> (dostęp: 15.11.2016 r.).

nie ukończył 15. roku życia, biegły psycholog pomaga sądowi w wyjaśnieniu zasad przesłuchania, przy czym w § 4 ust. 2 wprost wskazuje się, że małoletni powinien zostać poinformowany o prawie do odmowy zeznań, obowiązku mówienia prawdy i fakcie utrwalania czynności w formie zapisu na nośnikach. Obowiązek poinformowania o przebiegu przesłuchania obejmuje również przedstawiciela ustawowego lub osobę, która sprawuje nad małoletnim stałą pieczę, a także pełnoletnią osobę wskazaną przez małoletniego, zgodnie z art. 185a § 2 k.p.k. Rozporządzenie szczegółowo określa również wygląd i wyposażenia pokoju przesłuchań.

Kolejne nowelizacje procesu karnego, mające miejsce w latach 2015–2016, nie obejmowały treści art. 185a–185d k.p.k. Obecnie przepisy te odnoszą się zatem zarówno do osób małoletnich poniżej 15. roku życia, jak i takich, które ukończyły lat 15, ale nie uzyskały jeszcze pełnoletniości. Osoby małoletnie, które z jakichś względów nie mogą być przesłuchane na podstawie art. 185a § 1, art. 185a § 4, art. 185b § 1 lub § 2 k.p.k. w każdym wypadku, niezależnie od rodzaju popełnionego na ich szkodę przestępstwa oraz wieku, można przesłuchać z udziałem biegłego psychologa. Przeprowadzone badania, szczegółowo omówione w kolejnych częściach niniejszego opracowania, potwierdzają, że organy chętnie z tej możliwości korzystają.

III. CZĘŚĆ EMPIRYCZNA

1. Wyniki badania akt przy wykorzystaniu kwestionariusza badawczego K1

1.1. Charakterystyka postępowań karnych z udziałem małoletnich pokrzywdzonych

Jak już wspomniano wyżej, przesłane do badania akta dotyczyły postępowań karnych toczących się w latach 2011–2015 i prawomocnie zakończonych w tym okresie. W związku z charakterem czynów stanowiących przedmiot stawianych oskarżonemu (oskarżonym) zarzutów, w większości były to postępowania karne toczące się w dłuższym przedziale czasowym, często stanowiące część z wieloosobowych postępowań wyłączonych do odrębnego rozpoznania. Stąd można w nich dostrzec pewne zróżnicowanie w zakresie przebiegu postępowania, choćby w odniesieniu do wnoszonych skarg zasadniczych wobec poszczególnych oskarżonych czy też końcowych orzeczeń.

W poddanych analizie sprawach na 86 przypadków aż w 81,4% skargą zasadniczą kierowaną do sądu był akt oskarżenia. Tylko w 6 przypadkach był to wniosek o skazanie bez przeprowadzania rozprawy. W 5 sytuacjach ze względu na wielość oskarżonych w jednej skardze zasadniczej, jaką był akt oskarżenia, zawarte były dodatkowo wnioski o skazanie części oskarżonych bez rozprawy (w trybie art. 335 k.p.k.)⁴⁹.

Zdecydowana część badanych spraw zakończyła się wydaniem wyroku skazującego. Miało to miejsce w 74 przypadkach, czyli w 86,05% spraw. Ponieważ

⁴⁹ Zgromadzone akta obejmowały postępowania, które rozpoczęły się w bardzo różnym okresie. Art. 335 k.p.k. zmieniał się kilkakrotnie w tym czasie. Początkowo mógł być stosowany jedynie do występów zagrożonych karą nieprzekraczającą 5 lat pozbawienia wolności, następnie w latach 2003–2013 do wszystkich występów zagrożonych karą nieprzekraczającą 10 lat pozbawienia wolności. Od 9.11.2013 r. do 30.06.2015 r. art. 335 k.p.k. znajdował zastosowanie do wszystkich występów. W przypadku spełnienia przesłanek określonych w art. 335 § 1 k.p.k., prokurator mógł skierować do sądu akt oskarżenia wraz z wnioskiem o skazanie bez przeprowadzania rozprawy. Kolejne dynamiczne zmiany ustawy karnoprosesowej w latach 2015–2016 objęły także art. 335 k.p.k.; obecnie możliwe jest wystąpienie przez prokuratora z wnioskiem o wydanie wyroku skazującego zamiast aktu oskarżenia (art. 335 § 1 k.p.k.) lub też wraz z aktem oskarżenia (art. 335 § 2 k.p.k.).

kwalifikacje czynu wskazane w skardze zasadniczej (dotyczyło to przede wszystkim aktów oskarżenia) były rozbudowane i obejmowały także zarzuty popełnienia innych czynów niż przestępstwa z art. 203 i art. 204 § 3 k.k. (np. art. 197 § 1, art. 189 § 1, art. 200a § 2, art. 152 § 3 k.k.) w niektórych sprawach wielopodmiotowych i wieloprzedmiotowych dochodziło do uniewinnienia bądź poszczególnych oskarżonych, bądź też uniewinnienia od poszczególnych zarzutów. Taka sytuacja miała miejsce w 2 badanych sprawach, gdzie uniewinniono wszystkich oskarżonych od zarzutu udziału w grupie przestępczej (pierwotna kwalifikacja czynu – art. 258 k.k.) i poszczególnych oskarżonych od innych zarzutów popełnienia innych czynów (np. art. 53 § 1 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii⁵⁰). W 81,4% spraw wyrok został wydany po przeprowadzeniu rozprawy, a jedynie w 3 sprawach zapadł na posiedzeniu wyrokowym.

Z analizy długości trwania postępowania można wnosić, że przeciętnie postępowania przygotowawcze trwały od 3 do 12 miesięcy, przy czym czynności przesłuchania małoletnich dokonywane były zazwyczaj w pierwszym okresie trwania postępowań. Trzeba mieć w tym wypadku na uwadze, że w wielu sprawach był więcej niż jeden oskarżony, a rozpoznanie zarzutów wobec niektórych oskarżonych było na różnych etapach postępowania wyłączane do odrębnych postępowań, toczących się pod inną sygnaturą niż nadana aktom nadesłanym do badań. Stanowiło to pewne ograniczenie w całościowej ocenie przebiegu danego postępowania, bowiem niekiedy protokoły akt z jednego postępowania były – po wyłączeniu spraw do odrębnego postępowania – wykorzystywane jako materiał dowodowy w innym, o ile zachodziła tożsamość osoby pokrzywdzonej, a oskarżeni działali wspólnie lub w porozumieniu. W takich wypadkach nie dochodziło do ponowienia czynności przesłuchania małoletniego.

1.2. Tryb przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego i świadka

Przedmiotem analizy była czynność przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego.

Ustalono, że na 86 przebadanych przypadków w 79 przesłuchanie przeprowadzone zostało w trybie zwykłym, a jedynie w 6 przypadkach przesłuchano pokrzywdzonego w trybie art. 185a k.p.k., a w 1 z wykorzystaniem art. 185b k.p.k., przy czym pierwsza z wymienionych, znacznie liczniejsza, grupa przesłuchań miała miejsce w postępowaniach toczących się przed 27.01.2014 r.

Tabela 1. Podział spraw wg trybu przesłuchania małoletniego			
	Wszczęte przed 27.01.2014 r.	Wszczęte po 27.01.2014 r.	Razem
Tryb art. 185a k.p.k.	3	3	6
Tryb art. 185b k.p.k.	0	1	1
Zwykły	76	3	79
Ogółem	79	7	86

Źródło: opracowanie własne.

⁵⁰ Ustawa z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. z 2016 r. poz. 224 ze zm.).

Wyjaśnia to zasadniczą różnicę w sposobie przesłuchiwania małoletnich pokrzywdzonych, bowiem z uwagi na różnicowanie stanu prawnego w tym czasie niejednolicie kształtowała się praktyka przesłuchań; przeprowadzano je na podstawie różnych przepisów Kodeksu postępowania karnego. W grupie przeznaczonych do analizy akt, spełniających założone kryteria, znalazły się sprawy rozpoczęte w latach 1999–2015, co w powiązaniu z ustaleniem, że czynność przesłuchania, jeżeli była przeprowadzana w danym postępowaniu, to miała miejsce w początkowej fazie procesu karnego (w większości przypadków w postępowaniu przygotowawczym), skutkowało wyborem dla tej czynności właściwego w chwili jej dokonywania trybu, stosownego do aktualnie obowiązujących przepisów.

1.3. Pokrzywdzony

Z uwagi na założony zakres i cel badań interesujące były tylko te sprawy, w których występował małoletni pokrzywdzony. We wszystkich badanych sprawach były to pokrzywdzone płci żeńskiej⁵¹, przy czym ze względu na czas trwania poszczególnych postępowań różnicowano dla potrzeb badań dane dotyczące ich wieku, uwzględniając ich wiek w dacie popełnienia czynu, w dacie pierwszego przesłuchania (albo pierwszej czynności procesowej z ich udziałem w charakterze pokrzywdzonej) oraz w dacie rozpoznania sprawy – orzekania⁵².

Badanie akt wykazało, że największą grupę małoletnich pokrzywdzonych stanowiły dziewczęta w granicach wiekowych 15–18 lat w chwili czynu⁵³. Stanowiły one 40,7% wszystkich przypadków. Jednocześnie niemal ta sama grupa wiekowa małoletnich pokrzywdzonych (45,35%) była w takim samym wieku w chwili pierwszego przesłuchania. Ze względu na długotrwałość postępowań karnych, większość z tych pokrzywdzonych w dacie wydania prawomocnego orzeczenia była już pełnoletnia (41,86%).

W toku analizy akt zwrócono także uwagę na relację pomiędzy oskarżonym a małoletnim pokrzywdzonym. Interesujące było przede wszystkim to, czy do popełnienia przestępstwa z art. 203 lub art. 204 § 3 k.k. dochodziło w kręgu najbliższej rodziny. Stwierdzono, że tylko w 8 przypadkach na 86 pokrzywdzoną i oskarżonego łączyła więź rodzinna, przy czym sprawcą czynu był członek najbliższej rodziny (w większości przypadków był to ojciec, w jednym matka pokrzywdzonej). W przeważającej większości, tzn. w 69,77%, badanych przypadków pokrzywdzone i oskarżeni byli sobie obcy.

W dalszej części badania, z uwagi na zmieniający się na przestrzeni okresu objętego badaniem stan prawny dotyczący przesłuchania małoletnich w procesie karnym, poszukiwano odpowiedzi na pytanie, czy osoby najbliższe dla małoletnich pokrzywdzonych uczestniczyły w postępowaniu karnym z ich udziałem i ewentualnie – w jakiej roli procesowej. Projektując kwestionariusz, założono, że mogą

⁵¹ W jednej ze spraw występowali dwaj małoletni chłopcy w wieku poniżej 13. roku życia, którzy byli świadkami przestępstwa z art. 203 i art. 204 § 1, a jednocześnie pokrzywdzonymi przestępstwem z art. 197 § 1 k.k.

⁵² Tu przyjęto datę wydania prawomocnego wyroku albo orzeczenia kończącego postępowanie.

⁵³ Wśród badanych spraw znalazły się również takie, w których pokrzywdzona w dacie czynu i w dacie przesłuchania była pełnoletnia, co jednak początkowo nie znalazło odzwierciedlenia w przyjętej kwalifikacji prawnej czynu i w sposobie przeprowadzania czynności procesowych w toku postępowania (w szczególności w toku przesłuchania).

to być role procesowe oskarżonego, oskarżyciela posiłkowego albo świadka. Niestety analiza przedłożonych do badania akt wykazała, że aż w 63,95% przypadków osoby najbliższe dla małoletniego nie uczestniczyły w postępowaniu karnym z ich udziałem jako pokrzywdzonego. Zaledwie w 7 przypadkach członek najbliższej rodziny występował w postępowaniu w charakterze świadka, natomiast w 8 przypadkach był oskarżonym w tym postępowaniu.

Dopuszczono także możliwość, że najbliższy członek rodziny (przede wszystkim dotyczy to rodziców małoletniego) będzie występował w procesie karnym jako przedstawiciel ustawowy takiego pokrzywdzonego. Ze względu na charakter czynów zabronionych stanowiących przedmiot analizy, uwzględniono także, że małoletni pokrzywdzony nie będzie chciał aktywnie uczestniczyć w czynnościach procesowych (w szczególności w przesłuchaniu), gdyby miał mu przy nich towarzyszyć członek najbliższej rodziny. Stąd w kwestionariuszu K1 znalazło się pytanie o stanowisko małoletniego pokrzywdzonego wobec udziału w postępowaniu karnym członka najbliższej rodziny. Ze względu na wcześniejsze dane, wskazujące, iż w niewielu przypadkach w badanych sprawach występowali najbliżsi pokrzywdzonego (niezależnie od ich roli procesowej), w większości, tzn. aż w 72,09% wszystkich przypadków nie było w aktach danych o tym, jak zareagował małoletni pokrzywdzony na udział w procesie osoby dla siebie najbliższej. Z danych, jakie uzyskano w toku analizy akt, wynika, że tylko w 2 na 86 badanych przypadków pokrzywdzony wyraził swój sprzeciw (1 przypadek) bądź aprobatę (1 przypadek) dla udziału w jego przesłuchaniu osoby dla niego najbliższej.

1.4. Oskarżony

W ramach pozyskiwania danych o osobie oskarżonego badano akta spraw, ustalając jego wiek⁵⁴ w dacie oskarżenia oraz – w kontekście celu i zakresu badania – okoliczność, czy oskarżony miał obrońcę w chwili pierwszego przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego, czy zgłoszono żądanie powtórnego przesłuchania małoletniego wobec braku obrońcy przy pierwszej czynności, a jeśli tak – to na jakim etapie procesu. Analiza akt wykazała, że dominującą grupę wiekową stanowią oskarżeni w przedziale wiekowym 21–35 lat (34,88%), kolejno w wieku od 36–50 lat (20,93%) i powyżej 50 lat (15,12%). W pojedynczych przypadkach (5 przypadków) oskarżeni mieli mniej niż 20 lat, w dwóch przypadkach współdziałali ze sobą oskarżeni mający poniżej 20 lat i znajdujący się w przedziale 21–35 lat oraz młodszy niż 20 lat i będący w przedziale 36–50 lat. W 10 przypadkach z uwagi na niekompletność akt nie udało się ustalić wieku oskarżonych w dacie złożenia skargi (były to sytuacje, w których do badania przesłano tylko część akt z wielotomowej całości).

⁵⁴ Zakres wiekowy określony w kwestionariuszu K1 został dla tego pytania wyznaczony następująco: mniej niż 20 lat; 21–35 lat, 36–50 lat, powyżej 50 lat; już w toku selekcji akt do badań ujawniły się problemy z możliwością ustalenia wieku oskarżonych w chwili popełnienia czynu, co wiązać należy zarówno z charakterem czynów zabronionych, wyczerpujących często znamiona innych przestępstw albo z nimi współistniejących, jak też faktem popełniania tych przestępstw wspólnie z innymi oskarżonymi. W wielu przypadkach nawet w akcie oskarżenia data czynu nie była oznaczana, a zarzuty stawiane oskarżonym miały opisowy charakter i nie wskazywały dokładnych danych w tym zakresie. Z tego względu dla określenia wieku oskarżonych, mającego dla celów niniejszego badania znaczenie drugorzędne, przyjęto jako miarodajne daty ich urodzin i datę wniesienia skargi, ustalając w ten sposób wiek.

Znacznie bardziej istotne niż wiek oskarżonego były informacje o tym, czy korzystał on w toku postępowania z pomocy obrońcy, a zwłaszcza – czy miał on obrońcę w czasie pierwszego przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego. Należy tu podkreślić, że jako pierwsze przesłuchanie traktowano również czynność konfrontacji oraz okazania, bowiem w toku wstępnej selekcji akt stwierdzono, że te właśnie czynności były pierwszymi dokonywanymi z udziałem pokrzywdzonych. Analiza akt wskazuje, że w 54 przypadkach (na 86 badanych) oskarżony nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego, w 19 przypadkach w aktach nie było danych pozwalających na ustalenie tej okoliczności, a tylko w 5 przypadkach stwierdzono, że na etapie procesu, w którym przesłuchiowano małoletniego, oskarżony posiadał obrońcę. Interpretując te dane, należy jednak wziąć pod uwagę, że w czasie, gdy toczyły się postępowania karne, nie obowiązywał jeszcze art. 185a § 2 k.p.k. w brzmieniu nadanym mu nowelą z 13.06.2013 r., a ponadto dynamika postępowań przygotowawczych była taka, że pierwszych czynności procesowych (były to najczęściej przesłuchania albo konfrontacje w fazie postępowania *in rem*) dokonywano z udziałem pokrzywdzonych, a dopiero po jakimś czasie, po zgromadzeniu odpowiedniego materiału dowodowego, stawiano zarzuty podejrzanym i przesłuchiowano ich w tym charakterze. Taka sekwencja czynności procesowych z natury rzeczy wykluczała udział obrońcy oskarżonego (podejrzanego) podczas pierwszego przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego. Podobne przyczyny stanowiły ograniczenia w złożeniu żądania powtórnego przesłuchania małoletniego. Badano zarówno okoliczność, czy taki wniosek został w sprawie złożony (nie miało znaczenia, czy pochodził on bezpośrednio od oskarżonego czy od jego obrońcy), jak też to, na jakim etapie procesu do złożenia tego wniosku doszło. W toku badania ustalono, że w 46,51% przypadków nie składano wniosków o ponowne przesłuchanie, przy czym aż w 27,91% przypadków nie udało się na podstawie lektury akt ustalić tej kwestii. Analiza akt wykazała jednak, że do powtórnego przesłuchania pokrzywdzonych, najczęściej już po uzyskaniu przez nich pełnoletności, dochodziło w postępowaniach ponownych, toczących się po uchyleniu wyroku wydanego w pierwszej instancji; przypadki te zostaną omówione poniżej.

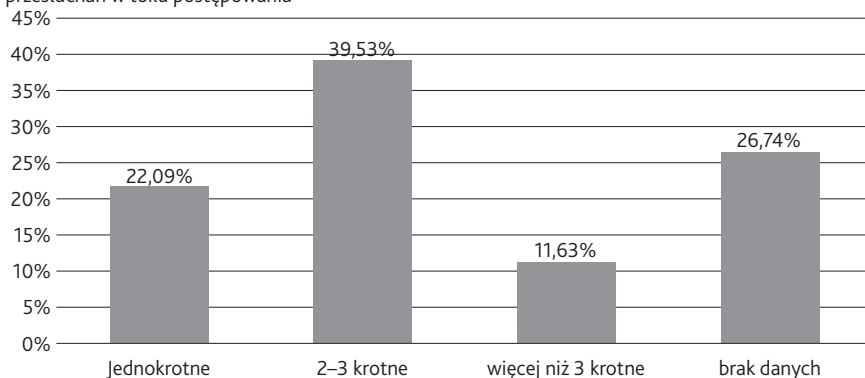
1.5. Przesłuchanie małoletniego

Pozyskanie informacji dotyczących czynności przesłuchania małoletnich pokrzywdzonych lub świadków w grupie spraw poddanych badaniu nastąpiło przy użyciu obu kwestionariuszy – K1 (pytania 21–44) oraz K2.

W toku badania ustalano liczbę przesłuchań małoletnich (traktując jako przesłuchanie także czynność konfrontacji oraz okazanie) w trakcie całego postępowania karnego, zwracając uwagę, czy było to jednorazowe przesłuchanie, czy przesłuchano pokrzywdzonego dwu- lub trzykrotnie albo więcej niż trzy razy. Wyniki badań aktowych wskazują, że dominowały przesłuchania dwu- lub trzykrotne (34 na 86 badanych przypadków), jednokrotnie przesłuchiowano małoletnich w 19 przypadkach, a ponad trzykrotnie – w 10. W 29,07% przypadków (łącznie) brakowało w aktach danych umożliwiających udzielenie odpowiedzi na to zagadnienie (14) albo nie dotyczyły one badanej kwestii (9).

Wykres 1

Liczba przesłuchań w toku postępowania

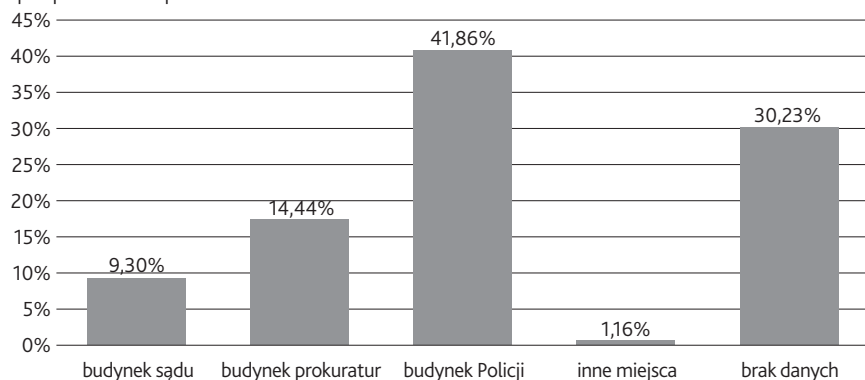

Źródło: opracowanie własne.

W toku badania ustalano również miejsce, w jakim dokonywano przesłuchania małoletnich⁵⁵. Uwzględniając zróżnicowanie stanu prawnego w badanym okresie, założono bowiem, że czas, w jakim przeprowadzano postępowania (lata 2011–2015), pozwalał sprawdzić, czy stosowane były w ich toku przepisy dotyczące zapewnienia małoletnim odpowiednich warunków podczas przeprowadzania z nimi czynności procesowych. Większość przesłuchań (41,86%) miała miejsce w budynku Policji, co miało oczywiście związek z czasem dokonywania tej czynności w początkowym okresie postępowania karnego, w toku postępowania przygotowawczego. W 17,44% przypadków czynność przesłuchania małoletniego miała miejsce w budynku prokuratury, a tylko w 8 przypadkach w budynku sądu.

Wykres 2

Miejsce przeprowadzenia przesłuchania

Źródło: opracowanie własne.

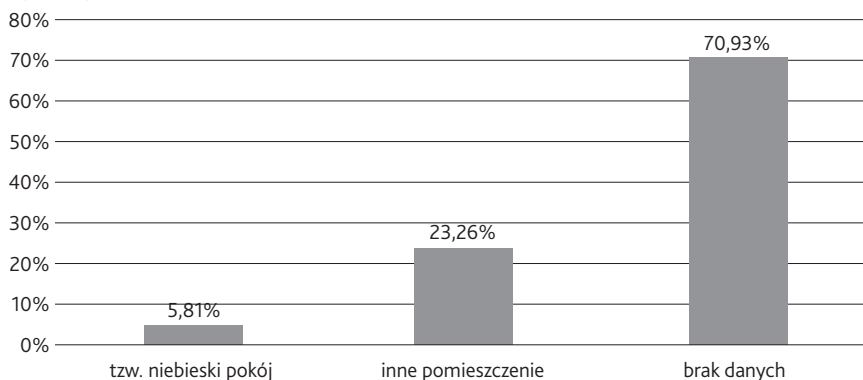
Jedynie w 4,3% przypadków wykorzystano w celu przeprowadzenia przesłuchania małoletniego pomieszczenie spełniające warunki tzw. przyjaznego pokoju,

⁵⁵ W kwestionariuszu K1 pyt. 21 (Miejsce przeprowadzenia przesłuchania) przewidywało następujące możliwe odpowiedzi: 1. Budynek sądu; 2. Budynek prokuratury; 3. Budynek Policji; 4. Inne miejsce.

w 23,25% było to inne pomieszczenie, a w pozostałych przypadkach (61) w aktach nie było informacji pozwalających na ustalenie warunków panujących w pokoju, w którym przeprowadzono przesłuchanie małoletniego.

Wykres 3

Warunki pokoju przesłuchań

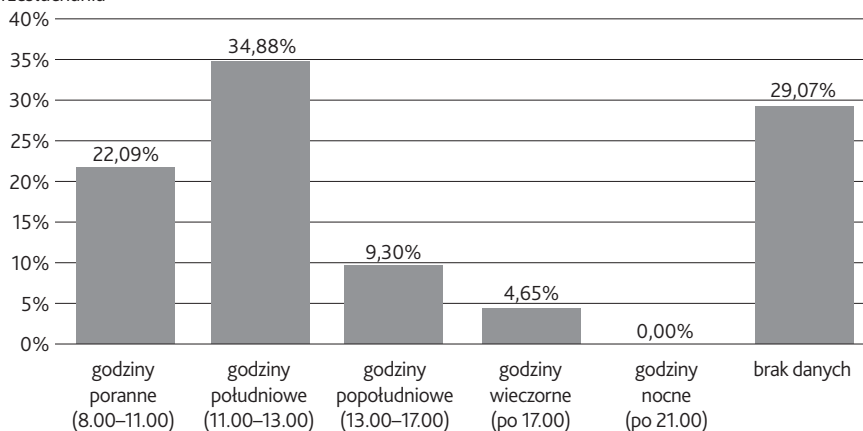

Źródło: opracowanie własne.

W odniesieniu do czasu przeprowadzenia przesłuchania ustalano zarówno porę dnia – poprzez wskazanie zakresu czasowego, w jakim rozpoczęto przesłuchanie, jak i ewentualne przerwy w przesłuchaniu oraz łączny jego czas. W przypadkach, w których zarządzona była przerwa, ustalano ponadto, z czyjej inicjatywy to nastąpiło. Analiza akt wykazała, że w 30 przypadkach na 86 przesłuchanie miało miejsce w godzinach południowych, tj. pomiędzy godz. 11.00 a 13.00, a w 19 – w godzinach porannych, tj. od 8.00 do 11.00. Nie odnotowano ani jednego przypadku przesłuchania małoletniego w godzinach nocnych (po godz. 21.00), a jedynie w 12 przypadkach czynność tę przeprowadzono w godzinach popołudniowych (13.00–17.00) oraz wieczornych (po 17.00).

Wykres 4

Pora przesłuchania

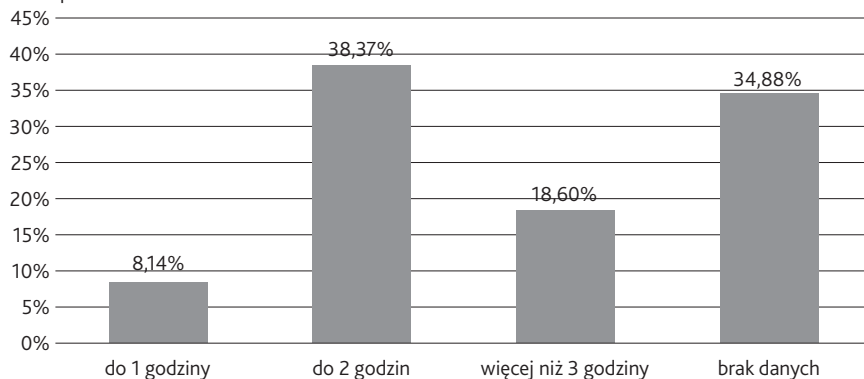

Źródło: opracowanie własne.

W większości przypadków (38,37%) przesłuchanie zostało zakończone przed upływem 2 godzin, w dużej grupie przypadków (18,61%) trwało ono jednak powyżej 3 godzin. Stosunkowo niewiele przesłuchań małoletnich zakończyło się w ciągu 1 godziny – było to zaledwie 7 na 86 przypadków.

Wykres 5

Czas trwania przesłuchania

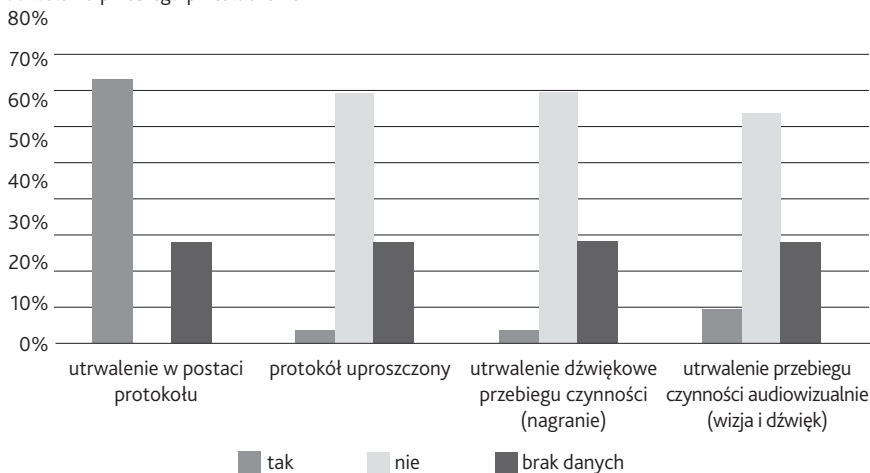
Źródło: opracowanie własne.

Przerwa w przesłuchaniu zarządzona była tylko w jednym badanym przypadku (na 86), natomiast w ponad połowie badanych spraw (60,47%) nie udało się tej okoliczności na podstawie zapisów w protokołach przesłuchania małoletnich ustalić. Z czasu trwania poszczególnych przesłuchań, który średnio w badanych postępowaniach trwał ok. 2 godzin, można wnosić, że przerw nie zarządzano i brak stosownych zapisów w protokołach dokumentujących tę czynność odpowiada rzeczywistości. Konsekwencją braku w protokołach adnotacji o przerwie w przesłuchaniu jest niemożność ustalenia, z czyjej inicjatywy ewentualne przerwy były zarządzane. W 34,88% przypadków, w których przerwano przesłuchanie, nastąpiło to z inicjatywy organu dokonującego tej czynności, przy czym tylko w 31,4% przypadków pojawiła się w protokole z czynności stosowna adnotacja na ten temat. Można było dzięki niej ustalić, że przyczyną przerwy w tych przypadkach była potrzeba wypoczynku oraz że przerwa ta trwała do 1 godziny (31,4% przypadków).

Przesłuchanie jako czynność procesowa wymaga utrwalenia w postaci protokołu. Jednak aż w 17,44% badanych przypadków nie odnaleziono w aktach protokołów przesłuchania małoletnich. Należy wiązać ten fakt z częściową dekompletacją akt wielotomowych, jakie trafiły do badania. Z treści aktu oskarżenia albo uzasadnienia wyroku wynikało bowiem, że takie protokoły były sporządzane (sąd powoływał się na treść zeznań w uzasadnieniu wyroku), jednak nie odnaleziono ich w przesłanych aktach. Jedynie w 3 przypadkach (na 86) sporządzony został protokół uproszczony. W tych przypadkach nastąpiło również równoległe utrwalenie dźwiękowe przebiegu czynności przesłuchania małoletniego. W 68,61% badanych przypadków utrwalenie czynności nastąpiło wyłącznie w protokole i był to protokół zwykły, w pełni dokumentujący czynność. W 8 przypadkach (na 86) nastąpiło utrwalenie audiowizualne (wizja i dźwięk), co stanowiło tylko niespełna 10% (9,3%) badanych przypadków.

Wykres 6

Forma utrwalania przebiegu przesłuchania

Źródło: opracowanie własne.

Interesujące są analizy treści protokołów z przesłuchań małoletnich, które były analizowane zarówno pod kątem formalnym, z użyciem kwestionariusza K1, jak i pod kątem ich zawartości treściowej – stosownie do założeń metodologicznych i celu badania (kwestionariusz K2 i dane ustalane przy jego zastosowaniu będą omówione w dalszej części Raportu). Badano, czy w protokole znajdują się zapisy dotyczące przebiegu przesłuchania i zachowania się w trakcie tej czynności przesłuchiwanego małoletniego, a także czy przesłuchiwanemu były zadawane pytania i jeśli tak, to jakie. W 65,12% przypadków nie odnotowano zadawanych podczas przesłuchania pytań; protokoły te zawierały jedynie swobodną relację przesłuchiwanego. Pytania zadane składającemu zeznania małoletniemu zostały zapisane jedynie w 6 przypadkach, co stanowi 6,98% wszystkich badanych protokołów. Tylko w 10 przypadkach (na 86) odnotowano w protokole zachowanie się przesłuchiwanego małoletniego. W 60,47% protokołów tego rodzaju adnotacji, pozwalających ustalić reakcje składającego zeznanie małoletniego podczas czynności przesłuchania, nie zamieszczono.

W toku badania analizowano także kwestię udziału innych osób w czynności przesłuchania poza przesłuchiwanym małoletnim i osobą przesłuchującą w imieniu organu procesowego. Ustalono, że w większości przypadków, tzn. w 69,77%, w czynności przesłuchania oprócz osoby przesłuchującej, jaką był prokurator⁵⁶, uczestniczył także biegły psycholog. Zaledwie w 6 przypadkach stwierdzono udział w czynności obrońcy oskarżonego, przy czym w jednym przypadku uczestniczył on w tej czynności wraz z aplikantem adwokackim, w 2 przypadkach było to przesłuchanie z udziałem biegłego psychologa, w 3 przypadkach w przesłuchaniu małoletniego uczestniczył także przedstawiciel ustawowy małoletniego pokrzywdzonego. Z akt wynika zatem, że przedstawiciel ustawowy brał udział w przesłuchaniu małoletniego łącznie zaledwie w 7 przypadkach, uwzględniając różne wyżej wskazane

⁵⁶ W tej grupie uwzględniono także udział policjanta, o ile był osobą przeprowadzającą przesłuchanie.

konfiguracje personalne. Udział tłumacza zarejestrowano w 2 sprawach, w których pokrzywdzonymi albo oskarżonymi byli obcokrajowcy niewładający językiem polskim. Odnotowano również, iż w 5 przypadkach, w których przesłuchanie małoletniego było już drugim z kolei, brał udział psycholog. Z akt tych spraw wynika, iż pierwsze przesłuchanie odbyło się bez udziału biegłego psychologa.

1.6. Utrwalanie czynności przesłuchania małoletniego

Wobec wątpliwości, jakie sygnalizowane były w praktyce wymiaru sprawiedliwości, podjęto także próbę ustalenia, jak kształtuje się praktyka sporządzania protokołów z przesłuchania małoletniego, a w szczególności – kto z faktycznie uczestniczących w czynności podmiotów⁵⁷ składa podpis na protokole dokumentującym przesłuchanie małoletniego.

Z analizy akt wynika, że w 40 badanych przypadkach podpis na protokole przesłuchania złożyli przesłuchujący i małoletni przesłuchiwany. Stanowiło to blisko połowę (46,51%) badanych przypadków. W 9 przypadkach dodatkowo swój podpis na protokole złożył biegły psycholog uczestniczący w czynności przesłuchania. Odnotowano zaledwie 2 przypadki, w których oprócz małoletniego i osoby przesłuchującej pod treścią protokołowanych zeznań małoletniego podpisał się jego rodzic (opiekun). W 2 przypadkach, w których udział w przesłuchaniu brał tłumacz, także i on podpisał się na protokole. W 4 przypadkach przesłuchujący nie był jednocześnie osobą sporządzającą protokół; w tych wypadkach na protokole oprócz podpisu przeprowadzającego czynność swój podpis złożył protokolant. Odnotowano tylko jeden przypadek, w którym wszyscy uczestniczący w czynności przesłuchania, tj. przesłuchujący, małoletni, rodzic (opiekun) małoletniego pokrzywdzonego, jego pełnomocnik, a także obrońca oskarżonego i sporządzający protokół protokolant, złożyli swoje podpisy na protokole.

Badaniu poddano również treść protokołów przesłuchań pod kątem zawartych w nich pouczeń kierowanych do przesłuchiwanego małoletniego. W szczególności interesujący był zakres treściowy udzielonych pouczeń oraz potwierdzenie ich przyjęcia przez małoletniego. W 53 (na 86) przypadkach, czyli w 61,63%, w protokole zawarto treść pouczenia udzielanego przesłuchiwanemu małoletniemu. Jednakże treść ta była w badanych postępowaniach różna. Aby ustalić zakres udzielanego pouczenia, założono, że w okresie obowiązywania regulacji prawnych dotyczących tej kwestii⁵⁸ pouczenie powinno być zgodne z urzędowym wzorem zawartym w odpowiednim obowiązującym w dacie przesłuchania rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości w sprawie określenia wzoru pouczenia. Zakres badanych spraw obejmował jednak także okres, w jakim żaden jednolity wzór pouczenia przesłuchiwanego małoletniego nie obowiązywał, stąd analizowano w tych sprawach (oznaczonych jako prowadzone przed 2014 r.) każdą sprawę indywidualnie

⁵⁷ Pytanie nr 20 w Kwestionariuszu K1: Osoby uczestniczące w przesłuchaniu: 1. Prokurator; 2. Biegły psycholog; 3. Pełnomocnik pokrzywdzonego; 4. Przedstawiciel ustawowy pokrzywdzonego; 5. Inne osoby (jakie).

⁵⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 27.04.2014 r. w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym (Dz.U. poz. 739) oraz rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 3.06.2015 r. w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym (Dz.U. poz. 848).

i badając treść udzielonego pouczenia oraz jego zgodność z postanowieniami Kodeksu postępowania karnego.

Stwierdzono także, że w większości badanych spraw (33,72%) w protokole znajdował się wyłącznie podpis przesłuchiwanego małoletniego i to pod oświadczeniem o dokonaniu pouczenia przez osobę przeprowadzającą przesłuchanie, stanowiący tym samym potwierdzenie przyjęcia przez małoletniego pouczenia. Natomiast tylko w 20,23% przypadków do protokołu załączony był wzór pouczenia dla przesłuchiwanego, odpowiadający obowiązującemu w danym czasie wzorowi urzędowemu z adekwatnego dla czasu dokonywania czynności rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie wzoru pouczenia, opatrzony jego własnoręcznym podpisem, potwierdzającym dokonanie pouczenia i jego treść. Po części taki niski odsetek stwierdzonych przypadków dokonania pouczenia małoletniego pokrzywdzonego przed jego przesłuchaniem ma związek ze wspomnianym wcześniej ograniczeniem dotyczącym selekcji badanych spraw, polegającym na dokonywaniu analiz akt postępowań toczących się także w okresie braku wyraźnych regulacji prawnych dotyczących przesłuchania małoletnich pokrzywdzonych i świadków w procesie karnym.

2. Wyniki badania akt przy wykorzystaniu kwestionariusza badawczego K2

2.1. Charakterystyka postanowień o powołaniu biegłego psychologa

Przechodząc do analizy problematyki udziału biegłego psychologa w czynności przesłuchania małoletniego, należy wskazać, że w 45,5% przypadków wydane zostało postanowienie o powołaniu biegłego psychologa. W 16 przypadkach z akt, z powodu omówionej już powyżej niekompletności zgromadzonego materiału, nie można było jednoznacznie wywnioskować, czy postanowienie o powołaniu biegłego psychologa było wydane; dotyczyło to zwłaszcza wszystkich tych przypadków, w których nadesłane akta były wyłączone z innego toczącego się postępowania karnego. W tych wszystkich przypadkach psycholog brał jednak udział w czynnościach w trakcie postępowania karnego, przeprowadzanych z udziałem małoletniego. W 30,23% spraw psycholog nie był powołany w toku prowadzonego postępowania.

W trakcie prowadzonych badań weryfikowano, na jakiej podstawie wydawane są postanowienia o powołaniu biegłego i stwierdzono, że przywoływane są następujące podstawy prawne:

- 1) art. 193, 194, 195, 198 oraz art. 192 § 2 k.p.k.;
- 2) art. 193 w zw. z art. 204 § 2 k.p.k.;
- 3) art. 193, 194, 195, 198 k.p.k.;
- 4) art. 193 § 1 k.p.k.;
- 5) art. 193 i 194 k.p.k.;
- 6) art. 193, 194, 198 i art. 185a § 1 i 3 k.p.k.;
- 7) art. 193, 194, 195, 201, art. 202 § 2 k.p.k.⁵⁹
- 8) art. 192 § 2, art. 193, 194, 195, 198, art. 202 § 1 i 2 k.p.k.

⁵⁹ Należy zauważyć, że ta podstawa prawna nie dotyczy przesłuchania świadka i prawdopodobnie była wskazana w postanowieniu bezrefleksyjnie.

W czterech przypadkach w postanowieniu o powołaniu biegłego nie wskazano żadnej podstawy prawnej.

Zasadniczą część badania poświęcono sposobowi formułowania pytań, na jakie udzielić ma odpowiedzi powołany biegły psycholog. Stwierdzono bardzo dużą różnorodność w tym zakresie. W sześciu przypadkach specjalista był powołany tylko i wyłącznie do udziału w czynności przesłuchania małoletniego. W zdecydowanej większości spraw biegły psycholog był powołany nie tylko do udziału w samej czynności, ale do wydania stosownej opinii. Z pewnością jest to fakt godny odnotowania, zwłaszcza że jedynie w 7 przypadkach przesłuchanie następowało po dniu 27.01.2014 r., a więc po ostatniej nowelizacji art. 185a i 185b k.p.k., która kompleksowo uregulowała sposób przesłuchania małoletniego zarówno przed, jak i po ukończeniu przez niego 15. roku życia. Analizując więc aspekt udziału biegłego psychologa w przesłuchaniu małoletniego, nie można pominąć zarówno stanu prawnego, w którym dana czynność miała miejsce, jak i wieku pokrzywdzonych, z których – jak już wskazano – 45,35% w chwili przesłuchania miało ukończone 15 lat.

Przechodząc do szczegółowej analizy pytań i zagadnień postawionych biegłemu, można dostrzec, że najczęściej organ prowadzący postępowanie prosił biegłego o stwierdzenie, czy świadek ma zdolność postrzegania i odtwarzania postrzeżeń. Takie pytanie postawiono psychologowi aż w 35,3% postanowień, w których był powołany biegły⁶⁰. W pięciu przypadkach był to jedyny postawiony przed specjalistą problem, w pozostałych postanowieniach znajdowały się również inne zagadnienia, które stwierdzić i opisać miał biegły.

Jedno z bardziej wnikliwych i szczegółowych postanowień odnoszących się do powołania biegłego dotyczyło:

- 1) oceny przez biegłego poziomu rozwoju umysłowego świadka;
- 2) poziomu zaawansowania procesów postrzegania, zapamiętywania i odtwarzania postrzeżeń;
- 3) reakcji na bodźce zewnętrzne i wpływu czynników emocjonalnych na zeznanie;
- 4) spontaniczności zeznań, podatności na sugestie, skłonności do konfabulacji;
- 5) oceny skutków przeżytego zdarzenia dla rozwoju psychicznego pokrzywdzonej ewentualnie do rozważenia: czynników mogących mieć wpływ na zniekształcenie zeznań przy pierwszej relacji i kolejnych oraz interpretacji mechanizmów ewentualnie stwierdzonych zniekształceń (emocje w relacji dziecko – sprawca);
- 6) warunków uczestniczenia świadka w czynnościach w toku postępowania karnego; czy wskazane są kolejne przesłuchania, warunki przeprowadzenia, czas ich trwania, miejsce, osoby uczestniczące w czynnościach, osoby bliskie oraz czy obecność oskarżonego nie działa krępująco na dziecko przy składaniu zeznań (art. 390 § 2 k.p.k.).

⁶⁰ Psychologowie-praktycy podkreślają, że takie ogólnikowe formułowanie pytania do biegłego, zwłaszcza w przypadku opinii psychologicznych dotyczących dzieci wykorzystywanych seksualnie, jest nieprawidłowe – zob. J. Biderman, *Oczekiwanie organu procesowego wobec biegłego psychologa w sprawach karnych dotyczących seksualnego wykorzystania dzieci*, „Dziecko Krzywdzone” 2007/4.

Prokurator wydający postanowienie w tej sprawie w sposób niezwykle szczegółowy i wyczerpujący sformułował więc pytania do psychologa. Niestety, opinia psychologa nie zawierała odpowiedzi na wszystkie postawione przed biegłym pytania i ograniczyła się do wskazania, że „poziom spostrzegania, rozumowania małoletniej jest adekwatny do wieku, poziomu intelektualnego i rozwoju osobowości, a zeznania nie są w pełni zgodne z rzeczywistością“.

Jako przykład dobrej praktyki ze strony organu wydającego postanowienie o powołaniu biegłego psychologa należy wskazać ostatnie z wymienionych powyżej zagadnień postawionych przed biegłym psychologiem, a mianowicie wskazanie, jakie warunki powinny towarzyszyć małoletniemu w toku dokonywanych z jego udziałem czynności w procesie karnym. Trzeba nadmienić, że postępowanie to prowadzone było w roku 2010, a więc na długo przed wprowadzeniem art. 185a § 4 k.p.k. i rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości dotyczącego sposobu prowadzenia czynności przesłuchania małoletniego. Niestety, biegły nie odniósł się tak wnikliwie do wskazanych wobec niego kwestii, ograniczając się w wypowiedzi do kwestii *stricte* poznawczych – i to w ograniczonym zakresie. Ze sporządzonej w toku postępowania opinii wynikało natomiast, że nie przeprowadzono żadnych dodatkowych badań i testów wobec małoletniego, być może więc z tego powodu opinia psychologa była niezwykle ograniczona. Schemat ten powtórzył się, niestety, także w przypadku dwóch innych osób pokrzywdzonych, przesłuchiowanych w toku tego samego postępowania.

Przykłady innych interesujących też wskazanych w postanowieniu o ustanowieniu biegłego są następujące:

- 1) czy w procesie składania zeznań przez świadka występują fantazje lub treści zasugerowane, czy w procesie spostrzegania, zapamiętywania i odtwarzania występują deformacje, które mogą mieć związek ze stanem psychicznym małoletniego;
- 2) jaki jest stan i rozwój umysłowy, czy nieletnia w zeznaniach wiernie odtwarza własne spostrzeżenia, czy też posługuje się kłamstwem, konfabulacją lub wiadomościami zasugerowanymi, czy zeznania małoletniej mogą stanowić wiarygodny dowód w sprawie;
- 3) czy pokrzywdzona prawidłowo zapamiętuje fakty, czy ma zachowany samokrytycyzm, czy prawidłowo ocenia zasadność lub szkodliwość pewnych zachowań z punktu widzenia społecznego oraz czy ujawnia skłonność do konfabulacji;
- 4) jaka jest zdolność małoletniej do postrzegania, zapamiętywania i odtwarzania faktów, których była świadkiem, czy w swoich zeznaniach przejawia tendencję do konfabulacji, czy jest osobą bezradną oraz czy miała zdolność rozumienia popełnianych wobec niej przestępstw;
- 5) jaki jest poziom rozwoju intelektualnego świadka, jaka jest zdolność spostrzegania, zapamiętywania, odtwarzania obserwowanych przez świadka postrzeżeń, jaką motywacją kieruje się świadek, jakie mechanizmy osobowości wpłynęły na zachowanie się świadka, czy świadek wykazuje tendencje do konfabulacji i treści sugerowanych, czy zeznania świadka mają wartość dowodową.

Jak wynika z powyższych przykładów, organy wydające postanowienie o powołaniu biegłego często posiadają pewien stopień wiedzy psychologicznej, który

umożliwia im formułowanie pytań do psychologa w języku specjalistycznym. W przypadku drugiej z zacytowanych tez, organ rozróżniał nawet pojęcia kłamstwa, konfabulacji⁶¹ i wiadomości zasugerowanych, co w języku potocznym (czy też raczej niepsychologicznym) jest zwykle używane naprzemiennie. Docenić należy więc wszystkie te sposoby formułowania tez wobec biegłego, które nieco indywidualizują wydaną opinię, dostosowując ją do konkretnego stanu faktycznego i posługują się przy tym językiem o charakterze naukowym. Takie formułowanie tez wskazuje bowiem, że choć organ słusznie potrzebuje opinii specjalisty w określonym zakresie, zdaje sobie jednak sprawę ze specyfiki i materii, jaką jest umysł pokrzywdzonego małoletniego i wielości zagrożeń, jakie wiążą się ze składaniem przez niego zeznań.

2.2. Charakterystyka opinii wydawanych przez biegłego psychologa

W odpowiedzi na postawione biegłemu pytania w zdecydowanej większości przypadków biegły wydawał opinię w formie pisemnej (66,6%). W tych sprawach, w których biegły psycholog był wzywany do udziału w czynności, w postanowieniu zastrzegano, że opinia ma być wydawana na bieżąco w toku zeznań świadka i wówczas nie była ona już składana w formie pisemnej. Opinie biegłych charakteryzowały się komunikatywnością i zrozumiałością, w większości przypadków odpowiadały również na postawione przez organ pytania. Podany powyżej przykład braku takiej odpowiedzi był wyjątkiem od zasady dokładnego (często w punktach) formułowania wniosków dotyczących świadka.

Bardziej problematyczny niż same wnioski, które biegli formułują w sposób zrozumiały dla organów prowadzących postępowanie oraz uczestników tego postępowania, wydaje się być sposób konstruowania opinii. Przykładem niezwykle precyzyjnej opinii biegłego psychologa była opinia biegłej w sprawie toczącej się przed Sądem Rejonowym w T. Udzielając odpowiedzi na postawione pytania, biegła nie ograniczyła się do podania wniosków i krótkiego opisu stanu faktycznego, lecz wskazała dokładnie, jakich metod badawczych użyła i dlaczego na ich podstawie wysnuła takie, a nie inne wnioski. Psycholog w tym przypadku udzielała odpowiedzi na pytania dotyczące postrzegania, zapamiętywania i odtwarzania postrzeżeń, tendencji do konfabulacji oraz zdolności do zrozumienia przez świadka popełnianych względem niej czynów. Dwa pierwsze zagadnienia są, jak już wspomniano, formułowane niemal w każdym postanowieniu o powołaniu biegłego psychologa. W tym jednak przypadku biegła szczegółowo opisała liczne metody badawcze, które zastosowała wobec małoletniej, m.in. test WAIS-R, Test Niedokończonych Zdąń, wywiad ze świadkiem oraz jej przedstawicielem ustawowym. Poszczególne wyniki zostały zaprezentowane w toku wyводу biegłej, dlatego też każdy zapoznający się z nim czytelnik był z pewnością w stanie zrozumieć, jaki był tok rozumowania opiniującej.

Podobnie wnikliwa była opinia biegłego psychologa wydana w innej sprawie, toczącej się przed Sądem Okręgowym w R. Co prawda przesłuchiwana pokrzywdzona

⁶¹ W literaturze przedmiotu podkreśla się, że tym, co odróżnia kłamstwo od konfabulacji, jest brak intencji wprowadzenia w błąd rozmówcy przez osobę, która konfabuluje. Nie ma ona bowiem świadomości i wiedzy na temat błędu swojego procesu rozumowania czy też odtwarzania spostrzeżeń. Zob. M. Reuter, *Umysł konfabulujący. Analiza kognitywistyczna*, Poznań 2014.

była już osobą dorosłą, ale warto podkreślić, że opiniująca wskazała w niej 11 różnych metod badawczych, w większości testów psychologicznych, weryfikujących poziom rozwoju umysłowego, zdolności sensoryczno-motorycznych, ale także tendencję do kłamstwa i ewentualne zaburzenia o charakterze depresyjnym.

Nie wszystkie sposoby formułowania opinii w badanej próbie można jednak wskazać jako godne naśladowania. Zauważono tendencję do długiego opisu stanu faktycznego sprawy i dość krótkiej części zawierającej wnioski. W jednej ze spraw, w toku której miało miejsce przesłuchanie na podstawie art. 185a § 4 k.p.k., biegła wskazała, że wnioski dotyczące m.in. występowania w zeznaniach świadka ewentualnych fantazji lub treści zasugerowanych wysnuła tylko i wyłącznie na podstawie udziału w przesłuchaniu oraz na podstawie przeglądu akt sprawy. W swojej opinii biegła dość wyraźnie opisała różnice w zeznaniach małoletniej, a także zmiany zeznań w toku postępowania przez innych jego uczestników (należących do rodziny małoletniej), co jednak jest rolą sądu, oceniającego zgromadzony materiał dowodowy.

2.3. Udział biegłego psychologa w czynności przesłuchania małoletniego

Kolejną część badań poświęcono różnym aspektom związanym z udziałem biegłego psychologa w przesłuchaniu małoletniego. W związku z tym zebrano informacje dotyczące wstępnej rozmowy psychologa z małoletnim oraz z jego przedstawicielem ustawowym. Informacja o przeprowadzeniu takiej rozmowy znajdowała się najczęściej w opinii biegłego psychologa lub w protokole przesłuchania. Odnotowano 33,33% takich postępowań, w których faktycznie był nawiązany kontakt ze świadkiem jeszcze przed złożeniem przez niego zeznań, co – biorąc pod uwagę, że zdecydowana większość badanych spraw dotyczyła stanu prawnego sprzed 27.01.2014 r. – należy przyjąć z dużą aprobatą. Obecnie bowiem, jak już wskazywano, rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości określa wprost, w jaki sposób powinny być prowadzone czynności z udziałem małoletniego (na podstawie art. 185a i 185b k.p.k.); w sprawach prowadzonych przed 2014 r. to jedynie wiedza organu prowadzącego postępowanie i fachowość biegłego mogły przesądzić o konieczności przeprowadzenia wstępnej rozmowy z małoletnim. Tylko w czterech sprawach stwierdzono, iż takiej wstępnej rozmowy nie było. Niestety niepokój budzi fakt, że w 27,45% przypadków nie udało się jednoznacznie stwierdzić, czy wstępna rozmowa z małoletnim się odbyła, czy też nie. Przyjęto przy tym założenie, że jeśli opinia zawiera wykaz zastosowanych w trakcie jej sporządzania metod badawczych i nie ma wśród nich rozmowy z małoletnim, to takiej rozmowy faktycznie nie było. Niestety, w tych przypadkach, w których opinia w ogóle nie była sporządzana lub też nie zawierała informacji o wykorzystanych narzędziach diagnostycznych, uzyskanie jednoznacznych danych nie było możliwe.

Podobne założenie poczyniono przy kolejnym pytaniu, dotyczącym przeprowadzenia wstępnej rozmowy z przedstawicielem ustawowym. Odnotowano jednak znacznie mniej przypadków, w których taka rozmowa została przeprowadzona, jedynie bowiem w 11,76% opinii powołano się na dane uzyskane od rodzica lub innej osoby, pod której opieką przebywał małoletni. W 17,64% spraw rozmowa taka nie była przeprowadzona, a w pozostałych ze zgromadzonych akt nie można było jednoznacznie wywnioskować,

czy psycholog miał w ogóle kontakt z przedstawicielem ustawowym świadka, czy też nie. Zdarzały się również takie sytuacje, w których psycholog powołał się na rozmowę z małoletnim, ale już nie na rozmowę z jego przedstawicielem ustawowym czy też osobą wskazaną w art. 51 § 2 k.p.k. Należy więc przyjąć, że zdecydowanie rzadziej biegły decyduje się przeprowadzić rozmowę z opiekunem małoletniego niż z samym małoletnim. Warto podkreślić, iż rozmowa z osobą sprawującą faktyczną opiekę nad małoletnim lub jej przedstawicielem ustawowym może mieć istotne znaczenie dla właściwej oceny stanu psychicznego i emocjonalnego osoby małoletniej. Z tego względu wskazane jest przeprowadzenie takich rozmów przez biegłego psychologa.

Kolejną kwestią, którą poddano analizie w toku prowadzonych badań, była płeć biegłego psychologa i jej zgodność z płcią przesłuchiwanego świadka. W 68,62% przypadków faktycznie płeć małoletniego i biegłego były zgodne, przy czym należy zastrzec, że jedynie w dwóch przypadkach przesłuchiwani byli chłopcy. W tych właśnie dwóch przesłuchaniach płeć biegłego nie była zgodna z płcią świadka. We wszystkich pozostałych przypadkach zarówno psycholog, jak i osoba przesłuchiwana były płci żeńskiej. W trzech przypadkach nie udało się stwierdzić, jakiej płci był biegły, dotyczyło to takich sytuacji, w których postanowienie o powołaniu biegłego nie było wydawane, a z innych zgromadzonych w aktach materiałów nie można było wywnioskować, kto był obecny przy przesłuchaniu małoletniego.

Cieszyć może tak wysoka zgodność płci osoby przesłuchiwanej i biegłego psychologa, albowiem może to wpłynąć⁶² na zmniejszenie stresu i wstydu osoby małoletniej, co ma szczególne znaczenie w przypadku przestępstw o charakterze seksualnym. Niestety należy przyjąć, że tak dobre wyniki w tym zakresie miały raczej charakter przypadkowy. W żadnym bowiem przypadku nie można było stwierdzić, aby organ wydający postanowienie o powołaniu biegłego psychologa kierował się przy wyborze jego płcią. Oczywiście być może przed podjęciem stosownej decyzji w tym zakresie organ faktycznie rozważał jako jedno z kryteriów wyboru takiej, a nie innej osoby jej płeć, niemniej jednak przeprowadzone badania nie pozwalają na wysnuwanie żadnych wniosków w tym zakresie.

W dalszej części badań próbowano również uzyskać odpowiedź na pytanie, czy w toku dokonywanych czynności z udziałem małoletniego ustalono z biegłym psychologiem sposób formułowania pytań, w szczególności tych o charakterze intymnym. Niestety, z żadnej opinii i protokołu przesłuchania nie wynikały takie właśnie ustalenia. W pięciu przypadkach można było wprost wyciągnąć wniosek, że takowych ustaleń nie było, a w pozostałych nie udało się stwierdzić, czy przesłuchujący konsultował się uprzednio z biegłym psychologiem w tej kwestii, czy też nie. Należy podkreślić, iż nie powinno się w związku z tym, uogólniając, stwierdzać, że organy prowadzące przesłuchanie małoletniego nie podejmują się ustalania sposobu formułowania pytań intymnych z małoletnim. Obecnie obowiązujące rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości⁶³

⁶² Implementacja Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z 25.10.2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw (Dz.Urz.UE L 315 z 2012 r.) oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW z 15.03.2001 r. (Dz.Urz.UE L 82 z 2001 r.) skutkowałą wprowadzeniem następującego wymogu w art. 185c § 4 k.p.k.: „jeżeli przesłuchanie odbywa się z udziałem biegłego psychologa, należy zapewnić na wniosek pokrzywdzonego, aby był on osobą tej samej płci, co pokrzywdzony, o ile pokrzywdzony tego żąda, chyba że będzie to utrudniać postępowanie”.

⁶³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.12.2013 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a–185c Kodeksu postępowania karnego (Dz.U. poz. 1642).

w § 3 ust. 1 stanowi: „Przed rozpoczęciem przesłuchania małoletniego, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat, lub osoby cierpiącej na upośledzenie umysłowe, a także w innych wypadkach uzasadnionych stanem emocjonalnym lub właściwościami osobistymi świadka, sędziego, prokuratora, obrońcy i pełnomocnika pokrzywdzonego mogą uzgodnić z biegłym psychologiem sposób formułowania zadawanych świadkowi pytań, w szczególności dotyczących sfery intymnej”. Trzeba więc podkreślić, że przynajmniej w tych 7 postępowaniach, które toczyły się po dniu 27.01.2014 r., organy posiadały wyraźną wskazówkę, że mogą (choć nie muszą) uzgadniać z psychologiem tenże sposób zadawania pytań świadkowi. Fakt ten natomiast powinien zostać odnotowany w protokole przesłuchania lub też w opinii biegłego psychologa, albowiem ma znaczenie dla przebiegu czynności i wysnuwanych z niej wniosków, a także wskazuje na dążenie organu do zmniejszenia wiktymizacji małoletniego.

Podobne wnioski wyciągnięto z analizy kolejnej ujętej w ankiecie badawczej kwestii, dotyczącej udzielania przez biegłego psychologa pomocy w objaśnianiu zasad przesłuchania. Przy formułowaniu tego pytania kierowano się dyspozycją zawartą w § 4 ust. 2 rozporządzenia, zgodnie z którą: „Jeżeli świadek jest małoletnim, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat, lub osobą cierpiącą na upośledzenie umysłowe, biegły psycholog w miarę potrzeby udziela sędziemu pomocy w wyjaśnieniu w sposób zrozumiały dla świadka zasad przesłuchania, w tym prawa odmowy składania zeznań, o ile prawo to świadkowi przysługuje, obowiązku mówienia prawdy i faktu utrwalania czynności w formie zapisu na nośnikach”. W jednym przypadku udało się, na podstawie protokołu przesłuchania, stwierdzić, że faktycznie biegły wspomagał sąd w wyjaśnieniu zasad przesłuchania. Interesujący jest fakt, że było to postępowanie prowadzone w roku 2010, a przesłuchanie małoletniego nie odbywało się na podstawie art. 185a lub 185b k.p.k. W związku z tym można go wskazać jako przykład dobrej praktyki. Prokurator prowadzący sprawę, pomimo braku jakichkolwiek regulacji w tym zakresie, uznał za ważne i konieczne skorzystanie z pomocy psychologa przy wyjaśnianiu świadkowi zasad przesłuchania i przysługujących mu uprawnień.

Przeprowadzone badania pozwalają stwierdzić, że udział biegłego psychologa w postępowaniu karnym ma istotne znaczenie dla organów prowadzących dany etap postępowania. Biorąc bowiem uwagę, że jedynie 7 przesłuchań małoletnich przeprowadzano na podstawie art. 185a lub 185b k.p.k., to w wielu wypadkach organ decydował się na powołanie biegłego psychologa do udziału w czynności i/ lub wydania stosownej opinii wówczas, gdy zależało to tylko i wyłącznie od jego oceny stanu psychicznego i intelektualnego małoletniego. Świadczy o tym również fakt, że opinia biegłego w większości przypadków była przywoływana w uzasadnieniu orzeczenia. Sąd powoływał się na nią, oceniając zeznania małoletniego i zgromadzony w sprawie materiał dowodowy.

IV. OCENA ADEKWATNOŚCI OBOWIĄZUJĄCYCH UNORMOWAŃ ORAZ REKOMENDACJE W ZAKRESIE TZW. NAJLEPSZYCH PRAKTYK W ZAKRESIE CZYNNOŚCI PRZESŁUCHANIA MAŁOLETNIEGO

Wprawdzie przedmiotem badania były postępowania karne prowadzone wobec sprawców przestępstw kwalifikowanych z art. 203 oraz art. 204 § 3 k.k., jednak analiza praktyki dokonywania czynności przesłuchania małoletniego w tych

postępowaniach pozwala na formułowanie szerszych wniosków w odniesieniu do tej czynności procesowej, wykraczających poza rekomendacje w zakresie jedynie kategorii spraw, które były poddane analizie⁶⁴. Pewne ujawnione w toku badań aktowych problemy mają charakter tożsamy i niezależny od rodzaju kwalifikacji prawnej czynu stanowiącego zarzut formułowany wobec jego sprawcy, co skutkuje koniecznością bardziej uniwersalnego ich ujęcia w niniejszym Raporcie oraz formułowanych w nim rekomendacjach. Należy także zwrócić uwagę, że zasadniczo inny kształt prawny unormowań odnoszących się do udziału małoletniego w postępowaniu karnym (obejmujący zwłaszcza kwestię jego przesłuchania jako pokrzywdzonego oraz świadka) niż obowiązujący w czasie, gdy toczyły się postępowania karne poddane badaniu, może stanowić jedynie tworzywo do potwierdzenia właściwego kierunku dokonanych zmian legislacyjnych, a nie może już – z uwagi na jego nieaktualność – stanowić przedmiotu oceny jego adekwatności.

Ocena stanu prawnego obowiązującego na dzień przygotowania Raportu (30.11.2016 r.), uwzględniając postanowienia art. 185a–185d, 147 k.p.k. oraz rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 18.12.2013 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a–185c Kodeksu postępowania karnego i rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 3.06.2015 r. w sprawie wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, jest pozytywna.

Aktualne regulacje prawne, odnoszące się do udziału małoletnich w postępowaniach karnych, w kategoriach spraw wskazanych w przywołanych wyżej przepisach (chodzi o stanowiące przedmiot badania czynu z art. 203 i 204 § 3 k.k.) stanowią konsekwencję długotrwałej ewolucji poglądów doktryny i orzecznictwa w zakresie szczególnego traktowania osób poniżej 18. roku życia, uczestniczących w postępowaniu w roli pokrzywdzonego bądź świadka, a także są wynikiem implementacji dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/93/UE w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, jak również dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony praw ofiar przestępstw.

Odnosząc się do szczegółowych kwestii należy wskazać, iż:

1. Przeprowadzone badania pozwalają stwierdzić, że ustawodawca właściwie uregulował kwestię przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego na podstawie art. 185a k.p.k. Obecny kształt tego właśnie przepisu znajduje zastosowanie zarówno do tych małoletnich, którzy nie mają jeszcze ukończonego 15. roku życia, jak i tych, którzy wiek ten już osiągnęli, ale nie są jeszcze pełnoletni. Wypada w tym miejscu zauważyć, że w badanej próbie zdecydowana większość spraw dotyczyła pokrzywdzonych

⁶⁴ Rekomendacje dotyczące sposobu przeprowadzania przesłuchania małoletnich w procesie karnym prezentowały także A. Budzyńska i O. Trocha w opracowaniu pt. *Dziecko uczestniczące w postępowaniu karnym*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2015, a także J. Mierzwińska-Lorencka, w swojej monografii pt. *Karnoprawna ochrona dziecka przed wykorzystywaniem seksualnym*, Warszawa 2012. Wnioski z przeprowadzonych badań aktowych, dotyczących spraw z lat 2011–2015, pozwalają na formułowanie w niniejszym Raporcie zbliżonych rekomendacji.

powyżej 15. roku życia, co skutkowało brakiem możliwości stosowania do nich regulacji z art. 185a § 1 i 2 k.p.k. Działania organów prowadzących postępowanie wskazują jednakże, że znajdowały one potrzebę przesłuchania małoletnich z udziałem biegłego psychologa, odwołując się do treści art. 192 § 2 lub art. 193 k.p.k. Wobec braku regulacji ustawowej w tym zakresie działania te miały charakter intuicyjny, wynikający bardziej z praktyki i doświadczenia organu niż regulacji normatywnych. Z drugiej strony badania wykazały, że w niemałej liczbie postępowań w sprawach o przestępstwa z art. 203 i 204 § 3 k.p.k. organy nie decydowały się na powołanie biegłego psychologa. Trudno zatem przewidywać, czy obecnie zastosowałyby art. 185a § 4 k.p.k. w każdym przypadku; można jednak założyć, że w wielu sprawach faktycznie tak by się stało. Należy rekomendować praktykę udziału biegłego psychologa w przesłuchaniu każdego małoletniego poniżej 15. roku życia, uczestniczącego w procesie karnym, niezależnie od kwalifikacji prawnej czynu zarzuczonego oskarżonemu. W przypadku małoletnich powyżej 15. roku życia ustawodawca powinien rozważyć rozszerzenie katalogu przestępstw, w których możliwe będzie przesłuchanie w trybie art. 185a § 4 w zw. z 185a § 1 k.p.k.

2. W obecnych uregulowaniach prawnych brakuje precyzyjnie sformułowanych postanowień odnoszących się do kwestii przygotowania zarówno przesłuchującego, jak i małoletniego przesłuchiwanego do czynności procesowych przeprowadzanych z jego udziałem. Prawodawca przy formułowaniu zadań organu procesowego posługuje się bowiem określeniami takimi, jak „w miarę możliwości”, „powinny uwzględnić”, „mogą uzgodnić”, „w miarę potrzeby”. Należy z jednej strony postulować uszczegółowienie obecnej regulacji prawnej w tym właśnie kierunku (tzn. szczegółowej, bardziej stanowczej regulacji należałoby poddać kwestię przygotowania małoletniego, jego przedstawiciela ustawowego, ale i samego organu do przesłuchania), a także rekomendować przyjęcie praktyki poprzedzania czynności przesłuchania, konfrontacji, okazania koniecznością odbycia rozmowy wstępnej z udziałem psychologa. Takie postępowanie wydaje się właściwe zarówno w świetle badań praktyki w okresie sprzed dnia 27.01.2014 r., jak i po analizie spraw prowadzonych pod rządami aktualnych przepisów. Wobec dość nieprecyzyjnych sformułowań zawartych w obecnie stosowanym rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 18.12.2013 r., organy procesowe w praktyce w różny sposób podchodzą do kwestii uzgodnienia sposobu przesłuchania małoletniego z biegłym i wyjaśnienia mu zasad przesłuchania.
3. Na podstawie przeprowadzonych badań należy rekomendować jako zalecaną praktykę, by biegły psycholog, powołany do udziału w przesłuchaniu małoletniego i wydania stosownej opinii, w każdym przypadku przeprowadzał wcześniej (przed przystąpieniem do czynności procesowej) wstępną rozmowę z małoletnim i ewentualnie jego przedstawicielem ustawowym. Fakt przeprowadzenia takiej rozmowy winien być także odnotowany w protokole przesłuchania (innej czynności procesowej) i/

lub sporządzanej przez biegłego opinii. Przedmiotem rozmowy powinny być kwestie niestanowiące elementu składowego czynności procesowej (np. nie powinny być udzielane informacje o przysługujących przesłuchawanemu prawach i obowiązkach). Sposób rozmowy winien być dostosowany do stanu rozwoju małoletniego i uwzględniać znane biegłemu z akt sprawy oraz z rozmowy wstępnej z organem procesowym przeprowadzającym czynność okoliczności sprawy, pozwalające w miarę możliwości na uniknięcie wtórnej wiktymizacji małoletniego w toku późniejszego przesłuchania. W trakcie tej czynności psycholog nie powinien jednak poruszać zagadnień mających być podstawą wydania orzeczenia w sprawie, by w ten sposób nie wpływać na treść zeznań małoletniego.

4. Analiza praktyki pozwala na sformułowanie zalecenia, by opinia biegłego psychologa, niezależnie od tego, czy został on powołany tylko do udziału w przeprowadzonej czynności z udziałem małoletniego, czy też ma wypowiedzieć się także w innych wskazanych w postanowieniu o jego powołaniu kwestiach, zawierała szczegółowy opis zastosowanych metod badawczych i wysnuwanych z nich wniosków. Brak takich informacji uniemożliwia stronom i organom późniejszą weryfikację opinii i ogranicza jej przydatność dla samego postępowania.
5. Należy rekomendować, by każdorazowo treść opinii wydawanej przez biegłego psychologa korespondowała z treścią postanowienia o powołaniu biegłego psychologa, a więc dokładnie wskazywała, jakie są odpowiedzi na poszczególne pytania postawione przed biegłym psychologiem przez organ.
6. Uregulowania normatywne odnoszące się do utrwalania czynności przesłuchania małoletnich w procesie karnym są w aktualnym stanie prawnym zadowalające. Należy jednak rekomendować jako właściwą praktykę zamieszczanie w protokole z czynności wszystkich okoliczności towarzyszących jej przeprowadzaniu, w tym zwłaszcza tych dotyczących zachowań uczestniczących w czynności osób. Za właściwe należy uznać odnotowywanie w protokole informacji o przeprowadzeniu przez biegłego wstępnej rozmowy z małoletnim i ewentualnie jego przedstawicielem ustawowym uczestniczącym w czynności dotyczącej przygotowania ich do udziału w przesłuchaniu. W odniesieniu do samej czynności przesłuchania jako czynności dowodowej należy rekomendować, niezależnie od utrwalania czynności w postaci audiowizualnej, by w protokole zawarte zostały wszystkie uwagi przeprowadzającego czynność lub uczestniczącego w tej czynności psychologa odnoszące się do zachowania się małoletniego, jego reakcji na zadane pytania lub zachowanie się podczas omawiania określonej kwestii, przy czym dotyczy to zwłaszcza zachowań o charakterze niewerbalnym. Należałoby oczekiwać, że w opinii biegłego psychologa uczestniczącego w czynności zostaną także omówione te kwestie, które ujawniły się przy okazji przeprowadzania przesłuchania, a dotyczą zachowań i reakcji uczestniczących w nim małoletniego i przedstawiciela ustawowego lub osoby przez małoletniego wskazanej do udziału w przesłuchaniu.

7. Podczas badań aktowych stwierdzono zróżnicowany treściowo zakres pouczeń udzielanych małoletnim w toku postępowania. Dotyczyło to pouczenia przed ich przesłuchaniem. W związku z pełną regulacją treści pouczenia, zawartą w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 3.06.2015 r. w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, należałoby rozważyć, czy nie byłoby właściwe opracowanie i wprowadzenie jako obowiązującej dodatkowej wersji pouczenia, przeznaczonej dla małoletnich w wieku poniżej 15. lat, co ma związek z ich zdolnością do zrozumienia pouczenia zależnie od fazy rozwojowej, w jakiej aktualnie się znajdują. Wskazana granica wieku, przyjęta także w innych regulacjach dotyczących czynności procesowych z udziałem małoletnich, pozwala uznać, że po osiągnięciu 15 lat stan rozwoju dziecka w zasadzie pozwala mu przyjąć ze zrozumieniem treść udzielanego mu pouczenia. Należy jednak rekomendować praktykę dostosowywania także w obowiązującym stanie prawnym treści i formy wszelkich pouczeń udzielanych małoletnim do stopnia i poziomu ich rozwoju intelektualnego oraz społecznego, a także włączenie przez organ procesowy do tej czynności, w razie takiej potrzeby, obecnego przy przesłuchaniu biegłego psychologa. Taka praktyka pozwoli uniknąć fasadowości czynności udzielania pouczenia i stworzy możliwość realizacji istoty tego obowiązku procesowego oraz będzie korzystna dla małoletniego.

V. OPIS PRZYPADKÓW STANOWIĄCYCH PRZYKŁAD DOBREJ PRAKTYKI W ZAKRESIE WARUNKÓW I SPOSOBU DOKONYWANIA CZYNNOŚCI PROCESOWEJ Z UDZIAŁEM MAŁOLETNIICH

A.

Przed Sądem Rejonowym w C. toczyło się postępowanie karne w sprawie popełnienia szeregu przestępstw przeciwko wolności seksualnej. Postępowanie to zostało wszczęte w roku 2009 wskutek zawiadomienia dyrektora jednej ze szkół o częstej absencji trzech uczennic oraz nieprawidłowościach w relacjach pomiędzy ojcem dwóch spośród nich a nastoletnimi córkami i ich koleżanką. Jednocześnie do Prokuratury Rejonowej w C. złożone zostały zawiadomienia o możliwości popełnienia przestępstwa przez ojca Jana W. z art. 197 § 2 k.k. na szkodę jego dwóch małoletnich córek (lat 15). W toku postępowania przygotowawczego przeprowadzono najpierw przeszukanie oraz przesłuchanie matki małoletnich. Następnie powołano biegłego psychologa w celu wzięcia udziału w przesłuchaniu małoletniej, a także:

- 1) oceny jej poziomu intelektualnego,
- 2) oceny stopnia jej rozwoju,
- 3) oceny jej zdolności postrzegania i odtwarzania postrzeżeń,
- 4) oceny jej skłonności do konfabulacji,
- 5) oceny jej reakcji emocjonalnych związanych z opisywanymi zdarzeniami,
- 6) oceny szczerości składanych przez nią zeznań.

Psycholog powołana do wydania opinii była płci żeńskiej, zgodnie z płcią pokrzywdzonej. W protokole przesłuchania odnotowano, że świadek został pouczony o odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych zeznań, przysługujących mu uprawnieniach oraz konsekwencjach wynikających z art. 177 § 1 k.p.k. Małoletnia złożyła swój podpis pod informacją o przekazanych jej pouczeniach. Przesłuchanie nie było rejestrowane, natomiast obszerny protokół zawierał szczegółowy opis zeznań świadka i jego zachowania w toku ich składania. Ponadto w protokole znalazła się adnotacja, że obecna przy przesłuchaniu biegła psycholog oświadczyła, że świadek ma zdolność postrzegania i odtwarzania postrzeżeń, a zeznania świadka spełniają kryteria psychologicznej wiarygodności.

Takie samo postanowienie oraz taką samą procedurę przesłuchania zastosowano względem drugiej pokrzywdzonej – również córki Jana W., która w chwili przesłuchania miała ukończone 17 lat oraz ich koleżanki, która także miała być pokrzywdzona przestępstwem z art. 192 § 2 k.k., popełnionym przez Jana W.

Wskutek przeprowadzonych czynności przedstawiono Janowi W. zarzut popełnienia przestępstwa nie tylko z art. 192 § 2 k.k., ale także art. 204 § 1, 2 i 3, art. 200 § 1, art. 201 k.k.

Biegła psycholog w swojej opinii, sporządzonej na piśmie, zawarła opis zastosowanych metod badawczych, wskazując wśród nich również rozmowę z małoletnią i jej przedstawicielem ustawowym.

Sąd Rejonowy w C., Wydział Rodzinny, postanowieniem wydanym już po przesłuchaniu małoletnich objął nadzorem kuratora wykonywanie władzy rodzicielskiej przez drugiego z rodziców nad małoletnimi dziećmi podejrzanego.

W toku postępowania wydana została także kolejna kompleksowa opinia biegłego, która miała na celu ustalenie między innymi:

- 1) rodzaju i charakteru więzi panujących między podejrzanym a pokrzywdzonymi,
- 2) czy charakter oraz rodzaj więzi spełniają przesłanki obiektywnie prawidłowych dla danego modelu rodziny,
- 3) czy podejrzanym miał wpływ na proces decyzyjny pokrzywdzonych i czym były one motywowane.

Wydanie tej kompleksowej opinii, uwzględniającej sytuację całej rodziny, poprzedziło przesłuchanie także innych małoletnich dzieci oskarżonego, które były słuchane na podstawie art. 185a § 1 k.p.k., z udziałem biegłego psychologa, obrońcy z urzędu oraz prokuratora. Matka małoletnich była proszona o opuszczenie pokoju przesłuchań. Protokoły przesłuchań małoletnich były sporządzone w sposób zawierający dokładny zapis pytań, pomimo iż przesłuchanie było rejestrowane. Ostatecznie akt oskarżenia wniesiony wobec Jana W. dotyczył kilku różnych czynów popełnionych na szkodę zarówno żony, jak i poszczególnych dzieci oskarżonego, między innymi czynów z art. 199 § 3, art. 204 § 1, 2 i 3, art. 197 § 1 k.k. Postępowanie zostało umorzone w części, w której pokrzywdzoną miała być koleżanka córek oskarżonego, albowiem ustalono, iż oskarżony nie zmuszał jej do podjęcia współżycia, a małoletnia w chwili, gdy do niego doszło, miała już ukończone 15 lat.

Po skierowaniu aktu oskarżenia córki oskarżonego składały do sądu wnioski o przesłuchanie ich bez udziału oskarżonego, a to z uwagi na zły stan psychiczny i trwającą terapię dla ofiar wykorzystania seksualnego. Sąd przychylił się do tych wniosków

i pokrzywdzone (jedna z nich w chwili przesłuchania na rozprawie osiągnęła już pełnoletniość) przesłuchane zostały pod nieobecność oskarżonego. W stosunku do pozostałych małoletnich pokrzywdzonych powtórne przesłuchanie nie nastąpiło, z uwagi na słabą jakość nagrania sąd zdecydował się sporządzić dokładny stenogram wcześniejszego przesłuchania, który został dołączony do protokołu. Ostatecznie oskarżony został uznany za winnego popełnienia między innymi przestępstwa z art. 204 § 1, 2 i 3 k.k., który to wyrok został utrzymany przez sąd drugiej instancji. W uzasadnieniu orzeczeń sądy przywoływały między innymi opinie biegłego psychologa na temat zeznań małoletnich, okazały się one bowiem pomocne dla oceny zgromadzonego materiału dowodowego.

Powyżej opisana sprawa prowadzona była w latach 2009–2012, a więc przed ostatnią nowelizacją Kodeksu postępowania karnego w zakresie art. 185a i 185b. Pomimo braku kompleksowej regulacji w aspekcie przesłuchania małoletnich, organy przeprowadziły je w sposób niemal wzorcowy. Zaznaczyć należy, że w toku wszystkich przesłuchań obecna była ta sama biegła psycholog, co umożliwiło jej wydanie kompleksowej opinii dotyczącej kształtu relacji rodzinnych. Dwóch pokrzywdzonych było płci męskiej, lektura akt skłania jednak do refleksji, że w tym wypadku znajomość sprawy, głębokiego skrzywdzenia przesłuchiowanych dzieci i stopnia zaistniałej patologii w relacjach z oskarżonym uzasadnia przekonanie, że organ słusznie wyznaczał tę samą biegłą do wszystkich przesłuchań. Warto jednak zauważyć, że w tym przypadku sprawcą przestępstw był ojciec – mężczyzna i być może ten fakt powinien przemawiać za przesłuchaniem chłopców z udziałem biegłego – mężczyzny, a nie kobiety. Za interesujące i godne uwagi należy uznać także sporządzenie stenogramu przesłuchania małoletniego, co ułatwiało zarówno stronom, jak i sądowi dokładną weryfikację zeznań małoletniego i stworzyło możliwość ich ponownej analizy. Trzeba podkreślić, że w toku tego postępowania doszło do przesłuchania małoletniego zgodnie z zarówno art. 177 § 1 k.p.k., jak i art. 185a § 1 k.p.k. Faktycznie jednak wszystkie te przesłuchanie były prowadzone z udziałem biegłego psychologa i z zachowaniem podstawowych zasad przesłuchania, regulowanych dziś ustawą karnoprosesową i rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości.

B.

W jednej ze spraw prowadzonych przez Sąd Rejonowy w W. przesłuchiwane były dwie małoletnie siostry. W aktach postępowania sądowego znajdowały się protokoły przesłuchania starszej z dziewcząt z 2011 r. Małoletnia Alicja W. była wówczas przesłuchiwana na okoliczność popełnienia przestępstwa z art. 200 § 1 k.k. przez partnera jej matki. Przesłuchanie odbywało się w trybie art. 185a § 1 k.p.k., brał w nim udział biegły psycholog (kobieta). Biegła sporządziła pisemną opinię, zgodnie z postanowieniem sądu, dotycząc zdolności małoletniej do postrzegania i odtwarzania postrzeżeń. W opinii biegła psycholog wskazała, że opinię wydała na podstawie:

- 1) udziału w przesłuchaniu małoletniej, obserwacji małoletniej przed badaniem i w jego trakcie,
- 2) obserwacji świadka oraz analizy danych diagnostycznych uzyskanych z wywiadu ustrukturyzowanego z małoletnią i jej matką, a także licznych testów (w opinii wskazano dokładnie, jakie to były testy, łącznie było ich dziewięć),
- 3) analizy akt sprawy.

Po trzech latach matka małoletniej została oskarżona o czyn z art. 204 § 3 k.k. Sporządzona uprzednio w innej sprawie opinia biegłego psychologa okazała się pomocna i przydatna dla toczącego się drugiego postępowania. Małoletnia była w drugim postępowaniu kolejny raz przesłuchiwana, także z udziałem biegłego psychologa, który analizując akta sprawy, korzystał z opinii wydanej na potrzeby pierwszego procesu.

W toku postępowania przesłuchana została również siostra małoletniej, na podstawie art. 185b § 1 k.p.k. w zw. z art. 185a § 1 k.p.k. W czynności przesłuchania uczestniczyła także biegła psycholog (w przypadku obu siostr była to ta sama biegła), która wydała szczegółową opinię, wskazującą, że małoletnia ma zdolność postrzegania i odtwarzania postrzeżeń, nie ma tendencji do konfabulacji, nie jest podatna na sugestie, natomiast przejawia skłonność do świadomego mówienia nieprawdy.

W tej sprawie zwraca uwagę poprawna praktyka formułowania pytania do biegłego oraz wybór tej samej osoby do wydawania opinii o obu małoletnich. Ponadto fakt, że opinia sporządzona została przez biegłą psycholog z zachowaniem wszelkich standardów, tj. po przeprowadzeniu licznych badań małoletnich, wzięciu udziału w czynności przesłuchania oraz po zapoznaniu się z materiałem zawartym w aktach postępowania, znalazł wyraz w jej treści. Opinia ta została wykorzystana przez sąd wyrokujący w sprawie, który w treści uzasadnienia wyroku przywołał ją jako dowód w sprawie.

VI. WZÓR KWESTIONARIUSZA BADAWCZEGO K1 I K2

KWESTIONARIUSZ K1

Sąd: Rejonowy/Okręgowy w

Sygnatura akt:

Przesłuchanie w trybie: *185a/185b kpk**

Stan prawny: przed styczniem 2014/po styczniu 2014

I. Podstawowe dane:

1. Data złożenia zawiadomienia o przestępstwie:.....
2. Data wszczęcia postępowania przygotowawczego:.....
3. Data wniesienia skargi do sądu:.....
4. Rodzaj skargi zasadniczej: 1. Akt oskarżenia; 2. Akt oskarżenia z wnioskiem o skazanie bez rozprawy (art. 335 § 2 k.p.k.); 3. Wniosek o skazanie bez rozprawy (art. 335 § 1 k.p.k.); 4. Wniosek o warunkowe umorzenie postępowania karnego
5. Kwalifikacja prawna zarzucanego czynu.....
6. W sprawie wydano wyrok: 1. Skazujący; 2. Uniewinniający; 3. Warunkowo umarzający postępowanie; 4. Umarzający postępowanie
7. Wyrok wydany: 1. Na rozprawie; 2. Na posiedzeniu wyrokowym

II. Dane dotyczące pokrzywdzonego:

8. Wiek pokrzywdzonego w dacie czynu: 1. Do 12 lat; 2. Od 13 do 15 lat; 3. 15 do 18 lat; 4. Brak danych
9. Wiek pokrzywdzonego w chwili pierwszego przesłuchania: 1. Do 12 lat; 2. Od 13 do 15 lat; 3. 15–18 lat; 4. Powyżej 18 lat; 5. Brak danych
10. Wiek pokrzywdzonego w chwili zakończenia postępowania: 1. Do 12 lat; 2. Od 13 do 15 lat; 3. 15–18 lat; 4. Powyżej 18 lat; 5. Brak danych

11. Relacja pokrzywdzonego i oskarżonego: 1. Członek najbliższej rodziny; 2. Osoba obca; 3. Brak danych
12. Udział członka najbliższej rodziny w postępowaniu karnym: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych
13. Rola procesowa członka najbliższej rodziny: 1. Oskarżony; 2. Inna rola
14. Stanowisko pokrzywdzonego wobec udziału najbliższego członka rodziny przy przesłuchaniu: 1. Akceptacja; 2. Wniosek o wyłączenie od udziału podczas czynności; 3. Wniosek o wyłączenie udziału podczas odpowiedzi na poszczególne pytania; 4. Brak danych

III. Dane dotyczące oskarżonego:

15. Wiek oskarżonego: 1. Mniej niż 20 lat; 2. 21–35 lat; 3. 36–50 lat; 4. Powyżej 50
16. Ustanowienie obrońcy w chwili pierwszego przesłuchania: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych
17. Zgłoszono żądanie powtórnego przesłuchania z powodu braku obrońcy: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych
18. Etap procesowy, na jakim zgłoszono żądanie ponownego przesłuchania: 1. Postępowanie przygotowawcze; 2. Postępowanie sądowe pierwszoinstancyjne; 3. Postępowanie sądowe ponowne

IV. Dane dotyczące przesłuchania:

19. Liczba przesłuchań pokrzywdzonego małoletniego w toku całego postępowania karnego: 1. Jednorazowe przesłuchanie; 2. Dwu-, trzykrotne; 3. Więcej niż 3 razy
20. Osoby uczestniczące w przesłuchaniu: 1. Prokurator; 2. Biegły psycholog; 3. Pełnomocnik pokrzywdzonego; 4. Przedstawiciel ustawy pokrzywdzonego; 5. Inne osoby (jakie)
21. Miejsce przeprowadzenia przesłuchania: 1. Budynek sądu; 2. Budynek prokuratury; 3. Budynek Policji; 4. Inne miejsce
22. Warunki pokoju przesłuchań: 1. Tzw. niebieski pokój; 2. Inne pomieszczenie; 3. Brak danych
23. Pora przesłuchania: 1. Godziny poranne (godz. 8.00–11.00); 2. Godziny południowe (godz. 11.00–13.00); 3. Godziny popołudniowe (13.00–17.00); 4. Godziny wieczorne (po 17.00); 5. Noc (po 21.00)
24. Czy pora przesłuchania uzgodniona była: 1. Z małoletnim; 2. Z opiekunem/rodzicem; 3. Brak danych
25. Czas trwania przesłuchania: 1. Do 1 godziny; 2. Do 2 godzin; 3. Więcej niż 3 godziny
26. Zarządzanie przerwy w czynności przesłuchania: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych
27. Z czyjej inicjatywy zarządzana przerwa: 1. Organu procesowego; 2. Przesłuchiwanego; 3. Opiekuna/rodzica; 4. Osoby przybranej na wniosek małoletniego; 5. Pełnomocnika; 6. Obrońcy; 7. Brak danych
28. Przyczyna zarządzenia przerwy wskazana w protokole: 1. Dla wypoczynku; 2. Inne przyczyny; 3. Brak danych
29. Czas trwania przerwy: 1. Do 30 min.; 2. Do godziny; 3. Więcej niż 2 godziny; 4. Brak danych

V. Utrwalenie przebiegu czynności przesłuchania małoletniego:

30. Utrwalenie w postaci protokołu: 1. Tak; 2. Nie
31. Protokół uproszczony (art. 147 § 3 k.p.k.): 1. Tak; 2. Nie
32. Utrwalenie dźwiękowe przebiegu czynności (nagranie): 1. Tak; 2. Nie
33. Utrwalenie przebiegu czynności audiowizualne (wizja i dźwięk): 1. Tak; 2. Nie
34. Protokół zawiera zapis zadanych przesłuchiwanemu pytań: 1. Tak; 2. Nie
35. Czy w protokole znajdują się zapisy dotyczące przebiegu przesłuchania i zachowania się przesłuchiwanego podczas czynności (np. spuszczenie głowy, zaczerwienie na twarzy, niepokój, zmiany mimiki etc.): 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych
36. Podpisy na protokole: 1. Przesłuchujący; 2. Małoletni; 3. Rodzic/opiekun małoletniego; 4. Pełnomocnik; 5. Obrońca; 6. Protokolant; 7. Inna osoba (jaka).....
37. Protokół zawiera treść pouczenia udzielanego przesłuchiwanemu: 1. Tak; 2. Nie

VI. Pouczenie przesłuchiwanego:

38. Pouczenie treściowo zgodne z wzorem z Rozporządzenia MS z 27.05.2014 r. (Dz.U. poz. 739) w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym: 1. Tak; 2. Nie; 3. Nie dotyczy
39. Pouczenie treściowo zgodne z wzorem z Rozporządzenia MS z 3.06.2015 r. (Dz.U. poz. 848) w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym: 1. Tak; 2. Nie; 3. Nie dotyczy
40. Potwierdzenie przyjęcia pouczenia przez małoletniego: 1. Podpis przesłuchiwanego pod treścią wzoru pouczenia (osobny dokument); 2. Wyłącznie oświadczenie (podpis) potwierdzające dokonanie pouczenia przez organ procesowy (w protokole przesłuchania); 3. Brak danych
41. Zakres pouczenia o uprawnieniach: 1. O prawie do pełnomocnika; 2. O prawie inicjatywy dowodowej; 3. O prawie zapoznania się z opinią biegłego; 4. O prawie do mediacji; 5. O prawie do wskazania osoby pełnoletniej mogącej wziąć udział w przesłuchaniu; 6. Inne.....
.....
.....

VII. Powtórne przesłuchanie:

42. Przyczyny powtórne przesłuchania: 1. Wyjście na jaw istotnych okoliczności; 2. Brak obrońcy; 3. Brak danych
43. Z czyjej inicjatywy odbyło się powtórne przesłuchanie: 1. Oskarżonego lub jego obrońcy; 2. Pokrzywdzonego lub jego przedstawiciela ustawowego; 3. Organu prowadzącego postępowanie przygotowawcze; 4. Sądu
44. Powtórne przesłuchanie odbyło się w trybie art. 185a lub 185b k.p.k.: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych

Uwagi dodatkowe:

.....

KWESTIONARIUSZ K2 – UDZIAŁ PSYCHOLOGA W PRZESŁUCHANIU MAŁOLETNIEGO

Sąd: Rejonowy/Okręgowy w

Sygnatura akt:

Przesłuchanie w trybie: 185a/185b kpk*

Stan prawny: przed styczniem 2014/po styczniu 2014

I. Podstawowe dane:

1. Data złożenia zawiadomienia o przestępstwie:.....
2. Data wszczęcia postępowania przygotowawczego:.....
3. Data wniesienia skargi do sądu:.....

II. Dane dotyczące pokrzywdzonego:

4. Wiek pokrzywdzonego w dacie czynu: 1. Do 12 lat; 2. Od 13 do 15 lat; 3. 15 do 18; 4. Brak danych
5. Wiek pokrzywdzonego w chwili pierwszego przesłuchania: 1. Do 12 lat; 2. Od 13 do 15 lat; 3. 15–18 lat; 4. Powyżej 18 lat; 5. Brak danych
6. Wiek pokrzywdzonego w chwili zakończenia postępowania: 1. Do 12 lat; 2. Od 13 do 15 lat; 3. 15–18 lat; 4. Powyżej 18 lat; 5. Brak danych

III. Biegły psycholog:

7. Uczestnictwo biegłego psychologa w przesłuchaniu: 1. Tak; 2. Nie
8. Postanowienie o powołaniu biegłego psychologa: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych
9. Podstawa prawna wskazana w postanowieniu o powołaniu biegłego psychologa: 1. Art. 185a § 2 k.p.k.; 2. Art. 185a § 3 k.p.k.; 3. Art. 185b § 1 k.p.k.; 4. Inna; 5. Brak danych
10. Powołanie biegłych innych specjalności do oceny stanu zdrowia małoletniego: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych
11. Wydanie postanowienia o powołaniu biegłego: 1. W postępowaniu przygotowawczym; 2. W postępowaniu przed sądem; 3. Brak danych
12. Zakres opinii biegłego (treść pytań zadanych biegłemu):
.....
.....
13. Opinia biegłego psychologa: 1. Ustna; 2. Na piśmie; 3. Brak danych
14. Czy biegły udzielił odpowiedzi na pytania zawarte w postanowieniu o powołaniu biegłego psychologa: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych
15. Czy została przeprowadzona wstępna rozmowa z dzieckiem przed przesłuchaniem: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych
16. Czy została przeprowadzona wstępna rozmowa z przedstawicielem ustawowym/opiekunem: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych
17. Czy płeć biegłego taka sama jak przesłuchiwanego małoletniego: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych
18. Czy był składany wniosek o zapewnienie biegłego psychologa określonej płci: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych
19. Czy przed przesłuchaniem małoletniego uzgadniano z psychologiem sposób formułowania pytań intymnych: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych

20. Czy biegły udzielał przesłuchującemu pomocy w wyjaśnianiu małoletniemu zasad przesłuchania (w tym prawa odmowy składania zeznań; obowiązku mówienia prawdy, utrwalania przebiegu czynności przesłuchania): 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych
 21. Czy przesłuchiwany skorzystał z przysługującego mu prawa do odmowy składania zeznań: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych; 4. Nie dotyczy
 22. Czy opinia biegłego była przywołana w uzasadnieniu orzeczenia kończącego postępowanie: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych; 4. Nie dotyczy
 23. Czy biegły psycholog podpisał protokół przesłuchania: 1. Tak; 2. Nie
- IV. Powtórne przesłuchanie:
24. Liczba przesłuchań: 1. Jednorazowe przesłuchanie; 2. Dwu-, trzykrotne; 3. Więcej niż 3 razy
 25. Przyczyny powtórnego przesłuchania: 1. Wyjście na jaw istotnych okoliczności; 2. Brak obrońcy; 3. Brak danych
 26. Z czyjej inicjatywy odbyło się powtórne przesłuchanie: 1. Oskarżonego lub jego obrońcy; 2. Pokrzywdzonego lub jego przedstawiciela ustawowego; 3. Organu prowadzącego postępowanie przygotowawcze; 4. Sądu
 27. Powtórne przesłuchanie odbyło się w trybie art. 185a lub 185b k.p.k.: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych

Uwagi dodatkowe:

.....

.....

.....

.....

Słowa kluczowe: *Przestępstwa prostytucyjne, małoletni, przesłuchanie małoletniego, proces karny.*

Summary

Hanna Paluszkiewicz, Magdalena Błaszyk, *Analysis of case records and courts jurisprudence in relation to offences committed against minors under Art. 203 of the Penal Code and Art. 204 sec. 3 of the Penal Code – aspects of proceedings on minors in examined criminal proceedings together with assessment on whether the applicable provisions of Code of Criminal Procedure are relevant*

The empirical analysis together with the analysis of the doctrine of the subject, pertained only to the aspects of proceedings on minors in examined criminal proceedings. Its aim was to assess whether the applicable provisions of the Code of Criminal Procedure are relevant to the needs of minor actors of criminal proceedings as wronged parties or witnesses. Empirical analysis were conducted on case records of finally terminated proceedings between 1st of January 2011 and 31st of December in relation to offences under Art. 303 of Penal Code committed against a minor and also to offences under Art. 204 sec. 1 and 3 of Penal Code from entire country level.

The analysis of how the hearing of the minor wronged under Art. 203 or 204 sec. 3 of the Penal Code was conducted, has been assessed with considering legal situation in time of

undertaking any and all actions to determine and evaluate the proceedings, if they were relevant to the applicable provisions of Code of Criminal Procedure. Moreover, we examined the participation of expert witnesses psychologist during the hearing to evaluate the applicability of their opinions and expert analysis. We examined the way the provisions were formulated about the expert witnesses psychologist, at the angle of questions about qualified knowledge, also the way he/she answered both in the oral or written opinion, comprehensibility (both the request to provide information and the answer), conclusions from the experts examinations, the experts methods, the compliance with applicable standards and the scope and effectiveness of the expert witness psychologist in the hearing of the minor. The analysis of the doctrine pertained to the legalization applicable in time of conducting the criminal proceedings with reference to its status change in-between 2011 and 2015. The examination aims to indicate the best practice in the scope of hearing of the minors who are victims being forced to prostitution.

Keywords: prostitution, minors, hearing of a minor, criminal procedure.

Marcin Byczyk*

Rozwiązania prawnokarne zapewniające ochronę konsumentów przed niewspółmiernymi świadczeniami w ramach umów wzajemnych żądanymi od nich przez przedsiębiorców – aspekt prawnoporównawczy

I. UWAGI WSTĘPNE

1. Uwagi metodologiczne

Mającą podstawowe znaczenie dla niniejszej pracy metoda porównawczo-prawna, została oparta na założeniu, że porównywanie samego brzmienia ustaw karnych poszczególnych państw, jeżeli nie jest sprzężone z pogłębioną analizą orzecznictwa i literatury przedmiotu, ukazującego faktyczną treść obowiązującego i stosowanego prawa¹ czy istniejące spektrum dyskutowanych problemów interpretacyjnych, nie posiada wartości poznawczej, a nawet nie spełnia standardów rzetelności naukowej. Ze względu na charakter niniejszego opracowania podjęto próby, aby te zaobserwowane różnice pomiędzy omawianymi porządkami prawnymi wyeksplikować poprzez ich historyczną genezę, a także odnieść je do praktyki stosowania prawa. Poprzedzając część porównawczo-prawną analiza prawa karnego Rzeczypospolitej Polskiej ma charakter skromnej prolegomeny i powinna być traktowana w takich kategoriach.

2. Objasnienie pojęć

Dla prawidłowego przeprowadzenia badań porównawczo-prawnych konieczne będzie ustalenie sensu podstawowych pojęć dla określonego obszaru analizy².

Eksplikacja poszczególnych terminów o centralnym znaczeniu dla przedmiotowej analizy natychmiast natrafia na trudność o charakterze podstawowym, wyrażającą się

* Dr Marcin Byczyk jest związany zawodowo z Uniwersytetem w Passau.

¹ E.J. Eberle, *The methodology of Comparative criminal Law*, "Roger William University Law Review" 2011/16, s. 51–72.

² Jasne jest, iż poszczególne sformułowania językowe nie mogą służyć jako *tertium comparationis*, zob. U. Müßig, *Recht und Justizhoheit*, Berlin 2003, s. 38.

w pytaniu, czy takie pojęcia jak „konsument” czy „świadczenie” posiadają na gruncie prawa karnego znaczenie swoiste, czy też należy nadawać im taki sens, wiążąc je z takimi samymi desygnatami, jak czyni się to w innych gałęziach prawa, z którymi owe *termini technicus* są związane genetycznie. Nie zagłębiając się w to niezwykle ważne zagadnienie, wypada skonstatować, iż na gruncie polskiej nauki prawa karnego było ono przedmiotem jedynie kilku wypowiedzi przedstawicieli doktryny³, wśród których statystycznie najczęściej występują głosy opowiadające się za koncepcją tzw. „pełnej zależności znaczeniowej” – przynajmniej w odniesieniu do pojęć stanowiących elementy warstwy deskryptywnej opisu typów czynów zabronionych⁴.

Rezygnując w tym miejscu – ze względu na charakter niniejszego opracowania – z prowadzenia obszernej polemiki z takim poglądem⁵, w ślad za ujęciem polskiej doktryny cywilistycznej oraz ogólnymi dyrektywami językowymi kluczowe dla wytyczenia zakresu przedmiotowej analizy pojęcia będę pojmował, o ile nie zaznaczono odmiennie, w następujący sposób:

- 1) „rozwiązanie prawnokarne” – jako wszelkie instrumenty przewidziane w ramach ustawodawstwa penalnego *sensu stricto*, tj. z wyłączeniem odpowiedzialności wykroczeniowej oraz dyscyplinarnej, służące do ochrony praw konsumentów jako stron umów wzajemnych;
- 2) „konsument” – rozumiany jest w ślad za definicją legalną, zamieszczoną w art. 22¹ k.c.⁶, jako osoba fizyczna dokonująca z przedsiębiorcą czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową;
- 3) „świadczenie niewspółmierne” – takie zachowanie się dłużnika zgodne z treścią zobowiązania i czyniące zadość interesowi wierzyciela⁷, które – obiektywnie rzecz ujmując – nie stanowi odpowiednika świadczenia drugiej strony umowy (wierzyciela)⁸;
- 4) „umowa wzajemna” – umowa, w której jedna ze stron zobowiązuje się do świadczenia dlatego i z takim zastrzeżeniem, iż liczy na uzyskanie świadczenia drugiej strony⁹;

³ L. Ślugoński, *Glosa do uchwały Izby Karnej Sądu Najwyższego z 21.06.1995 r.*, I KZP 22/95, PiP 1996/7, s. 103; P. Kardas, *Glosa do uchwały Izby Karnej Sądu Najwyższego z 21.06.1995 r.*, I KZP 22/95, WPP/1, s. 117; O. Górniok, *Karne prawo. Wykładnia użytego w art. 300 § 2 określenia „orzeczenie sądu lub innego organu państwowego”*, OSP 2004/7–8, s. 443; S. Zółtek, *Analiza znamion przestępstw gospodarczych przez odwołanie się do regulacji prywatnoprawnych*, PS 2007/11–12, s. 131.

⁴ Spośród autorów przywołanych powyżej w przypisie nr 3 przeciwko koncepcji pełnej zależności znaczeniowej wypowiadają się jedynie L. Ślugoński oraz P. Kardas.

⁵ Niezależnie od przytaczanych na jego uzasadnienie argumentów: genetycznego, normatywnego i historycznego oraz „zakazu wykładni homonimicznej”, należy wskazać na szereg trudności z tym związanych – zwłaszcza problemów z ustaleniem pierwotności danego pojęcia w pewnej gałęzi prawa, z tego już choćby prozaicznego względu, iż w historii polskiego ustawodawstwa kodyfikacje prawa prywatnego były chronologicznie późniejsze od kodyfikacji w obszarze materialnego prawa karnego. Innym problemem jest to, że – pomijając istnienie definicji legalnych – w doktrynie prawa cywilnego rzadko panuje zgodność co do rozumienia poszczególnych pojęć. Demaskuje to pewien idealizm koncepcji „pełnej zależności znaczeniowej”.

⁶ Ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2017 r. poz. 459 ze zm.).

⁷ T. Dybowski, A. Pyrzyńska, *Ogólne uwagi o świadczeniu [w:] Prawo zobowiązań. Część ogólna*, red. E. Łętowska, Warszawa 2013, s.186.

⁸ Pojęcie niewspółmierności ma charakter oceny i jest przedmiotem licznych wypowiedzi komentatorskich karnistów w związku z eksplikacją znamion występku lichwy; będzie ono jeszcze przedmiotem dalszych uwag.

⁹ Z. Radwański, A. Olejniczak, *Zobowiązania. Część Ogólna*, Warszawa 2012, s. 121. Zarazem odrzuca się tutaj pogląd, że istotą umowy wzajemnej jest to, iż „świadczenie jednej ze stron jest uznawane za odpowiednik świadczenia drugiej strony” (tak A. Brzozowski, *Klasyfikacje umów [w:] Prawo zobowiązań...*, red. E. Łętowska, s. 452), gdyż taka definicja – połączona ze stwierdzeniem, że „dla uznawania świadczeń za równoważne decydujący jest miernik subiektywny (ocena partnerów)” (A. Brzozowski, *Klasyfikacje...*) – jest w kontekście przestępstwa lichwy zupełnie nieoperatywna.

- 5) „przedsiębiorca” – rozumiany jest w ślad za definicją legalną, zamieszczoną w art. 43¹ k.c., jako osoba prowadząca we własnym imieniu działalność gospodarczą lub zawodową.

Powyższe definicje, choć zasadniczo zaczerpnięte z polskiego ustawodawstwa, ze względu na swój prywatno-prawny charakter mają walor bardziej uniwersalny i będą stosowane, o ile nie zostało to wyraźnie wskazane inaczej, także przy objaśnianiu rozwiązań rozwiniętych na gruncie ustawodawstw obcych.

3. Zakres analizy

Przedmiotem poniższej analizy będą wyłączenie czyny zabronione stypizowane w postaci przestępstw, w wyłączeniu trybu odpowiedzialności wykroczeniowej, zwłaszcza na podstawie Rozdziału XV Kodeksu Wykroczeń¹⁰. Opracowanie ukie-runkowane jest więc na pełną charakterystykę kluczowych regulacji stanowiących zrąb prawnokarnej ochrony konsumentów, przy czym zagadnienia bardziej problematyczne i sporne poddane zostały szerszemu omówieniu, natomiast kwestie oczywiste przedstawione w postaci lapidarnych wzmianek¹¹.

II. USTAWODAWSTWO RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

1. System prawnokarnej ochrony konsumentów jako stron umów wzajemnych

W polskim porządku prawnym w toku jego historycznego rozwoju, począwszy od pierwszych nowożytnych kodyfikacji prawa karnego, zarysowało się stanowisko¹² afirmujące potrzebę prawnokarnej reglamentacji sfery wolności kontraktowej poprzez stworzenie takich typów czynów zabronionych, które swoim zakresem obejmą pewne formy zachowań stron stosunku umownego – także w jego szczególnej postaci obrotu półprofesjonalnego. Prawnokarnie relewantne zachowania w tym obszarze, zdaniem J. Makarewicza, wyczerpują się w dwóch kardynalnych typach czynów zabronionych: „Kto wyzyskuje nieświadomość, nieznajomość stosunków ekonomicznych, słabość umysłu dla wyrządzenia kontrahentowi szkody – ten popełnia oszustwo; kto wyzyskuje jego trudne położenie ekonomiczne, ten popełnia lichwę”¹³.

¹⁰ Zob. art. 133–139b ustawy z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz.U. z 2017 r. poz. 966).

¹¹ Być może informację takie, jak chociażby odnoszące się do społecznej szkodliwości czy winy przy omawianych regulacji będą dla niektórych czytelników nużącym trywializmem, ale podejmując się kompleksowego przedstawienia rzeczonej problematyki są one nieodzowne. Takiemu założeniu podporządkowana została również struktura niniejszego opracowania, nieco odmienna niż w przypadku klasycznych artykułów problemowych.

¹² W ocenie autora jest ono inherentnie sprzężone z nastawieniem ideologicznym przedstawicieli szkoły

socjologicznej prawa karnego, będącymi w większości twórcami k.k. z 1932 r. (rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 11.07.1932 r. – Kodeks karny, Dz.U. Nr 60, poz. 571 ze zm.).

¹³ Komisja Kodyfikacyjna RP, Sekcja Prawa Karnego t. III, z. 1, Lwów 1925, s. 103 i n. Warto jednak dodać, że w sytuacji, w której sprawca podstępnie wmawia pokrzywdzonemu, iż znajduje się on w przymusowym położeniu, celem zawarcia z nim niewspółmiernej umowy wzajemnej, do czego dochodzi, odpowiadać będzie (jak się wydaje w świetle obecnego stanu nauki polskiej) na podstawie art. 286 § 1 k.k., choć ograniczenie swobody kontraktowej przez wywołanie przymusu psychicznego może stworzyć dla kontrahenta to, co *verba legis* ujmuje się jako: „przymusowe położenie”. Jeszcze bardziej problematyczne są sytuacje wyzyskania stanu niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania wywołanego np. odurzeniem narkotykowym czy tzw. głodem narkotykowym, gdzie przynajmniej dyrektywy wykładni językowej wskazują, iż zachodzić będzie rzeczywisty zbieg przekroczenia norm sankcjonowanych z art. 286 § 1 oraz 304 k.k.

Zarazem cechą wspólną obu tych występków jest to, że oba wymagają „wciągnięcia innej osoby do czynności przedsięwziętych przez sprawcę”¹⁴.

Uzupełnienie tych regulacji prawnokarnych stanowią poszczególne przepisy o wykroczeniach, stwarzające konsumentom możliwość ochrony swoich praw¹⁵, jednak zgodnie z założonym zakresem niniejszego opracowania znajdują się one poza obszarem prowadzonych tutaj rozważań, które ograniczone jest do obszaru prawa karnego materialnego

Dla zarysowania całokształtu systemu prawnokarnej ochrony konsumentów należy wskazać jeszcze na dalsze instrumenty prawne, zarówno w obrębie obecnie obowiązującego Kodeksu karnego, jak i w obszarze tzw. prawa karnego pozakodeksowego. W pierwszym przypadku chodzi o możliwość orzeczenia szczególnego środka karnego w postaci zakazu prowadzenia określonej działalności gospodarczej¹⁶. W drugim przypadku należy wskazać na kilka typów czynów zabronionych, które funkcjonowały epizodycznie jako uzupełnienie ochrony konsumentów, teraz abrogowanych¹⁷, oraz regulację ustawy o odpowiedzialności podmiotu zbiorowy¹⁸, która stanowi obecnie *de facto* regulację martwą¹⁹.

Już w świetle powyższego można skonstatować, że podstawowe znaczenie dla polskiego systemu prawa karnego w zakresie ochrony konsumentów posiadają jedynie dwa typy czynów zabronionych zamieszczone w Kodeksie karnym²⁰. Im też wyłącznie wypadnie poświęcić uwagę w ramach niniejszego opracowania.

2. Analiza historyczna

2.1. Okres 1918–1939

Ze względu na istotę polskiego ustawodawstwa karnego w okresie I Rzeczypospolitej, które mimo wysiłków kodyfikacyjnych u schyłku XVIII wieku pozostało wyrazem stanowych stosunków feudalnych gospodarki przedindustrialnej oraz zasadniczego braku samodzielnego polskiego ustawodawstwa karnego na przestrzeni wieku XIX²¹,

¹⁴ J. Bednarzak, *Przestępstwa oszustwa w polskim prawie karnym*, Warszawa 1971, s. 66.

¹⁵ Są to na gruncie obowiązującego stanu prawnego w szczególności czyny określone w art. 134, 136, 138c, 139a § 4, 139b k.w.

¹⁶ Art. 39 § 1 pkt 2, art. 41 § 2 k.k.

¹⁷ Będzie o nich mowa *in extenso* w historycznej części opracowania.

¹⁸ Ustawa z 28.10.2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (Dz.U. poz. 1661 ze zm.).

¹⁹ Zgodnie z dostępnymi statystykami w latach 2006–2010 doszło łącznie do wydania 45 prawomocnych orzeczeń wobec podmiotów zbiorowych, zob. *Analiza Statystyczna Działalności Wymiaru Sprawiedliwości w latach 2006–2011*, Wydział Statystyki w Departamencie Organizacyjnym Ministerstwa Sprawiedliwości, Warszawa 2012, s. 30.

²⁰ Natomiast dla systemu ochrony praw konsumentów jako stron umów wzajemnych bez znaczenia pozostają następujące przepisy: art. 24 ustawy z 16.04.1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U. z 2003 r. poz. 1503 ze zm.), art. 303–305 ustawy z 30.06.2000 r. – Prawo własności przemysłowej (Dz.U. z 2013 r., poz. 1410), art. 45–47b ustawy z 30.08.2002 r. o systemie oceny zgodności (Dz.U. z 2016 r. poz. 655), które to ostatnie przepisy, mimo iż penalizują czyny stanowiące w istocie szczególne postacie oszustwa (zob. zwłaszcza art. 47: „Kto umieszcza na wyrobie znak podobny do oznakowania zgodności mogący wprowadzić w błąd użytkownika, konsumenta lub dystrybutora tego wyrobu, podlega grzywnie”), co najwyżej tylko pośrednio mogą zabezpieczać prawidłowe wykonanie umowy wzajemnej.

²¹ W pewnym stopniu wyjątkiem był tutaj Kodeks Karzący Królestwa Polskiego z roku 1818, jednak ze względu na epokę, z której się wywodzi, a także brak kontynuacji w późniejszym ustawodawstwie karnym trudno mówić tutaj o antecedeniach współczesnych regulacji, zob. w tej kwestii: J. Sliwowski, *Kodeks karzący Królestwa Polskiego*, Warszawa 1958. Co więcej, nie można zapominać, iż był on w zasadniczej mierze tłumaczeniem austriackiego kodeksu karnego z roku 1803.

zakres prowadzonych tutaj analiz został zawężony do ustawodawstwa polskiego poczynwszy od roku 1918.

W początkowym okresie niepodległości II Rzeczypospolitej, ze względu na niestabilną sytuację polityczną i ekonomiczną, ustanowiono wiele regulacji prawno-karnych ukierunkowanych na zwalczanie zjawiska tzw. lichwy wojennej²². Wobec faktu, iż rozwiązania te stanowią w dzisiejszej rzeczywistości regulacje anachroniczne, tudzież uwzględniając okoliczność, iż były one już przedmiotem pogłębiających studiów²³, w tym miejscu wypadnie się ograniczyć jedynie do przypomnienia kształtu kodeksowego ujęcia przestępstwa tzw. lichwy w k.k. z 1932 r.²⁴ Zgodnie z art. 268 ówczesnego k.k.: „Kto, wyzyskując położenie przymusowe innej osoby, zawiera z nią umowę, nakładającą na nią obowiązek świadczenia majątkowego oczywiście niewspółmiernego ze świadczeniem wzajemnym, podlega karze więzienia do lat 5 lub aresztu”²⁵. Takie ujęcie przestępstwa lichwy, stanowiące zarzucenie charakterystycznego dla wcześniejszego ustawodawstwa rozróżnienia pomiędzy poszczególnymi odmianami karalnej lichwy²⁶ jest zarazem bardzo zbliżone do tego, jakie funkcjonuje w obecnym porządku prawnym.

Praktyczna doniosłość rzeczony regulacji, mierzona liczbą rozstrzygnięć Sądu Najwyższego, była – mimo trudnych warunków gospodarczych II RP – skromna²⁷.

Drugi natomiast z zasadniczych zrębów prawnokarnej ochrony konsumentów przed nierzetelnymi przedsiębiorcami został wyrażony w przepisach art. 264 § 1 k.k.²⁸ oraz art. 266 k.k. z 1932 r.²⁹ Było to wyrazem rozróżnienia pomiędzy tzw. klasycznym oszustwem, w wypadku którego sposobem działania sprawcy było wprowadzenie lub wyzyskanie błędu pokrzywdzonego a innymi – podobnymi, ale nie tożsamymi zachowaniami, ukierunkowanymi na podstępne uzyskanie korzyści majątkowych od osób trzecich, nazwanych wyłudzeniem³⁰.

Choć wszystkie te przepisy konstytuowały zręb prawnokarnej ochrony konsumentów, to jednak ówczesna doktryna nie zajmowała się bliżej tym szczególnym ze względu na osobę pokrzywdzonego rodzajem przestępstw przeciwko mieniu³¹. Z pewnością występowały one wśród liczby ok. 6–7 tysięcy skazań za oszustwa

²² Ustawa z 2.07.1920 r. o zwalczaniu lichwy wojennej (Dz.U. Nr 67, poz. 449).

²³ K. Buczkowski, M. Wojtaszek, *Lichwa (pojęcie, zakres, instrumenty ochrony, praktyka)*, raport IWS, Warszawa 1998, s. 30–37; K. Buczkowski, *Przestępstwo lichwy w Kodeksie karnym – przeszłość i teraźniejszość*, PiP 1999/7, s. 57 i n.; T. Oczkowski, *Oszustwo* [w:] *System Prawa Karnego*, t. 9, *Przestępstwa przeciwko mieniu i gospodarce*, red. R. Zawłocki, Warszawa 2015, s. 117–121.

²⁴ Dz.U. RP z 1932 r. Nr 22, poz. 165.

²⁵ Odnosnie do pogłębianej analizy dogmatycznej tego przepisu, zob. K. Buczkowski *Przestępstwo lichwy...*, s. 58–59.

²⁶ D. Fajgenberg, *Lichwa*, Warszawa 1932, s. 164.

²⁷ W oficjalnych zbiorach orzecznictwa SN przedwojennego w okresie po uchwaleniu k.k. z 1932 r. odszukać można jedynie następujące wyroki dotyczące odpowiedzialności karnej za występki lichwy: I K 251/35, III K 331/35, II K 1438/37.

²⁸ „Kto w celu osiągnięcia dla siebie lub kogo innego korzyści majątkowej doprowadza inną osobę, za pomocą wprowadzenia jej w błąd lub wyzyskania błędu, do niekorzystnego rozporządzenia własnym lub cudzym mieniem, podlega karze więzienia do lat 5”.

²⁹ „Kto w celu osiągnięcia dla siebie lub kogo innego korzyści majątkowej doprowadza inną osobę do niekorzystnego rozporządzenia mieniem, wyzyskując niezdolność tej osoby do należytego pojmowania przedsiębranego działania, podlega karze więzienia do lat 5 lub aresztu”.

³⁰ J. Makarewicz, *Komentarz do Kodeksu karnego*, Lwów 1938, s. 614.

³¹ Należy však odnotować stwierdzenie judykatu SN z 5.01.1938 r., II K 1438/37, OSN(K) 1938/6, poz. 155, w którym trafnie rozróżniono znamiona przestępstwa oszustwa i lichwy, zauważając: „Subiektywne przekonanie wyzyskiwanego o istnieniu przymusowego położenia może być uznane tylko jako błąd, którego wyzyskanie podpaść może pod przepis art. 264 k.k., a nie art. 268 k.k.”

rocznie³². Wydaje się, iż związane było to z brakiem dostrzeżenia jeszcze w naukach prawnych problematyki ochrony konsumentów.

Należy dodać, iż brak było zarazem innych regulacji o charakterze penalnym, które mogłyby stanowić skuteczny instrument zabezpieczenia konsumentów przed nieekwiwalentnością świadczeń kontraktów synalagmatycznych. Sytuacja taka nie była jednak asumptem do formułowania postulatów rozszerzenia regulacji prawno-karnych w tym zakresie, lecz wręcz przeciwnie: akcentowano potrzebę zawężenia zakresu penalizacji³³.

2.2. Okres 1945–1989

Symptomatyczne dla rozwiązań socjalistycznego prawa karnego było wprowadzenie kompleksu regulacji mających na celu zwalczenie spekulacji i lichwy wojennej³⁴.

Zarazem jeszcze pod rządami k.k. z 1932 r. do porządku prawnego Polskiej Republiki Ludowej wprowadzony został szczególny typ czynu zabronionego, ukie-runkowany na ochronę osób fizycznych przed zaburzeniem równowagi kontrakto-wej przy pożyczkach pieniężnych w postaci występkę stypizowanego w art. XXV Przepisów Wprowadzających k.c.³⁵ Ze względu na zamieszczoną w nim klauzulę normatywną, wyrażona w nim zrębowo norma sankcjonowana stała się nieprzekrac-zalną z chwilą uchylenia z polskiego porządku prawnego stosownego rozporządze-nia Rady Ministrów w dniu 30.12.1989 r.³⁶ Przepis ten został formalnie uchylony dopiero w roku 2003³⁷, a już w roku 2006³⁸ w życie weszła kolejna efemeryczna regulacja o podobnej treści³⁹, która została uchylona w roku 2011 na mocy ustawy z 12.05.2011 r. o kredycie konsumenckim⁴⁰. Od tego czasu ponownie w polskim porządku prawnym⁴¹ brak jest innych regulacji prawnokarnych bezpośrednio

³² Dane za: J. Bednarzak, *Przestępstwa...*, s. 3.

³³ Charakterystyczne jest chociażby to, że autor jedyne opracowania monograficzne poświęcone problematyce lichwy, D. Fajgenberg, *Lichwa*, Warszawa 1932, swoją pracę kończy konkluzją o celowości przywrócenia regulacji (przewidzianej w projekcie Kodeksu karnego w pierwszym czytaniu w ówczesnym § 2 art. 174 projektu), iż „nie ma przestępstwa, jeżeli wysokość umówionego świadczenia opiera się na spodziewanym zysku zobowiązanego”, zob. D. Fajgenberg, *Lichwa*, s. 164, 167–168.

³⁴ Zapoczątkowanych dekretem z 25.10.1944 r. o zwalczaniu spekulacji i lichwy wojennej. Były one następnie sukcesywnie zastępowane kolejnymi ustawami, zob. w tej mierze W. Zalewski, *Lichwa [w:] System Prawa Karnego*, t. 9, *Przestępstwa przeciwko mieniu i gospodarstwu*, red. R. Zawłocki, Warszawa 2015, s. 732.

³⁵ Zgodnie z tym przepisem: „Kto w pieniężnych stosunkach kredytowych zastrzega lub pobiera korzyści majątkowe przewyższające wysokość odsetek, określoną w rozporządzeniu Rady Ministrów wydanym na podstawie art. 359 § 3 kodeksu cywilnego, podlega karze aresztu do lat dwóch i grzywny albo jednej z tych kar.”

³⁶ Zob. rozporządzenie Rady Ministrów z 23.12.1964 r. w sprawie określenia wysokości odsetek ustawowych i maksymalnych (Dz.U. poz. 321). Trafna jest konstatacja, iż przepis ten „stał się przepisem martwym”, zob. A. Liszewska, W. Robaczyński, *Zastrzeganie wygórowanych odsetek (Lichwa w ujęciu prawa cywilnego i karnego)*, „Kontrola Państwa” 1998/6, s. 34.

³⁷ Na mocy art. 2 ust. 2 ustawy z 14.02.2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 408).

³⁸ Z dniem 20.02.2006 r.

³⁹ „Kto zawierając z konsumentem umowę o kredyt konsumencki, pobiera korzyści majątkowe przewyższające wysokość odsetek maksymalnych określonych przez ustawę lub zastrzega sobie pobieranie tych korzyści, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2” – wprowadzona ustawą z 7.07.2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1316).

⁴⁰ Dz.U. poz. 715 ze zm. Na marginesie należy przypomnieć, iż ustawa ta zawierała błąd legislacyjny, wyrażający się w pozostawieniu odwołania do tego czynu zabronionego – skreślonego na etapie prac projektowych – w art. 16 ust. 1 pkt 1 lit. i z 28.10.2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (Dz.U. z 2012 r. poz. 768 i 769).

⁴¹ Warto w szczególności podkreślić, iż przepisy takie nie zostały zawarte w ustawie z 5.08.2015 r. o zmianie ustawy o nadzorze nad rynkiem finansowym oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1357, 1830).

ukierunkowanych na prawnokarną ochronę ekwiwalentności świadczeń poza ogólnymi typami czynów zabronionych w postaci lichwy i oszustwa⁴².

Powrócić więc należy do ich charakterystyki. Występek lichwy stypizowany został w art. 207 k.k. z 1969 r.⁴³, przynależącym do rozdziału dotyczącego przestępstw przeciwko mieniu. Mimo że ujęcie jego znamion dopuszczało uznanie za przypadek lichwy także wymuszenia nieekwiwalentnego świadczenia o charakterze niemajątkowym, a więc norma sankcjonowana była ujęta szerzej niż w poprzednim stanie prawnym, to praktyczna doniosłość tego czynu zabronionego, mierzona liczbą skazań, była znikoma⁴⁴. Przepisem tym nie interesowała się zresztą także ówczesna doktryna prawa karnego⁴⁵.

Zdecydowanie większą uwagę doktryna prawa karnego poświęcała egzekucji karalnych oszustw⁴⁶. I tutaj szczególnie silnie zaznaczały się rozwiązania socjalistycznego prawa karnego, wyrażające się zasadniczo na dwóch płaszczyznach: poprzez tworzenie dodatkowych, kwalifikowanych typów oszustw⁴⁷ oraz wzmoczoną ochronę mienia społecznego przed „wyłudzeniem”⁴⁸. Niezależnie od tego wypadła uwypuklić istotną zmianę ustawodawczą, jaka zarysowała się w ukształtowaniu znamion czynu ówczesnego art. 205 k.k. z 1969 r., który jako odrębną postać sprawczą obejmował również wykorzystanie „niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania”⁴⁹.

2.3. Okres po roku 1989

Po odzyskaniu suwerenności przez Rzeczpospolitą Polską w roku 1989 i zmianie systemu gospodarczego, do polskiego prawa karnego w zakresie objętym niniejszą

⁴² Należy wszak nadmienić, że Ministerstwo Sprawiedliwości w projekcie ogłoszonym w dniu 18.07.2016 w ramach „walki z lichwą”, ogłosiło propozycję nowelizacji Kodeksu karnego poprzez wprowadzenie do art. 304 k.k. dodatkowego paragrafu o brzmieniu: „Kto, w zamian za udzielone osobie fizycznej świadczenie pieniężne, niepozwolając w bezpośrednim związku z prowadzoną przez nią działalnością gospodarczą, żąda od niej odsetek, wynagrodzenia lub jakiegokolwiek innego świadczenia pieniężnego z tytułu udzielenia świadczenia, o łącznej wartości przekraczającej równowartość należnych odsetek maksymalnych, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”. Warto w tym miejscu krótko zauważyć, iż jest to wyraz powrotu do tendencji nowelizacyjnych z roku 2005, tym razem jednak w formie skrajnego populizmu penalnego. Jak bowiem wytłumaczyć fakt, że lichwiarz za udzielenie wysokooprocentowanej pożyczki ma popełniać czyn zagrożony surowszą karą niż ten, kto nie udziela pomocy człowiekowi w sytuacji śmiertelnego zagrożenia (zob. art. 162 k.k.)? Czy zaniechanie udzielenia normalnie oprocentowanej pożyczki osobie w trudnej sytuacji materialnej jest bardziej szkodliwe społecznie niż zaniechanie udzielenia pomocy topiącemu się dziecku?

⁴³ „Kto wyzyskując przymusowe położenie innej osoby, zawiera z nią umowę nakładającą na nią obowiązek świadczenia oczywiście niewspółmiernego ze świadczeniem wzajemnym, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 5 lat.”

⁴⁴ Wahaly się one w przedziale rocznym 1–7, dane podane za W. Zalewski, *Lichwa...*, s. 734.

⁴⁵ W okresie tym zainteresowanie naukowe przestępstwem lichwy, nie licząc wzmianek komentarzowych oraz podręcznikowych, ograniczało się zasadniczo do jednego artykułu naukowego: W. Adamczyk, M. Filar, *Karałość lichwy pieniężnej*, „Nowe Prawo” 1971/7–8.

⁴⁶ Z bogatej literatury wskazać wypada tutaj dwa opracowania monograficzne: J. Bednarzak, *Przestępstwa oszustwa w polskim prawie karnym*, Warszawa 1971 oraz Z. Szczurek, *Oszustwo w handlu na szkodę nabywcy w polskim prawie karnym*, Warszawa 1976.

⁴⁷ Zwłaszcza w postaci tzw. oszustwa handlowego, zob. art. 8 i 11 ustawy z 13.07.1957 r. o zwalczaniu spekulacji i ochronie interesów nabywców oraz producentów rolnych w obrocie handlowym (Dz.U. poz. 171). Zob. art. 1 § 1 dekretu z 4.03.1953 r. o wzmoczeniu ochrony w własności społecznej (Dz.U. poz. 68).

⁴⁸ W istocie więc przepis ten skondensował normy sankcjonowane wyrażane w Kodeksie karnym w dwóch odrębnych regulacjach w jednej jednostce redakcyjnej, co tym bardziej zaznacza jego pluralny (jednorodnie) charakter; zob. w tej mierze Ł. Pohl, *Struktura normy sankcjonowanej w prawie karnym. Zagadnienia ogólne*, Poznań 2007, s. 231–234; M. Zieliński, *Wykładania prawa. Zasady. Reguły. Wskazówki*, Warszawa 2002, s. 109 i n.; P. Kardas, *Karnoprawne aspekty posłużenia się fakturą nierzetelną*, Prok. i Pr. 2007/2, s. 15.

analizą wdrożone zostały modyfikacje wyrażające się zrównaniem ochrony mienia społecznego i prywatnego oraz wprowadzeniem kwalifikowanego typu występków oszustwa ze względu na wartość niekorzystnego rozporządzenia majątkowego („mienia wielkiej wartości”)⁵⁰.

Uchwalenie nowego Kodeksu karnego z 1997 r. nie przyniosło rewolucyjnych zmian w sferze prawno-karnej ochrony konsumentów. Przeciwnie, nowy art. 286 § 1 k.k., typizujący występki oszustwa, posiada identyczne brzmienie – jedynie z podniesieniem sankcji karnej do 8 lat – jak poprzedzająca go regulacja w Kodeksu karnego z 1969 r.

Większe zmiany dotknęły ujęcie kodeksowego przestępstwa lichwy⁵¹. Łamiąc bowiem dotychczasową tradycję ustawodawczą, przeniesiono ów występki do grupy przestępstw gospodarczych⁵² oraz zrezygnowano z wymogu „oczywistej” niewspółmierności świadczenia⁵³. Odnotować wypada także złagodzenie grożącej kary pozbawienia wolności: maksymalnie do lat 3 zamiast przedziału od 6 miesięcy do lat 5.

Podobnie jak w poprzednim okresie, zainteresowanie doktryny⁵⁴ tudzież praktyczna doniosłość występków stypizowanych w art. 304 k.k. mierzona liczbą skazań⁵⁵ są bardzo niewielkie. Nieporównanie intensywniej absorbuje polską karnistykę czyn zabroniony z art. 286 § 1 k.k.⁵⁶, przy czym ze względu na jego bardzo pojemne ujęcie jedynie niewielki, niemożliwy do oszacowania ułamek skazań na podstawie tego przepisu jest związany z oszukańczymi umowami wzajemnymi, zawieranymi na szkodę konsumentów⁵⁷.

Ze względu na ograniczenia objętościowe niniejszego opracowania powyżej przedstawione antecedence historyczne współczesnego systemu ochrony praw konsumentów w Polsce mają charakter jedynie szkicowy. One również jednak umożliwiają uchwycenie pewnej prawidłowości: trzon ochrony praw konsumentów przed zaburzeniami ekwiwalentności świadczeń w nowoczesnym prawie karnym stanowiły zawsze dwa typy czynów zabronionych. Jedynie w okresach szczególnych

⁵⁰ Zob. art. 13 pkt 2 ustawy z 12.10.1994 r. o ochronie obrotu gospodarczego i zmianie niektórych przepisów prawa karnego (Dz.U. poz. 615).

⁵¹ Zgodnie z aktualnym ujęciem art. 304 k.k.: „Kto wyzyskując przymusowe położenie innej osoby fizycznej, prawnej lub jednostki organizacyjnej nie mającej osobowości prawnej, zawiera z nią umowę, nakładając na nią obowiązek świadczenia niewspółmiernego ze świadczeniem wzajemnym, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3”.

⁵² Co zostało krytycznie ocenione przez większą część doktryny prawa karnego, zob. np. R. Zawłocki, *Komentarz do art. 304 k.k.* [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. 2, Warszawa 2013, s. 868; W. Zalewski, *Lichwa...*, s. 738.

⁵³ Również ta zmiana spotkała się z krytyką doktryny prawa karnego, zob. W. Zalewski, *Lichwa...*, Warszawa 2015, s. 739 i cyt. tam literatura.

⁵⁴ Ograniczające się, poza literaturą komentarzową, podręcznikową i systemową do kilku artykułów, zob. K. Buczkowski, *Przestępstwo lichwy...*, s. 58–59.; A. Liszewska, W. Robaczyński, *Lichwa w świetle prawa cywilnego i karnego. Kolejny głos w dyskusji*, „Kontrola Państwa” 2004/6; P. Starzyński, *Penalizacja lichwy*, „Diariusz Prawniczy” 2009/9; D. Bierecki, *Zakaz lichwy w prawie państw Unii Europejskiej*, „Pieniądze i Władza” 2015/4.

⁵⁵ Zgodnie z oficjalnymi danymi Ministerstwa Sprawiedliwości (Dorosli--prawomocnie-skazania-wg-rodzajow-przestepstw-i-wymiaru-kary--czyn-glowny-w-latach-2008-2012, dane ze strony <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>, dostęp: 01.10.2016 r.) w roku 2012 na podstawie art. 304 k.k. skazane zostały dwie osoby. Dodać wypada, iż np. w roku 2010 w ogóle nie odnotowano skazań na podstawie tego przepisu.

⁵⁶ Z licznej literatury wskazać w tym miejscu wypadnie na opracowanie monograficzne T. Oczkowskiego, *Oszustwo jako przestępstwo majątkowe i gospodarcze*, Kraków 2004.

⁵⁷ Zgodnie z oficjalnymi danymi Ministerstwa Sprawiedliwości (zob. przypis nr 55) w roku 2012 na podstawie art. 286 § 1 oraz art. 286 § 1 w zw. art. 294 § 1 k.k. skazanych zostało 27 206 osób.

(warunki wojenne, autorytarny system prawa karnego czy tendencje populizmu penalnego) były one wzbogacane o inne, dalsze regulacje⁵⁸. Osobnym zagadnieniem, przekraczającym ramy niniejszego ujęcia, jest zagadnienie praktyki ścigania: wypada jedynie wyrazić supozycję, że sam fakt braku wykorzystywania regulacji art. 304 k.k. nie oznacza przecież, iż zjawisko lichwiarskich wymuszeń jest w Polsce nieobecne.

3. Analiza dogmatyczna typów czynów zabronionych chroniących konsumentów jako strony umów wzajemnych z przedsiębiorcami przed niewspółmiernymi świadczeniami w świetle aktualnego polskiego prawa karnego

3.1. Uwagi wstępne

W dotychczasowej polskiej nauce prawa karnego powszechnie stosowana jest egzegeza dogmatyczna treści przepisów prawa karnego, opierająca się na wyodrębnieniu tzw. czwórpodziału znamion, tj. podmiotu, strony podmiotowej, strony przedmiotowej oraz przedmiotu ochrony⁵⁹. Jest ona genetycznie związana z ujęciem socjalistycznego prawa karnego naukowców skupionych wokół ośrodka leninградzkiego w drugiej połowie lat 40.⁶⁰, a fundamentalne zasługi w jego recepcji na gruncie doktryny polskiej miał I. Andrejew⁶¹. Takie ujęcie ma jednak charakter wyjątkowy w perspektywie porównawczo-prawnej i występuje wyłącznie w niektórych państwach postkomunistycznych i komunistycznych (Chiny) oraz w Izraelu⁶², a i w polskiej nauce spotyka się z głosami krytycznymi⁶³. Dlatego też w niniejszej pracy analiza dogmatyczna przeprowadzona zostanie z wykorzystaniem innego schematu – tego, który pozwoliłem sobie zaproponować już wcześniej⁶⁴. Jego zaletą jest zbieżność takiego ujęcia przestępstwa z koncepcjami zachodniej nauki prawa, mającymi swoje historyczne korzenie jeszcze w okresie renesansu⁶⁵, nieskażonymi socjalistycznymi innowacjami. W rezultacie w niniejszym opracowaniu będę się posługiwał przeciwstawieniem obiektywnych i subiektywnych elementów przestępstwa. Zabieg taki jest szczególnie celowy w pracy o charakterze porównawczo-prawnym, bowiem umożliwia on stworzenie jednolitego systemu odniesienia dla objaśniania treści czynów zabronionych w różnych porządkach prawnych, przynależących tak do systemu prawa kontynentalnego, jak i systemu prawa *common law*.

⁵⁸ W doktrynie brak jest zarazem jednoznaczności, czy jako wyraz populizmu penalnego traktować należy także próbę tzw. dużej nowelizacji Kodeksu karnego w roku 2007 (V kadencja, druk sejm. nr 1756), zob. zwłaszcza L. Tyszkiewicz, *Czy karać kontrahenta, który zobowiązał się do mało realnego świadczenia wzajemnego bez wiedzy o tym drugiej strony* [w:] *Reforma prawa karnego. Księga pamiątkowa Profesora Barbary Kunickiej-Michalskiej*, Warszawa 2008, s. 287–291, gdzie postulowano wprowadzenie odrębnego typu czynu zabronionego (art. 286a), wprowadzającego karalność zachowań polegających na zaciąganiu zobowiązań z godzeniem się z niemożnością ich spłaty.

⁵⁹ Por. praktycznie każdy polski podręcznik prawa karnego czy komentarz do Kodeksu karnego.

⁶⁰ Co do omówienia tych poglądów, zob. *Wina w prawie karnym*, red. W. Wolter, Kraków 1954.

⁶¹ Autor opracowania *Ustawowe znamiona przestępstwa*, Warszawa 1959.

⁶² G. Fletcher, *George Fletcher's Essays on Criminal Law*, Oxford 2003, s. 190. Zob. także G. Fletcher, *Grammar of Criminal law*, Nowy York–Oxford 2007.

⁶³ Zob. np. R. Dębski, *Typ czynu zabronionego* [w:] *System Prawa Karnego*, t. 3, *Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności*, red. R. Dębski, Warszawa 2013, s. 417.

⁶⁴ M. Byczyk, *Normy ostrożności w prawie karnym*, Poznań 2016.

⁶⁵ Tiberio Deciani, *Tractatus criminalis*, Venezia 1590, s. 19, który jako czyn zabroniony ujmował „factum hominis, vel dictum aut scriptum dolo vel culpa a lege vigente sub poena prohibitum, quod nulla iusta causa excusari potest”.

3.2. Występek lichwy

3.2.1. Strona obiektywna przestępstwa

3.2.1.1. Czyn

De lege lata polskiego prawa karnego niewątpliwie jest, iż zachowanie się lichwiarza może przyjąć postać działania. Zdecydowanie bardziej problematyczne jest zaaprobowanie możliwości wykonania tego czynu także poprzez zaniechanie. Wydaje się, iż dają się pomyśleć – przynajmniej hipotetyczne kazusy – kiedy właśnie taka sytuacja zaistnieje⁶⁶.

3.2.1.2. Sprawca czynu

W polskiej doktrynie prawa karnego obiegowym poglądem jest to, iż przestępstwo lichwy ma charakter powszechny⁶⁷. Zarazem karniści wypowiadający się w tej kwestii zgodni są co do tego, iż fakt umiejscowienia tego występkę w rozdziale XXXVI Kodeksu karnego oznacza, że „przynajmniej jeden z podmiotów zawierających umowę musi czynić to profesjonalnie”⁶⁸. W rezultacie afirmuje się sytuację, w której podmiotem wyzyskującym jest osoba fizyczna, a osobą wyzyskiwaną – przedsiębiorca, chociażby działający w formie spółki kapitałowej. Zestawienie takiego ujęcia z również dominującym poglądem, iż „dłużnik zawierający umowę na lichwiarskich warunkach, mimo iż przyczynia się bezpośrednio do popełnienia przestępstwa przez inną osobę (lichwiarza), nie popełnia przestępstwa”⁶⁹, skłania do refleksji, że przebiegły, zadłużony przedsiębiorca może starać się wyeliminować z obrotu niewygodnego wierzyciela, będącego osobą fizyczną, poprzez złożenie mu – po przedstawieniu swoich trudności finansowych – oferty bardzo wysoko oprocentowanej pożyczki, po której zawarciu skieruje on przeciwko niemu postępowanie karne. Ujęcie takie jawi się jako problematyczne. Wydaje się więc, że rozważyć trzeba bądź to teleologiczną redukcję zakresu zastosowania tego przepisu w płaszczyźnie karności wyzyskiwania przez osoby fizyczne przedsiębiorców, bądź też zrewidować dość symplicystyczny pogląd, iż dłużnik zawierający lichwiarską umowę jest „tzw. uczestnikiem koniecznym”⁷⁰, co automatycznie wykluczać ma jego odpowiedzialność za podżeganie czy prowokację⁷¹.

⁶⁶ Jak chociażby wtedy, gdy syndyk kilku przedsiębiorstw pozostających ze sobą w stałych stosunkach gospodarczych, tak iż na mocy art. 68² k.c. milczenie może prowadzić do przyjęcia oferty, nie sprzeciwia się niezwłocznie zawarciu umowy o charakterze lichwiarskim, która prowadzi do obniżenia kwoty pozostającej do dyspozycji dla wierzycieli danego przedsiębiorstwa, mimo szczególnego prawnego obowiązku działania w celu zaspokojenia wierzycieli w najwyższym możliwym stopniu (zob. art. 179 ustawy z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe, Dz.U. poz. 978 ze zm.), co w konsekwencji nakazuje zawieranie jedynie takich umów, które wiążą się z ryzykiem ich podważania na podstawie art. 388 k.c.

⁶⁷ Zob. np. J. Majewski, *Komentarz do art. 304 k.k.* [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 3, red. A. Zoll, Warszawa 2016, s. 793; R. Zawłocki, *Komentarz do art. 304 k.k.* [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. 2, Warszawa 2013, s. 870, T. Oczkowski, *Oszustwo...*, s. 739.

⁶⁸ T. Oczkowski, *Oszustwo...*, s. 738.

⁶⁹ T. Oczkowski, *Oszustwo...*, s. 738. Jest on uznawany za tzw. uczestnika koniecznego.

⁷⁰ J. Śliwowski, *Prawo karne*, Warszawa 1978, s. 441–442, zob. także R. Zawłocki, *Komentarz do art. 304 k.k.*, s. 875.

⁷¹ Z tych dwóch możliwości oczywiście ta ostatnia jest poprawniejsza, bowiem nie wymaga wykładni *preter legem*, lecz raczej odrzuca arbitralny pogląd o tzw. uczestniku koniecznym, pochopnie wyłączający go od odpowiedzialności karnej w sytuacji, w której brakuje ku temu podstaw ustawowych. Innym oczywiście pytaniem jest to, na ile celowa jest prawnokarne ochrona przedsiębiorców przed nieprofesjonalnymi wyzyskiwaczami w świetle faktu, iż dostępne są instrumenty ochrony prywatno-prawnej.

3.2.1.3. Sposób działania sprawcy czynu

3.2.1.3.1. Znamiona czynności wykonawczych sprawcy czynu

Istotą działania sprawcy jest zawarcie skutecznej, dwustronnie zobowiązującej umowy⁷², w sytuacji kiedy wiedząc o szczególnym położeniu swojego partnera kontraktowego, w zamian za swoje świadczenia zobowiązuje on go do świadczenia, które nie jest ekwiwalentne z jego świadczeniem. Zarazem dwa kluczowe sformułowania ustawowe, kodujące normę sankcjonowaną w art. 304 k.k. poprzez użycie przymiotników „przymusowe”⁷³ oraz „niewspółmierne”⁷⁴, nie doczekały się powszechnie uznawanej eksplikacji doktrynalnej czy orzeczniczej⁷⁵. Pewne jest natomiast, iż stosowne są tutaj mierniki obiektywne, co zresztą wydaje się jedynym sensownym rozwiązaniem w doktrynie społecznej, która protekcyjnie kształtuje przepisy karne tak, aby limitowały swobodę kontraktową stron. W praktyce, zgodnie z realiami polskiego sądowego stosowania prawa i daleko idącej powściągliwości orzeczniczej Sądu Najwyższego⁷⁶, udzielenie pewnej odpowiedzi na pytanie o niewspółmierność świadczeń będzie domeną biegłego sądowego, co uniemożliwia skonstruowanie jakichś uniwersalnych mierników i czyni stosowanie tego przepisu potencjalnie problematycznym z punktu widzenia równości wobec prawa.

Nie jest szerzej problematyzowana kwestia związku pomiędzy poszczególnymi elementami działania lichwiarza⁷⁷. Niemniej można zadać sobie pytanie, czy wyzyskanie przymusowej pozycji ma być związane z zawarciem samej umowy, która narusza równowagę kontraktową stron, czy też wyzyskanie to ma odnosić się bezpośrednio do samego faktu narzucenia takiego zobowiązania. Zilustruję tę subtelną różnicę przykładem: czy przedsiębiorca, który udziela pożyczki z oprocentowaniem na poziomie odsetek ustawowych za zwłokę, jednocześnie zastrzegający sobie prawo do żądania dziesięciokrotności sumy pod warunkiem uzyskania zatrudnienia przez dłużnika, wypełnia znamiona sprawcze określone w art. 304 k.k.? Warto zwrócić

⁷² Warto podkreślić, że przepis nie precyzuje, o jaki typ umowy chodzi. Mając w pamięci poczynione powyżej uwagi o koncepcjach tzw. zależności znaczeniowej, spostrzec jednak należy, iż *verba legis* nie są wykluczone z zakresu jego zastosowania także umowy publiczno-prawne.

⁷³ Objaśniane chociażby następująco: „szczególne trudne okoliczności” – W. Makowski, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1935, s. 624; „bardzo niekorzystna sytuacja życiowa, taka, że człowiek nie może zaspokoić podstawowych potrzeb życiowych albo że grozi mu bezpośrednio wielka szkoda” – I. Andrejew, *Kodeks karny. Krótki komentarz*, Warszawa 1988, s. 184; „niezbędność uzyskania świadczenia mającego to położenie poprawić” – J. Majewski, *Komentarz do art. 304 k.k.*, s. 795).

⁷⁴ Objaśniane chociażby następująco: „stosunek świadczeń, ustalony zwyczajowo, nie będzie mógł być uważany za niewspółmierny” – W. Makowski, *Kodeks karny*, s. 624.; „więcej niż sama uszkała” – I. Andrejew, *Kodeks karny*, s. 184.; „przekroczona została dopuszczalna w obrocie dysproporcja (ma się rozumieć na niekorzyść wyzyskanego)” – J. Majewski, *Komentarz do art. 304 k.k.*, s. 794.

⁷⁵ Ze względu na zasadniczo sprawozdawczy charakter niniejszej części opracowania, zrezygnować wypadnie z prób pogłębionej prezentacji poglądów własnych autora w tej mierze; ograniczyć się więc do wskazania, iż poszczególne świadczenia, posiadając wartość majątkową (określaną zasadniczo przez współzależność popytu i podaży), nie stają niewspółmierne już przez to, iż nie posiadają dokładnie identycznej wartości, lecz – jak się wydaje – następuje to dopiero wtedy, gdy zysk wierzyciela jest ponad dwukrotnie wyższy niż ten, który uzyskuje się przy normalnych warunkach rynkowych. Przymusowość z kolei to, w mojej ocenie, istnienie takich okoliczności, które wykluczają możliwość podejmowania racjonalnych, uzasadnionych ekonomicznie decyzji.

⁷⁶ W żadnym z orzeczeń SN wydanych na gruncie obowiązującej regulacji nie wskazano procentowej czy matematycznej wartości, która co do zasady indykowałaby niewspółmierność świadczeń.

⁷⁷ Oczywiście jasne jest, iż przestępstwo to uznawane jest za typ formalny, niewymagający dla swojego bytu zaistnienia skutku działania sprawcy w jego prawnokarnym rozumieniu.

uwagę na fakt, iż nie ma tutaj bezwzględnego obowiązku świadczenia niewspółmiernego, nieekwiwalentnego, jednak tak ukształtowana treść umowy czerpie swoje socjologiczne uzasadnienie z przymusowej pozycji jednej ze stron. Wydaje się, że dla bytu tego przestępstwa należy przyjąć albo konieczność wystąpienia związku pomiędzy wyzyskaniem przymusowego położenia a zawarciem umowy, której treść powinna podlegać autonomicznej ocenie w poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie, czy doszło do sytuacji zaburzenia równowagi kontraktowej, albo też wypada zrezygnować z koncepcji objaśniania znamion przestępstw gospodarczych przy wykorzystaniu rozumienia pojęć w doktrynie cywilistycznej⁷⁸ i autonomicznie analizować znamię niewspółmierności świadczenia w ramach danej umowy.

3.2.1.3.2. Naruszenie norm ostrożności przez sprawcę czynu

Dalszą przesłanką odpowiedzialności karnej jest naruszenie przez sprawcę normy ostrożności znajdującej zastosowanie w danej sytuacji⁷⁹. W tym przypadku będzie ona miała, jak się zdaje, postać konkretyzacji naruszenia zalecenia niezawierania umów nakładających na drugą stronę obowiązek świadczeń wyższych niż te, które byłyby normalnie do uzyskania na danym rynku, przy danym układzie sił popytu i podaży.

3.2.1.4. Dobro stanowiące przedmiot zamachu sprawcy czynu zabronionego

W doktrynie polskiego prawa karnego brak jest jednolitości co do pojmowania dobra prawnego, jakie pozostaje pod ochroną przestępstwa lichwy. „Indywidualne interesy majątkowe osób znajdujących się w przymusowym położeniu”⁸⁰, „niezakłócony obrót gospodarczy”⁸¹ czy „zasady uczciwego obrotu”⁸² to tylko z niektóre propozycje, jakie wykrystalizowały się w polskiej nauce prawa karnego na kanwie egzegezy treści dogmatycznej tego przestępstwa. Konweniuje to z częstym zjawiskiem w polskiej myśli karnistycznej, wyrażającym się w daleko posuniętej umowności w określaniu przedmiotu ochrony⁸³.

3.2.1.5. Skutek czynu sprawcy

Obecnie powszechnie w doktrynie polskiego prawa karnego⁸⁴ ujmuje się występpek lichwy jako przestępstwo formalne, co związane jest z faktem, iż penalizowane

⁷⁸ I w tym miejscu objawia się poważna słabość koncepcji tzw. pełnej zależności znaczeniowej, bowiem cywilistyczne wąskie pojmowanie „obowiązku świadczenia” jako bezwarunkowego stworzyłoby poważną lukę kryminalizacyjną. Uważam, iż tutaj pojęcie obowiązku rozumieć należy autonomicznie, tak aby obejmowało również obowiązek poddania się obowiązkowi świadczenia w sytuacji, kiedy ziści się warunek określony w umowie.

⁷⁹ Zob. Ł. Pohl, *Niezachowanie wymaganej ostrożności – znamię czynu zabronionego czy odrębny element w strukturze przestępstwa?* [w:] *Nieumysłność. Pokłosie VIII Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Warszawa 2007, s. 84; M. Byczyk, *Normy...*, s. 461.

⁸⁰ O. Górniok, *Prawo karne gospodarcze. Komentarz*, Toruń 1998, s. 87.

⁸¹ W. Zalewski, *Lichwa...*, s. 741, który zarazem dodaje, iż obocznym przedmiotem ochrony są „indywidualne interesy profesjonalnych i nieprofesjonalnych uczestników obrotu”.

⁸² J. Majewski, *Komentarz do art. 304 k.k.*, s. 792.

⁸³ Co ciekawe, o ile rozbieżności poglądów co do wymaganego nastawienia psychicznego sprawcy prowadzą do daleko posuniętych sporów doktrynalnych, o tyle w tym przypadku istniejące dywergencje nie prowokują szerszej debaty.

⁸⁴ Zob. T. Oczkowski, *Oszustwo...*, s. 745, J. Majewski, *Komentarz do art. 304 k.k.*, s. 796, R. Zawłocki, *Komentarz do art. 304 k.k.*, s. 874; K. Buczkowski, *Przestępstwo lichwy...*, s. 63.

jest samo zawarcie (lichwiarskiej) umowy, niezależnie od faktu, czy doszło do faktycznego naruszenia interesów majątkowych pokrzywdzonego. Sądowe unieważnienie umowy w trybie postępowania cywilnego, na podstawie art. 388 § 2 k.c., nie anihiluje wcześniejszego przekroczenia normy sankcjonowanej przez sprawcę⁸⁵.

3.2.1.6. Formalna bezprawność czynu sprawcy

W polskiej karnistyce panuje konsensus co do tego, iż zgoda pokrzywdzonego na zawarcie umowy lichwiarskiej nie stanowi okoliczności wyłączającej bezprawność czynu zabronionego w postaci lichwy. Brakuje natomiast szerszych rozważań teoretycznych, usiłujących wyjaśnić taką sytuację; najczęściej przyjmuje się, iż wyrażona w takiej sytuacji „zgoda” nie jest dobrowolna i dlatego nie może być prawnokarnie relewantna⁸⁶. Wyjaśnienie takie jawi się jako dalekie od poprawności. Jeżeli bowiem trudna sytuacja ekonomiczna i związany z tym przymus psychiczny są tak doniosłe, aby uznać, iż pozbawiają one człowieka możliwości w pełni nieskrępowanego formułowania własnej woli, co prowadzić ma do dezawuowania takich oświadczeń na gruncie prawa karnego, to jest to ujęcie systemowo niespójne⁸⁷. Już pewnie prościej byłoby przyznać, iż jest to wyraz interwencyjnej roli państwa, które chroni przed zaburzeniem równowagi kontraktowej wywołanej określonymi czynnikami i eliminuje możliwość dysponowania tym dobrem prawnym⁸⁸. Jednak i to rozwiązanie wydaje się kontrowersyjne, gdyż ujęcie dobra chronionego przez art. 304 k.k. w postaci ogólnej swobody kontraktowej wykluczałoby – ze względu na oczywiście wyższą wartość chronionego dobra – przyjęcie stanu wyższej konieczności po stronie pożyczkodawcy, który udziela lichwiarskiej pożyczki w celu ochrony własnego mienia. To z kolei jawi się jako wątpliwe z punktu widzenia ocen sprawiedliwościowych, zwłaszcza w szczególnych sytuacjach, kiedy ochrona mienia jest powodowana poważnymi życiowymi potrzebami a przestępstwo to jest traktowane jako przestępstwo gospodarcze. Inne rozwiązania, sprawozdające się do poszukiwania innego desygnatu dobra prawnie chronionego, łatwo mogą się stać groteskowe⁸⁹.

3.2.1.7. Materialna bezprawność czynu sprawcy

Na gruncie polskiego systemu prawnego miernikiem materialnej bezprawności jest katalog okoliczności wskazanych w art. 115 § 2 k.k. Możliwość uchylenia

⁸⁵ Tym bardziej, że wywołuje ono bowiem jedynie skutek *ex nunc*, zob. Wyrok SA w Warszawie z 4.12.2013 r., I ACa 1088/13, LEX nr 1428246.

⁸⁶ K. Buczkowski, *Przestępstwo lichwy...*, s. 62 i cyt. tam literatura.

⁸⁷ Już chociażby poprzez odniesienie takiego wniosku do występów określonych w art. 152 oraz 153 k.k. Inne trudności pojawiają się w sytuacji, w której już po zawarciu lichwiarskiej umowy wyzyskany kontrahent, nie będąc już w przymusowej sytuacji, wyrażnie ją potwierdza i dziękuje za „wyratowanie go z opresji”.

⁸⁸ Nie chodzi tu o niewątpliwie problematyczne przyjęcie, iż dysponent dobra nie może wyrazić zgody na swój uszczerbek majątkowy, gdyż mienie nie jest dobrem o bezwzględnej wartości społecznej (zob. Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, Warszawa 2012, s. 283), lecz o ujęcie jako chronionego tutaj dobra prawnego bezwzględnej wartości prawidłowości stosunków kontraktowych *sensu largo*.

⁸⁹ Tak chociażby gdyby przyjąć, iż art. 304 k.k. chroni majątek osób przed uszczupleniem w sytuacjach przymusowych. Rodzi się pytanie, dlaczego jednak nie można tym dobrem dysponować?

przestępności lichwy ze względu na tzw. znikomą społeczną szkodliwość czynu nie jest obecnie kwestionowana.

3.2.2. Strona subiektywna przestępstwa

3.2.2.1. Wymagane nastawienie psychiczne sprawcy czynu

Dość wyraźnie zarysowuje się w piśmiennictwie opozycja pomiędzy stanowiskiem – statystycznie wysławianym najczęściej – że warunkiem odpowiedzialności karnej za występki lichwy jest działanie sprawcy z zamiarem bezpośrednim⁹⁰ a poglądem uznającym, iż wystarczające jest działanie z zamiarem ewentualnym⁹¹. Argumenty na rzecz zawężenia zakresu penalizacji do czynów wykonanych z zamiarem bezpośrednim mają dwojaki charakter: po pierwsze, wskazuje się na względy leksykalne; pod drugie, przywołuje się konieczność wykorzystania przymusowego położenia w celu nałożenia świadczeń niewspółmiernych. Ten ostatni argument jawi się jako szczególnie trudny do obrony wobec zestawienia brzmienia tego przepisu z art. 286 § 1 czy z art. 305 k.k. Jednak twierdzenie, że „zabarwione podmiotowo znamię «wyzyskując», wskazujące na celowość w działaniu sprawcy, wyłącza możliwość jego popełnienia z zamiarem ewentualnym”⁹², nie wytrzymuje krytyki, bowiem sformułowania: „wyzyskując”, „wykorzystując” czy nawet „oszukując” wcale *per se* nie implikują wyższej kierunkowości w działaniu niż ta, która jest inherentną cechą każdego ludzkiego zachowania, z natury przeciwieństwa finalnego. Szukając natomiast synonimów czy wyrażen równoważnych, które mogłyby zastąpić to słowo w warstwie deskryptywnej ustawy karnej, spośród wielu możliwości istotne są dwie: „korzystając z przymusowego położenia osoby w celu osiągnięcia zysku (pożytku)” lub po prostu: „korzystając z przymusowego położenia osoby”. Nie ulega wątpliwości, iż pierwsza możliwość jawi się jako najwierniejsze odzwierciedlenie treści semantycznej i konotacji sprzężonych z polem znaczeniowym morfemu „zysk”, występującego w czasowniku „wyzyskiwać”. Przede wszystkim jednak, widząc te dwie drogi wykładni językowej, dyrektywa postrzegania prawa karnego jako *ultima ratio* nakazuje wybrać tę, która pozostawia większą sferę wolności od prawnokarnej ingerencji.

3.2.2.2. Wina sprawcy czynu

Na gruncie obecnego polskiego prawa karnego wina ujmowana jest przez większość doktryny zgodnie z ujęciem tzw. czystej teorii normatywnej⁹³.

⁹⁰ Tak m.in. O. Górniok, *Prawo karne...*, s. 421, K. Buczkowski, *Przestępstwo lichwy...*, s. 62; J. Majewski, *Komentarz do art. 304 k.k.*, s. 796.

⁹¹ Zob. R. Zawłocki, *Komentarz do art. 304 k.k.*, s. 875, który dla uzasadnienia swojego poglądu wskazuje, iż „brak jest podstaw do odrzucenia karalności także tych osób (...) tym bardziej, iż wydaje się, iż sytuacja taka w obrocie występuje stosunkowo często”.

⁹² J. Majewski *Komentarz do art. 304 k.k.*, s. 796.

⁹³ Zob. np. Ł. Pohl, *Wykład...*, s. 297. Pogląd o przyjęciu czystej normatywnej teorii winy wyrażało już uzasadnienie k.k. z 1997 r., zob. Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami, Warszawa 1997, s. 118–119, zostało też powielone przez pierwszych komentatorów (zob. np. A. Zoll, *Nowa kodyfikacja karna. Zasady odpowiedzialności karnej*, nr 12, Warszawa 1998, s. 24) oraz uznane w orzecznictwie – zarówno SN jak i TK (zob. orzeczenie TK z dnia 3 listopada 2004 r., K 18/03, OTK-A 2004, nr 10, poz. 103), choć incydentalnie wciąż wysławiane są poglądy o akceptacji tzw. kompleksowej normatywnej teorii winy (zob. np. A. Wąsek, *Kodeks karny. Komentarz*, t. 1, Gdańsk 1999, s. 34–35).

3.3. Występek oszustwa

3.3.1. Strona obiektywna przestępstwa

3.3.1.1. Czyn

Możliwość popełnienia tego występku w drodze zaniechania jest szeroko kwestionowana w polskiej literaturze przedmiotu⁹⁴, a kluczowym argumentem przywoływanym dla uzasadnienia takiego poglądu jest to, iż „dokonanie dyspozycji majątkowej (...) nie jest możliwe bez aktywności drugiej strony”⁹⁵. Wydaje się, że i ten pogląd jawi się jako zbyt uproszczenie. Inwokując przywołaną już powyżej normę, wysłowioną zgrabowo w art. 68² k.c., wskazać można na przykład dwóch przedsiębiorców pozostających ze sobą w więzach kontraktowych, zakładających wzajemne informowanie się o określonych wadach dostarczanego towaru. Zaniechanie przekazania takiej wiadomości i zaniechanie odrzucenia zamówienia w sytuacji, gdy przedsiębiorca wiedział, że nie jest już w stanie dostarczać towaru o określonej jakości, to przecież kumulacja dwóch beczynności, które prowadzą do wywołania błędnego przeświadczenia, iż dana partia towaru – podobnie jak te zamawiane i odebrane poprzednio – są właściwej jakości⁹⁶. Trudno zarazem uznać, że przyjęcie przelewu na udostępniony wcześniej numer rachunku bankowego jest wyrazem koniecznej „aktywności drugiej strony”⁹⁷. Zresztą podobne przykłady można również podać w odniesieniu do konsumentów⁹⁸. I w stosunku do tego typu czynu zabronionego przyjąć więc wypada, że może on zostać wykonany w drodze zaniechania.

3.3.1.2. Sprawca czynu

Trudno zakwestionować pogląd, jakoby na gruncie polskiego prawa karnego podmiotem przestępstwa oszustwa nie mogłaby być każda osoba⁹⁹.

⁹⁴ Zob. np. już J. Bednarzak, *Przestępstwa oszustwa...*, s. 64 wraz ze stwierdzeniem: „oszustwa nie można popełnić przez zaniechanie”, dalej S. Łagodziński, *Oszustwo popełnione przez zaniechanie*, Prok. i Pr 1999/7–8, s. 40; T. Oczkowski, *Oszustwo jako...*, s. 50–51.

⁹⁵ T. Oczkowski, *Oszustwo jako...*, s. 50.

⁹⁶ Warto tutaj nadmienić, iż szczególnie prawny obowiązek zapobiegnięcia skutkowi wynikać może choćby z przyjętego na siebie zobowiązania osoby działającej jako reprezentant danego przedsiębiorstwa do zawierania tylko rzetelnych i ważnych umów czy chociażby postanowień umowy zawartej na skutek rozstrzygnięcia przetargu publicznego.

⁹⁷ T. Oczkowski, *Oszustwo jako...*, s. 51.

⁹⁸ Konsument przychodzi do punktu sprzedaży linii lotniczej i przedstawia swoją chęć zakupu biletu lotniczego do punktu A, dowiaduje się o cenę, po czym podkreśla, że chciałby przewieźć w bagażu kilka żywych węży. Sprzedawczyni, po udzieleniu informacji o bilecie, w milczeniu wysłuchuje opowieści o węzach, mimo obowiązku poinformowania o kategoriach rzeczy zabronionych w przewozie lotniczym, wynikających z unijnego *acquis*. Kontrahent przekonany, iż milczenie jest wyrazem aprobaty sprzedawczyni, w domu nabywa bilet, po czym na lotnisku jego bagaż zostaje skonfiskowany, co naraża go na stratę majątkową.

⁹⁹ Inny przykład: W biurze pośrednika kredytowego obca osoba, za wiedzą właściciela, zostawia plik dokumentów zachęcających do wypełnienia wniosków kredytowych o kredyt konsumencki, w których podane jest konto owego pośrednika kredytowego do wpłaty „opłat wstępnych i manipulacyjnych”. Kilka osób wypełnia takie wnioski w jego przytomności, pośrednik kredytowy nie reaguje, nie wyprowadza ich z błędu, mimo obowiązków informacyjnych wobec konsumenta, umożliwiających podjęcie mu właściwej decyzji o zawarciu umowy o kredyt konsumencki (zob. rozdział 2 ustawy z 12.05.2011 r. o kredycie konsumenckim, Dz.U. z 2016 r. poz. 1528, zwłaszcza art. 11), na jego konto wpływają pieniądze, mimo że wie, iż przedsiębiorstwo jest niewypłacalne, rachunki bankowe zajęte przez komorników, a on nie posiada majątku osobistego.

⁹⁹ Pogląd niesporny, zob. np. T. Oczkowski, *Oszustwo...*, Kraków 2004, s. 123.

3.3.1.3. Sposób działania sprawcy czynu

3.3.1.3.1. Znamiona czynności wykonawczych sprawcy czynu

Przedmiotem rozważań w tym miejscu nie będzie cały kompleks zagadnień, jaki wiązać się może z tym, co klasyczna doktryna polska określa mianem tzw. strony przedmiotowej przestępstwa oszustwa, lecz jedynie te zagadnienia, które są doniosłe dla ochrony konsumentów przed niewspółmiernymi świadczeniami w ramach umów wzajemnych. Już w tym miejscu należy zaznaczyć, iż w pewnych przypadkach prawu karnemu przypadnie pierwszorzędna rola, bowiem upływ terminów do uchylenia się od wady oświadczenia woli¹⁰⁰ często będzie powodował konieczność ustalenia faktu popełnienia przestępstwa celem skorzystania z dłuższych terminów przedawnienia roszczeń deliktowych¹⁰¹.

W pluralnym jednorodnie przepisie art. 286 § 1 k.k. zawarte są trzy sposoby działania przedsiębiorcy, za pomocą których może on doprowadzić do nałożenia na konsumenta niewspółmiernych świadczeń w ramach zawieranej z nim umowy wzajemnej. Ich centralnymi elementami są błąd oraz niezdolność do należytego pojmowania przedsiębranego działania. Pojęcie błędu rozumiane jest w kategoriach nieprawidłowego odniesienia do obiektywnie istniejącej rzeczywistości¹⁰², choćby tej obecnej jedynie w umyśle oszusta¹⁰³; wywołane ono musi być w sposób celowy przez oszusta¹⁰⁴. Natomiast wykorzystanie niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania ograniczone jest do sytuacji stanu niemożności prawidłowej oceny, w tym zwłaszcza oceny prawnej, działań podejmowanych przez daną osobę¹⁰⁵. Polska doktryna prawa karnego obfituje w kazuistyczne omówienia poszczególnych przypadków i typów zachowań, które są egzemplifikacją działań oszukańczych, bez wypracowania trwałych kryteriów klasyfikacyjnych¹⁰⁶. Pewne jest jednak, iż w kategorii oszustw mieszczą się w sposób niekwestionowany przypadki oszustw na szkodę konsumentów¹⁰⁷, które często wiązać się będą z wyzyskaniem nieświadomości ochrony prawnej¹⁰⁸.

3.3.1.3.2. Naruszenie norm ostrożności przez sprawcę czynu

Jak już wskazano powyżej, odrębną przesłanką odpowiedzialności karnej jest naruszenie przez sprawcę aktualizującej się w danej sytuacji normy ostrożności,

¹⁰⁰ Zob. art. 88 § 2 k.c.

¹⁰¹ Zob. art. 442¹ § 2 k.c.

¹⁰² A więc, jak uznaje to polska doktryna, nie do zdarzeń przyszłych, zob. T. Oczkowski, *Oszustwo jako...*, s. 129; I. Lipkin, *Oszustwo* [w:] Encyklopedia podręczna prawa karnego, red. W. Makowski, Warszawa 1936, s. 1256.

¹⁰³ Odnosić się tym samym może więc do zamiarów wprowadzającego w błąd, zob. J. Giezek, *Wprowadzenie w błąd jako znamię przestępstwa oszustwa popełnianego w obrocie gospodarczym* [w:] *Nauki penalne wobec problemów współczesnej przestępczości. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin profesora Andrzeja Gaberle*, red. K. Krajewski, Warszawa 2007 s. 70, 74.

¹⁰⁴ A nie jedynie nieumyślnie, zob. J. Giezek, *Wprowadzenie w błąd...*, s. 66.

¹⁰⁵ Wydaje się, że skonstatowanie pluralnego charakteru przepisu art. 286 § 1, wspartego dodatkowo użyciem spójnika „albo”, prowadzić mogłoby do pytania o możliwość jednoczynowego zbiegu przepisów w sytuacji, gdy sprawca wpraw wywołuje błąd, a potem wykorzystuje będącą konsekwencją tego błędu niezdolność do należytego pojmowania przedsiębranego działania. Stanać jednak wypadnie na stanowisku, iż w takim przypadku na przeszkodzie w przyjęciu zbiegu stanie reguła specjalności lub też (w szczególności) reguła współkaralności czynności następujących.

¹⁰⁶ Co do takiej próby zob. J. Bednarzak, *Przestępstwa oszustwa...*, s. 32–52 oraz 146–163.

¹⁰⁷ Zob. chociażby stan faktyczny, który był kanwą orzeczenia w sprawie V KK 143/05, LEX nr 200259.

¹⁰⁸ Zob. J. Bednarzak, *Przestępstwa oszustwa...*, s. 49.

co w przypadku oszustwa przybiera postać zrelatywizowanego do danych okoliczności zalecenia działania uczciwego, najczęściej w myśl dobrych zwyczajów kupieckich.

3.3.1.4. Dobro stanowiące przedmiot zamachu sprawcy czynu zabronionego

Podstawowym dobrem chronionym przed naruszeniem przez istnienie regulacji prawnokarnej w postaci występków określonych w art. 286 § 1 k.k. jest mienie pojmowane zgodnie z jego szerokim ujęciem na gruncie polskiego prawa cywilnego¹⁰⁹.

3.3.1.5. Skutek czynu sprawcy

Pogląd, że oszustwo ma charakter przestępstwa skutkowego, nie jest w obecnej polskiej doktrynie kwestionowany¹¹⁰, jako skutek uznaje się tutaj jednogłośnie niekorzystne rozporządzenie własnym lub cudzym majątkiem¹¹¹.

3.3.1.6. Formalna bezprawność czynu sprawcy

Formalnie brak jest ograniczeń w powoływaniu się na okoliczności uchylające bezprawność wobec zachowań oszusta. Należy jednak zwrócić uwagę, że przyjmowane w doktrynie polskiej znamię subiektywne kontratywu¹¹², wyrażające się w wymaganiu stawianym broniącemu, aby działał w celu wartościowanym dodatnio z punktu widzenia aksjologii prawa karnego (uchylenia zamachu, przeprowadzenia eksperymentu), trudne jest zarazem do pogodzenia z zamiarem osiągnięcia korzyści majątkowej¹¹³. Takie sytuacje zachodzić będą zupełnie wyjątkowo¹¹⁴.

3.3.1.7. Materialna bezprawność czynu sprawcy

Zagadnienie materialnej bezprawności zachowań oszukańczych jest szczególnie doniosłe ze względu na brzmienie rozdziału XIV Kodeksu wykroczeń tudzież art. 134 oraz 136 k.w., przesądzające o tym, iż oszustwo jest karalne niezależnie

¹⁰⁹ T. Oczkowski, *Oszustwo...*, s. 121, J. Bednarzak, *Przestępstwa oszustwa...*, s. 75, zob. też SN w orzeczeniu K 367/33, GSW 1934/17, s. 266. Wydaje się, jednak, iż trudno jest zarazem odmówić subsydiarnego przedmiotu ochrony wolności decyzji (odmiennie J. Bednarzak, *Przestępstwa oszustwa...*, Warszawa 1971, s. 87), bowiem inaczej problematyczne jest zrozumienie braku przepełnienia tego czynu.

¹¹⁰ Zob. np. I. Lipkin, *Encyklopedia...*, s. 1254, T. Oczkowski, *Oszustwo...*, Kraków 2004, s. 61 i n., zob. także orzeczenie SN w sprawie 210/21 (niepubl.).

¹¹¹ Zarazem jako nieprecyzyjne uznają wypowiedzi niektórych karnistów, którzy owo rozporządzenie objaśniają jako takie, które „prowadzi do zwiększenia aktywów sprawcy lub do zmniejszenia jego pasywów” (T. Oczkowski, *Oszustwo...*, s. 137 i cyt. tam orzeczenie SN V KK 363/07). Wydaje się, że niekorzystne rozporządzenie majątkowe to również takie, które także jedynie potencjalnie prowadzi do takich przesunięć majątkowych, *par excellence* przykładem takiego zachowania jest wyludzenie poręczenia za cudzą wiarygodność, zob. także orzeczenia SN w sprawach: III KKN 86/98, OSP 2001/1, poz. 10; V KKN 267/00, OSP 2001/3, poz. 51.

¹¹² Zob. w tej mierze J. Majewski, *Okoliczności wyłączające bezprawność czynu a znamiona subiektywne*, Warszawa 2013.

¹¹³ Tak wydaje się w szczególności ze względu na brzmienie art. 27 § 1 oraz § 2 k.k., że pojęciowo wykluczone jest stosowanie kontratywu eksperymentu dla usprawiedliwiania czynności oszukańczych.

¹¹⁴ Można wszak przywołać przykład ojca, któremu porwano córkę, i celem zebrania okupu musi on uzyskać pilnie określoną kwotę pieniędzy, co prowokuje go do podjęcia określonych, oszukańczych działań. Co do innych akademickich przykładów, zob. J. Bednarzak, *Przestępstwa oszustwa...*, s. 126–130.

o rozmiarów niekorzystnego rozporządzenia majątkowego¹¹⁵. Pytanie więc, czy czynem zabronionym jest także zachowanie, które prowadzi do szkody majątkowej na poziomie 0,001 grosza, jest jak najbardziej aktualne¹¹⁶. Rozstrzygnięcie tej kwestii wymaga, jak się zdaje, wyważenia dwóch przeciwstawnych wartości rangi konstytucyjnej – pewności i równości wobec prawa oraz subsydiarnej roli prawa karnego. Ze względu na charakter niniejszego opracowania ograniczę się do wskazania, iż w polskiej literaturze przedmiotu brak jest głosów opowiadających się za ustanowieniem – *de lege lata* – pewnego progu wartości szkody¹¹⁷, co mimo niewątpliwych walorów prewencyjnych zdaje się być jednak symptomem traktowania prawa karnego jako *prima ratio*¹¹⁸.

3.3.2. Strona subiektywna przestępstwa

3.3.2.1. Wymagane nastawienie intelektualne sprawcy czynu

Ze względu na jednoznaczne ujęcie warstwy deskryptywnej art. 286 § 1 k.k., w polskiej doktrynie nie ulega obecnie większej wątpliwości¹¹⁹, że każda z norm sankcjonowanych zakodowanych w tym przepisie zawiera w swojej strukturze wymaganie działania z zamiarem kierunkowym w postaci osiągnięcia korzyści majątkowej¹²⁰.

3.3.2.2. Wina sprawcy czynu

Na gruncie obecnego polskiego prawa karnego wina rozumiana jest przez większość doktryny zgodnie z ujęciem tzw. czystej teorii normatywnej¹²¹.

¹¹⁵ Pogląd ten stanowi również ukształtowaną linię orzecznictwą SN, gdzie jeszcze pod rządami k.k. z 1932 r. podkreślano, że pojęcie niekorzystnego rozporządzenia należy rozumieć szeroko, nawet jako sytuację, kiedy nie dochodzi do wymiernej szkody (sic!), zob. np. orzeczenie I K 468/34, OSN 1935, nr II, poz. 59/35 wraz ze stwierdzeniem: „Niekorzystne jest rozporządzenie mieniem, gdy wzajemne zobowiązanie nie odpowiada umowie bez względu na szkodę”, oraz: II K 756/37, OSN 1938/3, poz. 57; III K 2466/37, OSN 1938/9, poz. 209; II K 843/61, RPEiS 1962/3, s. 390. Zob. także S. Glaser, *Pojęcie szkody przy oszustwie (art. 264 k.k.)*, „Głos Sądownictwa” 1937/6, s. 476; J. Budzyńska, *Na marginesie artykułu Pojęcie szkody przy oszustwie*, „Głos Sądownictwa” 1937/10, s. 812–813; J. Bednarzak, *Przestępstwa oszustwa...*, s. 159–161.

¹¹⁶ Autorowi z praktyki zawodowej znane są przypadki wnoszenia aktów oskarżenia za oszustwa na kwotę poniżej 2 złotych.

¹¹⁷ Rozważania doktryny w tej mierze mają charakter wyjątkowo ogólny, zob. T. Oczkowski, *Oszustwo...*, s. 41, wykluczający wyłączenie społecznej szkodliwości oszustwa ze względu na „kryterium ilościowe i potencjalnie niewielką wartość szkody wyrządzonej danemu nabywcy”, co jest wręcz dosłownym powtórzeniem wcześniejszego o ponad 30 lat sformułowania J. Bednarzaka, *Przestępstwa oszustwa...*, s. 46, który wskazywał na znaczenie „kryterium ilościowego i niewielkiej wysokości wyrządzonej szkody”.

¹¹⁸ Zgodzić się można z uwagami J. Bednarzaka, *Przestępstwa oszustwa...*, s. 169, iż na pierwszym planie przy ocenie materialnej bezprawności oszustwa wyeksponowane są elementy subiektywne, jednak teza, iż „nikt nie uzna oszustwa, którego wyrafinowany sposób popełnienia wskazuje na niebezpieczne psychiczne nastawienie sprawcy, za czyn o znikomym ładunku niebezpieczeństwa społecznego, choćby szkoda jaką wyrządził sprawca, była niewielka” – jawi się jako bardzo polemiczna. Jest ona szczególnie problematyczna wobec traktowania szalbierstwa, które również może dowodzić tych samych predyspozycji psychicznych sprawcy, jako wykroczenia.

¹¹⁹ Co do odmiennego poglądu, zob. I. Stolarczyk, *Przestępstwa oszustwa a zamiar ewentualny*, Prok. i Pr 2007/3, s. 69–71, J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1938, s. 609.

¹²⁰ I. Lipkin, *Encyklopedia...*, s. 1253; J. Bednarzak, *Przestępstwa oszustwa...*, Warszawa 1971, s. 97; T. Oczkowski, *Oszustwo jako...*, s. 27, zob. także wyrok SN z 27.03.2013, III KK 308/12, KZS 2013/6, poz. 37.

¹²¹ Zob. powyżej przypis nr 93.

3.4. Konkluzje

Konkludując tę część rozważań, stanowiącą jedynie prolegomenę do ekspozycji porównawczo-prawnej, zaznaczyć wypada, iż niezależnie od pewnego bogactwa poglądów doktryny polskiej, faktyczna treść stosowanego prawa, a zwłaszcza przyjęta w orzecznictwie wykładnia znamion, konweniują ze znaczeniem językowym *prima facie* interpretowanych przepisów. Uwaga taka jawi się w kontekście analizy porównawczo-prawnej jako doniosła.

III. ANALIZA SYSTEMÓW PRAWNOKARNEJ OCHRONY KONSUMENTÓW W WYBRANYCH OBCYCH PORZĄDKACH PRAWNYCH

1. System prawnokarnej ochrony konsumentów jako stron umów wzajemnych Republiki Federalnej Niemiec

W Republice Federalnej Niemiec dominuje stanowisko aprobujące stosowanie instrumentów prawnych celem ochrony konsumentów¹²². Częścią tej ochrony są przepisy ukierunkowane na zabezpieczenie ekwiwalentności świadczeń przed jej zaburzeniami związanymi ze szczególną sytuacją konsumenta¹²³. Podobnie jak ma to miejsce w obecnym polskim prawie karnym, ochrona ta jest realizowana przez typizację czynów zabronionych w niemieckim Kodeksie karnym (dalej: StGB)¹²⁴, z których podstawowe znaczenie dogmatyczne mają regulacje § 263 (oszustwo), § 291 (lichwa), a pewne marginalne znaczenie przypisuje się jeszcze regulacjom § 253 (wymuszenie rozbójnicze) oraz § 240 (zmuszenie). Natomiast cechą specyficzną prawa niemieckiego jest to, że przewiduje ono także wykroczenia w postaci „lichwy społecznej”, związane z zaburzeniami podaży na rynku właściwym¹²⁵. Podobnie jak w prawie polskim, wobec przedsiębiorcy skazanego za popełnienie czynu związanego z jego aktywnością profesjonalną można orzec zakaz wykonywania określonego zawodu lub działalności gospodarczej na okres od 1 roku do 5 lat¹²⁶.

W toku dalszych rozważań przedmiotem analizy będą, mające kluczowe znaczenie dla ochrony konsumentów, czyny zabronione lichwy oraz oszustwa.

1.1. Geneza charakteryzowanych uregulowań

Ze względu na zasadniczo odmienny charakter historycznego rozwoju niemieckiego prawa karnego, ewolucja wskazanych wyżej regulacji przedstawiona zostanie

¹²² R. Vergho, *Der Maßstab der Verbrauchererwartung im Verbraucherschutzstrafrecht*, Freiburg 2009, s. 23 i n.

¹²³ W literaturze niemieckiej wskazuje się wyraźnie, iż jest to przejaw protekcyjnalizmu i interwencjonizmu państwa celem ochrony wolności, zob. G. Arzt, *Zwischen Nötigung und Wucher* [w:] *Festschrift für Karl Lackner*, Berlin-New York 1987, s. 653, gdzie stwierdza on wyraźnie: „Wucher ist oktroierter Vermögensschutz und damit zugleich oktroierter Freiheitsschutz”.

¹²⁴ *Strafgesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 13. November 1998 (BGBl. I S. 3322)*, das zuletzt durch Artikel 1 des Gesetzes vom 17. August 2017 (BGBl. I S. 3202) geändert worden ist.

¹²⁵ Zgodnie z tymi regulacjami, karą do 25 000 euro zagrożone jest m.in. pobieranie nadmiernych wynagrodzeń za przedmioty lub usługi niezbędne w codziennym funkcjonowaniu czy pobieranie czynszu za wynajem pokoi wyższego o więcej niż 20% od przeciętnego w danej gminie, zob. § 3–5 Gesetz zur weiteren Vereinfachung des Wirtschaftsstrafrechts, BGBl. I S. 1313.

¹²⁶ Zob. § 70 StGB.

odrębnie dla obu ze wskazanych powyżej typów czynów zabronionych, poczynwszy od uchwalenia obecnie obowiązującego niemieckiego Kodeksu karnego z roku 1871 r.¹²⁷

1.1.1. Występek lichwy

W pierwotnym tekście niemieckiego StGB, pozostającym pod wpływem ideologii liberalizmu, brak było czynów zabronionych penalizujących lichwę. Pierwsza taka regulacja wprowadzona została na skutek noweli z 24.05.1880 r.¹²⁸, kiedy do StGB dodano § 302a–d. Zasadniczym elementem konstrukcyjnym tych czynów zabronionych było oparcie się na znamionach ocennych, a w szczególności – rażącej dysproporcji żądanego świadczenia¹²⁹. Regulacje te zostały uzupełnione penalizacją lichwy rzeczowej (nowy § 302e) na mocy noweli z 19.07.1893 r.¹³⁰ W takim kształcie przepisy te pozostały niezmienione do roku 1971, kiedy to mocą noweli z 4.11.1971 r. dodana została kolejna kazuistyczna subodmiana lichwy w postaci lichwy najemczej (*Mietwucher*, § 302f)¹³¹.

Te rozwiązania ustawodawcze, będące przedmiotem szerokiej krytyki niemieckiej doktryny, chociażby ze względu na luki w kryminalizacji oraz odmienne wysokości sankcji karnych za poszczególne odmiany lichwy¹³², zostały zastąpione zdecydowanie bardziej abstrakcyjnie ujętym czynem zabronionym, penalizującym zachowania lichwiarские w roku 1976¹³³. Szczególnie godny uwagi dla rekonstrukcji genezy omawianej regulacji jest proces legislacyjny, w którym dominujące znaczenie odgrywała komisja ekspertów, złożona z wybitnych karnistów, debatująca w roku 1974 nad nowym ujęciem tego typu czynu zabronionego¹³⁴. W trakcie tej dyskusji ponownie odrzucono propozycje konkretyzacji znamion lichwy, a dokładniej warunku rażącej dysproporcji świadczeń za pomocą znamion numerycznych, wskazując, iż konieczna jest elastyczność opisu ustawowego, umożliwiająca indywidualną ocenę każdego przypadku¹³⁵. Szczególnie kontrowersyjne w trakcie prac ustawodawczych było zagadnienie, czy jako osobny, uprzywilejowany podtyp lichwy należy penalizować wykorzystanie przymusowej sytuacji przez sprawcę, kiedy to on na skutek swojej lekkomyślności o takiej sytuacji pokrzywdzonego nie

¹²⁷ Wcześniejsze regulacje pozostaną poza obszarem niniejszej ekspertyzy nie tylko ze względu na ich partykularyzm landowy, ale także ze względu na zasadniczo odmienny kontekst społeczny i ekonomiczny ich funkcjonowania, w tej mierze zob. szerzej np. M. Laufen, *Der Wucher* (§ 291 Abs. 1 Satz 1 StGB), Frankfurt am Main 2004, s. 7–9.

¹²⁸ RGBl. 1880, s. 109 i n.

¹²⁹ Zarazem w czasie debaty parlamentarnej zgłoszono także konkurencyjny projekt, w którym postulowano wprowadzenie sztywnych taks procentowych, przesądzających uznanie świadczenia wzajemnego za lichwiarские, zob. Verhandlungen des Deutschen Reichstags, 4. Legislaturperiode, 11 Session, Drucksache Nr. 40.

¹³⁰ RGBl. 1893, s. 197 i n.

¹³¹ BGBl. I, s. 1745 (1747).

¹³² M. Sickenberg, *Wucher als Wirtschaftsstraftat*, Freiburg 1985, s. 38–40 i cyt. tam literatura.

¹³³ BGBl. I, S. 2034.

¹³⁴ Szczegółowy zapis prac tej Komisji został zaprotokołowany, zob. Tagungsberichte der Sachverständigenkommission zur (dalej: Tagungsberichte IV), s. 96 i n.

¹³⁵ Wartość tę uznano zarazem za przeważającą nad pewnością prawa, zob. Tagungsberichte IV, s. 106. Warto dodać, że podobną propozycję konkretyzacji tego znamienia zgłoszono ponownie w trakcie prac parlamentarnych, gdzie sugerowano wprowadzenie zapisu, iż co do zasady lichwa występuje w przypadku, gdy wartość świadczenia wzajemnego przewyższa o 50% świadczenie spełnione przez dłużnika, zob. Sitzungsberichte des Sonderausschusses für die Strafrechtsreform, 7. Wahlperiode (dalej: Protokolle VII), s. 2607.

wiedział. W ostatecznie przyjętym przez Komisję brzmieniu przepisu taka norma sankcjonowana zakodowana została w odrębnym redakcyjnie ust. 4¹³⁶. Jednak w trakcie dalszych prac, w skierowanym do Bundestagu projekcie rządowym został on wykreślony¹³⁷. Ostatnim spornym ówczesnie zagadnieniem było ujęcie tzw. *Additionsklausel*, a więc regulacji, która rozszerzała normę sankcjonowaną kodującą lichwę na działanie osób współdziałających, w szczególności pośredników świadczeń lichwiarskich, tak iż dopiero łącznie oceniany bilans wzajemnych świadczeń posiada lichwiarski charakter¹³⁸. Została ona ostatecznie uchwalona i do dziś jest obowiązującym prawem (zob. § 291 ust. 2 zdanie drugie).

W tej formie przepis ten, choć ze względu na dalsze nowelizacje z innym oznaczeniem numerycznym, ostał się do dnia dzisiejszego¹³⁹. Takie, niewolne od kazyistyki w warstwie deskryptywnej, ujęcie występku lichwy związane jest genetycznie z poprzedzającymi go na gruncie prawa niemieckiego kazuistycznymi typizacjami występku lichwy.

Takie ujęcie znamion tego czynu zabronionego na gruncie prawa niemieckiego powoduje zarazem, iż najbardziej charakterystyczną cechą tego przepisu jest sankcjonowanie nie tylko wyzysku przymusowej sytuacji pokrzywdzonego, lecz także wyzyskania jego niezdolności do właściwej oceny sytuacji czy słabości woli. Drugim istotnym konstrukcyjnie elementem tej regulacji jest wprowadzenie typu kwalifikowanego przestępstwa lichwy zagrożonego karą pozbawienia wolności aż do lat 10¹⁴⁰.

1.1.2. Występek oszustwa

Obecne ujęcie przestępstwa oszustwa w prawie niemieckim swoimi korzeniami sięga przynajmniej do roku 1830, kiedy w czasie prac nad reformą pruskiego Kodeksu karnego odrzucono wcześniejsze – inspirowane prawem francuskim – koncepcje, które wyodrębniały poszczególne kazuistyczne typy oszustwa, jak chociażby oszustwo kuratora¹⁴¹. To ogólne ujęcie oszustwa wystąpiło również w Kodeksie karnym

¹³⁶ Tagungsberichte IV, s. 128 i n.

¹³⁷ Bundestags-Drucksache 7/3441, s. 6 i n.

¹³⁸ Protokolle VII, s. 2805–2806, co uwarunkowane zostało wszak od wykorzystania sytuacji dłużnika przez każdego ze współdziałających, zob. uwagi poniżej.

¹³⁹ Zgodnie z brzmieniem § 291 ust. 1 zdanie pierwsze StGB: „Wer die Zwangslage, die Unerfahrenheit, den Mangel an Urteilsvermögen oder die erhebliche Willensschwäche eines anderen dadurch ausbeutet, daß er sich oder einem Dritten

1. für die Vermietung von Räumen zum Wohnen oder damit verbundene Nebenleistungen,

2. für die Gewährung eines Kredits,

3. für eine sonstige Leistung oder

4. für die Vermittlung einer der vorbezeichneten Leistungen

Vermögensvorteile versprechen oder gewähren läßt, die in einem auffälligen Mißverhältnis zu der Leistung oder deren Vermittlung stehen, wird mit Freiheitsstrafe bis zu drei Jahren oder mit Geldstrafe bestraft. Wirken mehrere Personen als Leistende, Vermittler oder in anderer Weise mit und ergibt sich dadurch ein auffälliges Mißverhältnis zwischen sämtlichen Vermögensvorteilen und sämtlichen Gegenleistungen, so gilt Satz 1 für jeden, der die Zwangslage oder sonstige Schwäche des anderen für sich oder einen Dritten zur Erzielung eines übermäßigen Vermögensvorteils ausnutzt.

¹⁴⁰ § 291 ust. 2 StGB: „In besonders schweren Fällen ist die Strafe Freiheitsstrafe von sechs Monaten bis zu zehn Jahren. Ein besonders schwerer Fall liegt in der Regel vor, wenn der Täter

1. durch die Tat den anderen in wirtschaftliche Not bringt,

2. die Tat gewerbsmäßig begeht,

3. sich durch Wechsel wucherische Vermögensvorteile versprechen läßt.

¹⁴¹ M. Ellmer, *Betrug und Opfermitverantwortung*, Berlin 1986, s. 65.

Związku Północnoniemieckiego z roku 1870¹⁴², które zostało następnie literalnie przejęte przez StGB¹⁴³. W dzisiejszej regulacji prawa niemieckiego, w porównaniu z tym pierwotnym ujęciem przestępstwa oszustwa, zauważalne są dwie zmiany, polegające na modyfikacji zagrożenia ustawowego¹⁴⁴ oraz wprowadzaniu typów kwalifikowanych oszustwa, które w obecnym stanie prawnym znajdują swój wyraz w ust. 2, 3 oraz 5 § 263 StGB. Owe typy kwalifikowane zostały po raz pierwszy wprowadzone do StGB w roku 1933¹⁴⁵, jednak ta zmiana została abrogowana w roku 1953¹⁴⁶ i w zmienionej, obowiązującej do dziś, formie została przywrócona w roku 1998¹⁴⁷. Ta ostatnia nowelizacja ustawodawcza wprowadziła także regulacje zawarte obecnie w ust. 5 oraz 7¹⁴⁸.

Taka względna stabilność stanu prawnego w tym zakresie może się jawić jako zadziwiająca w świetle ożywionych sporów niemieckiej doktryny, których dobitnym odzwierciedleniem był szereg propozycji modyfikacji warstwy deskryptywnej § 263 StGB. Tak chociażby już w roku 1909, podczas pierwszych poważnych prac projektowych nad modyfikacją pierwotnego niemieckiego Kodeksu karnego z 1871 r., zaproponowano wprowadzenie szczególnego znamienia w postaci podstępu w wykonanym oszustwie¹⁴⁹. W projektach nowelizacyjnych z lat 1913 oraz 1919 pojęcie podstępu zostało zrelatywizowane do faktów (a więc z wyłączeniem ocen)¹⁵⁰. Przeciwna tendencja zwyciężyła w faszystowskim projekcie nowelizacyjnym z roku 1936, gdzie akcentując element podstępu, zrezygnowano również z zawężania go do sfery deskrypcji, a wyłączenia z jego zakresu ocen¹⁵¹. Jednak w czasie ostatnich poważnych prac koncepcyjnych nad kształtem przepisu kodującego formę podstawową oszustwa w niemieckim prawie karnym, w pracach tzw. Große Strafrechtskommission z roku 1962 znamię podstępu zostało odrzucone jako zbyt niedookreślone¹⁵², podobnie jak ostatecznie zrezygnowano z wykluczenia z zakresu normowania wypowiedzi o charakterze ocen, gdyż oceny

¹⁴² S.n., *Entwurf mit Motiven zu einem Strafgesetzbuch für den Norddeutschen Bund*, 1868, s. 549 i n.

¹⁴³ Zob. szczegółowo, W. Naucke, *Zur Lehre vom strafbaren Betrug*, Berlin 1964, s. 100. Zgodnie z tym przepisem: „Wer in der Absicht, sich oder einem Dritten einen rechtswidrigen Vermögensvorteil zu verschaffen, das Vermögen eines Anderen dadurch beschädigt, daß er durch Vorspiegelung falscher oder durch Entstellung oder Unterdrückung wahrer Thatsachen einen Irrthum erregt oder unterhält, wird wegen Betruges mit Gefängniß bestraft, neben welchem auf Geldstrafe bis zu Eintaused Thalern, sowie auf Verlust der bürgerlichen Ehrenrechte erkannt werden kann.

Sind mildernde Umstände vorhanden, so kann ausschließlich auf die Geldstrafe erkannt werden. Der Versuch ist strafbar.

Wer einen Betrug gegen Angehörige, Vormünder, Erzieher oder gegen solche Personen, in deren Lohn oder Kost er sich befindet, begeht, ist nur auf Antrag zu verfolgen.”

¹⁴⁴ Co nastąpiło w roku 1970 wraz z wejściem w życie 1. StrRG (BGBl. I 1969, 645, 656).

¹⁴⁵ RGBl. s. 295, przy czym wtedy za znamiona kwalifikujące uznawano m.in. szkodzenie dobru narodu („Schädigung des Volkswohls”).

¹⁴⁶ Zobacz bliższej K. Tiedemann, *Betrug* [w:] *StGB Kommentar*, t. 11, red. K. Tiedemann, Berlin 2011, s. 276, s.19.

¹⁴⁷ BGBl. I, s. 164.

¹⁴⁸ Natomiast regulację obecnych ust. 4 i 6 zostały wprowadzone przez Art. 19 nr 134 EGStGB 1974.

¹⁴⁹ Zgodnie z tym ujęciem: „Wer in der Absicht, sich oder einem Dritten unrechtmäßigen Gewinn zu verschaffen, fremdes Vermögen dadurch beschädigt, daß er jemand durch arglistige Täuschung zu einer Verfügung darüber bestimmt, wird bestraft”, cytat za: M. Ellmer, *Betrug und...*, s. 82.

¹⁵⁰ L. Ebermayer, *Der Entwurf eines Deutschen Strafgesetzbuches*, Berlin 1914, s. 78.

¹⁵¹ Zdaniem przedstawicieli ówczesnej doktryny takie ujęcie gwarantuje sędziemu dostateczną swobodę w ocenie, czy w danym przypadku zaistniało karalne oszustwo, zob. G. Dahm, *Das kommende deutsche Strafrecht. Besonderer Teil* [w:] F. Gürtner, *Das kommende deutsche Strafrecht. Besonderer Teil*, Berlin 1936, s. 460.

¹⁵² Entwurf eines Strafgesetzbuches mit Begründung, 1962, s. 252.

posiadają siłę sprawczą do dokonywania przesunięć majątkowych i zawierają element faktyczny, wyrażający się w przekonaniu formułującego daną ocenę, iż jest ona prawdziwa¹⁵³.

W świetle tych rozlicznych prób modyfikacji znamion oszustwa w typie podstawowym, co na przestrzeni ostatniego stulecia było udziałem kilku projektów aktów nowelizacyjnych, za wręcz wyjątkową sytuację uznać wypada, iż żaden z nich ostatecznie nie zmienił kształtu normy sankcjonowanej z § 263 ust. 1 StGB.

1.2. Analiza dogmatyczno-prawna charakteryzowanych uregulowań

Ze względu na założenia niniejszego opracowania oraz ograniczenia miejsca, poniższa analiza dogmatyczna zawężona zostanie do typów podstawowych czynów zabronionych konstytuujących zasadniczy zrąb prawno-karnej ochrony konsumentów przed niewspółmiernymi świadczeniami wzajemnymi na gruncie prawa niemieckiego, tj. występków: lichwy i oszustwa, bez bardziej pogłębionej eksplikacji ich znamion kwalifikujących.

1.2.1. Występek lichwy

1.2.1.1. Strona obiektywna przestępstwa

1.2.1.1.1. Czyn

Pytanie o zaniechanie jako formę działania sprawcy rozważane jest w nauce niemieckiej w szczególnym kontekście podobieństwa dogmatycznego lichwy, wymuszenia oraz zmuszania¹⁵⁴. To genetyczne podobieństwo ma być szczególnie widoczne w tym, iż występek lichwy to nic innego jak konkludentne zagrożenie pokrzywdzonemu odmową spełnienia świadczenia, którego nie może on uzyskać z innego źródła. Szczególny problem wyraża się w tym, iż owo zawołowane zagrożenie zaniechaniem następuje za pomocą oferty zawarcia umowy, która *per se*, tzn. w normalnej sytuacji, jest przecież w warunkach rynkowych dopuszczalna. Przy tak postawionej sprawie konieczne jest karkołomne poszukiwanie dogmatycznych rozwiązań eksplikujących karalność grożenia legalnym zaniechaniem¹⁵⁵. Natomiast ze względu na brzmienie § 151 zdanie pierwsze niemieckiego Kodeksu cywilnego, konweniującego z regulacją prawa polskiego w art. 68² k.c., wydaje się, iż nie ma przeszkód, aby potwierdzić możliwość wypełnienia znamion tego występku nie tylko przez aktywne działanie, ale także wyjątkowo przez ciąg zaniechań.

1.2.1.1.2. Sprawca czynu

Ze względu na użycie w warstwie deskryptywnej § 291 § 1 zdanie pierwsze StGB zaimka osobowego „kto” („Wer”), nie budzi wątpliwości i nie jest przedmiotem

¹⁵³ M. Ellmer, *Betrug und...*, s. 86.

¹⁵⁴ G. Arzt, *Zwischen Nötigung...*, s. 642 i n.

¹⁵⁵ Tak czyni to właśnie G. Arzt, *Zwischen Nötigung...*, s. 645 i n.

szerszych sporów, iż zasadniczo podmiotem przestępstwa lichwy może być każdy. Szczególnie interesująca jest natomiast wzmiankowana już powyżej tzw. *Additionsklausel* (zob. § 291 ust. 1 zdanie drugie StGB), której funkcje upatruje doktryna niemiecka w tym, iż umożliwia ona przypisanie odpowiedzialności karnej za czyny innych osób w sytuacjach, kiedy nie są one współsprawcami danej osoby¹⁵⁶. Warunkiem jednak ma być to, iż wszystkie one partycypują w jednym zdarzeniu gospodarczym, a każdy z nich, korzystając z przymusowej sytuacji pokrzywdzonego, zapewnia sobie świadczenie wzajemne, które jest nadmierne, lecz już – osobno rzecz ujmując – niekoniecznie rażąco nadmierne. Natomiast w takiej konfiguracji całe dokonujące się między stronami przesunięcia majątkowe mają prowadzić do ich rażącej niewspółmierności¹⁵⁷. W istocie funkcją klauzuli z § 291 ust. 1 zdanie drugie StGB zdaje się być instrumentalizacja prawa karnego w celu nałożenia na osoby partycypujące w złożonych procesach gospodarczych ze słabszymi społecznie partnerami daleko idących obowiązków rzetelności i ostrożności w uzyskiwaniu ich kosztem profitów¹⁵⁸.

1.2.1.1.3. Sposób działania sprawcy czynu

1.2.1.1.3.1. Znamiona czynności wykonawczych sprawcy czynu

Dla bytu występku lichwy na gruncie niemieckiego prawa karnego kluczowym wyznacznikiem są znamiona: wyzyskanie „sytuacji przymusowej, niedoświadczenia, braku zdolności oceny sytuacji lub istotnej słabości woli” tudzież „rażąca dysproporcja” pomiędzy świadczeniami stron.

Pierwsza grupa znamion w istocie odnosi się do kilku odrębnych sytuacji, w których może znajdować się pokrzywdzony. Jako konkretyzację sytuacji przymusowej proponuje się ujęcie takich stanów, kiedy chodzi o zapewnienie dostępu do minimalnych świadczeń, gwarantowanych przez państwo każdemu obywatelowi w ramach publicznych świadczeń socjalnych oraz chronionych przed egzekucją w ramach katalogu przedmiotowych i podmiotowych wyłączeń¹⁵⁹. Jednocześnie przesłanką aktualizacji normy sankcjonowanej ma być to, iż pokrzywdzony nie ma możliwości pozyskania tych świadczeń z innego źródła bądź też nie można od niego racjonalnie wymagać, aby starał się pozyskać te świadczenia gdzie indziej¹⁶⁰. Sytuacja taka musi istnieć realnie, a nie być wynikiem jedynie subiektywnego przeświadczenia danej osoby¹⁶¹.

¹⁵⁶ M. Sickenberg, *Wucher als...*, s. 103; D. Haberstroh, *Wucher im vermittelten Kreditgeschäft*, NStZ 1982, s. 268.

¹⁵⁷ Sporne jest zarazem to, czy lichwiarski charakter wszystkich przesunięć majątkowych może istnieć także wtedy, gdy żadne z poszczególnych świadczeń nie posiada takiego przymiotu, większość karnistyki niemieckiej zdaje się takie ujęcie odrzucać jako „rachunkowo niemożliwe”, zob. np. K. Rühle, *Das Wucherverbot – effektive Schutz des Verbrauchers vor überhöhten Preisen?*, Berlin 1978, s. 59; K. Lenckner, *Anmerkung zur Verfügung 149 Js 275/78*, JR 1980, s. 164, co jednak wydaje się przeoczać fakt, że lichwiarski charakter może wynikać także np. z niedogodnego ukształtowania zbiegających się terminów zapłaty poszczególnych świadczeń. Zresztą przy takiej interpretacji aktualizuje się pytanie o celowość zachowania takiej regulacji.

¹⁵⁸ W doktrynie podkreśla się marginalne znaczenie praktyczne tej klauzuli, zob. M. Sickenberg, *Wucher als...*, s. 106.

¹⁵⁹ M. Laufen, *Der Wucher...*, s. 89–96.

¹⁶⁰ D. Heinsius, *Das Rechtsgut Des Wuchers: Zur Auslegung des § 302 StGB...*, s. 154 i n.

¹⁶¹ Tak M. Laufen, *Der Wucher...*, s. 98, inaczej BGH NJW 1958, 2075.

Niedoświadczenie z kolei konkretyzowane jest jako brak doświadczenia właściwego przeciętnemu obywatelowi¹⁶². W nowszej literaturze proponuje się także ujęcie braku doświadczenia jako sytuacji, w której przepisy o ochronie konsumentów nie są wystarczające dla zagwarantowania właściwej ochrony danej osoby, choćby dlatego, iż nie jest ona w stanie zrozumieć wręczanych jej pouczeń¹⁶³.

Brak zdolności oceny sytuacji to, zdaniem niemieckich jurystów, niezdolność do aprecjacji ryzyka związanego z daną transakcją¹⁶⁴. Inny pogląd odnosi to po prostu do zdolności efektywnego korzystania z ochrony konsumenckiej¹⁶⁵.

Wreszcie istotna słabość woli to mniejsza asertywność pokrzywdzonego w porównaniu z przeciętnym obywatelem¹⁶⁶, choć obecny jest też pogląd głoszący, iż słabość woli to nic innego jak patologiczne opanowanie potrzebą, która wyklucza wszelkie racjonalne rozważania o kosztach jej uzyskania, co związane jest zasadniczo ze stanami chorobowymi czy uzależnieniami¹⁶⁷.

Jako cechę wspólną całej tej grupy znamion wskazuje się, iż – w przeciwieństwie do oszustwa czy wymuszenia – sprowadzają się one do wykorzystania pewnego istniejącego już stanu faktycznego, a nie naruszenia obowiązku zaniechania wprowadzenia w błąd celem stworzenia jakiejś nowej sytuacji¹⁶⁸.

Z kolei wymaganie rażącej niewspółmierności (*eines auffälligen Mißverhältnisses*) świadczeń konkretyzowane jest w tym duchu, iż miarodajne musi być porównanie obiektywnej wartości świadczeń z perspektywy wierzyciela¹⁶⁹. Wartość tych świadczeń jest oceniana nie tylko w momencie zawarcia umowy, lecz także w chwili spełniania świadczeń¹⁷⁰. Niemiecka doktryna dość precyzyjnie określa granice nadmiernej wartości świadczeń w odniesieniu do poszczególnych rodzajów lichwy – i tak w przypadku lichwy najemczej ma ona zachodzić w przypadku, gdy czynsz jest wyższy niż 50% w danym rejonie¹⁷¹, natomiast w przypadku lichwy kredytowej uznawano ją wtedy, gdy wysokość łącznych kosztów kredytu przekraczała 102% wysokości miesięcznych kosztów pożyczkowych ustalanych przez bank centralny (*Schwerpunktzins*)¹⁷². Do jednego z żywiej dyskutowanych problemów przynależy pytanie o rażącą dysproporcję świadczeń w sytuacji, kiedy brak jest właściwego rynku dla świadczeń danego rodzaju¹⁷³, przy czym obecnie zdaje się przeważać pogląd, iż tego typu świadczenia nie są objęte zakresem normowania

¹⁶² Taką optykę przyjmuje zwłaszcza orzecznictwo niemieckie, zob. RGSt 37, 206, BGHSt 11, 186; 30, 281; 43, 61.

¹⁶³ M. Laufen, *Der Wucher...*, s. 116.

¹⁶⁴ R. Sturm, *Die Neufassung des Wuchertatbestandes und die Grenzen des Strafrechts*, JZ 1977, s. 84; K. Rühle, *Das Wucherverbot...*, s. 53.

¹⁶⁵ M. Laufen, *Der Wucher...*, s. 118.

¹⁶⁶ BayOLG 1985, 873, D. Heinsius, *Das Rechtsgut Des Wuchers: Zur Auslegung Des 302 a StGB*, s. 168.

¹⁶⁷ M. Laufen, *Der Wucher...*, s. 122.

¹⁶⁸ M. Laufen, *Der Wucher...*, s. 111.

¹⁶⁹ Co związane jest z wykładnią językową zwrotu „sich oder einem Dritten”, zob.; G. Schmidt, *Zum neuen strafrechtlichen Begriff der „Subvention” in § 264 StGB*, GA 1979, s. 132.

¹⁷⁰ Wyjaśnia się zarazem, iż lichwiarski charakter umowy może wynikać ze zmiany warunków gospodarczych pomiędzy chwilą jej zawarcia a chwilą spełnienia umowy, zob.; D. Haberstroh, *Wucher im...*, s. 266; R. Sturm, *Die Neufassung...*, s. 86; OLG Stuttgart wistra 1981, s. 36.

¹⁷¹ Poziom taki został wyraźnie zaakceptowany w orzecznictwie, zob. BGHSt 30, 281, OLG Köln NJW 1976, 120, LG Darmstadt NJW 1972, 1244, G. Schmidt, *Zum neuen...*, s. 140.

¹⁷² Na co składało się przekroczenie odsetek o 100% powiększone o koszty udzielenia kredytu (2%), zob. H. Otto NJW 1982, s. 2748; M. Sickenberg, *Wucher als...*, s. 96; M. Laufen, *Der Wucher...*, s. 137. Zarazem dodać trzeba, iż od czasu wprowadzenia EBC miernik taki nie istnieje, stąd obecnie niemiecka doktryna analogicznego miernika poszukuje w wysokości odsetek ustawowych przy zaległościach w płatności.

¹⁷³ Jak chociażby w przypadku sprzedaży rzadkich antyków.

§ 291 StGB¹⁷⁴. Wreszcie tematyzowany jest problem ochrony przed wyzyskiem podczas nabywania świadczeń nielegalnych. Tutaj, mimo że często czarny rynek dostarcza dość dokładnych mierników wartości, niemieccy juryści skłaniają się do wyłączenia możliwości stosowania przepisów o lichwie, ze względu na brak potrzeby ochrony konsumentów¹⁷⁵.

1.2.1.1.3.2. Naruszenie norm ostrożności przez sprawcę czynu

W niemieckiej nauce prawa karnego postrzeganie norm ostrożności jako przesłanki odpowiedzialności karnej jest wyjątkowo heterogeniczne¹⁷⁶. Niemniej jednak jasne jest, iż sprawca, który zachowuje aktualizujące się w danych przypadkach normy ostrożności, w postaci chociażby zwyczajowej wysokości marży, nie może odpowiadać karnie, gdyż jego zachowanie jest adekwatne społecznie¹⁷⁷.

1.2.1.1.3.3. Dobro stanowiące przedmiot zamachu sprawcy czynu zabronionego

Jednym z najbardziej kontrowersyjnych zagadnień w doktrynie niemieckiej jest pytanie o to, jakie dobro jest przedmiotem ochrony przez występki lichwy¹⁷⁸. Spośród niespotykanej wręcz wielu propozycji w tej mierze, jako najczęściej występujące wskazuje się na: majątek pokrzywdzonego¹⁷⁹, majątek pokrzywdzonego oraz jego wolność¹⁸⁰, wolność obchodzenia się z majątkiem¹⁸¹, majątek oraz prawidłowe funkcjonowanie rynku¹⁸², swobodę kontraktową¹⁸³. W aktualnym stanie debaty akcentuje się zarazem, iż cała ta wielopłaszczyznowa dyskusja o dobru, będącym przedmiotem ochrony w § 291 StGB, jest w zasadzie o tyle bezprzedmiotowa, iż nie wpływa ona w sposób zauważalny na wykładnię znamion występków lichwy¹⁸⁴.

1.2.1.1.4. Skutek czynu sprawcy

Ze względu na deskryptywne ujęcie czynu stypizowanego w § 291 ust. 1 StGB jest przestępstwem formalnym, które popełnione zostaje z w chwilą zawarcia lichwiarskiej

¹⁷⁴ D. Hensius, *op. cit.*, s. 118, M. Laufen, *Der Wucher...*, s. 142–143, z tym istotnym zastrzeżeniem, że nie dotyczy to ratowania ludzkiego życia, gdzie jako „rynek” właściwy uznaje się cenę, jaką trzeba by zapłacić specjalistom za podjęcie czynności ratunkowych, zob. A. Hohendorf, *Die Bestimmung des auffälligen Mißverhältnisses zwischen Vermögensvorteilen und Leistung beim Ratenkreditwucher*, BB 1982, s. 144.

¹⁷⁵ M. Laufen, *Der Wucher...*, s. 145.

¹⁷⁶ Jest to zagadnienie znacznie wykraczające poza ramy niniejszego opracowania, zob. M. Byczyk, *Normy...*

¹⁷⁷ Co do pojęcia tzw. *Soziale Adäquanz*, zob. np. F. Schaffstein, *Soziale Adäquanz und Tatbestandslehre*, ZStW 72 (1960), s. 377 i n.

¹⁷⁸ M. Laufen, *Der Wucher...*, s. 20–39.

¹⁷⁹ Tak m.in. M. Sickenberg, *Wucher als...*, s. 57; C. Hohendorf, *Das Individualwucherstrafrecht nach dem ersten Gesetz zur Bekämpfung der Wirtschaftskriminalität von 1976*, Berlin 1982.

¹⁸⁰ Tak m.in. R. Frank, *Das Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich nebst dem Einführungsgesetz*, Tübingen 1931, § 302a, IV; A. Finger, *Zum heutigen Stand des Wucherstrafrechts*, GS 1924, s. 297; G. Arzt, *Zwischen Nötigung...*, s. 650.

¹⁸¹ U. Scheffler, *Zum Verständnis des Wuchers gem. § 302a StGB*, GA 1992, s. 9–10.

¹⁸² J. Bohnert, *Ordnungswidrige Mietpreisüberhöhung*, Berlin 1991, s. 9.

¹⁸³ U. Kindhäuser, *Zur Struktur des Wuchertatbestandes*, NStZ 1994, s. 106; D. Henesius, *Das Rechtsgut des Wuchers. Zur Auslegung des § 302a StGB*, Frankfurt 1997, 46 i n.

¹⁸⁴ M. Laufen, *Der Wucher...*, s. 39.

umowy, niezależnie od jej ważności na gruncie prawa cywilnego¹⁸⁵. Niemniej ważne jest, aby dostrzec, iż typ kwalifikowany występkowi lichwy, który „z reguły” występuje w przypadku doprowadzenia pokrzywdzonego do stanu ekonomicznej ruiny¹⁸⁶, ma charakter odpowiedzialności za wywołanie prawnokarnie relewantnego skutku.

1.2.1.1.5. Formalna bezprawność czynu sprawcy

W niemieckiej doktrynie brak jest szczegółowych rozważań o okolicznościach wyłączających bezprawność czynu w przypadku lichwy i o ewentualnych odmiennościach w tym zakresie, zwłaszcza w obliczu zgody pokrzywdzonego. Jak się wydaje, wynika to z prozaicznego faktu, iż § 138 ust. 2 BGB przewiduje nieważność *ex tunc* lichwiarskiej umowy, dlatego też składane w tym zakresie oświadczenia woli pokrzywdzonego pozostają bez znaczenia prawnego.

1.2.1.1.6. Materialna bezprawność czynu sprawcy

Badania empiryczne (aktowe) przeprowadzone na terenie Republiki Federalnej Niemiec wskazują, iż większość postępowań nie jest umarzana z powodu braku szkodliwości czynu lichwy, lecz z powodu niemożności wykazania obiektywnych znamion przestępstwa w postaci szczególnego położenia pokrzywdzonego¹⁸⁷. Jeszcze w latach 80. XX wieku wskazywano, iż łączna liczba umów pożyczkowych i kredytów rocznie, w których występuje rażąca dysproporcja świadczeń, wynosi szacunkowo na terenie RFN milion rocznie, a liczba osób podejrzanych w postępowaniach o lichwę rocznie nie przekracza tysiąca¹⁸⁸. Za podstawowy problem uznaje się wykorzystanie asymetrycznej sytuacji informacyjnej do narzucania konsumentom skrajnie niekorzystnych warunków umownych¹⁸⁹ i brak zgłaszania przestępstw przez osoby pokrzywdzone, a nie umarzanie postępowań przez prokuraturę¹⁹⁰.

1.2.1.2. Strona subiektywna przestępstwa

1.2.1.2.1. Wymagane nastawienie psychiczne sprawcy czynu

Dla skazania za występki lichwy konieczne jest ustalenie, iż sprawca działał umyślnie, tj. miał zamiar lub co najmniej przewidywał i godził się na wypełnienie wszystkich znamion obiektywnej strony przestępstwa¹⁹¹. Ujęcie takie, niekwestionowane praktycznie w literaturze przedmiotu, jest o tyle interesujące, iż StGB wyraźnie operuje silnie zabarwionym kierunkowo czasownikiem „ausbeuten”, który oddać można jako wyzyskanie.

¹⁸⁵ K. Bernsmann, *Zur Problematik der Mißverhältnis beim Sachwucher – eine Untersuchung zu einem „dogmatischen Dunkelfeld”*, GA 1981, s. 158; M. Sickenberg, *Wucher als...*, s. 71. Jest to oczywiście o tyle istotne, że na gruncie niemieckiego prawa prywatnego umowy lichwiarskie są dotknięte sankcją nieważności, zob. § 138 BGB.

¹⁸⁶ § 291 ust. 2 pkt 1. StGB.

¹⁸⁷ M. Sickenberg, *Wucher als...*, s. 352–358.

¹⁸⁸ M. Sickenberg, *Wucher als...*, s. 353.

¹⁸⁹ H. Otto, *Strafrecht als Instrument der Wirtschaftspolitik*, MschrKrim 1980, s. 406.

¹⁹⁰ M. Sickenberg, *Wucher als...*, s. 188 i n., gdzie wskazuje on na wyjątkową staranność w prowadzeniu postępowań przez prokuraturę, w tym na powoływanie biegłych.

¹⁹¹ Tak już Sąd Rzeszy w orzeczeniu RGSt 71, 327, zob. też M. Sickenberg, *Wucher als...*, s. 106–107.

1.2.1.2.2. Wina sprawcy czynu

W kontekście przestępstwa lichwy brak jest jakichkolwiek odrębności w stosunku do ogólnej koncepcji winy, która ujmowana jest w nauce niemieckiej czysto normatywnie.

1.2.1.3. Praktyka ścigania

Podobnie jak w Polsce, praktyczna doniosłość karalności za występki lichwy była i jest na terenie Niemiec bardzo ograniczona. Tak chociażby w latach 1882–1890 za wszystkie odmiany lichwy na terenie Cesarstwa Niemieckiego łącznie oskarżonych zostało 989, a skazanych – 466 osób¹⁹². Dla porównania, w roku 2000 w Republice Federalnej Niemiec wniesiono 214 takich aktów oskarżenia, natomiast w roku 2001 – 214¹⁹³. Dla właściwego umiejscowienia tych wartości w szerszym kontekście należy podać, iż łączna liczba skazanych w tym kraju w roku 2013 wyniosła 755 938, z czego 48,3% stanowiły czyny zabronione przeciwko mieniu i wiarygodności dokumentów *sensu largo*¹⁹⁴, przy łącznej liczbie wykrytych 5 961 662 czynów zabronionych.

1.2.2. Występek oszustwa

1.2.2.1. Strona obiektywna przestępstwa

1.2.2.1.1. Czyn

Możliwość popełnienia występkoszustwa w drodze zaniechania była akceptowana przez część dawniejszej niemieckiej doktryny¹⁹⁵. Jako przykłady oszukańczych zaniechań wskazywano milczenie w odniesieniu do przedmiotu umowy¹⁹⁶ czy też w stosunku do samej woli zawarcia umowy¹⁹⁷. W nowszej doktrynie akcentuje się, że zaniechanie sprawcy może stać się karalnym oszustwem tylko wtedy, gdy na sprawcy ciążył szczególnie obowiązek troski o interesy majątkowe osoby trzeciej¹⁹⁸.

1.2.2.1.2. Sprawca czynu

Ze względu na użycie w warstwie deskryptywnej § 263 § 1 zdanie pierwsze StGB zaimka osobowego „kto” („Wer”), nie budzi wątpliwości i nie jest przedmiotem

¹⁹² Dane za: *Materialien zur Wuchergesetznovelle vom 19. Juni 1893*, GA 41 (1893), s. 232, przypis 1.

¹⁹³ *Polizeiliche Kriminalstatistik*, BMI 2001, s. 61.

¹⁹⁴ J.-M. Jehle, *Strafrechtspflege in Deutschland*, Berlin 2015, s. 32.

¹⁹⁵ Co do omówienia zob. M. Ellmer, *Betrug und...*, s. 42–45.

¹⁹⁶ C. Klien, *Beiträge zur richtigen Bestimmung und naturgemäßen Entwicklung der Theorie über das Verbrechen des Betrugs und der Fälschung in seinen verschiedenen Arten*, „Archiv des Criminalstrafrechts”, t. I (1814), s. 136.

¹⁹⁷ C. Köstlin, *Über die Grenzen zwischen dem strafbaren und dem bloß civilrechtlich zu verfolgenden Betrüge*, „Zeitschrift für Civilrecht und Prozeß”, t. XIV (1857), s. 403.

¹⁹⁸ M. Ellmer, *Betrug und...*, s. 114, co zarazem oznacza odrzucenie rozpowszechnionej wcześniej koncepcji wyprowadzającej takie obowiązki gwaranta z klauzul generalnych niemieckiego Kodeksu cywilnego, zwłaszcza § 242 BGB.

szerszych sporów, iż podmiotem przestępstwa oszustwa może być każda osoba fizyczna. Typ kwalifikowany ze względu na przymioty osoby sprawcy przewidziany został w ust. 5: tutaj kara pozbawienia wolności do lat 10 została przewidziana dla tego, kto jest członkiem grupy zajmującej się popełnianiem oszustw lub fałszowaniem dokumentów.

1.2.2.1.3. Sposób działania sprawcy czynu

1.2.2.1.3.1. Znamiona czynności wykonawczych sprawcy czynu

Mimo że w warstwie deskryptywnej § 263 ust. 1 StGB posługuje się alternatywą trzech zachowań, a mianowicie „przedstawieniem, zniekształceniem oraz zatajeniem” okoliczności faktycznych, w doktrynie niemieckiej nie przywiązuje się wagi do subtelного rozróżniania tych poszczególnych form działania sprawcy¹⁹⁹, a działanie sprawcy jest określone zbiorczo jako oszustwo co do faktów²⁰⁰. Zasadnicze spory związane są z pytaniem, czy twierdzenia o charakterze ocen mogą być kwalifikowane jako oszustwa co do faktów. Kwestia ta jest szczególnie relewantna wobec zagadnienia ochrony konsumentów przed zaburzeniami równowagi kontraktowej, które mogą powstać chociażby poprzez wywołanie decyzji zakupowej reklamami towarów czy usług, prezentującymi je w lepszym świetle niż w rzeczywistości. Orzecznictwo niemieckie wskazuje, iż niekaralne pozostają takie twierdzenia o rzeczywistości, które nie są intersubiektywnie sprawdzalne²⁰¹, a przedstawiciele doktryny dodają, iż wyłączone są czyste oceny, które nie zawierają dającego się udowodnić elementu faktycznego²⁰². Stwierdzenia te jawią się jednak jako dość nieudolne próby wytłumaczenia faktycznej bezkarności zabiegów marketingowych, dlatego podejmowane są próby przeniesienia tego sporu na płaszczyznę oceny zawinionego przyczynienia się ofiary²⁰³. W praktyce jednak orzecznictwo niemieckich sądów jest całkowicie arbitralne²⁰⁴.

Podobny brak spójności zarysowuje się w odniesieniu do karalności wypowiedzi o zdarzeniach przyszłych²⁰⁵. Bardzo sporne jest zagadnienie, czy możliwe jest popełnienie przestępstwa oszustwa poprzez wygłaszanie twierdzeń prawdziwych²⁰⁶.

¹⁹⁹ Zob. M. Ellmer, *Betrug und...*, s. 89: „keineswegs (...) heterogene Handlungsalternativen“.

²⁰⁰ R.D. Herzberg, *Funktion und Bedeutung des Merkmals „Irrtum“ in § 263 StGB*, GA 1997, s. 289.

²⁰¹ BGHSt 48, 344.

²⁰² G. Janssen, *Betrug...*, s. 531.

²⁰³ M. Ellmer, *Betrug und...*, s. 94–97. W ten sposób karalne mają być oceny formułowane z wykorzystaniem faktycznej lub rzekomej wiedzy fachowej, np. przez biegłych czy osoby powołujące się na umiejętności okultystyczne.

²⁰⁴ I tak, nieprawdziwa reklama danego produktu jako „najczęściej kupowanego“ nie została uznana za wprowadzenie w błąd (zob. BGH GRUR 1972, 129), natomiast za takie określenie uznano „bezkonkurencyjny” (OLG Frankfurt, wistra 31, 34).

²⁰⁵ Z jednej strony dostrzega się bowiem, iż każda taka wypowiedź związana jest z pewnym twierdzeniem o charakterze faktycznym w postaci przeświadczenia danej osoby, iż jej prognoza jest trafna oraz twierdzenia o zasadności określonych czynników sprawczych, które warunkują wystąpienie danego skutku (M. Ellmer, *Betrug und...*, s. 98–100), z drugiej jednak strony nie prowadzi to do powszechnej karalności wprowadzających w błąd prognoz, zob. szerzej G. Janssen, *Betrug...*, s. 532.

²⁰⁶ Taką możliwość akceptuje przede wszystkim H. Schröder, *Betrug durch Behauptung wahrer Tatsachen?*, Festschrift für Karls Peters, Tübingen 1974, s. 153–155, a odrzuca m.in. H. Schumann, *Betrug und Betrugsbeihilfe durch wahre Behauptungen?* JZ 1979, s. 588 i n. Wydaje się, że ujęcie deskryptywne § 263 ust. 1 StGB wyklucza taką możliwość.

Wreszcie wspomnieć należy, iż stanowiący zamię przestępstwa oszustwa błąd pojmowany jest jako nieprawidłowe wyobrażenie o rzeczywistości, a nie jedynie *ignorantia facti*²⁰⁷.

Dla pełnego obrazu warto tutaj omówić jeszcze krótko dwie postacie kwalifikowane typu oszustwa, określone w ust. 3 § 263 StGB, ze względu na ich szczególną doniosłość dla ochrony interesów konsumentów, stanowiące co do zasady przykład ciężkiego oszustwa, zagrożonego surowszą karą. W pierwszym przypadku chodzi o drugą alternatywę przykładu w pkt 2 ust. 3 § 263 StGB, gdzie wskazuje się na spowodowanie niebezpieczeństwa utraty wartości majątkowych dużej liczby ludzi przez ciągłe popełnianie oszustw. Przepis ten, ze względu na jego interpretację w orzecznictwie w duchu ochrony wyłącznie osób fizycznych²⁰⁸, stał się instrumentem prewencji generalnej wobec fałszywych przekazów informacyjnych za pomocą mass mediów. W drugim przypadku chodzi o doprowadzenie osoby do stanu trudności ekonomicznej²⁰⁹. Ze względu jednak na stawiane w doktrynie wymaganie, aby sprawca obejmował to swoim zamiarem²¹⁰, stosowanie tej odmiany typu kwalifikowanego jest istotnie ograniczone.

1.2.2.1.3.2. Naruszenie norm ostrożności przez sprawcę czynu

W nauce niemieckiej uznane jest, iż sprawca, który zachowuje aktualizujące się w danych przypadkach normy ostrożności, w postaci chociażby zachwalania własnego towaru w zwyczajowo przyjętej formie, nie może odpowiadać karnie, gdyż jego zachowanie jest adekwatne społecznie²¹¹.

1.2.2.1.4. Dobro stanowiące przedmiot zamachu sprawcy czynu zabronionego

W starszej doktrynie niemieckiej jako przedmiot ochrony przestępstwa oszustwa wskazywano ochronę dobrej wiary²¹². Obecnie niekwestionowany jest pogląd, że właściwym przedmiotem ochrony występkę oszustwa jest majątek²¹³.

1.2.2.1.5. Skutek czynu sprawcy

Oszustwo jest – według jednomyślnego ujęcia doktryny niemieckiej – przestępstwem skutkowym²¹⁴. Jako skutek niemiecka doktryna ujmuje negatywne przesunięcie majątkowe legalnie posiadanej pozycji majątkowej pokrzywdzonego na skutek wprowadzenia w błąd przez oszusta²¹⁵.

²⁰⁷ M. Ellmer, *Betrug und...*, s. 120–121. Co do różnic między tymi odmianami błędu, zob. Ł. Pohl, *Błąd co do okoliczności stanowiącej zamię czynu zabronionego w polskim prawie karnym (zagadnienia ogólne)*, Poznań 2013.

²⁰⁸ BGH NStZ 2001, s. 319.

²⁰⁹ Warto w tym miejscu przypomnieć, iż takim samym znamieniem kwalifikującym odznacza się omówiony § 291 ust. 2 zdanie drugie StGB, co raz jeszcze świadczy o pewnym pokrewieństwie tych typów czynów zabronionych.

²¹⁰ G. Janssen, *Betrug...*, s. 574.

²¹¹ Zob. rozważania poniżej dotyczące formalnej bezprawności występkę oszustwa.

²¹² R. v. Jhering, *Zweck im Recht*, t. II, Lipsk 1886, s. 612.

²¹³ M. Ellmer, *Betrug und...*, s. 113; K. Tiedemann, *Betrug...*, s. 20.

²¹⁴ G. Janssen, *Betrug* [w:] H. Achsenbach, A. Ransiek (red.), *Handbuch Wirtschaftsstrafrecht*, Heidelberg 2012, s. 555.

²¹⁵ BVerfG NStZ 1998, 506, BGHSt 16, 221; 30, 388. Jako taką pozycję majątkową uznaje się także utratę posiadania, zob. BGHSt 34, 199, 203.

1.2.2.1.6. Formalna bezprawność czynu sprawcy

Szczególnie problematyczna i żywo dyskutowana jest możliwość wyłączenia odpowiedzialności karnej za pomocą figury społecznej adekwatności. Wielu autorów postuluje wyłączenie karalności takich fałszywych twierdzeń o faktach, co do których w obrocie gospodarczym nie przywiązuje się wagi, czy też zwyczajowo przyjętych zwrotów, wyrażen czy zapewnień bez pokrycia²¹⁶. Figura ta jest jednak zdecydowanie odrzucana w nowszym piśmiennictwie ze słusznym, jak się wydaje, wskazaniem na jej wysoce niedookreślony charakter, rozmywający dogmatyczną strukturę przestępstwa oszustwa²¹⁷. Poza tym w piśmiennictwie nie dyskutuje się szerzej problematyki wyłączania bezprawności przy występku oszustwa, nie zachodzą tutaj, jak się wydaje, żadne partykularyzmy.

1.2.2.1.7. Materialna bezprawność czynu sprawcy

W przypadku przestępstwa oszustwa brak jest dolnej granicy wartości przesunięcia majątkowego, która uzasadniałaby karalność, niemniej jednak bardzo doniosłe jest postanowienie ust. 4 § 263 StGB. Zgodnie z tą regulacją odpowiednie stosowanie do przestępstwa oszustwa znajduje przepis § 248a StGB, zgodnie z którym w przypadku kradzieży lub przywłaszczenia sobie rzeczy niewielkiej wartości – ściganie następuje na wniosek pokrzywdzonego, chyba że szczególne względy interesu publicznego uzasadniają prowadzenie postępowania z urzędu. Choć brak jest ustawowej definicji przesłanki rzeczy „niewielkiej wartości”, dominująca część orzecznictwa i doktryny opowiada się za granicą 50 euro²¹⁸.

1.2.2.2. Strona subiektywna przestępstwa

1.2.2.2.1. Wymagane nastawienie intelektualne sprawcy czynu

W doktrynie niemieckiej, wobec jednoznacznego brzemienia ustawowego („kto w zamiarze”), powszechnie uznaje się, iż oszustwo można popełnić w obu formach umyślności²¹⁹.

1.2.2.2.2. Wina sprawcy czynu

W kontekście przestępstwa oszustwa brak jest jakichkolwiek odrębności od ogólnej koncepcji winy, która ujmowana jest czysto normatywnie.

1.2.2.3. Praktyka ścigania

Doniosłość występku oszustwa w prawnokarnym systemie ochrony mienia jest na terenie Republiki Federalnej Niemiec bardzo duża. I tak w 2009 r. 60,6%

²¹⁶ Zob. np. H.J. Hirsch, *Soziale Adäquanz und Unrechtslehre*, ZStW 1962, s. 130.

²¹⁷ M. Ellmer, *Betrug und...*, s. 117.

²¹⁸ OLG Hamm NJW 2003, 3145; OLG Oldenburg NStZ-RR 2005, 111; V. Krey, U. Hellmann, *Strafrecht, besonderer Teil: Vermögensdelikte*, Berlin 2008, s. 86.

²¹⁹ Zob. np. BGH wistra 1992, 234 oraz K. Tiedemann, *Betrug* [w:] *StGB Kommentar*, t. 11, red. K. Tiedemann, Berlin 2011, s. 276.

przestępstw gospodarczych stanowiły oszustwa²²⁰. W liczbach bezwzględnych oznaczać to ma wartość 705.529 zarejestrowanych policyjnie przypadków oszustw (włączając w to karalne zgodnie z § 265a StGB szalbierstwa)²²¹. Brak jest niestety danych, które umożliwiłyby ustalenie, jaka część tych oszustw popełniona została na szkodę konsumentów.

2. System prawa karnego Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Walii

2.1. Uwagi wstępne

Odmienne niż w systemie prawa niemieckiego, w Wielkiej Brytanii system prawnokarnej ochrony konsumentów przed niewspółmiernymi świadczeniami w ramach umów wzajemnych nie obejmuje penalizacji lichwy. Rozważania zamieszczone poniżej w części historycznej będą ukierunkowane na szczegółowe wyjaśnienie tej sytuacji. Występuje natomiast pewna liczba typów czynów zabronionych penalizujących zachowania oszukańcze. To one będą właśnie przedmiotem pogłębionej analizy dogmatycznej poniżej.

2.2. Geneza uregulowań

2.2.1. Występek lichwy

Jak już zasygnalizowano, symptomatyczna dla porządku prawnego Wielkiej Brytanii i to, jak wypada podkreślić, również w obrębie prawa cywilnego, jest całkowita indyferencja wobec uzgadnianych między stronami świadczeń w ramach umów wzajemnych.

Nie było tak jednak zawsze. Jeszcze w roku 1570 pobieranie jakichkolwiek procentów od udzielonej pożyczki przez obywateli niebędących Żydami było na terenie Anglii przestępstwem²²². Od roku 1571 występują regulacje określające maksymalną wysokość procentu, które w roku 1660 zostały ustalone na poziomie 6%, a na skutek słynnego *The Statue of Usury* z 1714 – zredukowane do poziomu 5%²²³.

Tocząca się w okresie oświecenia ożywiona debata pomiędzy zwolennikami leseferyzmu, których najbardziej prominentnym przedstawicielem był Jeremy Bentham²²⁴, a bardziej konserwatywnymi liberałami gospodarczymi, z Adamem Smithem na czele, doprowadziła do wykryształizowania się dwóch przeciwstawnych stanowisk. Według J. Benthama pożądane było całkowite zniesienie prawnych

²²⁰ G. Janssen, *Betrug...*, s. 527, przy czym obejmuje to także wszelkie inne typy oszustwa przewidziane w niemieckim prawie karnym (§ 263a–265b StGB).

²²¹ Dane za rok 2001, cyt. za D. Dölling, *Über die Entwicklung der Kriminalität und der Kriminalitätskontrolle in der Bundesrepublik Deutschland* [w:] P.-C. Müller-Graff, H. Roth (red.), *Recht und Rechtswissenschaft*, Heidelberg 2000, s. 38. Jako nieprawidłowe uznają natomiast dane, które podaje G. Janssen, *Betrug...*, s. 526, który mówi o 61 000 zarejestrowanych podejrzeń samego przestępstwa oszustwa w typie podstawowym według rejestru policyjnego z roku 2009.

²²² P. Temin, H.-J. Voth, *Interest Rate Restrictions in a Natural Experiment: Loan Allocation and the Change in the Usury Laws in 1714*, „Economic Journal” 2007, s. 5.

²²³ Zgodnie z postanowieniem tej ustawy: „From 29th Sept. 1714 Interest upon Loan of Money, &c, at above the Rate of 5l. per Cent per Ann. not to be taken”. 13 Anne c. 15. *The Statutes of the Realm: printed by command of His Majesty King George the Third*, London 1963, t. IX, s. 928.

²²⁴ Autor słynnego traktatu *Defence of Usury*, Dublin 1788.

ograniczeń ekwiwalentności świadczeń w obrocie kredytowym²²⁵, natomiast A. Smith uważał za pożądane utrzymanie go na poziomie nieznacznie powyżej punktu równowagi rynkowej²²⁶. Ostatecznie zwyciężyło stanowisko leseferystyczne i w roku 1833 usunięte zostały ograniczenia procentowe w odniesieniu do pożyczek krótkoterminowych udzielanych przez Bank Anglii²²⁷, a następnie w roku 1854 jakiegokolwiek taksy procentowe w powszechnym obrocie gotówkowym²²⁸. Do dnia dzisiejszego żadne regulacje w tej mierze nie zostały przywrócone²²⁹. Dla nakreślenia pełnego obrazu dodać należy, że prawo brytyjskie nie zna pojęcia lichwy rzeczowej czy innych wyodrębnianych jej postaci. Ograniczenia takie nie występują w szczególności na gruncie prawa prywatnego²³⁰. Panuje tutaj pełen liberalizm, a udzielanie pożyczek o rocznej stopie procentowej przekraczającej 2000% dla osób z chwilowym brakiem gotówki jest powszechną i akceptowaną praktyką²³¹.

Wychodząc krótko poza zakres przedmiotowej ekspertyzy, należy dodać, że regulacja wprowadzona w Wielkiej Brytanii nie jest reprezentatywna dla całego systemu prawa *common law*. I tak, np. na mocy art. 347 (1) kanadyjskiego Kodeksu karnego²³² za kryminalne uznaje się zastrzeżenie oprocentowania (choćby za pomocą kar umownych za nieterminową zapłatę) świadczenia w wysokości powyżej 60% rocznie²³³.

2.2.2. Oszustwo

Kodyfikacja rozwiniętych w systemie *common law* występów oszustwa (wraz z innymi przestępstwami przeciwko mieniu) nastąpiła za pomocą Larceny Act z roku 1916²³⁴.

²²⁵ J. Bentham, *Defence of Usury* (cyt. za wyd. New York 1837), s. 5, pisał: „Among the various species or modifications of liberty, of which on different occasions we have heard so much in England, I do not recollect ever seeing any thing yet offered in behalf of the liberty of making one's own terms in money-bargains. From so general and universal a neglect, it is an old notion of mine, as you well know, that this meek and unassuming species of liberty has been suffering much injustice.”

²²⁶ A. Smith, *An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, Tom 1*, (cyt. za wyd. Hartford 1811), s. 254, pisał tak: „The legal rate ... though it ought to be somewhat above, ought not to be much above the lowest market rate. If the legal rate of interest ... was fixed so high as eight or ten per cent, the greater part of the money which was to be lent, would be lent to prodigals and projectors, who alone would be willing to give this high interest. Sober people, who will give for the use of money no more than a part of what they are likely to make by the use of it, would not venture into the competition”.

²²⁷ Zob. szerzej M. Collins, *Money and Banking in the UK: A History*, Oxon 1988, s. 172.

²²⁸ *Usury Laws Repeal Act 1854* (17 & 18 Vict.) c. 124.

²²⁹ Aczkolwiek w latach 1927–1974 funkcjonował jeszcze the Moneylenders Acts, który ustanawiał domniemanie, iż oprocentowanie pożyczki powyżej 48% rocznie jest nadmierne, zob. Study on interest rate restrictions in the EU, Final Report Project No. ETD/2009/IM/H3/87, http://ec.europa.eu/internal_market/finances-retail/docs/credit/irr_report_en.pdf, s. 28 (dostęp: 15.07.2016).

²³⁰ Zob. orzeczenie Office of Fair Trading v. Abbey National plc and Others [2009] UKSC 6, [2009] EWCA 116, gdzie Sąd Najwyższy Wielkiej Brytanii wywiódł, iż wysokość opłat pobieranych przez banki za tzw. debet na koncie nie podlega ocenie z punktu widzenia „fairness”, gdyż należy do zasadniczych warunków kontraktu w rozumieniu art. 6 sekcji 2 Unfair Terms in Consumer Contracts Regulations 1999 (SI 1999/2083).

²³¹ Szacuje się, iż rynek krótkoterminowych pożyczek do dnia wypłaty (tzw. payday loans) w roku 2009 był wartym ponad 1,2 miliarda funtów, zob. M. Burton, *Keep the plates spinning: Perceptions of payday loans in Great Britain*, Consumer Focus, http://socialwelfare.bl.uk/subject-areas/services-activity/poverty-benefits/consumerfocus/141355keeping_the_plates_spinning.pdf (dostęp: 11.08.2016 r.).

²³² Zgodnie z tą regulacją: „Despite any other Act of Parliament, every one who enters into an agreement or arrangement to receive interest at a criminal rate, or receives a payment or partial payment of interest at a criminal rate, is:

(a) guilty of an indictable offence and liable to imprisonment for a term not exceeding five years; or
(b) guilty of an offence punishable on summary conviction and liable to a fine not exceeding \$25,000 or to imprisonment for a term not exceeding six months or to both.”

²³³ W tej mierze zob. orzeczenie Sądu Najwyższego Kanady, *Garland v Consumers' Gas Co*, (1998) 165 DLR (4th) 385 (SCC).

²³⁴ 6 & 7 GEO. 5. CII. 50,

To sprzężenie zostało utrzymane w kolejnych aktach typizujących czyny karalnych oszustw, tj. w Theft Act 1968²³⁵ oraz Theft Act 1978²³⁶. Ze względu na wskazywane w doktrynie²³⁷ trudności związane ze stosowaniem owych regulacji w zakresie karalnych oszustw, w roku 2006 zostały one zastąpione Fraud Act²³⁸. Jest to odrębna regulacja ustawowa, która typizuje wyłącznie czyny stanowiące karnoprawnie relewantne oszustwa. Jednak już w tym miejscu wypadnie zauważyć, że w akcie tym przewidziane są trzy podstawowe i odrębne sposoby popełniania oszustwa²³⁹: *Fraud by false representation* (sekcja 2), *Fraud by failing to disclose information* (sekcja 3), *Fraud by abuse of position* (sekcja 4)²⁴⁰. Zasadniczym instrumentem do ochrony interesów konsumentów przed zachwianiem ekwiwalentności świadczeń przy kontraktach wzajemnych będzie odmiana oszustwa przewidziana w sekcji 2 Fraud Act 2006, a w pewnych szczególnych wypadkach także czyn określany jako *failure to disclose information*²⁴¹.

2.3. Analiza dogmatyczno-prawna charakteryzowanych uregulowań. Oszustwo

Wobec braku penalizacji lichwy poniższe rozważania zostaną ograniczone do przedstawienia problematyki czynów zabronionych w postaci oszustw. W istocie oba

²³⁵ The Theft Act 1968 (c 68).

²³⁶ The Theft Act 1978 (c 31).

²³⁷ Zob. Law Commission's *Report on Fraud* (Cm 5560, 2002) Home Office, *Fraud Law Reform*, Ministry of Justice, *Post-legislative assessment of the Fraud Act 2006*, s. 3; A.T.H. Smith, *Reforming Section 16 of the Theft Act*, "Criminal Law Review" 1977, s. 259.

²³⁸ 2006 c 35. Regulacja ta obowiązuje od dnia 15.01.2007 r.

²³⁹ Część doktryny traktuje to jako jednolite przestępstwo oszustwa, posiadające różne postacie jego popełnienia, zob. M. Johnson, K.M. Rogers, *The Fraud Act 2006: The E-Crime Prosecutor's champion or the creator of a new inchoate offence?*, materiały konferencyjne dostępne pod adresem: <http://biletta.ac.uk/content/files/conference%20papers/2007/The%20Fraud%20Act%202006%20-%20The%20ECrime%20Prosecutor's%20Champion%20or%20the%20creator%20of%20a%20new%20inchoate%20offence.pdf> (dostęp: 06.08.2016 r.).

²⁴⁰ Przepisy te stanowią odpowiednio:

2. Fraud by false representation

(1) A person is in breach of this section if he—(a) dishonestly makes a false representation, and (b) intends, by making the representation — (i) to make a gain for himself or another, or (ii) to cause loss to another or to expose another to a risk of loss.
(2) A representation is false if—(a) it is untrue or misleading, and (b) the person making it knows that it is, or might be, untrue or misleading.
(3) "Representation" means any representation as to fact or law, including a representation as to the state of mind of— (a) the person making the representation, or (b) any other person.
(4) A representation may be express or implied.
(5) For the purposes of this section a representation may be regarded as made if it (or anything implying it) is submitted in any form to any system or device designed to receive, convey or respond to communications (with or without human intervention).

3. Fraud by failing to disclose information

A person is in breach of this section if he— (a) dishonestly fails to disclose to another person information which he is under a legal duty to disclose, and (b) intends, by failing to disclose the information— (i) to make a gain for himself or another, or (ii) to cause loss to another or to expose another to a risk of loss.

4. Fraud by abuse of position

(1) A person is in breach of this section if he—
(a) occupies a position in which he is expected to safeguard, or not to act against, the financial interests of another person,
(b) dishonestly abuses that position, and
(c) intends, by means of the abuse of that position— (i) to make a gain for himself or another, or (ii) to cause loss to another or to expose another to a risk of loss.
(2) A person may be regarded as having abused his position even though his conduct consisted of an omission rather than an act.

²⁴¹ Będzie to miało miejsce szczególnie w przypadkach wystąpienia szczególnego prawnego obowiązku ujawnienia pewnych informacji, co dotyczy chociażby sytuacji kredytu konsumenckiego, zob. The Consumer Credit (Disclosure of Information) Regulations 2004, s. 3.

występki, mające w tej mierze podstawowe znaczenie konstrukcyjne, a więc *Fraud by false representation* oraz *Fraud by failing to disclose information*²⁴², stanowią kazuistyczne formy popełnienia przestępstwa oszustwa, dlatego też dla celów zwięzłości opracowania zostaną one scharakteryzowane zbiorczo²⁴³.

2.3.1. Strona obiektywna przestępstwa

2.3.1.1. Czyn

Podczas gdy oszustwo *by false representation* ze względu, jak się wydaje, na brzmienie językowe²⁴⁴ interpretowane jest w duchu wymagania pozytywnego działania ze strony sprawcy²⁴⁵, występki oszustwa poprzez *failure to disclose information* jest przestępstwem, które może być przede wszystkim, choć – jak się wydaje – nie wyłącznie, popełnione w drodze zaniechania.

2.3.1.2. Sprawca czynu

Przestępstwa karalnego oszustwa mają charakter powszechny. Szczególną właściwością brytyjskiego prawa karnego jest to, że w przypadku gdy oszustwo popełnione jest przez osobę działającą w imieniu i na rzecz danego podmiotu zbiorowego²⁴⁶, możliwe jest pociągnięcie do odpowiedzialności karnej takiego podmiotu²⁴⁷. Jest to jednak zagadnienie wykraczające poza ramy niniejszej ekspertyzy²⁴⁸.

2.3.1.3. Sposób działania sprawcy czynu

2.3.1.3.1. Znamiona czynności wykonawczych sprawcy czynu

Karalne zachowanie oszusta ujęte zostało bardzo szeroko, bowiem obejmuje ono nie tylko wyraźne lub konkludentnie przedstawienie okoliczności bądź to faktycznej, bądź też odnoszącej się do prawa lub stanu psychicznego jakiegokolwiek osoby w sposób fałszywy²⁴⁹, lecz także takie ich przedstawienie, które wprowadza w błąd. Mimo tak szerokiego ujęcia – w praktyce skazania osób, które wprowadzają w błąd poprzez przedstawienia okoliczności prawdziwych, są uchylane przez sądy wyższych instancji²⁵⁰.

Dodatkowym znamieniem kwalifikującym zachowanie oszusta jest to, iż musi on działać w sposób nieuczciwy. Mimo że pojęcie to z dużą częstotliwością²⁵¹

²⁴² The Fraud Act 2006, s. 2–3.

²⁴³ Jest to uzasadnione tym bardziej, iż obie te odmiany przestępstwa zagrożone są identyczną sankcją, to jest karą pozbawienia wolności do lat 10, zob. The Fraud Act, s. 1 (2).

²⁴⁴ The Fraud Act, s. 2 (1a).

²⁴⁵ Gilbert, R v [2012] EWCA Crim 2392.

²⁴⁶ A więc chociażby przez sekretarkę, zob. The Fraud Act, s. 12 (2).

²⁴⁷ The Fraud Act, s. 12.

²⁴⁸ Zob. Szerzej B. Fisse, J. Braithwaite, *Corporations, Crime and Accountability*, Cambridge 1993.

²⁴⁹ The Fraud Act, s. 2 (2, 3).

²⁵⁰ Głośnym przykładem jest orzeczenie w sprawie Cornelius, R v [2012] EWCA Crim 500, gdzie wywieziono: „As it is clear that the representations set out in the indictment were not false, the convictions on the fraud counts cannot be sustained”.

²⁵¹ Zob. chociażby orzeczenia w sprawie White v R. [2014] EWCA Crim 714; Gilbert, R v [2012] EWCA Crim 2392 czy Ho Ling Mo, R. v [2013] NICC 14.

przewijają się w uzasadnieniach orzeczeń wydawanych na kanwie The Fraud Act 2006, brak jest w nich jeszcze takich rozważań w tej materii, które dałyby asumpt do twierdzenia, iż eksplikacja pojęcia nieuczciwości dokonana w precedensowym orzeczeniu *R v. Ghosh*²⁵², jeszcze na gruncie poprzedniego stanu prawnego, utraciła już znaczenie. Wydaje się, iż aktualność zachowuje więc twierdzenie, iż nieuczciwe w rozumieniu The Fraud Act 2006 jest takie zachowanie, które zgodnie ze standardami rozsądnych i uczciwych ludzi jest nieuczciwe²⁵³.

Dla bytu przestępstwa oszustwa na gruncie prawa brytyjskiego nie jest natomiast konieczne wywołanie błędu czy wyzyskanie już istniejącego u pokrzywdzonego błędnego wyobrażenia o rzeczywistości²⁵⁴.

2.3.1.3.2. Naruszenie norm ostrożności przez sprawcę czynu

Problematyka naruszenia norm ostrożności nie występuje wprost w dyskusji nad zagadnieniami odpowiedzialności karnej za karalne oszustwa w Wielkiej Brytanii. Niemniej nie sposób nie dostrzec, że – podobnie jak w ogólnej dogmatyce brytyjskiego prawa karnego – figura ta w istocie występuje skryta w instytucji tzw. rozsądnego człowieka, który to standard ma szczególną doniosłość przy ocenie nieuczciwości sprawcy doprowadzającego do rozporządzenia majątkowego lub zagrożenia straty²⁵⁵.

2.3.1.4. Dobro stanowiące przedmiot zamachu sprawcy czynu zabronionego

Chociaż problematyka przedmiotu ochrony nie jest przedmiotem szerszych rozważań doktryny angielskiej, marginalne uwagi tak doktryny²⁵⁶, jak i orzecznictwa²⁵⁷ dają podstawę do przyjęcia, iż w przypadku przestępstwa oszustwa tym dobrem jest ochrona interesów majątkowych.

2.3.1.5. Skutek czynu sprawcy

Oba typy oszustwa w ujęciu obecnej regulacji The Fraud Act 2006²⁵⁸ nie są już przestępstwami o charakterze skutkowym, gdyż dla ich bytu nie jest konieczne doprowadzenie pokrzywdzonego do negatywnego rozporządzenia majątkowego czy nawet samo spowodowanie ryzyka takiego przesunięcia majątkowego. Przeciwnie, istota karalnego zachowania oszusta wyraża się w zachowaniu wprowadzającym

²⁵² [1982] QB 1053.

²⁵³ Zgodnie z ujęciem *R v Ghosh*: "In determining whether the prosecution has proved that the defendant was acting dishonestly, a jury must first of all decide whether according to the ordinary standards of reasonable and honest people what was done was dishonest. If it was not dishonest by those standards, that is the end of the matter and the prosecution fails. If it was dishonest by those standards, then the jury must consider whether the defendant himself must have realised that what he was doing by those standards dishonest", zob. też orzeczenie *R v Feely* [1973] QB 530.

²⁵⁴ The Fraud Act, s. 2–3.

²⁵⁵ Inwokowanie figury rozsądnego człowieka w tym kontekście jest krytykowane, zob. D. Ormerod, *The Fraud Act 2006 – Criminalising Lying*, "Criminal Law Review", March 2007, s. 200.

²⁵⁶ P. Cartwright, *Consumer Protection and the Criminal Law. Law, Theory, and the Policy in the UK*, Cambridge 2001, s. 172 i n.

²⁵⁷ McDevitt, *R v* [2012] NICC 16.

²⁵⁸ The Fraud Act, s. 2 (1b) ii, 3 (b) ii.

w błąd, które podejmowane jest z intencją doprowadzenia do niekorzystnego rozporządzenia majątkowego²⁵⁹. Trafnie wskazuje się w doktrynie anglosaskiej, iż konsekwencją takiego wyjątkowego szerokiego ujęcia oszustwa jako typu bezskutkowego jest to, iż sama oszukańcza reklama, przesyłana jako spam na adres skrzynki mailowej, zachęcająca do „cudownej diety” czy skorzystania z „super porad” może często być dokonaniem przestępstwem oszustwa²⁶⁰.

2.3.1.6. Formalna bezprawność czynu sprawcy

Regulacja The Fraud Act 2006 nie zawiera żadnych szczególnych okoliczności kontratypowych, przede wszystkim wobec faktu, iż przestępstwa te nie mają charakteru tzw. *strict liability crimes*, brak jest ustawowych *due diligence defences*.

2.3.1.7. Materialna bezprawność czynu sprawcy

Podobnie jak w przypadku prawa niemieckiego, oszustwa, w przypadku których wartość spowodowanej szkody jest niewielka, co do zasady nie większa niż kwota 100 funtów, a sprawca cieszy się dotychczas dobrą opinią, ścigane są w szczególnym trybie tzw. *proceedings by caution*, gdzie nie występuje formalne oskarżenie i skazanie, a organem prowadzącym postępowanie jest policja, która może m.in. wymierzyć pisemne ostrzeżenie sprawcy (tzw. *certificate of caution*)²⁶¹. Poza tym nie występują żadne odrębności w stosunku do ogólnego prawa karnego.

2.3.2. Strona subiektywna przestępstwa

2.3.2.1. Wymagane nastawienie psychiczne sprawcy czynu

Szczegółowa analiza orzecznictwa brytyjskiego na gruncie The Fraud Act 2006 ujawnia, iż warunkiem skazania sprawcy za występki oszustwa jest udowodnienie mu zamiaru wzbogacenia się lub wyrządzenia szkody lub sprowadzenia ryzyka takiej szkody²⁶². Jednocześnie w warstwie deskryptywnej wyraźnie zaznacza się, iż sprawca musi wiedzieć, iż wykonywane przez niego przedstawienie może być nieprawdziwe lub wprowadzające w błąd. Innymi słowy, wymagana ustawowo treść przeżyć psychicznych sprawcy odpowiada temu, co w kontynentalnej nauce prawa karnego określa się jako *dolus directus coloratus*, choć sama świadomość nieprawdy przedstawienia może być, jak się wydaje, objęta zamiarem ewentualnym.

²⁵⁹ M. Johnson, K.M. Rogers, *The Fraud Act...*, s. 2: „The offence moves from being that of a result crime to a conduct crime”, zob. też G.R. Sullivan, *Fraud – The Latest Law Commission Proposals*, „Journal of Criminal Law” 2003/67, Issue 2, s. 139–148.

²⁶⁰ M. Johnson, K.M. Rogers, *The Fraud Act...*, s. 4, którzy zarazem oceniają to krytycznie w świetle starszych orzeczeń brytyjskiej judykatury, zob. np. tenor wyroku Jones (1704) 2 Ld Raym 1013: „the law ought not to indict a man for making a fool of another.” oraz związanej z tym olbrzymiej władzy dyskrecjonalnej organów ścigania, podanej na oceny opinii publicznej danych grup zawodowych.

²⁶¹ Zob. w tej mierze szczegółowe omówienie tego sposobu procedowania Burrows v General Pharmaceutical Council [2016] EWHC 1050 (Admin).

²⁶² Gilbert, R v [2012] EWCA Crim 2392: “In order to commit fraud by representation, a defendant must (...) (c) intend, by making the representation, to make a gain (or to cause loss to another or expose another to a risk of loss)”.

2.3.2.2. Wina sprawcy czynu

Ze względu na inną strukturę przestępstwa wina, która w doktrynie *common law* pojmowana jest w sposób zbliżony do koncepcji normatywnej, tj. jako zarzut stawiany sprawcy z powodu niezachowania się w inny sposób, mimo iż było to możliwe²⁶³, w poszczególnych orzeczeniach wydawanych na kanwie spraw związanych z oszustwami jest często utożsamiana z gradacją przeżyć psychicznych sprawcy czynu, a więc w duchu koncepcji psychologicznych²⁶⁴.

2.3.3. Praktyka ścigania

Oficjalne statystyki wskazują, iż łącznie w Wielkiej Brytanii co roku dochodzi do 3,8 miliona przypadków oszustw, z czego oszustwa bankowe oraz wobec towarzystw budowniczych, a także związane z używaniem kart bankowych stanowią 2,5 miliona przypadków²⁶⁵. Na potrzeby niniejszej ekspertyzy nie udało się, niestety, pozyskać wiarygodnych danych obrazujących praktykę ścigania i skazań oszustw w Wielkiej Brytanii, a w szczególności takich danych, które odnosiłyby się do problematyki ochrony konsumentów przed oszukańczym kształtowaniem treści stosunków umownych.

2.4. Regulacje komplementarne²⁶⁶

Niezależnie od tych regulacji, dla pełnej charakterystyki prawnokarnej ochrony konsumentów przed zaburzeniami równowagi kontraktowej wspomnieć należy jeszcze o przepisach karnych zamieszczonych w The Consumer Protection from Unfair Trading Regulations 2008, a więc ustawie, która implementowała do brytyjskiego porządku prawnego dyrektywę europejską 2005/29/EC. Zawiera ona bowiem szereg typów czynów zabronionych o charakterze tzw. *regulatory offences*²⁶⁷, z których najistotniejsze dla analizowanego zakresu odpowiedzialności karnej są czyny określone w sekcji 8–10. W ujęciu deskryptywnym przepisy te mają charakter blankietowych klauzul normatywnych, odwołujących się do zachowań stanowiących naruszenie innych norm postępowania, sprecyzowanych w ramach tego

²⁶³ United States v. Lyons, 739 F.2d 994, 995 (5th Cir. 1984).

²⁶⁴ Egzemplifikacją takiego nastawienia jest orzeczenie McDevitt, R v [2012] NICC 16, gdzie wywiedziono: "It is a general feature of fraud offences that an offender intended to bring about a gain (whether for the offender or for another person) or to cause a loss, or risk of loss, to another. Generally, therefore, fraud offences involve the highest level of culpability".

²⁶⁵ National Office for Statistics, Overview of fraud statistics: year ending March 2016, s. 3.

²⁶⁶ Serdecznie dziękuję w tym miejscu panu Prof. Dr Peter Cartwright z University of Nottingham, który był uprzejmy wyjaśnić mi korespondencyjnie wiele kwestii związanych z relacją pomiędzy The Consumer Protection from Unfair Trading Regulations 2008 a The Fraud Act 2006.

²⁶⁷ Ta specyficzna kategoria czynów zabronionych, która – ze względu na swoje cechy charakterystyczne – upodabnia się nieco do kategorii wykroczeń w kontynentalnych systemach prawnych (jak wypada bowiem zaznaczyć, system prawa brytyjskiego nie zna dychotomicznego podziału na przestępstwa i wykroczenia, zob. w tej mierze P. Cartwright, *Crime, punishment, and consumer protection*, „Journal of Consumer Policy” 2007, 30:1–20, s. 6), odznacza się zastrzeżeniem jako właściwych *magistrates courts*, szerokim zakresem odpowiedzialności karnej niezależnie od występowania elementów intelektualnych (tzw. *strict liability crimes*) oraz kompetencją dyskrecyjną organów administracji do kształtowania polityki ich ścigania, zob. w tej mierze: I. Ramsay, *Consumer protection: Text and materials*. London 1989.

samego aktu²⁶⁸. Dokonując ich skrótovej charakterystyki, wskazać należy, iż penalizują one²⁶⁹ umyślne bądź świadomie nieumyślne, a w przypadku występków z sekcji 9–10 zachowania przedsiębiorców, w których brak jest aspektu intelektualnego, które wprowadzają bądź mogą wprowadzić w błąd przeciętnych konsumentów, wpływając na podejmowane przez nich decyzje ekonomiczne, chociażby przez zatajenie istotnych informacji (*material information*). Owo kluczowe dla eksplikacji tychże czynów pojęcie *material information* zostało zdefiniowane ustawowo jako jakakolwiek informacja, której przeciętny konsument potrzebuje, aby w danym kontekście podjąć świadomą decyzję o transakcji, bądź inna informacja, której przekazanie jest przedsiębiorcy prawnie nakazane²⁷⁰. Ustawa ta *explicite* wyszczególnia, iż jako wprowadzające w błąd uznaje się nieprawdziwe informacje odnoszące się do tzw. głównych cech charakterystycznych produktu, w tym ceny oraz ryzyk, które mogą stać się udziałem konsumenta po zakupie danego produktu²⁷¹. Należy także wskazać, iż pojęcie istotnej informacji, funkcjonujące również jeszcze na mocy poprzednich regulacji prawnokarnych zawartych w Trade Descriptions Act 1968 tudzież Property Misdescriptions Act 1991, pojmowane było w brytyjskim orzecznictwie bardzo szeroko²⁷². Dla właściwego zrozumienia charakteru regulacji tej ustawy należy wyjaśnić, iż w przypadkach odpowiedzialności karnej bez elementu intelektualnego przewidziane są tzw. *due diligence defences*²⁷³, z których praktycznie najdonioślejszą zdaje się być możliwość uniknięcia odpowiedzialności karnej poprzez wskazania na uzyskanie informacji od osoby trzeciej²⁷⁴.

Konkludując tę część rozważań, spostrzec można partykularyzm obecny w ustawodawstwie brytyjskim w płaszczyźnie ochrony konsumentów. Mimo bowiem istnienia odrębnej ustawy penalizującej zachowania oszukańcze w postaci The Fraud

²⁶⁸ Zgodnie z tymi regulacjami:

8.—(1) A trader is guilty of an offence if—

(a) he knowingly or recklessly engages in a commercial practice which contravenes the requirements of professional diligence under regulation 3(3)(a); and
(b) the practice materially distorts or is likely to materially distort the economic behaviour of the average consumer with regard to the product under regulation 3(3)(b).

(2) For the purposes of paragraph (1)(a) a trader who engages in a commercial practice without regard to whether the practice contravenes the requirements of professional diligence shall be deemed recklessly to engage in the practice, whether or not the trader has reason for believing that the practice might contravene those requirements.

9. A trader is guilty of an offence if he engages in a commercial practice which is a misleading action under regulation 5 otherwise than by reason of the commercial practice satisfying the condition in regulation 5(3)(b).

10. A trader is guilty of an offence if he engages in a commercial practice which is a misleading omission under regulation 6.

²⁶⁹ Górna granica wymiaru kary określona została na poziomie 2 lat, zob. The Consumer Protection from Unfair Trading Regulations 2008 (dalej: TCPUTR), s. 13.

²⁷⁰ TCPUTR, s. 6 (3).

²⁷¹ TCPUTR, s. 5 (4). Warto jeszcze dla pełnej jasności dodać, iż pojęcie produktu, zgodnie z definicją legalną zawartą w TCPUTR, s. 2 (1), rozciąga się także na nieruchomości.

²⁷² Bez zagłębiania się w kazuistykę należy wskazać, iż jako karalne wprowadzenie w błąd uznano określenie w ogłoszeniu sprzedawanego samochodu jako „piękny” (chodziło o stary Ford Anglia) w sytuacji kiedy konsument, który – jak ustalono w procesie – istotnie uznał go za „miły dla oka”, ku swojemu zaskoczeniu odkrył następnie daleko posuniętą korozję nadwozia, zob. Robertson v. Diccio [1973] RTR 431. Podobnie za karalną uznano informację o szacunkowym (jego zdaniem) przebiegu, przekazaną przez sprzedawcę samochodu, która w istocie różniła się od faktycznego stanu samochodu, ustalonego następnie w toku procesu sądowego, zob. Holloway v. Cross [1973] RTR 146.

²⁷³ A więc okoliczności obiektywne, których wystąpienie i udowodnienie prowadzi do wyłączenia odpowiedzialności karnej działającego, TCPUTR, s. 17 s 1.

²⁷⁴ TCPUTR, s. 17 s 2 (a ii).

Act 2006, w większości przypadków ich przepisy będą wypierane przez stanowiące *lex specialis*²⁷⁵ postanowienia TCPUTR.

3. Inne państwa. Przykład Królestwa Hiszpanii

Celem uzupełnienia powyższych wywodów warto jeszcze uczynić krótkie spojrzenie na system prawa karnego Hiszpanii.

Penalizacja zachowań lichwiarskich w Hiszpanii przewidziana przez ustawodawstwo feudalne została uchylona w roku 1856, kiedy to wprowadzono system pełnego liberalizmu w ustalaniu wartości świadczeń przez strony kontraktów dwustronnych²⁷⁶. Na skutek ujemnych skutków społecznych takiego rozwiązania, na mocy tzw. Ley Azcárate z roku 1908 ograniczono lichwę w płaszczyźnie prawa cywilnego, która następnie stała się czynem zabronionym Kodeksu karnego z roku 1928²⁷⁷. Penalizacja lichwy została utrzymana w faszystowskim Kodeksie karnym z 1944 r., gdzie poświęcono jej aż 5 artykułów²⁷⁸. Cechą charakterystyczną tej regulacji była penalizacja licznych zachowań towarzyszących lichwiarskim praktykom, jak chociażby brak zabezpieczania przez pożyczkodawcę otrzymanego zastawu lub innego poręczania ze strony dłużnika²⁷⁹. W tym kompleksie czynów znajdował się występki polegający na wyzyskaniu niedoświadczenia czy pasji osoby małoletniej²⁸⁰. Wykładnia dogmatyczna tych przepisów w ówczesnej doktrynie hiszpańskiej była analogiczna do tej, która zaznaczyła się w nauce niemieckiej²⁸¹.

Przepisy te zostały abrogowane wraz z wejściem w życie nowego, obecnie obowiązującego Kodeksu karnego z roku 1995²⁸². Zarazem na podkreślenie zasługuje, iż w tej nowej kodyfikacji wprowadzony został godny uwagi odrębny podrozdział, zawierający przestępstwa przeciwko rynkowi i konsumentom²⁸³. Zamieszczone w nim typy czynów zabronionych na szkodę konsumentów²⁸⁴ można zbiorczo

²⁷⁵ Co do zakresu i pojmowania zasad *lex specialis* oraz *ejusdem generis* w systemach *common law* zob. S. Zorzeto, *The Lex Specialis Principle and its Uses in Legal Argumentation. An Analytical Inquiry*, "Revista en Cultura de la Legalidad" 2013/3, s. 61–87.

²⁷⁶ M. Bajo Fernandez, *Usura*, "Actualidad Penal" 1987/14, s. 649.

²⁷⁷ M. Bajo Fernandez, *Usura*, s. 650.

²⁷⁸ Por. art. 542–546 hiszpańskiego k.k. z 1944 r.

²⁷⁹ Zob. art. 546 hiszpańskiego k.k. z 1944 r.

²⁸⁰ Zob. art. 544 hiszpańskiego k.k. z 1944 r.

²⁸¹ Odzwierciedla to chociażby debata na temat dobra chronionego przez występki lichwy, gdzie spierano się o to, czy dotyczy to tylko mienia, czy także wolności kontraktowej, por. np. M. García Aran, *Sentido actual y contenido material de la incriminación de la usura*, en *Revista de la Facultad de Derecho de la Universidad Complutense de Madrid*, VI, 1983, s. 302; M. Bajo Fernandez, *Usura*, s. 653. Podobnie wskazywano na formalny charakter tego występkę, zob. np. G. Landrove, *El delito de usura*, Barcelona 1968, s. 203 i n.

²⁸² Zmiana ta konweniowała z postulatami części doktryny hiszpańskiej, która domagała się dekriminalizacji tego przepisu, zob. np. A. Fernandez Albor, *Estudios sobre criminalidad económica*, Barcelona 1978, s. 136 i n. Co do tej dyskusji i podnoszonych argumentów, zob. G. Landrove, *Las formas periférica de usura en el proyecto de Código penal*, "Anuario de derecho penal y ciencias penales" 1981/2–3, s. 595 i n.

²⁸³ Sección 3.ª De los delitos relativos al mercado y a los consumidores, zawierający czyny zabronione określone w art. 278–286.

²⁸⁴ Są to następujące czyny zabronione: art. 281 (stanowiący typ występującej na gruncie niemieckiego porządku prawnego tzw. „lichwy społecznej”), zgodnie z którym:

„1. El que detrajere del mercado materias primas o productos de primera necesidad con la intención de desabastecer un sector del mismo, de forzar una alteración de precios, o de perjudicar gravemente a los consumidores, será castigado con la pena de prisión de uno a cinco años y multa de doce a veinticuatro meses.
2. Se impondrá la pena superior en grado si el hecho se realiza en situaciones de grave necesidad o de catástrofes” dalej, art. 282 (penalizujący zachowania polegające na publicznym rozpowszechnianiu za pomocą ofert lub reklam fałszywych informacji o sprzedawanych produktach), zgodnie z którym:

scharakteryzować jako szczególne typy oszustw, wyodrębnione ze względu zarówno na sposób działania sprawcy, jak i osobę pokrzywdzoną przestępstwem.

Rodzi to naturalnie pytania o charakter relacji zachodzących pomiędzy tymi regulacjami, który w hiszpańskiej doktrynie jest przedmiotem poważnych kontrowersji²⁸⁵. W zakresie zastosowania czynu zabronionego określonego w art. 282 i jego relacji do podstawowego typu oszustwa podkreśla się, iż jest on ukierunkowany na ochronę interesów ogółu, dlatego pojedyncze fałszywe twierdzenie nie może zostać uznane za wypełniające znamiona tego typu czynu zabronionego i stanowi jedynie usiłowanie popełnienia oszustwa w typie podstawowym, określonego w art. 248²⁸⁶. Zarazem podkreśla się, iż te regulacje mogą się zbiegać ze względu na fakt, iż mimo że art. 282 jest przypadkiem typu czynu zabronionego spowodowania konkretnego niebezpieczeństwa dla dobra prawnie chronionego, a art. 248 jest przestępstwem skutkowym, co winno implikować relację konsumpcji między zakodowanymi w tych przepisach normami, to krąg osób pokrzywdzonych tymi czynami typów czynów zabronionych nie jest jednakowy²⁸⁷. Jest to zarazem stanowisko podzielane przez judykaturę sądów niższych instancji²⁸⁸, odrzucane jednak przez hiszpański Sąd Najwyższy²⁸⁹.

Równie sporna jest relacja zachodząca między przestępstwem oszustwa a czynem stypizowanym w art. 283 hiszpańskiego k.k. Zgodnie z dominującym poglądem w hiszpańskiej literaturze przedmiotu w przypadku zaistnienia uszczerbku finansowego w majątku konsumenta, zasadne jest ukaranie sprawcy za jeden czyn zabroniony na podstawie zbiegających się norm sankcjonowanych²⁹⁰. Część piśmiennictwa kwestionuje jednak to rozwiązanie, akcentując, iż – analogicznie jak to miało miejsce w przypadku czynu określonego w art. 282 – krąg osób poszkodowanych przestępstwem z art. 283, mającym charakter czynu spowodowania konkretnego niebezpieczeństwa²⁹¹, nie jest identyczny z kręgiem osób pokrzywdzonych występkiem oszustwa²⁹². Niemniej również

„Serán castigados con la pena de prisión de seis meses a un año o multa de 12 a 24 meses los fabricantes o comerciantes que, en sus ofertas o publicidad de productos o servicios, hagan alegaciones falsas o manifiesten características inciertas sobre los mismos, de modo que puedan causar un perjuicio grave y manifiesto a los consumidores, sin perjuicio de la pena que corresponda aplicar por la comisión de otros delitos.”, dalej art. 283 (penalizujący zachowania polegające na fakturowaniu wyższej ilości niż ustalona za pomocą urządzeń automatycznych), zgodnie z którym:

„Se impondrán las penas de prisión de seis meses a un año y multa de seis a dieciocho meses a los que, en perjuicio del consumidor, facturen cantidades superiores por productos o servicios cuyo costo o precio se mida por aparatos automáticos, mediante la alteración o manipulación de éstos.”

²⁸⁵ Co do ogólnego przeglądu zagadnień z tym związanych, zob. J.L.S.G. Murillo, *Delitos contra los intereses económicos de los consumidores y estafa*, „Estudios Penales y Criminológicos” 2011, vol. XXXI.

²⁸⁶ A.L.M. Puente, *Delitos económicos contra los consumidores y delitos publicitario*, Valencia 2002, s. 298; M. Nieto [w:] *Nociones fundamentales de Derecho Penal. Parte Especial*, red. G. Rivero, Madrid 2010, s. 497, przeciwko takiemu pogładowi: M. Conde, *Derecho Penal. Parte Especial*, Valencia 2010, s. 511.

²⁸⁷ Dlatego zasada konsumpcji nie mogła znaleźć zastosowania, zob. S.M.V. López, *El delito de publicidad engañosa en la jurisprudencia* [w:] *Problemas actuales del Derecho Penal y de la Criminología. Estudios penales en memoria de la Profesora Dra. María del Mar Díaz Pita*, Valencia 2008, s. 902.

²⁸⁸ SAP Logroño de 12 de febrero de 2003, SAP Barcelona de 30 de noviembre 2005 y SAP La Coruña de 17 de agosto de 2008. Warto zwrócić uwagę, że w samym art. 282 in fine wskazuje się, że regulacja stosowanie tej regulacji nie wpływa na kary, które mogą wynikać z innych typów czynów zabronionych.

²⁸⁹ Zob. orzeczenie STS de 19 de marzo de 2004 (RJ 2004, 3413).

²⁹⁰ A.L.M. Puente, *Delitos económicos...*, s. 122 i n.

²⁹¹ V. Muñiz, M. Prats [w:] *Comentarios al Código penal*, vol. II, PE, 2008, s. 940; orzeczenie STS de 31 de diciembre de 2001 [JUR 2002, 70045; EDJ 2001/56488].

²⁹² J.L.S.G. Murillo *Delitos contra los...*, s. 621.

w tym przypadku hiszpański Sąd Najwyższy opowiada się za stosowaniem reguły konsumpcji²⁹³.

Podsumowując te – z konieczności bardzo ograniczone – wywody, wypada stwierdzić, iż wzrost liczby prawnokarnych regulacji ukierunkowanych na ochronę konsumentów przed działaniami oszukańczymi nie przyczynił się do stworzenia klarowniejszego systemu ochrony przed zaburzeniami równowagi kontraktowej. Wręcz przeciwnie, sprowokował jedynie zasadnicze spory co do zakresu zastosowania poszczególnych typów czynów zabronionych.

Na gruncie tego porządku prawnego więc system ochrony konsumentów przed nadmiernymi, lichwiarskimi świadczeniami w ramach umów wzajemnych ograniczony jest obecnie do regulacji cywilnoprawnych²⁹⁴, konkretyzowanych orzeczeniami Hiszpańskiego Tribunal Supremo²⁹⁵. Natomiast prawnokarne regulacje w zakresie penalizacji oszustwa²⁹⁶ rozbudowane są poprzez wprowadzenie licznych dodatkowych typów czynów zabronionych, ustanowionych na swoistym przedpolu skutkowego przestępstwa oszustwa.

IV. KONKLUZJE

Przeprowadzona powyżej analiza rozwiązań legislacyjnych ukierunkowanych na ochronę konsumentów w Polsce, Niemczech oraz Wielkiej Brytanii, uzupełnionych krótkim spojrzeniem na stan prawny w Hiszpanii, ujawniła obraz wyjątkowo heterogeniczny. Wskazać można tylko na pewne podobieństwo występujące pomiędzy rozwiązaniami przyjętymi w prawie polskim oraz w prawie niemieckim, których zasadniczą cechą wspólną jest karalność lichwy oraz oszustwa jako podstawowych instrumentów reglamentacji zaburzeń równowagi kontraktowej. Nawet ta – uwzględniając praktykę ścigania w obu tych krajach środkowej Europy w przypadku lichwy, w istocie symboliczna – kryminalizacja nie jest wyrazem jednolitej, szerszej, paneuropejskiej tendencji.

Powstrzymując się od formułowania daleko idących wniosków, które byłyby niewskazane w niniejszym ograniczonym studium, spostrzec można trzy rzeczy.

Primo, występujące rozbieżności w zakresie kryminalizacji zdają się być inherentnie sprzężone z całkowicie odmiennymi wizjami organizacji społeczeństwa. W Niemczech przyjmuje ona postać protekcjonalizmu wobec uznanej za słabszą strony stosunku umownego, co ma – jak się wydaje – swoje korzenie tak w tradycjach niemieckiej myśli socjaldemokratycznej, jak i chadeckiej, czerpiącej z doktryny społecznej Kościoła katolickiego i protestanckiego solidaryzmu. Natomiast daleko posunięta afirmacja liberalizmu oraz indywidualizmu, cechy znamienne dla społeczeństwa angielskiego, stanowiące spuściznę istotnej części myśli oświeceniowej, determinują kształt regulacji angielskiego prawa karnego w płaszczyźnie reglamentacji swobody kontraktowej.

²⁹³ STS de 31 de diciembre de 2001 (JUR 2002, 70045; EDJ 2001/56488).

²⁹⁴ Wśród których podstawowe znaczenie odgrywa wciąż Ley Azcárate z 1908 r., która uległa wielu nowelizacjom. Poza tym istnieje wiele przepisów szczegółowych, określających np. maksymalną wysokość odsetek za zwłokę, zob. art. ustawy 16/2011 de Contratos y Créditos al Consumo (w roku 2015 – 10%).

²⁹⁵ Tak chociażby w orzeczeniu z dnia 18.06.2012 (ROJ STS 5966/2012) wywieziono, iż pożyczka, w której łączna suma ustalonych odsetek nie wynosi 20,5% nie ma jeszcze charakteru lichwiarskiego.

²⁹⁶ Której wyrazem są przepisy tytułu XIII k.k. z 1995 r., w szczególności art. 248 a 251bis.

Secundo, zarysowujące się w projektach ustawodawczych polskiego Ministerstwa Sprawiedliwości²⁹⁷ propozycje rozszerzenia zakresu kryminalizacji sytuacji zaburzeń równowagi kontraktowej poprzez dodanie § 2 do art. 304 k.k. jawią się jako wyraz odosobnionej tendencji oraz całkowicie błędnego przeświadczenia, iż poprzez kreowanie nowych, systemowo niespójnych i zagrożonych wysokimi karami typów czynów zabronionych można uzdrowić pewne występujące niewątpliwe w życiu gospodarczym patologie. Ustosunkowując się jednoznacznie i w pełni krytycznie do takiego nastawienia, wypada podkreślić, że obecne przepisy polskiego prawa karnego w tym zakresie, analizowane w perspektywie porównawczo-prawnej, nie jawią się jako dysfunkcjonalne czy niewystarczające.

Tertio, przeprowadzona analiza porównawczo-prawna skłaniać musi do ostrożności wobec prostego przejmowania rozwiązań, które funkcjonują w obcych porządkach prawnych. W szczególności krytycznie odnieść wypada się do ujęcia przestępstwa oszustwa jako czynu zabronionego o charakterze formalnym, a więc rozwiązania przyjętego obecnie na gruncie ustawodawstwa angielskiego. Rozszerza ono bowiem nadmiernie zakres kryminalizacji, stwarzając szerokie pole do nadużyć dla organów ścigania, co w połączeniu z brakiem przepełnienia występku oszustwa prowadzić może do nadużywania prawa karnego i wyjątkowo nierównej polityki kryminalnej, zróżnicowanej w zależności od miejsca popełnienia czynu zabronionego i lokalnej praktyki. Co więcej, interesy konsumentów dostatecznie zabezpiecza w obecnym stanie prawnym możliwość karania za rzeczony czyn zabroniony popełniony w formie stadialnej usiłowania. Godne rozważenia wydaje się natomiast skryształizowanie – chociażby w postaci miękkich dyrektyw sformułowanych w orzecznictwie sądowym – progu wartości uszczerbku majątkowego, które stanowić będzie dolną granicę karalności za dokonany występki oszustwa. Wydaje się jednak, że najbardziej zasadne byłoby ustawowe przepełnienie tego czynu zabronionego i karanie go jako wykroczenia tak długo jak wartość wyłudzonej korzyści majątkowej lub osobistej nie przekracza progu wartości 1 czy 2% minimalnego wynagrodzenia²⁹⁸.

Wreszcie, nie sposób oprzeć się wrażeniu, iż praktyczne funkcjonowanie regulacji art. 304 k.k. jest niewydolne. Roczna ilość skazań, która zamyka się wartościami jednocyfrowymi ujawnia, iż mamy tutaj do czynienia z kryminalizacją o charakterze symbolicznym. Wydaje się, że zdecydowanie bardziej efektywnym mechanizmem ochrony interesów konsumentów byłoby wykorzystywanie instrumentów reglamentacji cywilno-prawnej wraz z kontrawencjonalizacją tego czynu zabronionego do postaci wykroczenia, przy jednoczesnym udzieleniu kompetencji organom ochrony konsumentów do nakładania grzywien w trybie postępowania mandatowego. Sądzić należy, iż ten uproszczony tryb postępowania stworzyłby możliwość wymierzania umiarkowanej, lecz realnej dolegliwości dla większego grona lichwiarzy zamiast srogiej, ale w praktyce całkowicie iluzorycznej groźby skazania na karę pozbawienia wolności do lat 3.

²⁹⁷ Konferencja prasowa Ministerstwa Sprawiedliwości w dniu 18.07.2016 r.

²⁹⁸ Podkreślić wszak należy, iż określenie tej granicy nie powinno być pozostawione arbitralnemu uznaniu prawodawcy, lecz raczej poprzedzone musi być dokładnymi badaniami empirycznymi nad zjawiskiem drobnych oszustw na terenie RP.

Słowa kluczowe: prawo karne, ochrona konsumentów, lichwa.

Summary

Marcin Bczyk, *Criminal law arrangements ensuring control of the consumers against bad practices in services under mutual arrangements claimed by entrepreneurs – comparative law analysis*

In the presented analysis, legislative solutions providing consumer protection have been taken into consideration. It concerns Poland, Germany, Great Britain. Additionally, also a quick overview of Spanish legislative system has been provided. As a result I have obtained quite heterogeneous outcome. Some similarities occur in between legislative solutions in Poland and Germany where usury and fraud penalization are the basic means of regulation of the imbalance in the contractual relationships.

Two general circumstances have been pointed out.

Firstly, discrepancies occurring in criminalization appear to be coherent with different visions of the civil society. In Germany it is clemency towards, regarded as weaker, party to the agreement - the consumer. On the other hand, far advanced liberalism and individualism affirmation, what is distinctive for the English society, being important heritage of the Enlightenment, determine the shape of English criminal ruling on the regulations on the freedom of contract.

Secondly, the legislative proposals outlined by Polish Ministry of Justice (press conference of the Ministry of Justice on 18th of July 2016) on conceptions of broadening the scope of criminalization of the imbalance due to the contract by adding sec. 2 to the Art. 304 of Penal Code, seem to be an expression of a mistaken conviction that creating new systematically inconsistent and highly penalized offences might be a remedy for the pathologies observed in the economic life, whereas in fact other means, such as private law and more rigorous implementation of the already existing legal stipulations can be utilized to provide an effective consumer protection.

Keywords: criminal Law, consumers protection, usury.

Konrad Burdziak, Paulina Banaszak*

Przestępstwo handlu ludźmi w świetle wyników badań aktowych

1. WSTĘP

Artykuł niniejszy stanowi zmodyfikowaną wersję raportu przygotowanego przez pracowników Sekcji Prawa i Procesu Karnego Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości w Warszawie w ramach projektu badawczego „Przestępstwo handlu ludźmi – wykładnia terminu «handel ludźmi», sposób przeprowadzania przesłuchań i innych dowodów w celu uzyskania materiału potwierdzającego popełnienie tego przestępstwa, charakterystyka jego ofiar i sprawców”, zleconego przez Departament Legislacyjny Ministerstwa Sprawiedliwości.

Celem przeprowadzonego badania było rozwiązanie trzech problemów badawczych. Pierwszym z nich było zagadnienie wykładni wyrażenia „handel ludźmi”, a więc wyrażenia, które zdefiniowane zostało w art. 115 § 22 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny¹ (dalej k.k.), i któremu nadano rangę znamienia opisującego typ czynności zabronionej pod groźbą kary w art. 189a § 1 k.k. Drugim problemem badawczym była obserwacja sposobu przeprowadzania przesłuchań i innych dowodów w celu uzyskania informacji potwierdzającej fakt popełnienia przestępstwa handlu ludźmi. Wreszcie trzecim problemem była prezentacja charakterystyki ofiar i sprawców przestępstwa handlu ludźmi.

Z uwagi na tak, a nie inaczej, zakreślony przedmiot badań, przygotowany w ramach projektu badawczego raport, a w konsekwencji – również niniejszy artykuł, podzielony musiał zostać na sześć części, zatytułowanych w sposób następujący: 1) Wstęp; 2) Próba badawcza; 3) Wykładnia terminu „handel ludźmi” w świetle orzecznictwa sądów powszechnych; 4) Sposób przeprowadzania przesłuchań i innych dowodów w celu uzyskania materiału potwierdzającego popełnienie przestępstwa handlu ludźmi; 5) Inne dane liczbowe o postępowaniach karnych dotyczących handlu ludźmi; 6) Zagadnienia kryminologiczne.

Części trzecia oraz szósta przygotowane zostały przez Paulinę Banaszak, natomiast – części pierwsza, druga, czwarta i piąta – przez Konrada Burdziaka.

* Dr Konrad Burdziak jest asystentem w Sekcji Prawa i Procesu Karnego Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości w Warszawie oraz adiunktem w Katedrze Prawa Karnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego, mgr Paulina Banaszak jest asystentem w Sekcji Prawa i Procesu Karnego Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości w Warszawie oraz doktorantką w Katedrze Prawa Karnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego.

¹ Ustawa z dnia 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2016 r., poz. 1137).

Podkreślenia wymaga przy tym, że poglądy przedstawione w pracy były przez autorów wzajemnie konsultowane, a co za tym idzie – uznać należy, że są to dla nich poglądy wspólne.

2. PRÓBA BADAWCZA

Ustalając próbę badawczą, w pierwszej kolejności sięgnięto do statystyki skazań za przestępstwo handlu ludźmi (art. 189a k.k.) w okresie od 2010 do 2015 r.

Tabela nr 1 Statystyka skazań prawomocnych za przestępstwo handlu ludźmi						
Artykuł KK	2010	2011	2012	2013	2014	2015
art. 189a § 1 kk	6	15	16	12	9	23
art. 189a § 2 kk	–	1	–	–	–	1

Źródło: <https://danepubliczne.gov.pl/>²

Z uwagi na fakt, że liczba skazań z art. 189a § 1 k.k. i z art. 189a § 2 k.k. okazała się być niewielka, zdecydowano się przeanalizować wszystkie sprawy, w których w okresie od 8.09.2010 r.³ do 31.12.2015 r. zapadło orzeczenie prawomocne.

Zwrócono się więc do wszystkich sądów okręgowych⁴ z prośbą o nadesłanie akt odpowiednich spraw, w następstwie czego uzyskano akta (zazwyczaj kilkunastotomowe) 32 spraw karnych (tylko w 25 sprawach wystąpiła zgodność zastosowanej kwalifikacji prawnej z tematem badania).

Akta te przeanalizowane zostały przy tym przez dwóch pracowników Sekcji Prawa i Procesu Karnego Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości w Warszawie (Paulinę Banaszak i Konrada Burdziaka), określanych dalej badającymi, w oparciu o dwie jednobrzmiące (przygotowane uprzednio) ankiety.

3. WYKŁADNIA TERMINU „HANDEL LUDŹMI” W ŚWIEŁLE ORZECZNICTWA SĄDÓW POWSZECHNYCH

Przestępstwo handlu ludźmi stypizowane zostało w art. 189a k.k., który w § 1 stanowi, że: „Kto dopuszcza się handlu ludźmi, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3”. W myśl § 2 natomiast: „Kto czyni przygotowania do popełnienia przestępstwa określonego w § 1, podlega karze pozbawienia

² <https://danepubliczne.gov.pl/dataset/handel-ludźmi-prawomocne-skazania-za-przestępstwo-handlu-ludźmi/resource/62a5cd95-d353-427a-a6ea-d97f96747c93> (dostęp: 7.09.2017 r.).

³ Art. 189a i art. 115 § 22 dodane zostały bowiem przez art. 1 pkt 2 i 9 ustawy z 20.05.2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. poz. 626) zmieniającej Kodeks karny z dniem 8.09.2010 r.

⁴ Sprawy dotyczące przestępstwa handlu ludźmi należą do właściwości sądów okręgowych. Wynika to z art. 25 ustawy z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2016 r. poz. 1749), dalej k.p.k., zgodnie z którym: „§ 1. Sąd okręgowy orzeka w pierwszej instancji w sprawach o następujące przestępstwa: 1) o zbrodnie określone w Kodeksie karnym oraz w ustawach szczególnych; 2) o występki określone w rozdziałach XVI i XVII oraz w art. 140–142, art. 148 § 4, art. 149, art. 150 § 1, art. 151–154, art. 158 § 3, art. 163 § 3 i 4, art. 165 § 1, 3 i 4, art. 166 § 1, art. 173 § 3 i 4, art. 185 § 2, art. 189a § 2, art. 210 § 2, art. 211a, art. 252 § 3, art. 258 § 1–3, art. 265 § 1 i 2, art. 269, art. 278 § 1 i 2 w zw. z art. 294, art. 284 § 1 i 2 w zw. z art. 294, art. 286 § 1 w zw. z art. 294, art. 287 § 1 w zw. z art. 294, art. 296 § 3 oraz art. 299 Kodeksu karnego; 3) o występki, które z mocy przepisu szczególnego należą do właściwości sądu okręgowego”.

wolności od 3 miesięcy do lat 5”. W art. 115 § 22 k.k. zawarta została definicja handlu ludźmi. Przepis ten stanowi, iż: „Handlem ludźmi jest werbowanie, transport, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby z zastosowaniem: 1) przemocy lub groźby bezprawnej, 2) uprowadzenia, 3) podstęp, 4) wprowadzenia w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania, 5) nadużycia stosunku zależności, wykorzystania krytycznego położenia lub stanu bezradności, 6) udzielenia albo przyjęcia korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą – w celu jej wykorzystania, nawet za jej zgodą, w szczególności w prostytucji, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub usługach o charakterze przymusowym, w żebractwie, w niewolnictwie lub innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka albo w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy. Jeżeli zachowanie sprawcy dotyczy małoletniego, stanowi ono handel ludźmi, nawet gdy nie zostały użyte metody lub środki wymienione w pkt 1–6”.

Warto wskazać, że wprowadzenie do Kodeksu karnego ustawą z 20.05.2010 r.⁵, która weszła w życie 8.09.2010 r., definicji handlu ludźmi, wynika z ratyfikowanego przez Polskę dnia 18.08.2003 r. Protokołu o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniającego Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15.11.2000 r., zwanego powszechnie Protokołem z Palermo⁶, a także Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, sporządzonej w Warszawie 16.05.2005 r.⁷ Warto nadmienić, że literaturze wskazuje się, iż brak definicji handlu ludźmi w poprzednim stanie prawnym stanowił problem interpretacyjny dla organów stosujących prawo, zwłaszcza gdy chodzi o kwalifikację prawną danego zachowania.⁸

Nie sposób nie zauważyć, że definicja z art. 115 § 22 ściśle koresponduje z definicjami handlu ludźmi pojawiającymi się w aktach prawa międzynarodowego⁹. Należy jednak podkreślić, iż w pełni się z nimi nie pokrywa, albowiem – inaczej niż w przypadku regulacji z Kodeksu karnego – katalog zastosowanych przez sprawcę środków działania, które w świetle tych aktów prawa międzynarodowego wypełniają znamiona handlu ludźmi, jest katalogiem otwartym. Na potwierdzenie warto chociażby przytoczyć definicję handlu ludźmi zawartą w art. 3(a) Protokołu z Palermo, która brzmi w sposób następujący: „handel ludźmi oznacza werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób z zastosowaniem gróźb lub użyciem siły lub też z wykorzystaniem innej formy przymusu, uprowadzenia,

⁵ Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego.

⁶ Dz.U. z 2005 r. poz. 160; <https://sip.lex.pl/#/akt/17156098/479142/konwencja-narodow-zjednoczonych-przeciwko-miedzynarodowej-przestepczosci-zorganizowanej-2000-11-15> (dostęp: 22.12.2016 r.).

⁷ Dz.U. z 2009 r. poz. 107; <https://sip.lex.pl/#/akt/17519326/940684/konwencja-w-sprawie-dzialan-przeciwko-handlowi-ludzi-warszawa-2005-05-16> (dostęp: 22.12.2016 r.).

⁸ K. Grabowska, A. Sobieska, A. Wachholz [w:] *Handel ludźmi i praca przymusowa. Prawa pokrzywdzonych i środki kompensacyjne w prawie międzynarodowym i polskim*, red. M. Przybyś, Szczecin–Warszawa 2013, s. 21. Podobnie także M.J. Sokółowska-Walewska, *Definicja handlu ludźmi na tle prawa międzynarodowego*, „Prokuratura i Prawo” 2012/5, s. 96.

⁹ J. Giezek [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2014, s. 749.

oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania. Wykorzystanie obejmuje, jako minimum, wykorzystanie prostytutki innych osób lub inne formy wykorzystania seksualnego, pracę lub usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie albo usunięcie organów”.

Z uwagi na to, że analiza literatury przedmiotu prowadzi do wniosku, iż **wykładania terminu „handel ludźmi” nie budzi większych wątpliwości**, ta część opracowania nie zostanie poświęcona interpretacji każdego ze znamion przestępstwa handlu ludźmi, lecz jedynie zostaną w niej wskazane kwestie najbardziej kontrowersyjne, które do tej pory budziły największe wątpliwości tak wśród przedstawicieli doktryny polskiego prawa karnego, jak i w orzecznictwie sądów. Warto jednocześnie nadmienić, że brak poważniejszych kontrowersji w kontekście przestępstwa handlu ludźmi oznacza, iż **definicja wprowadzona przez legislatora w art. 115 § 22 k.k. spełnia swoją rolę, a zatem jej umieszczenie w Kodeksie karnym było właściwym rozwiązaniem**.

Wracając jednak do wątpliwości, jakie podnoszone są przez przedstawicieli doktryny prawa karnego, wskazać trzeba, iż pierwsza z nich dotyczy tego, czy ustawodawca w art. 115 § 22, w którym to – jak już wyżej wspomniano – zawarta jest definicja handlu ludźmi, zasadnie posłużył się katalogiem zamkniętym dla wskazania typu zachowania się sprawcy. Przed wyliczeniem znamion czasownikowych brak jest bowiem sformułowania „w szczególności”, co powoduje, że z handlem ludźmi mamy do czynienia tylko wtedy, gdy ma miejsce werbowanie, transport, dostarczanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby z zastosowaniem któregoś ze środków działania sprawcy, które również mają charakter wyliczenia enumeratywnego. Dodanie sformułowania „w szczególności” spowodowałoby, że ów zawarty w art. 115 § 22 k.k. katalog byłby jedynie katalogiem przykładowym. Nie sposób nie zgodzić się z tym, iż trudno jest przewidzieć wszystkie możliwe sytuacje i rodzaje zachowań, które choć nie są wprost wskazane w tym przepisie, odpowiadają znamionom przestępstwa handlu ludźmi.

Obecne ujęcie znamion tego przestępstwa prowadzi w pewnym sensie do zawężenia zakresu kryminalizacji w porównaniu z uchylonym art. 253 § 1 k.k., który stanowił, że: „Kto uprawia handel ludźmi nawet za ich zgodą, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3”. „Przyjęta definicja legalna handlu ludźmi prowadzi do zawężenia zakresu kryminalizacji w porównaniu z uchylonym art. 253 § 1 KK, ponieważ ta regulacja normatywna, posługując się ogólnym sformułowaniem «uprawia handel ludźmi», nie wskazywała żadnego szczególnego sposobu działania sprawcy, ani nawet okoliczności, w jakich handel miałby być uprawiany”¹⁰. W czasie, kiedy obowiązywał jeszcze art. 253 § 1 k.k., brak było ustawowej definicji handlu ludźmi, stąd też ustawodawca nie wskazywał wówczas żadnego konkretnego sposobu działania sprawcy. Warto wspomnieć, iż przedstawiciele doktryny polskiego prawa karnego wskazują niekiedy, że wadą wprowadzonej definicji legalnej handlu ludźmi jest to, że w jej świetle za handel

¹⁰ M. Królikowski, A. Sakowicz [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 1, *Komentarz do artykułów 117–221*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2013, s. 530.

ludźmi mogą zostać uznane tylko i wyłącznie czynności sprawcze wprost wskazane w art. 115 § 22¹¹.

Z drugiej jednak strony w literaturze podkreśla się, że dzięki tak skonstruowanej definicji handlu ludźmi zachowana zostaje zasada *nullum crimen sine lege certa*, albowiem zachowanie zabronione pod groźbą kary wskazane jest w sposób jasny i precyzyjny, niebudzący wątpliwości co do tego, jakiego rodzaju działania wypełniają znamiona przestępstwa handlu ludźmi^{12, 13}.

Inny problem podnoszony wśród przedstawicieli doktryny w poprzednim stanie prawnym dotyczył liczby osób będących przedmiotem handlu ludźmi. Wynikał on z tego, że w art. 253 § 1 k.k. ustawodawca posłużył się określeniem „uprawia handel ludźmi”, co mogłoby sugerować, iż w sytuacji, gdy przedmiotem „transakcji” jest tylko jeden człowiek – o handlu ludźmi nie może być mowy. Co prawda, w obecnie obowiązującym art. 189a § 1 mowa jest o dopuszczaniu się handlu ludźmi, a zatem ustawodawca również posługuje się liczbą mnogą, jednakże wprowadzenie do Kodeksu karnego art. 115 § 22, zawierającego definicję handlu ludźmi, tenże problem rozwiązuje. W przepisie tym ustawodawca wskazał bowiem, że handlem ludźmi jest werbowanie, transport, dostarczanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby z zastosowaniem wskazanych enumeratywnie środków. Skoro ustawodawca posługuje się pojęciem osoby, to wniosek jest taki, iż nawet ten, kto stosuje któryś ze sposobów wskazanych w art. 115 § 22 – choćby tylko wobec jednej osoby – dopuszcza się przestępstwa handlu ludźmi. Nie jest zatem konieczne na gruncie tego przestępstwa, aby przedmiot wykonawczy występował w liczbie mnogiej¹⁴.

Zagadnieniem kontrowersyjnym jest ponadto to, czy należy traktować jako handel ludźmi przekazanie przez rodziców swojego dziecka innym osobom, które to osoby mają objąć nad nim opiekę i traktować je jak własne. Wśród analizowanych spraw znalazły się dwie, w których pojawił się ten problem. W pierwszej z nich oskarżona, będąc w ciąży, uzgodniła z inną kobietą, iż ta pokryje koszty związane z przebiegiem ciąży i porodu, jej utrzymaniem oraz koszty udzielanej jej w tym okresie pomocy medycznej w łącznej kwocie około 8.000 zł, a ponadto, że przekaze jej swój dowód osobisty i dokumenty poświadczające ubezpieczenie zdrowotne, którymi będzie posługiwała się podczas wizyt lekarskich i porodu. Następnie po urodzeniu przez siebie dziecka płci męskiej oskarżona przekazała je tejże kobiecie w zamian za otrzymaną korzyść majątkową w kwocie nieco ponad 5.000 zł. Sąd Okręgowy uznał, że w tej sprawie miało miejsce wypełnienie znamion przestępstwa handlu ludźmi, gdyż „doszło do swoistej transakcji, polegającej na przekazaniu dziecka, w zamian za to oskarżona mogła liczyć na wsparcie finansowe przez cały okres ciąży, a także po oddaniu dziecka. Oskarżona jest osobą obcą dla matki dziecka, nie było żadnego tytułu prawnego czy faktycznego, z powodu którego miała przekazywać określone kwoty pieniędzy na jej rzecz. Pieniądze takie przekazywała tylko dlatego, że w zamian za to miała otrzymać dziecko. Nie można zatem tego inaczej postrzegać, niż jako swoistej transakcji polegającej na przekazaniu

¹¹ Por. M. Mozgawa [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, M. Mozgawa, Warszawa 2015, s. 502.

¹² E. Zielińska, *Nowe uregulowania dotyczące handlu ludźmi w kodeksie karnym* [w:] *Stosowanie prawa. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości*, red. A. Siemaszko, Warszawa 2011, s. 403.

¹³ E. Zielińska, *Nowe uregulowania...*, s. 403.

¹⁴ Por. N. Kłaczynska [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2014, s. 460.

dziecka w rozumieniu przepisu art. 189a § 1 k.k. W praworządnym państwie prawa uregulowany jest w sposób kompleksowy sposób adoptowania dzieci i każdy obywatel winien tych przepisów przestrzegać. Nie może być tak, że osoba, która nie chce poddać się sformalizowanym procedurom adopcyjnym, może oferować swoje dzieci w Internecie i jednocześnie za oddanie dziecka pozyskać określone pieniądze. (...) Gdy przekazanie dziecka odbywa się z wyłączeniem wszelkiej ochrony prawnej, to w każdym przypadku stanowi ono handel dzieckiem. (...) Handel ludźmi (dziećmi) jest obrotem przenoszącym własność człowieka jako przedmiotu (towaru) połączonym z przeznaczeniem go celom sprzecznym z ludzką podmiotowością, szkodliwym dla człowieka. Przekazanie dziecka za pieniądze polega również na swoistym obrocie dzieckiem, który nie liczy się z wolą dziecka, choćby potrafiło ją wyrazić. (...) Każda forma obrotu dzieckiem nastawiona na jego wyzysk, czy też przeprowadzona poza jakąkolwiek kontrolą instytucjonalną, jest spenalizowana w art. 189a § 1 k.k. (...) Każdy obrót dzieckiem pozbawiony sądowej kontroli jest równoznaczny z popełnieniem zbrodni handlu ludźmi. (...) Przekazanie dziecka przez oskarżonych było jego wykorzystaniem, ponieważ dla własnej fanaberii oskarżonej pozbawiono go jego tożsamości, możliwości dorastania w środowisku dla niego bezpiecznym (...). Skoro oskarżona nie chciała starać się o adopcję dziecka, a zdecydowała się naruszyć prawo, by nielegalnie wejść w posiadanie dziecka dla zaspokojenia ambicji posiadania potomstwa, to znaczy, że wykorzystywała dziecko dla zaspokojenia swoich potrzeb, z pominięciem jego prawa do godnego życia”¹⁵.

Sąd Apelacyjny we Wrocławiu w wyroku z 11.12.2013 r., II AKa 393/13, LEX nr 1416490 uznał jednak, że konieczne jest uniewinnienie oskarżonych, albowiem nie doszło do wypełnienia znamion przestępstwa handlu ludźmi. W uzasadnieniu wyroku sąd ten wskazał, że: „Sąd I instancji zasadnie dostrzega, że dla przypisania zbrodni handlu ludźmi niezbędne jest ustalenie, że celem działania sprawców było wykorzystanie ofiary. Stąd niezrozumiałe są jednocześnie stwierdzenia, że «każdy obrót dzieckiem pozbawiony sądowej kontroli jest równoznaczny z popełnieniem zbrodni handlu ludźmi. (...) gdy przekazanie dziecka odbywa się z wyłączeniem wszelkiej ochrony prawnej, to w każdym przypadku stanowi ono handel dzieckiem (...) każde zatem przekazanie dziecka za określone pieniądze stanowi zbrodnię, o której mowa w art. 189a § 1 k.k.». Takie ujęcie jest sprzeczne z art. 189a § 1 k.k. (...) Słusznie obrońcy podnoszą, że w art. 115 § 22 k.k. chodzi o cel nieczny, niegodziwy, a w istocie wypełniający przedmiotowe znamiona przestępstwa (...) Celem transferu ofiary handlu ludźmi objętym wolą sprawcy jest takie jej następce użycie, które jest sprzeczne z godnością, poczuciem własnej wartości, podmiotowością, wolnością stanowienia o sobie. Tak rozumiany wyzysk wiąże się w szczególności z obiektywnie krzywdzącą eksploatacją osoby pozostającej w stanie zależności o takim natężeniu, że daje sposobność do używania jej jak rzeczy”.

Również w sprawie rozpatrywanej przez Sąd Okręgowy w Gdańsku wystąpił podobny stan faktyczny, a mianowicie matka przekazała swoje dziecko innej kobiecie w celu osiągnięcia korzyści majątkowej – otrzymała około 14.000 zł za „sprzedaż” dziecka. Postanowieniem z 5.07.2013 r., XIV K 78/13, sąd ten umorzył postępowanie, wskazując, że: „W ocenie Sądu orzekającego, działanie oskarżonych nie

¹⁵ Wyrok Sądu Okręgowego we Wrocławiu z 21.03.2013 r., III K 215/12.

wypełniło znamion czynu zabronionego. Poza wyszczególnionymi celami działania sprawców «handlu ludźmi», zachowanie oskarżonych nie miało również na celu innego wykorzystania poniżającego godność człowieka. W ocenie Sądu znaczenie tego określenia należy odczytywać w nawiązaniu do innych wymienionych w przepisie form wykorzystania (...). Celem działania oskarżonych było natomiast zapewnienie dziecku opieki, bardziej dostatniego życia przez pewien czas przez osobę, która mogła udzielić opieki i zapewnić dziecku warunki rozwoju. Matka biologiczna miała niestabilną sytuację osobistą i materialną. Nie stwierdzono, aby oskarżona w jakikolwiek sposób zagroziła dobru dziecka”.

Odnosząc się do tych dwóch spraw, podkreślić należy, iż nawet jeśli przyjąć, że doszło do dostarczenia i przekazania małoletnich przez ich rodziców innym osobom, które to przyjęły dzieci, z zastosowaniem udzielenia korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą, to nie można uznać, że nastąpiło to w celu ich wykorzystania w sposób, o którym mowa w art. 115 § 22 k.k., a zatem zachowanie oskarżonych nie odpowiada żadnemu z celów wskazanych w tym przepisie. Przekazanie dzieci przez rodziców nie nastąpiło przecież w celu wykorzystania ich w prostytucji, w pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub usługach o charakterze przymusowym, żebractwie, niewolnictwie, w innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka czy też w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy. Ustawodawca posługuje się tutaj, co prawda, sformułowaniem „w szczególności”, co oznacza, że katalog tychże celów sprawcy jest katalogiem otwartym.

Należy jednak zastanowić się, czy w art. 115 § 22 nie należałoby wprost wskazać, iż z handlem ludźmi mamy do czynienia także wtedy, gdy dochodzi do odpłatnego przekazania dziecka innej osobie, która następnie ma nad nim sprawować opiekę. Nie ulega wątpliwości, iż zachowanie takie z czysto etycznego punktu widzenia budzi wyraźny sprzeciw, chociażby z tego względu, że – tak jak handel ludźmi – prowadzi do pozbawienia człowieka podmiotowości, a ponadto jego prawa do tożsamości, wolności stanowienia o sobie – i tym samym niewątpliwie narusza godność człowieka. Skoro jednak obecnie obowiązująca regulacja nie pozwala uznawać go za handel ludźmi, pojawia się pytanie, jak je kwalifikować. Częstokroć w takich przypadkach przyjmuje się, że wypełnione zostały znamiona przestępstwa z art. 211a k.k. Zgodnie z tym przepisem: „Kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, zajmuje się organizowaniem adopcji dzieci wbrew przepisom ustawy, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”. Wydaje się jednak, iż zachowaniu takiemu zdecydowanie bliżej jest do handlu ludźmi niż do organizowania nielegalnej adopcji dzieci, dlatego też być może warto byłoby w art. 115 § 22 wprost wskazać także tego typu działania. Organizowanie nielegalnej adopcji dzieci polega bowiem na zachowaniu zdecydowanie innym i wymaga nieco większej ilości czynności niż tylko przekazanie innej osobie dziecka w zamian za osiągnięcie korzyści majątkowej. Jak zauważa Zygfryd Siwik: „Przez pojęcie zajmowania się organizowaniem adopcji należy rozumieć jakiejkolwiek czynności, jeżeli tylko służyć one będą przeprowadzeniu adopcji, np. znalezienie odpowiedniego dziecka adopcyjnego, poszukiwanie potencjalnych rodziców adopcyjnych, załatwienie wszelkich formalności związanych z adopcją itp. (...) Artykuł 211a kryminalizuje

tylko takie zachowanie, które polega na trudnieniu się niejako zawodowo przez sprawcę nielegalną procedurą adopcyjną. Nie chodzi tutaj o akt pojedynczy, ponieważ ustawa używa liczby mnogiej «dzieci» (a nie liczby pojedynczej «dziecko»), a także stosuje znamię czasownikowe «organizuje»¹⁶. Do przedmiotowej kwestii odnosi się także Wojciech Górowski¹⁷.

4. SPOSÓB PRZEPROWADZANIA PRZESŁUCHAŃ I INNYCH DOWODÓW W CELU UZYSKANIA MATERIAŁU POTWIERDZAJĄCEGO POPEŁNIENIE PRZESTĘPSTWA HANDLU LUDŹMI

We wszystkich przeanalizowanych w ramach projektu badawczego sprawach najważniejszymi środkami dowodowymi okazały się być wyjaśnienia podejrzanych (oskarżonych) i zeznania świadków. Fakt ten nie powinien jednak budzić zdziwienia. Wynika to wszakże ze specyfiki przestępstwa handlu ludźmi, polegającej na tym, że w czynnościach składających się na handel ludźmi bierze na ogół udział wąski krąg osób, zachowujących się w sposób uniemożliwiający czy też w znacznym stopniu utrudniający nie tylko wykrycie popełnionego przestępstwa, ale również uzyskanie dużej ilości dowodów, innych niż te wzmiankowane powyżej.

Przeprowadzone w przeanalizowanych sprawach przesłuchania podejrzanych (oskarżonych) i świadków oceniono przy tym z perspektywy wymogów przewidzianych w:

- 1) art. 171 k.p.k.¹⁸;
- 2) rozdziale 21 k.p.k.;
- 3) „Wskazówkach metodycznych dla prokuratorów prowadzących lub nadzorujących postępowania karne w sprawach dotyczących handlu ludźmi”¹⁹; oraz
- 4) „Algorytmie postępowania funkcjonariuszy organów ścigania w przypadku ujawnienia przestępstwa handlu ludźmi”²⁰.

Tak ocenione przesłuchania okazały się być (według badających) przeprowadzone rzetelnie i to jeżeli chodzi zarówno o podejrzanych (oskarżonych), jak i o pokrzywdzonych i pozostałych świadków. Co więcej, w dwóch tylko sprawach stwierdzono brak przesłuchania wszystkich niezbędnych osób (8% wszystkich spraw).

Potwierdza się wszakże opinia, że odstępuje się niekiedy od zasad osobistego przesłuchania pokrzywdzonych przez prokuratora oraz przesłuchania przez osobę tej samej płci, a ponadto – że nie podejmuje się częstokroć dostatecznych działań zapobiegających procesowi wtórnej wiktylizacji ofiar, głównie poprzez wielokrotne

¹⁶ Z. Siwik [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, Warszawa 2016, s. 1311.

¹⁷ W. Górowski, *Zastępcze macierzyństwo a prawo karne – ocena obecnego stanu prawnego*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2011/1, s. 13–14.

¹⁸ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2016 r. poz. 1749) – dalej k.p.k.

¹⁹ http://www.zielona-gora.po.gov.pl/pdf/sledztwo_w_sprawie_handlu_ludźmi_wskazowki_metodyczne.doc (dostęp: 23.12.2016 r.).

²⁰ <http://www.policja.pl/download/1/45046/1Algorytmpostepowaniefunkcjonariuszywprzypadkuujawnieniahandluludźmi.doc> (dostęp: 23.12.2016 r.). Zob. więcej w: K. Sawicki, *Handel ludźmi*, Piła 2011, s. 20 i n.; J. Copik, A. Cygan-Domińska, *Problem czynności wykrywczych w przestępstwie handlu ludźmi, Kryminalistyka w walce z przestępczością. Materiały z konferencji*, Katowice 2013, s. 88–89.

ponawianie przesłuchań²¹. Unaocznieniem ostatniej ze wskazanych okoliczności niechaj będzie wypowiedź biegłego psychologa, który w jednej z przeanalizowanych w ramach projektu badawczego spraw stwierdził, że: „można powiedzieć, że w chwili obecnej [pokrzywdzona – przyp. K.B.] najbardziej zainteresowana jest tym, żeby rozprawa się skończyła. Wielokrotnie mówiła o tym, że jest dla niej ciężarem zeznawanie, przychodzenie do Sądu, mówienie na ten temat”²². Nic w tym zresztą dziwnego, skoro w sprawie tej pokrzywdzona przesłuchiwana była (bądź uczestniczyła w innych czynnościach) aż dziesięciokrotnie²³.

Nie realizuje się również zasady, w myśl której w każdym przypadku powinno nastąpić przesłuchanie ofiary w śledztwie przez sąd w trybie art. 316 § 3 k.p.k. Zauważmy bowiem, że tylko w 5 spośród 25 przeanalizowanych spraw (20% wszystkich spraw) zastosowano instytucję przewidzianą w rzeczonym przepisie. A przecież każdorazowe wykorzystanie tej instytucji jawić się musi jako ze wszech miar uzasadnione, wszak – jak słusznie wskazuje Małgorzata Kozłowska – „zazwyczaj po pierwszej czynności procesowej, czy też czynnościach przeprowadzonych w pierwszych dniach postępowania przygotowawczego, możemy stracić bezpowrotnie kontakt z pokrzywdzonym, który wyjeżdża do swojego kraju lub wraca do poprzedniej działalności”²⁴.

Podkreślenia wymaga ponadto, że:

- 1) rzadko utrwalano przesłuchania za pomocą urządzenia rejestrującego obraz lub dźwięk (art. 147 k.p.k.);
- 2) w żadnej ze spraw nie wykorzystano instytucji świadka koronnego, o której mowa w ustawie z 25.06.1997 r. o świadku koronnym (Dz.U. z 2016 r. poz. 1197)²⁵; zaś
- 3) z instytucji świadka anonimowego (art. 184 § 1 k.p.k.; art. 191 § 3 k.p.k.²⁶) skorzystano wyłącznie w czterech sprawach (16% wszystkich spraw).

Niezależnie od skuteczności w gromadzeniu dowodów o charakterze osobowym, stwierdzić należy, że słusznie wskazuje się, że: „zastosowanie prowokacji polegającej

²¹ Zob. Prokuratura Generalna. Departament do spraw przestępczości zorganizowanej i korupcji, *Sprawozdanie z monitoringu postępowań przygotowawczych, których przedmiotem jest handel ludźmi i nielegalna adopcja*, PG III PZ 404/12/13, s. 18.

²² Cyt. za: wyrok Sądu Okręgowego w Szczecinie, III K 166/12.

²³ Słusznie wskazuje zatem T. Semenik, że: „Do tego dochodzą wszystkie problemy proceduralne, wynikające z kodeksu postępowania karnego, przy jednoczesnej próbie dostosowania tych czynności do zasady zakazu wtórnej wiktymizacji. Tylko we wstępnej fazie postępowania możemy sobie wyobrazić 5 czynności (czy to będzie rozpytanie czy przesłuchanie – to z perspektywy ofiary nie jest ważne, tylko ile to trwa i z kim). Patrol – ujawniający zdarzenie – ustala jego okoliczności (rozpytanie), koordynator rozpytuje lub przesłuchuje, oficer śledczy przesłuchuje, prokurator także, sąd w trybie art. 316 § 3 k.p.k. również – 5 czynności. Podczas każdej z nich ofiara opisuje to, co przeżyła. W międzyczasie konfrontacje z podejrzanym (oczywiście jeżeli taki już występuje), a w trybie art. 316 § 3 k.p.k., gdy są podejrzeni, przesłuchania w ich obecności. Ofiary wycofują się z zeznań (i to w sprawach, w toku których stosowano tymczasowe aresztowanie). Wówczas powstają problemy dowodowe” – T. Semenik [w:] *Ofiary handlu ludźmi*, red. L. Mazowiecka, LEX 2016 (dostępny w Internecie: <https://sip.lex.pl/#/monografia/369298712/3>, dostęp: 23.12.2016 r.).

²⁴ M. Kozłowska, Wskazania dotyczące prowadzenia postępowań przygotowawczych w sprawach o handel ludźmi, „Prokuratura i Prawo” 2010/15, s. 126.

²⁵ Wskazuje się w literaturze, że instytucja świadka koronnego może być niezwykle przydatna w zwalczaniu handlu ludźmi. Zob. w tym zakresie chociażby: M. Michalski, P. Łabuz, *Handel ludźmi w ujęciu kryminalistycznym. Problemy Współczesnej Kryminalistyki*, t. 17, Warszawa 2013, s. 109–110; P. Łabuz, *Przestępstwo „handlu ludźmi” w polskim procesie karnym*, „Prokurator” 2010/4, s. 51.

²⁶ Chodzi tutaj – rzecz jasna – o art. 191 § 3 k.p.k., uchylony ustawą z 28.11.2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka (Dz.U. z 2015 r. poz. 21).

na zakupie i sprzedaży kontrolowanej mogłoby okazać się najskuteczniejsze w rozbiciu grup przestępczych zajmujących się handlem ludźmi. Doświadczenia innych krajów pokazują, że wiele śledztw mogło się zakończyć sukcesem tylko dzięki temu, że zastosowano środki operacyjne z pogranicza prowokacji²⁷. Warto więc zastanowić się:

1. czym jest prowokacja policyjna?;
2. czy można ją stosować w sprawach dotyczących handlu ludźmi?;
3. czy była ona stosowana w analizowanych w ramach projektu badawczego sprawach?

Odpowiedź na powyższe pytania udzielona zostanie przy tym wyłącznie w oparciu o regulacje ustawy z 6.04.1990 r. o Policji (Dz.U. z 2016 r. poz. 1782 ze zm.) – dalej u.o.p. – mimo że, jak wiadomo, analogiczne regulacje znajdziemy również w innych ustawach²⁸. Jest to rozwiązanie o tyle uzasadnione, że to właśnie Policja najczęściej prowadziła śledztwa w sprawach stanowiących przedmiot projektu badawczego.

Tabela nr 2 Podmioty prowadzące śledztwa	
Podmiot prowadzący śledztwo	Ilość spraw
Prokurator	4
Policja	20
Straż Graniczna	1

Źródło: opracowanie własne.

Ad 1. Prowokacja policyjna jest czynnością operacyjno-rozpoznawczą, zmierzającą do sprawdzenia uzyskanych wcześniej wiarygodnych informacji o przestępstwie oraz ustalenia sprawców i uzyskania dowodów przestępstwa, a polegającą na:

- a) dokonaniu w sposób niejawni nabycia, zbycia lub przejęcia przedmiotów pochodzących z przestępstwa, ulegających przepadkowi albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub którymi obrót są zabronione;
- b) przyjęciu lub wręczeniu korzyści majątkowej; lub też na
- c) złożeniu propozycji²⁹ nabycia, zbycia lub przejęcia przedmiotów pochodzących

²⁷ K. Karsznicki, *Handel ludźmi w świetle postępowań karnych prowadzonych w latach 1995–2005* [w:] *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, red. Z. Lasocik, Warszawa 2006, s. 269.

²⁸ Podobne regulacje znajdziemy (między innymi) w ustawie z 12.10.1990 r. o Straży Granicznej (Dz.U. z 2016 r. poz. 1643 ze zm.). Na temat roli Straży Granicznej w zwalczaniu przestępstwa handlu ludźmi zob. więcej w: J. Kłosiński, *Rola Straży Granicznej w zwalczaniu przestępstwa handlu ludźmi*, „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu Warszawskiego” 2013/1–2, s. 188 i n.

²⁹ Warto zwrócić uwagę, że w kontekście prowokacji policyjnej ustawodawca posługuje się sformułowaniami „złożenie propozycji”, zaś w kontekście handlu ludźmi – słowem „werbowanie”, które – jak wskazuje się w *Słowniku języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego – oznacza namawianie kogoś do wzięcia udziału w czymś, do przystąpienia do czegoś (*Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/werbować>, dostęp: 24.12.2016 r.). Podkreślenia wymaga, że pomiędzy wskazanymi wyżej sformułowaniami, a więc pomiędzy złożeniem propozycji a namawianiem (czy też szerzej – nakłanianiem) istnieje dość istotna – choć być może trudno dostrzegalna na pierwszy rzut oka – różnica. Na podstawie definicji słownikowych i kontekstów użycia słów „proponować”, „proponować” i „nakłaniać”, a ponadto w oparciu o intuicję językową, stwierdzić można, że osoba składająca propozycję – w przeciwieństwie do nakłaniającego – nie stawia sobie za cel (a przynajmniej nie za cel bezwzględnie konieczny do osiągnięcia) przekonania innej osoby do danego pomysłu. Jej zachowanie nie charakteryzuje się właściwą dla nakłaniania usilnością. Słusznie wskazuje M. Klejnowska, że: „Propozycja może być (...) przyjęta, ale nie musi. (...) nie

z przestępstwa, ulegających przepadkowi, albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub którymi obrót są zabronione, a także przyjęcia lub wręczenia korzyści majątkowej (art. 19a ust. 1 i 2 u.o.p.).

Może ją zarządzić Komendant Główny Policji, Komendant Centralnego Biura Śledczego Policji (CBŚP) albo komendant wojewódzki Policji, na czas określony (nie dłuższy niż 3 miesiące³⁰ – art. 19a ust. 4 u.o.p.), po uzyskaniu pisemnej zgody prokuratora okręgowego właściwego ze względu na siedzibę organu Policji składającego wniosek³¹, którego na bieżąco informuje się o wynikach przeprowadzonych czynności. Prokurator może przy tym w każdym czasie zarządzić zaniechanie tych czynności (art. 19a ust. 3 u.o.p.).

Podkreślenia wymaga, że czynności, o których mowa w art. 19a ust. 1 i 2 u.o.p., mogą być niejawnie rejestrowane za pomocą urządzeń służących do rejestracji obrazu lub dźwięku (art. 19a ust. 6 u.o.p.), a ponadto że przy ich wykonywaniu policjanci mogą posługiwać się dokumentami, które uniemożliwiają ustalenie danych identyfikujących policjanta³² oraz środków, którymi posługuje się przy wykonywaniu zadań służbowych (art. 20a ust. 2 u.o.p.).

W przypadku uzyskania dowodów pozwalających na wszczęcie postępowania karnego lub mających znaczenie dla toczącego się postępowania karnego, Komendant Główny Policji, Komendant CBŚP albo komendant wojewódzki Policji przekazuje prokuratorowi okręgowemu wszystkie materiały zgromadzone podczas stosowania prowokacji policyjnej. W postępowaniu przed sądem w odniesieniu do tych materiałów stosuje się odpowiednio art. 393 § 1 zdanie pierwsze k.p.k. (art. 19a ust. 7 u.o.p.). Zgromadzone podczas stosowania analizowanych czynności materiały niezawierające dowodów pozwalających na wszczęcie postępowania karnego lub dowodów mających znaczenie dla toczącego się postępowania karnego

powinna być nachalna bądź połączona z groźbą bezprawną, czy przymusem fizycznym” (M. Klejnowska, *Podśluch operacyjny i prowokacja policyjna*, „Prokuratura i Prawo” 2004/3, s. 102). Podobnego zdania jest Sąd Okręgowy w Słupsku, II K 103/09, w przekonaniu którego: „Sama propozycja, to nie nakłanianie. Konieczne jest tutaj przekonywanie, czyli czynności powtarzające się i bardziej intensyfikowane niż samo przekazanie informacji, i które wskazywałyby na zaangażowanie oskarżonych i ich dostrzegalny osobisty interes w tym, żeby ktoś się na coś zdecydował”. Co za tym idzie – uznać należy, że Policjant składający propozycję nabycia, zbycia lub przejęcia przedmiotów pochodzących z przestępstwa, ulegających przepadkowi, albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub którymi obrót są zabronione, a także przyjęcia lub wręczenia korzyści majątkowej, nie jest w stanie wypełnić znamienia czynnościowego określonego w art. 18 § 2 k.k. czy w art. 24 k.k. (zob. K. Burdziak, *Prowokacja (analiza prawnokarna)*, niepublikowana rozprawa doktorska, s. 220–222). Człowiek zaś składający innej osobie – dla przykładu – fałszywą propozycję udzielenia pracy za granicą (w celu wykorzystania tej osoby w prostytucji) nie jest w stanie wypełnić znamienia czynnościowego („werbowanie”) określonego w art. 115 § 22 k.k. Warto by więc dokonać stosownej zmiany w Kodeksie karnym, tak, by zakresem handlu ludźmi objąć również tego rodzaju zachowania.

³⁰ Komendant Główny Policji, Komendant CBŚP albo komendant wojewódzki Policji może, po uzyskaniu pisemnej zgody prokuratora, jednorazowo przedłużyć stosowanie wskazanych wyżej czynności na czas nie dłuższy niż kolejne 3 miesiące, jeżeli nie ustały przyczyny ich zarządzenia (art. 19a ust. 4 u.o.p.). W uzasadnionych przypadkach, gdy podczas stosowania tych czynności pojawiają się nowe okoliczności istotne dla sprawdzenia uzyskanych wcześniej wiarygodnych informacji o przestępstwie oraz ustalenia sprawców i uzyskania dowodów przestępstwa, Komendant Główny Policji, Komendant CBŚP albo komendant wojewódzki Policji może, po uzyskaniu pisemnej zgody prokuratora, zarządzić kontynuowanie czynności przez czas oznaczony również po upływie okresów, o których mowa w art. 19a ust. 4 u.o.p. (art. 19a ust. 5 u.o.p.).

³¹ Dodajmy, że przed wydaniem pisemnej zgody prokurator zapoznaje się z materiałami uzasadniającymi przeprowadzenie prowokacji policyjnej (art. 19a ust. 3a u.o.p.).

³² W szczególności uzasadnionych przypadkach regulacja ta może mieć także zastosowanie do osób, o których mowa w art. 22 ust. 1 u.o.p. (art. 20a ust. 3 u.o.p.), a więc do osób przybranych do pomocy, a niebędących policjantami.

podlegają natomiast niezwłocznemu, protokolarnemu i komisijnemu zniszczeniu. Zniszczenie materiałów zarządza organ Policji, który wnioskował o zarządzenie czynności³³ (art. 19a ust. 8 u.o.p.)³⁴.

Ad 2. Prowokacja policyjna stosowana jest (przede wszystkim) dla sprawdzenia uzyskanych wcześniej wiarygodnych informacji o przestępstwach określonych w art. 19 ust. 1 u.o.p., a więc o umyślnych przestępstwach:

- „1) przeciwko życiu, określonych w art. 148–150 Kodeksu karnego,
- 2) określonych w art. 134, art. 135 § 1, art. 136 § 1, art. 156 § 1 i 3, art. 163 § 1 i 3, art. 164 § 1, art. 165 § 1 i 3, art. 166, art. 167, art. 173 § 1 i 3, art. 189, art. 189a, art. 211a, art. 223, art. 228 § 1 i 3–5, art. 229 § 1 i 3–5, art. 230 § 1, art. 230a § 1, art. 231 § 2, art. 232, art. 233 § 1, 1a, 4 i 6, art. 234, art. 235, art. 236 § 1, art. 238, art. 239 § 1, art. 240 § 1, art. 245, art. 246, art. 252 § 1–3, art. 258, art. 269, art. 270a § 1 i 2, art. 271a § 1 i 2, art. 277a § 1, art. 280–282, art. 285 § 1, art. 286 § 1, art. 296 § 1–3, art. 296a § 1, 2 i 4, art. 299 § 1–6 oraz art. 310 § 1, 2 i 4 Kodeksu karnego,
- 2a) określonych w art. 46 ust. 1, 2 i 4, art. 47 oraz art. 48 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 25 czerwca 2010 r. o sporcie (Dz. U. z 2016 r. poz. 176, 1170 i 1171),
- 2b) określonych w art. 178–183 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi (Dz. U. z 2016 r. poz. 1636, 1948 i 1997 oraz z 2017 r. poz. 724 i 768) oraz art. 99–100 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o ofercie publicznej i warunkach wprowadzania instrumentów finansowych do zorganizowanego systemu obrotu oraz o spółkach publicznych (Dz. U. z 2016 r. poz. 1639 oraz z 2017 r. poz. 452 i 724),
- 3) przeciwko obrotowi gospodarczemu, określonych w art. 296–306 Kodeksu karnego, powodujących szkodę majątkową lub skierowanych przeciwko mieniu, jeżeli wysokość szkody lub wartość mienia przekracza pięćdziesięciokrotną wysokość najniższego wynagrodzenia za pracę określonego na podstawie odrębnych przepisów,
- 3a) przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, gdy pokrzywdzonym jest małoletni albo gdy treści pornograficzne, o których mowa w art. 202 Kodeksu karnego, obejmują udział małoletniego,
- 3b) określonych w rozdziale 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, z późn. zm.), w rozdziale 5 ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2016 r. poz. 1506 i 1948 oraz z 2017 r. poz. 1086), w rozdziale 5a ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2017 r. poz. 972 i 1086), w rozdziale 11a ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2012 r. poz. 642 i 908, z 2013 r. poz. 829 oraz z 2017 r. poz. 60 i 1086) oraz w rozdziale 6 ustawy z dnia 25 maja 2017 r. o restytucji narodowych dóbr kultury (Dz. U. poz. 1086),

³³ O wydaniu i wykonaniu takiego zarządzenia organ Policji jest obowiązany niezwłocznie poinformować odpowiedniego prokuratora (art. 19a ust. 8a u.o.p.).

³⁴ Zob. więcej w: K. Burdziak, *Prowokacja (analiza prawnokarna)*, s. 192 i n.

- 4) skarbowych, jeżeli wartość przedmiotu czynu lub uszczuplenie należności publicznoprawnej przekraczają pięćdziesięciokrotną wysokość najniższego wynagrodzenia za pracę określonego na podstawie odrębnych przepisów,
- 4a) skarbowych, o których mowa w art. 107 § 1 Kodeksu karnego skarbowego,
- 5) nielegalnego wytwarzania, posiadania lub obrotu bronią, amunicją, materiałami wybuchowymi, środkami odurzającymi lub substancjami psychotropowymi albo ich prekursorami oraz materiałami jądrowymi i promieniotwórczymi,
- 6) określonych w art. 8 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks karny (Dz. U. poz. 554 i 1083, z 1998 r. poz. 715, z 2009 r. poz. 1149 i 1589 oraz z 2010 r. poz. 626),
- 7) określonych w art. 43–46 ustawy z dnia 1 lipca 2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów (Dz. U. z 2015 r. poz. 793, 1893 i 1991),
- 8) ściąganych na mocy umów międzynarodowych ratyfikowanych za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie, określonych w polskiej ustawie karnej,
- 9) o których mowa w pkt 1–8 lub, o których mowa w art. 45 § 2 Kodeksu karnego albo art. 33 § 2 Kodeksu karnego skarbowego – w celu ujawnienia mienia zagrożonego przeпадkiem w związku z tymi przestępstwami”.

Już pobieżna analiza art. 19 ust. 1 u.o.p. pozwala stwierdzić, że wśród wymienionych w tym przepisie przestępstw znajduje się (między innymi) przestępstwo określone w art. 189a k.k., a więc przestępstwo handlu ludźmi. Można by więc uznać, że do sprawdzenia uzyskanych wcześniej wiarygodnych informacji o przestępstwie handlu ludźmi³⁵ oraz do ustalenia sprawców tego przestępstwa i uzyskania dowodów na jego popełnienie prowokacja policyjna może być stosowana w pełnym zakresie i to w zasadzie bez żadnych w tym względzie wątpliwości.

Niestety, wskazuje się w literaturze (słusznie), że: „Art. 19 ust. 1 pkt 2 Ustawy o Policji przewiduje wprawdzie możliwość stosowania rozmaitych czynności operacyjno-rozpoznawczych (...), ale wynika z niego, że niedopuszczalne jest stosowanie w przypadkach handlu ludźmi zakupu kontrolnego i sprzedaży kontrolnej. Przepis ten mówi bowiem wyraźnie, że zakup kontrolowany i sprzedaż kontrolowana mogą dotyczyć wyłącznie «przedmiotów pochodzących z przestępstwa,

³⁵ Podkreślenia wymaga przy tym, że z uwagi na posłuzenie się przez ustawodawcę w kontekście handlu ludźmi konkretnym przepisem ustawy (art. 189a k.k.), w którym stypizowane zostały wyłącznie czyny zabronione, polegające na dokonaniu handlu ludźmi w formie sprawstwa pojedynczego oraz na przygotowaniu do dokonania handlu ludźmi, nie można stosować prowokacji policyjnej dla sprawdzenia uzyskanej wcześniej wiarygodnej informacji o przestępstwie polegającym na usiłowaniu, sprawstwie kierowniczym, sprawstwie polecającym, podżeganiu bądź pomocnictwie do handlu ludźmi. Wynika to wprost z zasady legalizmu (art. 7 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r., Dz.U. poz. 483 ze zm. – dalej Konstytucja RP), zgodnie z którą organy władzy publicznej działają tylko na podstawie i w granicach prawa, a ponadto z zasady proporcjonalności (art. 31 ust. 3 Konstytucji RP), zgodnie z którą podstawowym wymogiem wprowadzenia ograniczeń w zakresie korzystania przez człowieka z przysługujących mu wolności i praw (a prowokacja policyjna stanowi niewątpliwie takie ograniczenie) jest wymóg ich ustanowienia w akcie prawnym rangi ustawowej. Wszak zgodnie z rzezonymi zasadami funkcjonariusz nie może podjąć czynności, do których nie został w żaden sposób uprawniony (zob. więcej w: K. Burdziak, *Prowokacja (analiza prawnokarna)*, s. 197–198). Konieczne byłoby więc dokonanie w tym zakresie odpowiedniej nowelizacji ustawy o Policji.

ulegających przypadkowi, albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub którymi obrót są zabronione»³⁶. Człowiek tymczasem przedmiotem takim być nie może. Wszak na gruncie art. 19a ust. 1 u.o.p. (z uwagi na kontekst) wybrać należy to ze znaczeń słowa „przedmiot”, które w *Słowniku języka polskiego* pod red. Witolda Doroszewskiego znajduje się na pierwszym miejscu i brzmi następująco: „rzecz postrzegana zmysłami jako odrębny element rzeczywistości; wytwór pracy ludzkiej”³⁷, i które – rzecz jasna – nie obejmuje swym zakresem człowieka.

Oczywiście, można by twierdzić, że mimo jednoznacznego wyniku wykładni językowej, sugerującego, że w kontekście handlu ludźmi prowokacji policyjnej stosować nie można, należałoby przeprowadzić jeszcze procedury interpretacyjne wedle funkcjonalnych dyrektyw wykładni, których wynik mógłby:

- a) wzmocnić wynik wykładni językowej (jeżeli otrzymany rezultat dałby wynik zgodny z wynikiem uzyskanym wedle dyrektyw językowych) albo
- b) osłabić wynik wykładni językowej (jeżeli wyniki wykładni językowej i funkcjonalnej okazałyby się niezbieżne).

W tym drugim wypadku zaś należałoby sprawdzić, czy znaczenie językowe burzy podstawowe założenie o racjonalności prawodawcy, czy też nie. Jeżeli bowiem znaczenie językowe burzyłoby wskazane założenie, to niezbędna byłaby taka zmiana językowo jasnego znaczenia interpretowanego zwrotu, która zapewniłaby spójność aksjologiczną³⁸.

Wśród wartości wyróżnionych przez założenia aksjologiczne szczególną pozycję zajmują przy tym wartości określane jako cele danego tekstu prawnego czy danego pojedynczego przepisu, których występowanie przekłada się w procesie interpretacji na wykorzystanie dyrektyw interpretacyjnych zwanych celowościowymi³⁹. Jak wskazuje M. Zieliński: „Interpretacyjne dyrektywy celowościowe preferują takie rozumienie poszczególnych interpretowanych zwrotów, które pozwala owe cele osiągnąć, bądź dezaprobuje te ze sposobów rozumienia, które uniemożliwiają lub co najmniej utrudniają osiągnięcie celów”⁴⁰.

Biorąc powyższe pod uwagę oraz pamiętając o celu, jaki winien spełniać – w zamiarze prawodawcy – art. 19a u.o.p., należałoby przyjąć, że słowo „przedmiot” trzeba rozumieć w sposób szerszy niż to wynika ze słowników języka polskiego i obejmować nim również człowieka. Przypomnijmy bowiem, że zgodnie z art. 19a ust. 1 u.o.p. prowokacja policyjna służyć ma (między innymi) sprawdzeniu uzyskanych wcześniej wiarygodnych informacji o przestępstwie handlu ludźmi oraz ustaleniu sprawców tego przestępstwa i uzyskaniu dowodów na jego popełnienie, a zatem – celem rzeczzonej regulacji jest (między innymi) umożliwienie Policji skutecznej walki z handlem ludźmi. Przyjęcie zaś poglądu, w myśl którego słowo „przedmiot” miałoby oznaczać wyłącznie obiekty inne niż człowiek, w znaczący sposób utrudniałoby, a wręcz – uniemożliwiałoby osiągnięcie tego celu.

³⁶ K. Karsznicki, *Handel...*, s. 269.

³⁷ *Słownik...*, red. W. Doroszewski, <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/przedmiot;5483171.html> (dostęp: 13.12.2016 r.).

³⁸ Zob. M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2012, s. 343–344.

³⁹ Zob. M. Zieliński, *Wykładnia prawa...*, s. 305.

⁴⁰ M. Zieliński, *Wykładnia prawa...*, s. 306.

Podkreślenia wymaga wszakże, że wskazany wyżej sposób wykładni znamienia „przedmiot” byłby na gruncie polskiego porządku prawnego całkowicie niedopuszczalny, a to z uwagi na jego sprzeczność z podstawowymi zasadami stosowania wykładni literalnej, rozszerzającej i zwężającej, w szczególności zaś z zasadami, w myśl których:

- a) „W sposób ścisły, literalny powinny być w szczególności interpretowane przepisy kompetencyjne oraz przepisy ograniczające prawa lub wolności obywatelskie”⁴¹;
- b) „Dopuszczalna jest interpretacja rozszerzająca praw i wolności obywatelskich, a zasadniczo niedopuszczalna wykładnia rozszerzająca ich obowiązków oraz ograniczeń ich praw i wolności”⁴²;
- c) „Nakaz wykładni literalnej przepisów prawa karnego”⁴³.

Mając powyższe na względzie, należałoby uznać, że wykładanie słowa „przedmiot” tak, jakby miało ono obejmować również człowieka, nie byłoby postępowaniem uzasadnionym, a w konsekwencji – nieuzasadnione byłoby także stosowanie prowokacji policyjnej dla zwalczania handlu ludźmi.

Warto więc postulować zmianę art. 19a u.o.p. (i – analogicznie – innych stosownych ustaw przewidujących prowokację policyjną) w taki sposób, by nie wiązać rąk Policji, lecz wręcz przeciwnie: zapewnić jej odpowiednie środki pozwalające na skuteczne⁴⁴ zwalczanie przestępstw, o których mowa w art. 19 ust. 1 u.o.p., w tym w szczególności – przestępstwa określonego w art. 189a k.k.

Ad 3. W sprawach przeanalizowanych w ramach projektu badawczego słusznie nie stosowano prowokacji policyjnej, mimo że jej przeprowadzenie mogłoby zapewne w niektórych przypadkach doprowadzić do uzyskania dowodów pozwalających na wszczęcie postępowania karnego lub mających znaczenie dla toczącego się postępowania, a w konsekwencji – do oparcia aktu oskarżenia (a później wyroku) nie tylko na wyjaśnieniach podejrzanych (oskarżonych) i zeznaniach świadków, ale także na innych, bardziej „namacalnych” podstawach.

Nie stosowano również w przeanalizowanych sprawach (najprawdopodobniej ze względów analogicznych do przypadku prowokacji policyjnej) innej przewidzianej w ustawach szczególnych instytucji przeznaczonych do zwalczania (między innymi) przestępstwa handlu ludźmi, konkretniej zaś instytucji określonej w art. 19b ust. 1 u.o.p., zgodnie z którym: „W celu udokumentowania przestępstw, o których mowa w art. 19 ust. 1, albo ustalenia tożsamości osób uczestniczących w tych przestępstwach lub przejęcia przedmiotów przestępstwa Komendant Główny Policji, Komendant CBŚP albo komendant wojewódzki Policji może zarządzić niejawną nadzorowanie wytwarzania, przemieszczania, przechowywania i obrotu przedmiotami przestępstwa, jeżeli nie stworzy to zagrożenia dla życia lub zdrowia ludzkiego” (niejawny nadzór).

⁴¹ L. Morawski, *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2014, s. 193.

⁴² L. Morawski, *Zasady wykładni...*, s. 193.

⁴³ L. Morawski, *Zasady wykładni...*, s. 193.

⁴⁴ Dla realizacji tego celu byłoby wszakże niezbędne dokonanie również innych poprawek. Zob. więcej w: K. Burdziak, *Prowokacja policyjna w świetle art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* [w:] *Bezpieczeństwo – wielorakie perspektywy. Racjonalność a bezpieczeństwo organizacji*, t. 1, red. H. Marek, K. Górecka, Poznań 2016, s. 37 i n.

Wydaje się to zresztą oczywiste, wszak zgodnie z rzeczonym przepisem możliwe jest wyłącznie niejawne nadzorowanie wytwarzania, przemieszczania itd. przedmiotów, a – jak już wcześniej wspomniano – człowieka nie można traktować jak przedmiot.

Z drugiej wszakże strony w art. 19b ust. 1 u.o.p. posłużono się słowem „przedmiot” w zupełnie innym kontekście niż to ma miejsce w art. 19 ust. 1 u.o.p. Zauważmy bowiem, że na gruncie instytucji niejawnego nadzoru nie mówi się o „przedmiotach pochodzących z przestępstwa, ulegających przepadkowi, albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub którymi obrót są zabronione”, lecz – po prostu – o „przedmiotach przestępstwa”. Można by więc uznać, że nie chodzi tu o znaczenie słowa „przedmiot”, które w słowniku pod red. W. Doroszewskiego charakteryzowane jest w sposób następujący: „rzecz postrzegana zmysłami jako odrębny element rzeczywistości; wytwór pracy ludzkiej”⁴⁵ i które zakresem swym nie obejmuje człowieka, lecz o znaczenie, zgodnie z którym przedmiot to: „to, na czym się skupia czyjaś uwaga, na co się kieruje czyjeś działanie”⁴⁶, a więc – potencjalnie – również człowiek. Wskazuje się zresztą, zarówno w doktrynie, jak i w judykaturze, że człowiek może być przedmiotem przestępstwa. Dla przykładu – według Sądu Najwyższego: „Znamieniem art. 253 § 1 kk jest handel ludźmi. Uprawianie handlu ludźmi podlega, zgodnie z tym przepisem, karze bez względu na cel, w jakim się go dokonuje, również wtedy, gdy sprawca działa w zamiarze uprawiania prostytucji przez osoby, które są przedmiotem tego handlu. W ramach przepisu art. 253 § 1 kk odpowiedzialności karnej ulega więc również zwabienie lub uprowadzenie innej osoby w celu uprawiania prostytucji za granicą, jeśli ta osoba jest przedmiotem uprawiania handlu. Konkludując, jeśli przedmiotem uprawiania handlu jest osoba ludzka, to bez względu na to jak i w jakim celu stała się przedmiotem transakcji handlowej, sprawca podlega odpowiedzialności karnej z art. 253 § 1 kk”⁴⁷. Bronisław Wróblewski wskazuje zaś, że: „Jedni za przedmiot przestępstwa uważają właściwą normę naruszoną, drudzy – dobro, interes, prawa, które są gwałcone przy przestępstwie, albo przedmioty, na które jest skierowana działalność przestępstwa”⁴⁸.

Wobec powyższego należy uznać, że na gruncie art. 19b ust. 1 u.o.p. wyrażeniem „przedmiot przestępstwa” objąć można również człowieka, a co za tym idzie – instytucja niejawnego nadzoru może być stosowana, zgodnie zresztą z jej celem, (między innymi) do zwalczania handlu ludźmi⁴⁹. Rozwiązanie takie wydaje się zresztą w pełni uzasadnione; wszak nie budzi chyba wątpliwości, że wykorzystanie dyskutowanej instytucji może przyczynić się do skuteczniejszego zwalczania przestępstwa określonego w art. 189a k.k. Dla usunięcia w tym zakresie wszelkich wątpliwości należy jednak postulować doprecyzowanie regulacji art. 19b ust. 1 u.o.p. w taki sposób, by jednoznacznie wynikało z niej, że może być stosowana nie tylko w kontekście rzeczy, ale także wtedy, gdy w grę wchodzi przemieszczanie, przechowywanie i obrót jednostkami ludzkimi.

⁴⁵ Słownik..., red. W. Doroszewski, <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/przedmiot;5483171.html> (dostęp: 13.12.2016 r.).

⁴⁶ Słownik..., red. W. Doroszewski, <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/przedmiot;5483171.html> (dostęp: 13.12.2016 r.).

⁴⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z 19.04.2002 r., V KKN 353/00, LEX nr 56863.

⁴⁸ B. Wróblewski, *Przedmiot przestępstwa, zamachu i ochrony w prawie karnem*, Wilno 1939, s. 3.

⁴⁹ Odmienne: Prokuratura Generalna. Departament do spraw przestępczości zorganizowanej i korupcji, *Sprawozdanie...*, s. 8.

Żadnych wątpliwości, jeżeli chodzi o możliwości stosowania w walce z handlem ludźmi, nie budzi natomiast instytucja określana mianem kontroli operacyjnej. Nic w tym zresztą dziwnego. Wszak zgodnie z art. 19 ust. 1 u.o.p.: „Przy wykonywaniu czynności operacyjno-rozpoznawczych, podejmowanych przez Policję w celu zapobieżenia, wykrycia, ustalenia sprawców, a także uzyskania i utrwalenia dowodów, ściganych z oskarżenia publicznego, umyślnych przestępstw: (...) określonych w (...) art. 189a (...), gdy inne środki okazały się bezskuteczne albo będą nieprzydatne, sąd okręgowy może, w drodze postanowienia, zarządzić kontrolę operacyjną, na pisemny wniosek Komendanta Głównego Policji albo Komendanta CBŚP, złożony po uzyskaniu pisemnej zgody Prokuratora Generalnego, albo na pisemny wniosek komendanta wojewódzkiego Policji, złożony po uzyskaniu pisemnej zgody prokuratora okręgowego właściwego ze względu na siedzibę składającego wniosek organu Policji”.

Ze wskazanego wyżej przepisu wynika zatem wprost, że w kontekście handlu ludźmi można posługiwać się kontrolą operacyjną, a co za tym idzie – iż zapobieganie, wykrywanie, ustalanie sprawców, a także uzyskiwanie i utrwalanie dowodów handlu ludźmi może następować w drodze:

- a) uzyskiwania i utrwalania treści rozmów prowadzonych przy użyciu środków technicznych, w tym za pomocą sieci telekomunikacyjnych;
- b) uzyskiwania i utrwalania obrazu lub dźwięku osób z pomieszczeń, środków transportu lub miejsc innych niż miejsca publiczne;
- c) uzyskiwania i utrwalania treści korespondencji, w tym korespondencji prowadzonej za pomocą środków komunikacji elektronicznej;
- d) uzyskiwania i utrwalania danych zawartych w informatycznych nośnikach danych, telekomunikacyjnych urządzeniach końcowych, systemach informatycznych i teleinformatycznych;
- e) uzyskiwania dostępu i kontroli zawartości przesyłek (art. 19 ust. 6 u.o.p.).

Zdziwienie może zatem budzić fakt, że w przeanalizowanych w ramach projektu badawczego sprawach instytucja kontroli operacyjnej wykorzystana została tylko jeden raz (4% wszystkich spraw)⁵⁰. Z drugiej wszakże strony stosowanie tego środka należy uznać za zbyt daleko idące w sytuacji, w której dowody popełnienia przez sprawców przestępstwa handlu ludźmi mogą zostać uzyskane w inny sposób; wynika to jednoznacznie ze sformułowanej w art. 19 ust. 1 u.o.p. zasady subsydiarności, zgodnie z którą kontrolę operacyjną zarządzić można wyłącznie wówczas, gdyby inne środki okazały się bezskuteczne albo były nieprzydatne. A przecież we wszystkich przeanalizowanych w ramach projektu badawczego sprawach, dla uzyskania stosownych dowodów wystarczające było wykorzystanie możliwości przewidzianych w Kodeksie postępowania karnego, w szczególności zaś – jak już była o tym mowa – przesłuchanie podejrzanych i świadków.

O braku (bądź niewielkiej) aktywności Policji we wskazanym wyżej zakresie, tzn. w zakresie stosowania do zwalczania handlu ludźmi instytucji przewidzianych w art. 19, 19a i 19b u.o.p., świadczy również okoliczność, że w większości spośród przeanalizowanych w ramach projektu badawczego spraw podstawą do wszczęcia

⁵⁰ W literaturze wskazuje się, że instytucja kontroli operacyjnej może być niezwykle przydatna w zwalczaniu handlu ludźmi. Zob. w tym zakresie chociażby: M. Michalski, P. Łabuz, *Handel...*, s. 110; P. Łabuz, *Przestępstwo...*, s. 49–50.

postępowania karnego było nic innego, jak tylko zawiadomienie o możliwości popełnienia przestępstwa. Tego rodzaju zawiadomienie stanowiło podstawę do wszczęcia postępowania karnego aż w 15 na 25 spraw (60% wszystkich spraw).

Tabela nr 3 Źródła wiadomości o przestępstwie	
Źródło wiadomości o przestępstwie	Ilość spraw
Ustalenia własne Policji	5
Zawiadomienie o przestępstwie	15
Inne	3
Brak danych	2

Źródło: opracowanie własne.

Tabela nr 4 Źródła zawiadomień o popełnieniu przestępstwa	
Źródło zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa	Ilość spraw
Ofiara	10
Rodzina ofiary	1
Znajomi ofiary	1
Inna osoba	2
Instytucja państwowa bądź samorządowa	1

Źródło: opracowanie własne.

W żadnej z przeanalizowanych spraw nie zastosowano wreszcie instytucji przewidzianych w rozdziale 26 Kodeksu postępowania karnego, tj. instytucji:

- 1) kontroli i utrwalania rozmów, przewidzianej w art. 237 § 1 k.p.k., zgodnie z którym: „Po wszczęciu postępowania sąd na wniosek prokuratora może zarządzić kontrolę i utrwalanie treści rozmów telefonicznych w celu wykrycia i uzyskania dowodów dla toczącego się postępowania lub zapobieżenia popełnieniu nowego przestępstwa”;
- 2) instytucji z art. 241 k.p.k., zgodnie z którym: „Przepisy rozdziału niniejszego stosuje się odpowiednio do kontroli oraz do utrwalania przy użyciu środków technicznych treści innych rozmów lub przekazów informacji, w tym korespondencji przesyłanej pocztą elektroniczną”.

A przecież – zgodnie z art. 237 § 3 k.p.k. – kontrola i utrwalanie treści rozmów telefonicznych są dopuszczalne (między innymi) wówczas, gdy toczące się postępowanie lub uzasadniona obawa popełnienia nowego przestępstwa dotyczy handlu ludźmi.

Niezwykle popularne były wszakże, co zresztą naturalne, inne sposoby uzyskiwania dowodów przewidziane w Kodeksie postępowania karnego. Konkretniej zaś:

- 1) zatrzymanie rzeczy i przeszukanie;
- 2) kontrola korespondencji, przekazu informacji i przesyłek;
- 3) okazanie i rozpoznanie;

- 4) ekspertyza;
- 5) oględziny;
- 6) eksperyment procesowy;
- 7) badanie osoby oskarżonego i wywiad środowiskowy.

Szczególną aprobatę budzi jednak fakt skorzystania przez organy prowadzące postępowanie z pomocy prawnej – zarówno krajowej, jak i międzynarodowej, w tych wszystkich sprawach, w których jawiło się to jako konieczne.

5. INNE DANE LICZBOWE O POSTĘPOWANIACH KARNYCH DOTYCZĄCYCH HANDLU LUDŹMI

Tabela nr 5 Czas trwania postępowań przygotowawczych	
Czas trwania postępowania	Liczba postępowań
Do 3 miesięcy	1
Od powyżej 3 miesięcy do 6 miesięcy	3
Od powyżej 6 miesięcy do 1 roku	8
Od powyżej 1 roku do 3 lat	7
Od powyżej 3 lat do 5 lat	1
Powyżej 5 lat	4
Brak danych	1

Źródło: opracowanie własne.

6. ZAGADNIENIA KRYMINOLOGICZNE

Miejsce popełnienia czynu zabronionego

W 12 przypadkach jedynym miejscem popełnienia czynu zabronionego polegającego na handlu ludźmi była Polska, w 11 – zarówno Polska, jak i inny kraj. W 2 pozostałych sprawach miejscem popełnienia czynu zabronionego był tylko inny kraj.

Wśród innych krajów, w których dochodziło do popełnienia przestępstwa handlu ludźmi, znalazły się Niemcy, Ukraina, Szwecja, Rumunia oraz Grecja.

Tabela nr 6 Wykaz krajów innych niż Polska, na terytorium których doszło do popełnienia przestępstwa handlu ludźmi	
Kraj inny niż Polska	Liczba spraw
Niemcy	5
Ukraina	4
Szwecja	2
Rumunia	1
Grecja	1

Źródło: opracowanie własne.

Wiek sprawcy

Najwięcej sprawców należało do przedziału wiekowego 30–39 lat (32%). W przedziale wiekowym 40–49 lat odnotowano sześciu sprawców, co daje 24%. Pięciu sprawców znajdowało się w przedziale wiekowym 20–29 lat, co stanowi 20%. Trzy osoby – w przedziale wiekowym 50–59 lat (12%). Najmniej sprawców, bo zaledwie dwóch, należało do przedziału wiekowego 60–69 lat (8%). Należy podkreślić, że w jednej ze spraw brak jest danych na temat wieku sprawcy.

Tabela nr 7 Wiek sprawcy		
Przedział wiekowy	Liczba sprawców	Procent
20–29	5	20
30–39	8	32
40–49	6	24
50–59	3	12
60–69	2	8
Brak danych	1	4

Źródło: opracowanie własne.

Obywatelstwo skazanego

W zdecydowanej większości przypadków sprawcami byli obywatele Polski (56%). Wśród sprawców znalazło się także pięciu obywateli Bułgarii, dwóch obywateli Ukrainy, dwie osoby z obywatelstwem romskim, a także jeden obywatel Mołdawii i jeden obywatel Rumunii.

Tabela nr 8 Obywatelstwo sprawcy		
Obywatelstwo sprawcy	Liczba sprawców	Procent
Polskie	14	56
Bułgarskie	5	20
Ukraińskie	2	8
Romskie	2	8
Mołdawskie	1	4
Rumuńskie	1	4

Źródło: opracowanie własne.

Płeć skazanego

W większości przypadków sprawcami byli mężczyźni – 72%. Kobiety stanowiły zatem zaledwie 28%.

Wykształcenie sprawcy

Dziesięciu sprawców to osoby z wykształceniem podstawowym, co stanowi 40%. Sześć osób to skazani z wykształceniem średnim (24%). Również sześciu sprawców miało wykształcenie zasadnicze zawodowe (24%). Jeden sprawca to osoba z wykształceniem wyższym (4%), jeden nie miał wykształcenia (4%), natomiast o jednym ze sprawców brak jest informacji co do tego, jakie miał wykształcenie.

Tabela nr 9 Wykształcenie sprawcy		
Wykształcenie sprawcy	Liczba sprawców	Procent
Podstawowe	10	40
Średnie	6	24
Zasadnicze zawodowe	6	24
Wyższe	1	4
Brak	1	4
Brak danych	1	4

Źródło: opracowanie własne.

Czy sprawca był recydywistą?

Zdecydowana większość sprawców to osoby, które nie były recydywistami (60%). Osem osób to sprawcy, będący recydywistami nie w rozumieniu art. 64 k.k. (32%), a zatem tacy, którzy byli już wcześniej skazani za popełnienie czynu zabronionego pod groźbą kary, jednak nie w warunkach o których mowa w art. 64 § 1 czy też § 2 k.k.. Wśród skazanych znalazło się tylko dwóch recydywistów w rozumieniu art. 64 § 1 k.k. Brak było natomiast osób będących recydywistami w rozumieniu art. 64 § 2 k.k.

Tabela nr 10 Informacja o tym, czy skazany jest recydywistą		
Czy skazany jest recydywistą?	Liczba sprawców	Procent
W rozumieniu art. 64 § 1 k.k.	2	8
W rozumieniu art. 64 § 2 k.k.	0	0
Nie w rozumieniu art. 64 k.k.	8	32
Nie	15	60

Źródło: opracowanie własne.

Czy sprawca uczynił sobie z popełniania przestępstwa stałe źródło dochodu?

W 19 sprawach (76%) sądy przyjmowały, że sprawca nie uczynił sobie z popełniania przestępstwa stałego źródła dochodu. Odmiennie przyjęto tylko w 6 sprawach (24%).

Czy sprawca popełnił przestępstwo, działając w zorganizowanej grupie lub związku mającym na celu popełnienie przestępstwa?

Zaledwie trzech sprawców (12%) popełniło przestępstwo, działając w zorganizowanej grupie lub związku mającym na celu popełnianie przestępstw.

Źródło utrzymania/status skazanego

W przypadku ośmiu sprawców ich źródłem utrzymania była praca dorywcza. Tylko pięciu sprawców miało stałą pracę. Czterech z nich to przedsiębiorcy, natomiast trzech sprawców to osoby bezrobotne czy też pobierające zasiłek. O źródłach utrzymania jednego ze skazanych brak jest danych.

Tabela nr 11 Źródło utrzymania/status skazanego		
Źródło utrzymania/status	Liczba sprawców	Procent
Praca tzw. dorywcza	8	32
Praca stała	5	20
Przedsiębiorca	4	16
Bezrobotny/zasiłek	3	12
Praca, przedsiębiorca	1	4
Przedsiębiorca, emerytura	1	4
Praca dorywcza, bezrobotny/zasiłek	1	4
Praca, renta	1	4
Brak danych	1	4

Źródło: opracowanie własne.

Rodzaj pracy wykonywanej przez skazanego

Wśród osób posiadających pracę znalazło się dwóch kierowców, trzech sprzedawców, a także osoba zajmująca się sprowadzaniem używanych samochodów, palacz, osoba pracująca w branży budowlanej, pomoc kuchenna, czy osoba zajmująca się remontami i ogrodnictwem.

Status finansowy skazanego

W większości spraw brak jest danych na temat statusu finansowego sprawcy (72%). Co do pięciu sprawców ich status finansowy określono jako „poniżej przeciętnego”, co do dwóch – jako „powyżej przeciętnego”.

Relacja sprawca – ofiara

W zdecydowanej większości spraw ofiarami sprawców były osoby obce (79,17%). W dwóch przypadkach sprawca okazał się być znajomym ofiary, w jednej ze spraw ofiarą było dziecko, w jednej małżonek, w jednej inny członek rodziny.

Tabela nr 12

Relacja sprawca – ofiara

Relacja sprawca – ofiara	Liczba pokrzywdzonych	Procent
Obcy	19	79,16
Znajomy	2	8,33
Dziecko	1	4,17
Żona/mąż	1	4,17
Inny członek rodziny	1	4,17

Źródło: opracowanie własne.

Wiek pokrzywdzonego

Najwięcej pokrzywdzonych, bo aż dziewięciu, należy do przedziału wiekowego 20–29 lat, co stanowi 37,5%. Sześciu pokrzywdzonych zaliczyć można do przedziału 30–39 lat (25%). Aż pięć osób pokrzywdzonych miało poniżej 20 lat (20,83%), a mianowicie: trzy osoby po 19 lat, jedna 16 lat, jedna zaledwie rok. Trzy osoby należały do przedziału wiekowego 40–49 lat (12,5%). Należy zaznaczyć, że wiek jednej z osób pokrzywdzonych zastrzeżono do wyłącznej wiedzy prokuratora i sądu, dlatego brak jest danych na ten temat.

Tabela nr 13

Wiek pokrzywdzonego

Przedział wiekowy	Liczba pokrzywdzonych
Poniżej 20	5
20–29	9
30–39	6
40–49	3

Źródło: opracowanie własne.

Obywatelstwo pokrzywdzonego

Czternaście osób pokrzywdzonych to obywatele Polski (58,33%). Pięć osób pokrzywdzonych to Ukraińcy (20,83%). Po dwie osoby to obywatele Rumunii oraz Bułgarii. Wśród pokrzywdzonych znalazł się także jeden obywatel Kazachstanu.

Tabela nr 14

Obywatelstwo pokrzywdzonego

Obywatelstwo pokrzywdzonego	Liczba pokrzywdzonych	Procent
Polskie	14	58,34
Ukraińskie	5	20,83
Rumuńskie	2	8,33
Bułgarskie	2	8,33
Kazachskie	1	4,17

Źródło: opracowanie własne.

Płeć pokrzywdzonego

W zdecydowanej większości przypadków wśród pokrzywdzonych znalazły się kobiety (87,5%). Mężczyźni stanowili zaledwie 12,5%.

Wykształcenie pokrzywdzonego

Dziewięciu pokrzywdzonych to osoby z wykształceniem podstawowym, co stanowi 37,5%. Siedem osób miało wykształcenie średnie, trzy to osoby bez żadnego wykształcenia, dwie osoby to pokrzywdzeni z wykształceniem zasadniczym zawodowym, jedna osoba to pokrzywdzony z wykształceniem gimnazjalnym. O dwóch pokrzywdzonych brak jest informacji na temat ich wykształcenia.

Tabela nr 15 Wykształcenie pokrzywdzonego	
Wykształcenie pokrzywdzonego	Liczba pokrzywdzonych
Podstawowe	9
Średnie	7
Brak wykształcenia	3
Zasadnicze zawodowe	2
Gimnazjalne	1

Źródło: opracowanie własne.

Zawód pokrzywdzonego

W 17 przypadkach brak jest danych na temat zawodu pokrzywdzonego, 7 pokrzywdzonych to osoby bez zawodu.

Typ zachowania się sprawcy

Tabela nr 16 Typ zachowania sprawcy		
Typ zachowania	Częstość	Procent
Werbowanie	2	8,33
Przekazywanie	1	4,17
Przyjmowanie	7	29,17
Werbowanie, transport, przekazywanie	3	12,5
Werbowanie, transport	3	12,5
Transport, dostarczanie, przekazywanie	1	4,17
Dostarczanie, przekazywanie	2	8,33
Werbowanie, przyjmowanie	2	8,33
Werbowanie, transport, przyjmowanie	1	4,17
Werbowanie, przekazywanie	2	8,33

Źródło: opracowanie własne.

Zachowanie siedmiu sprawców polegało tylko i wyłącznie na przyjmowaniu pokrzywdzonych, co stanowi 29,17%. Trzy osoby dopuściły się werbowania, transportu i przekazywania, trzy – werbowania i transportu. Dwie osoby dopuściły się natomiast dostarczania i przekazywania, dwie werbowania i przyjmowania oraz dwie werbowania i przekazywania. Zachowanie zaledwie dwóch sprawców polegało tylko na werbowaniu, jednego tylko na przekazywaniu, jednego na transporcie, dostarczaniu i przekazywaniu oraz jednego na werbowaniu, transporcie i przyjmowaniu.

Zastosowany przez sprawcę środek działania

Najczęściej stosowanym przez sprawcę środkiem działania było wprowadzenie pokrzywdzonego w błąd. Pięciokrotnie sprawcy stosowali także środek w postaci udzielenia korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą. W trzech przypadkach sprawca jednocześnie wprowadził pokrzywdzonego w błąd oraz wykorzystał jego krytyczne położenie. Inne środki działania sprawców to między innymi przemoc czy groźba bezprawna.

Tabela nr 17 Zastosowany przez sprawcę środek działania		
Zastosowany przez sprawcę środek działania	Częstość	Procent
Wprowadzenie w błąd	8	34,77
Udzielenie korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą	5	21,74
Przemoc	1	4,35
Groźba bezprawna	1	4,35
Wprowadzenie w błąd oraz wykorzystanie krytycznego położenia	3	13,04
Wykorzystanie krytycznego położenia oraz wykorzystanie stanu bezradności	1	4,35
Wyzyskanie niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania oraz nadużycie stosunku zależności	1	4,35
Wprowadzenie w błąd oraz wyzyskanie błędu	1	4,35
Wykorzystanie krytycznego położenia oraz udzielenie korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą	1	4,35
Wprowadzenie w błąd oraz nadużycie stosunku zależności	1	4,35

Źródło: opracowanie własne.

Cel sprawcy

W 19 przypadkach celem sprawcy było wykorzystanie pokrzywdzonych w prostytucji (82,61%). Dwóch pokrzywdzonych wykorzystano w pracy lub usługach o charakterze przymusowym. Celem jednego spośród sprawców było wykorzystanie pokrzywdzonego w żebractwie, jednego natomiast wykorzystanie pokrzywdzonego przy kradzieżach sklepowych.

Tabela nr 18

Cel sprawy

Cel sprawy	Częstość	Procent
Wykorzystanie w prostytucji	19	82,6
Wykorzystanie w pracy lub usługach o charakterze przymusowym	2	8,7
Wykorzystanie w żebractwie	1	4,35
Inne – kradzieże sklepowe	1	4,35

Źródło: opracowanie własne.

Forma zjawiskowa

W 15 przypadkach sprawcy dopuścili się czynu zabronionego w formie współsprawstwa, 9 razy w formie sprawstwa pojedynczego, raz natomiast zachowanie sprawcy polegało na podżeganiu.

Forma stadialna

W niemalże wszystkich sprawach doszło do dokonania czynu zabronionego. Jedynie w jednej ze spraw mamy do czynienia z usiłowaniem.

Wymierzona kara pozbawienia wolności

Najczęstszą karą orzeczaną w analizowanych sprawach była kara 3 lat pozbawienia wolności. Orzeczono ją bowiem aż sześciokrotnie. W czterech sprawach orzeczono karę 2 lat pozbawienia wolności. Wobec trzech sprawców – karę 4 lat pozbawienia wolności, wobec jednego – karę 6 lat pozbawienia wolności i wskazać należy, iż była to kara najsurowsza spośród wszystkich kar orzeczonych w analizowanych sprawach. W sześciu sprawach sądy postanowiły obok kary pozbawienia wolności orzec także karę grzywny.

Tabela nr 19

Wymierzona kara

Wymierzona kara	Częstość	Procent
1 rok	2	8
1 rok i 6 miesięcy	1	4
1 rok i 4 miesiące oraz grzywna	1	4
1 rok i 6 miesięcy oraz grzywna	1	4
1 rok i 8 miesięcy oraz grzywna	1	4
2 lata	4	16
2 lata oraz grzywna	2	8
2 lata i 6 miesięcy	1	4
3 lata	6	24
3 lata i 6 miesięcy	1	4
3 lata i 4 miesiące oraz grzywna	1	4
4 lata	3	12
6 lat	1	4

Źródło: opracowanie własne.

Czy warunkowo zawieszono wykonanie kary?

Sądy zdecydowały się na zastosowanie środka probacyjnego w postaci warunkowego zawieszenia wykonania kary w 10 sprawach. W pozostałych 15 orzeczono karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania.

Ocena zasadności przyjętej kwalifikacji prawnej czynu

Badający w 18 sprawach ocenili przyjętą kwalifikację prawną jako zasadną, w 1 jako niezasadną. W pozostałych 6 sprawach wskazali natomiast, że trudno jest określić, czy przyjęta przez sąd kwalifikacja prawna była zasadna.

Czy były zmiany w drugiej instancji?

W 10 sprawach sądy drugiej instancji wprowadzały zmiany w przyjętych przez sądy okręgowe rozstrzygnięciach. W niektórych sprawach zmiany te polegały np. tylko na wskazaniu innego czasu popełnienia przez sprawcę czynu zabronionego. W 7 sprawach nie wprowadzono żadnych zmian w drugiej instancji. W 8 sprawach brak jest natomiast danych odnośnie do tego, jakie rozstrzygnięcia zapadały w drugiej instancji.

W świetle powyżej zaprezentowanych danych wskazać można, że sprawca przestępstwa handlu ludźmi to najczęściej mężczyzna w wieku od 20 do 49 lat, mający wykształcenie podstawowe, średnie albo zasadnicze zawodowe, obcy wobec ofiary, niebędący recydywistą, który nie uczynił sobie z popełniania przestępstwa stałego źródła dochodu i który nie popełnił przestępstwa, działając w zorganizowanej grupie lub też związku mającym na celu popełnianie przestępstw. Gdy natomiast chodzi o ofiarę przestępstwa handlu ludźmi, to jest to najczęściej kobieta w wieku od 20 do 39 lat z wykształceniem podstawowym albo średnim.

Słowa kluczowe: handel ludźmi, prawo karne.

Summary

Paulina Banaszak, Konrad Burdziak, *Human trafficking offence in the light of case file study*

The paper includes the assessments of 25 case records, analyzed from three perspectives: criminal and economic position; criminal procedure and forensic; criminological.

Authors have reached following conclusions:

- 1. The definition of human trafficking do not raise major concerns among the representatives of doctrine and judicature and corresponds with definitions to be found in international law (although it is not always exactly equivalent).*
- 2. Inserting the human trafficking definition in Art. 115 sec. 22 of The Penal Code should be considered as a solution appropriate and fulfilling its role.*
- 3. Adequate legal qualification concerning the behavior of releasing a child into custody of third parties for them to take care and treat like their own. Such behaviors are*

not considered as human trafficking though they seem to be qualified as such under Art. 189a, sec. 1 of the Penal Code.

- 4. In the context of research project, among all examined case records the most crucial evidence were the statements of offenders (charged) and witnesses testimonies. The hearings on such basis were (according to the assessment of the researchers) reliable, meaning the offenders (charged), wronged parties and other witnesses. One opinion is confirmed – there are exceptions in personal hearing of the wronged parties by the public prosecutor and by the person of the same sex and what's more often, not sufficient actions are carried out to prevent the secondary victimization, mainly by multiple hearings. Moreover, the principle that the wronged party is always to be heard by the court (Art. 316 sec. 3 of the Code of Criminal Procedure) is not fully implemented.*
- 5. In the human trafficking context it is inadmissible to adapt, so called entrapment (the act of 6 April 1990 on Police Art. 19a, Journals of Laws from 2016 item 1782, as amended). Admissible is, though, implementing discreet surveillance (Art.19b Law on Police) and operating surveillance (Art. 19 Law on Police). In examined cases they were applied very rarely.*
- 6. In the context of research project, in majority of examined case records giving rise to criminal proceedings was the notification on suspicion of committing a criminal offence.*

In the context of research project, the features both of the offenders and wronged parties were examined, such as sex, nationality, citizenship, age, education or subsistence level. Also the relations offender-wronged party, type of offenders behavior, means of action taken up by the offender and his aim together with the penalties that were sanctioned to the accused of human trafficking have been examined.

Keywords: *human trafficking, criminal procedure.*

Mariusz Nawrocki*

Glosa do postanowienia składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 26.04.2017 r., sygn. I KZP 1/17¹

Już na wstępie niniejszej glosy należy zaznaczyć, że ma ona charakter zasadniczo aprobowy, choć z pewnymi uwagami krytycznymi. Poczynione tutaj rozważania mają na celu doprecyzowanie rozważań prawnych Sądu Najwyższego. Chodzi bowiem o rozwinięcie problematyki przestępstw rozciągniętych w czasie oraz odoszczonych do nich konsekwencji materialno-prawnych.

Komentowane postanowienie zapadło w Izbie Karnej Sądu Najwyższego na posiedzeniu 26.04.2017 r. po rozpoznaniu wniosku Rzecznika Praw Obywatelskich o rozstrzygnięcie rozbieżności w wykładni prawa występujących w orzecznictwie Sądu Najwyższego i sądów powszechnych w zakresie dotyczącym następujących zagadnień prawnych:

1. Czy przerwy pomiędzy okresami, w których sprawca uporczywie uchyła się od wykonania ciążącego na nim obowiązku opieki, przez niełożenie na utrzymanie osoby najbliższej lub innej osoby i przez to naraża ją na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych (art. 209 § 1 k.k.²), powodują, że całość jego zachowania, z wyłączeniem okresu przerw, stanowi jeden czyn czy też wiele czynów?
2. Czy przestępstwo niealimentacji (art. 209 § 1 k.k.) zostaje dokonane z momentem rozpoczęcia czasowego wykonywania ciążącego na sprawcy obowiązku łożenia na rzecz osoby uprawnionej, czy też czasowe wykonywanie tego obowiązku nie przerywa ciągłości czynu?

Sąd Najwyższy odmówił podjęcia uchwały z uwagi na – w jego ocenie – brak zaistnienia w orzecznictwie sądowym rozbieżności w wykładni prawa, uzasadniających ich rozstrzygnięcie w poszerzonym składzie w drodze uchwały. Niniejsza glosa nie służy przybliżaniu motywów, którymi kierował się Sąd Najwyższy, rozpoznając negatywnie wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich. Jej istotą jest komentarz

* Dr Mariusz Nawrocki jest adiunktem na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego, Katedra Prawa Karnego.

¹ Postanowienie Sądu Najwyższego wraz z uzasadnieniem zostało opublikowane na stronie internetowej Sądu Najwyższego: <http://www.sn.pl/sites/orzecnictwo/orzeczenia3/i%20kzp%201-17.pdf> (dostęp: 16.05.2017 r.).

² Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny, tj. Dz.U. z 2016 r., poz. 1137 ze zm.

w zakresie uwag poczynionych przez Sąd Najwyższy w odniesieniu do problematyki, która legła u podstaw sformułowanych pytań.

Należy zgodzić się z Sądem Najwyższym co do kwestii oceny jedności/wielości czynów (przestępstw). Sąd Najwyższy, na przykładzie przestępstwa niealimentacji (art. 209 § 1 k.k.), które – jak sam podkreślił – jest przestępstwem trwałym³, wskazał, że dokonanie generalnej oceny w tym zakresie nie jest możliwe i właściwie zawsze zależy od konkretnego stanu faktycznego. Niemniej jednak, odwołując się do własnego orzecznictwa⁴, zaznaczył, że wystąpienie przerw między poszczególnymi zachowaniami (zespołami zachowań), składającymi się na przestępstwo niealimentacji, a polegającymi na tym, że zobowiązany w tych właśnie okresach nie był w stanie wykonywać swojego obowiązku alimentacyjnego, względnie – gdy osoba uprawniona nie znajdowała się w sytuacji zagrożenia, powoduje, iż w istocie mamy do czynienia z więcej niż jednym przestępstwem. Sąd Najwyższy zastrzegł jednocześnie, że wielość przestępstw jest tutaj możliwa, ale pod warunkiem iż nie zachodzą przesłanki stosowania konstrukcji czynu ciągłego z art. 12 k.k. Ten kierunek zapatrywań Sądu Najwyższego należy podzielić. Za wielością czynów w takiej sytuacji przemawia bowiem brak naruszenia w czasie opisanych przerw normy sankcjonowanej, która została zapisana pod postacią przepisu art. 209 § 1 k.k. Konkretniej, odwołując się w tym zakresie do stanowiska Łukasza Pohla odnośnie do warunków przypisania zaniechania, należy powiedzieć, że „nie każde niewykonanie określonego działania jest zaniechaniem tego działania. (...) jego warunkiem jest to, by podmiot, który nie wykonał w określonym momencie określonego działania, potrafił to działanie w tym momencie wykonać”⁵. Innymi słowy, osobie zobowiązanej do alimentacji nie można postawić zarzutu niewywiązywania się z tego obowiązku, jeżeli nie miała ona obiektywnych możliwości wywiązania się z niego (np. w sposób niezawiniony nie podejmuje zatrudnienia)⁶. W konsekwencji: skoro w czasie tych przerw sprawca nie przekracza ww. normy, to jego zachowanie należy „podzielić” stosownie do liczby tych przerw. Wskazane przerwy wyznaczają zatem wielość przestępstw.

Za powyższym stanowiskiem przemawia również charakter przestępstwa opisanego w art. 209 § 1 k.k. Jak już podkreślono, przestępstwo niealimentacji ma charakter trwały. W zakresie jego definiowania właściwie nie ma sporu i jest ono pojmowane jako wywołanie kryminalnie bezprawnej sytuacji i jej dalsze utrzymywanie. Istnieje ono tak długo, jak długo trwa zależny od sprawcy stan bezprawności⁷.

³ Pogląd, że przestępstwo niealimentacji (art. 209 § 1 k.k.) ma charakter trwały, ma już swoją tradycję w orzecznictwie. W tym względzie zob. uchwałę (7) SN z 3.05.1967 r., VI KO 56/64, OSNKW 1967/10, poz. 97, jak również postanowienie SA w Lublinie z 12.09.2001 r., II AKo 161/01, LEX nr 49346, zgodnie z którym: „Przestępstwo niealimentacji to czyn o znamionach zbiorowych, którego istota polega na wielokrotnym zaniechaniu wykonywania obowiązków alimentacyjnych na utrzymanie osoby najbliższej. Jest to też przestępstwo trwałe, bowiem sprawca swym zachowaniem wywołuje bezprawny stan i utrzymuje go przez dłuższy czas”.

⁴ Sąd Najwyższy przywołał wyroki: z 19.05.2010 r., V KK 74/10, LEX nr 584784 oraz z 5.03.2015 r., III KK 414/14, LEX nr 1665592.

⁵ Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, Warszawa 2015, s. 95.

⁶ Przedstawione stanowisko przyjmuje milcząco, że przestępstwo niealimentacji z art. 209 § 1 k.k. jest przykładem przestępstwa popełnianego przez zaniechanie.

⁷ M. Cieślak, *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Warszawa 1990, s. 410–411. Zob. również S. Śliwiński, *Polskie prawo karne materialne. Część ogólna*, Warszawa 1946, s. 402; I. Andrejew, *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1989, s. 252–253 oraz w orzecznictwie: uchwała SN z 10.07.1987 r., VI KZP 8/87, OSNKW 1987/11–12, poz. 97; uchwała SN z 7.09.2000 r., I KZP 22/00, OSNKW 2000/9–10, poz. 79 oraz wyrok SN z 20.12.1975 r., II KRN 46/75, OSNKW 1976/2, poz. 27.

Skoro przerwy pomiędzy poszczególnymi zachowaniami (zespołami zachowań), składającymi się na przestępstwo niealimentacji, nie stanowią przekroczenia normy sankcjonowanej, to nie mogą uchodzić za bezprawne, a tym samym nie mogą stanowić elementu składowego przestępstwa. Na zasadzie wyjątku można potraktować sytuację, w której zespoły zachowań, realizujące znamiona przestępstwa z art. 209 § 1 k.k., są przedzielone przerwami, a mimo to nadal zachowują prawną ciągłość. Przypomnijmy, że zgodnie z tym przepisem: „Dwa lub więcej zachowań, podjętych w krótkich odstępach czasu w wykonaniu z góry powziętego zamiaru, uważa się za jeden czyn zabroniony (...)”. Utrzymanie jedności przestępstwa w tym przypadku można uzasadniać zamiarem sprawcy, który – licząc na uniknięcie odpowiedzialności za przestępstwo niealimentacji – w pewnych okresach nie realizuje obowiązku alimentacji, a w innych z tego obowiązku się wywiązuje, tak aby ostatecznie jego zachowanie nie spełniało – w jego ocenie – uporczywości uchylania się od alimentacji.

Zasygnalizowane przez Rzecznika Praw Obywatelskich problemy interpretacyjne wiązały się z niedookreślonością znamion przestępstwa niealimentacji, albowiem jako przestępstwo wieloczynowe (zbiorowe) składa się ono z wielu zachowań, które dopiero razem wzięte stanowią o przekroczeniu normy sankcjonowanej, leżącej u podstaw przepisu art. 209 § 1 k.k. Problemem było tutaj określenie liczby zachowań niezbędnych dla przypisania sprawcy „uporczywości”. W przeszłości Sąd Najwyższy wskazał, że znamię to zostaje zrealizowane, gdy sprawca wstrzymuje się z wypełnianiem obowiązku alimentacyjnego przez co najmniej 3 miesiące⁸. Dodajmy, że chodzi o kolejno następujące po sobie miesiące, a zatem bez przerw pomiędzy poszczególnymi zachowaniami, chyba że okresy alimentacyjne zostały określone w inny sposób, np. kwartalnie, albowiem wtedy przerwy nie mogą pojawiać się między tak wskazanymi okresami. Wykładnia tego znamienia wpływała bezpośrednio na ocenę jedności/wielości przestępstw, albowiem jeżeli sprawca wywiązywał się z obowiązku alimentacyjnego, a następnie go nie realizował i tak naprzemiennie w kolejnych stosunkowo krótkich okresach, to właśnie z uwagi na „przerwy” w naruszaniu ww. normy, trudno było przypisać mu uporczywość postępowania. Pozostawało tutaj ewentualnie zastosowanie art. 12 k.k., jeżeli spełnione zostały opisane w nim warunki uznania wielu zachowań za jeden czyn zabroniony. Problem ten częściowo zdezaktualizował się za sprawą ustawy z 23.03.2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów⁹. Zgodnie z art. 1 pkt 1 tej ustawy nastąpiła zmiana normatywna przepisu art. 209 § 1 k.k. Przepis ten uzyskał bowiem następujące brzmienie: „Kto uchyla się od wykonania obowiązku alimentacyjnego określonego co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem albo inną umową, jeżeli łączna wysokość powstałych wskutek tego zaległości stanowi równowartość co najmniej 3 świadczeń okresowych albo jeżeli opóźnienie

⁸ Uchwała pełnego składu Izby Karnej SN z 9.06.1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976/7–8, poz. 86. Sąd Najwyższy wykluczył możliwość realizacji znamienia „uporczywości” w przypadku jednomiesięcznej niealimentacji (wyrok SN z 5.03.2015 r., III KK 414/14, LEX nr 1665592), jak również w przypadku dwumiesięcznej niealimentacji (wyrok SN z 8.12.2008 r., V KK 277/08, LEX nr 531405).

⁹ Dz.U. z 2017 r. poz. 952.

zaległego świadczenia innego niż okresowe wynosi co najmniej 3 miesiące, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku”.

Komentując przedmiotowe postanowienie, nie można przejść obojętnie obok stanowiska Sądu Najwyższego, zgodnie z którym: „W przypadku przestępstw, których realizacja może być rozciągnięta w czasie, należy przy tym odwoływać się do tych samych kryteriów czasowych, jakie ustawodawca zastosował w ogólnej konstrukcji czynu ciągłego z art. 12 k.k.” Pogląd ten jest dyskusyjny, a wręcz kontrowersyjny. Dzieje się tak za sprawą dwóch okoliczności. Po pierwsze, kryteria czasowe, jakie ustawodawca zastosował w ogólnej konstrukcji czynu ciągłego z art. 12 k.k., są tak dalece nieprecyzyjne, że właściwie wykluczone jest posługiwanie się nimi w odniesieniu do innych konstrukcji kodeksowych. Otóż sformułowanie „krótkie odstępy czasu” nawet w orzecznictwie Sądu Najwyższego jest interpretowane tak różnie, że trudno tutaj o w miarę jednolite stanowisko. Sąd Najwyższy przyjmuje bowiem, że mogą to być okresy kilku-, kilkunastodniowe¹⁰, niekiedy mogą wynosić nawet kilka miesięcy¹¹, a w skrajnych wypadkach nawet 2 lata¹². Drugą okolicznością, wskazującą na wspomnianą kontrowersję, jest fakt, iż Sąd Najwyższy nadal nie jest zgodny co do tego, jak postrzegać czas popełnienia przestępstw rozciągniętych w czasie. Od lat w kolejnych orzeczeniach SN konkurują ze sobą naprzemiennie dwa stanowiska. Zgodnie z pierwszym z nich czasem popełnienia czynu rozciągniętego w czasie jest czas ostatniego zachowania składającego się na tę konstrukcję¹³. Zgodnie natomiast ze stanowiskiem przeciwnym – czas popełnienia tego czynu rozciąga się od pierwszego zachowania aż po ostatnie zachowanie składające się na omawianą konstrukcję¹⁴. Pogląd ten należy zaaprobować¹⁵.

Uzasadnienie rezerwy do przedstawionego stanowiska Sądu Najwyższego można przedstawić na przykładzie komponującej się z niniejszymi rozważaniami nietrafnej oceny materialnoprawnej, zawartej w jednym z ostatnich orzeczeń Sądu Najwyższego, w którym wskazano, że: „Przestępstwo z art. 209 § 1 k.k. jest przestępstwem trwałym i wieloczynnościowym, gdyż polega na wywołaniu i utrzymywaniu określonego skutku przestępczego. Powyższe oznacza, że czasem jego popełnienia będzie ostatni moment, w którym sprawca utrzymywał jeszcze wywołany przez siebie stan bezprawności. Podobnie bowiem jak w wypadku przestępstwa ciągłego, nie moment formalnej realizacji zespołu znamion, lecz dopiero moment faktycznego zakończenia przestępnego zachowania się decyduje o czasie popełnienia przestępstwa trwałego. Także ten moment decyduje zatem o początku biegu przedawnienia karalności”¹⁶.

¹⁰ Zob. postanowienie SN z 4.04.2000 r., V KKN 41/00, LEX nr 50957; postanowienie SN z 18.09.2003 r., III KK 159/02, LEX nr 81203; wyrok SN z 1.02.2006 r., II KK 127/05, LEX nr 173663.

¹¹ Postanowienie SN z 9.03.2006 r., V KK 271/05, OSNKW 2006/5, poz. 50.

¹² Postanowienie SN z 4.03.2008 r., III KK 302/07, LEX nr 361537.

¹³ Zob. m.in. wyrok SN z 7.05.1976 r., II KR 69/76, OSNPG 1976/11, poz. 95; wyrok SN z 15.04.2002 r., II KK 387/01, LEX nr 52943; postanowienie SN z 27.09.2011 r., III KK 89/11, OSNKW 2012/2, poz. 12, jak również wyrok SA w Krakowie z 19.12.2003 r., II AKa 257/03, KZS 2004/4, poz. 37.

¹⁴ Zob. m.in. wyrok SN z 15.11.1976 r., III KR 162/76, OSNKW 1977/3, poz. 19; uchwała SN z 21.11.2001 r., I KZP 29/01, OSNKW 2002/1–2, poz. 2; wyrok SN z 15.09.2005 r., II KK 15/05, LEX nr 157549; wyrok SN z 15.11.2005 r., IV KK 258/05, OSNwSK 2005/2057; wyrok SN z 29.09.2009 r., III KK 105/09, OSNKW 2009/12, poz. 10 oraz wyrok SA w Katowicach z 28.07.2011 r., II AKa 244/11, LEX nr 1001368.

¹⁵ Szerszą argumentację w tym zakresie zob. M. Nawrocki, *Czas popełnienia czynu zabronionego w polskim prawie karym. Podstawowe zagadnienia materialno-prawne*, Szczecin 2014, s. 107–160.

¹⁶ Postanowienie SN z 29.10.2015 r., II KK 288/15, LEX nr 1918814.

Z zaprezentowanym poglądem nie sposób się zgodzić co najmniej z dwóch powodów.

Po pierwsze, stoi on w jawnej sprzeczności z art. 6 § 1 k.k., który statuuje definicję legalną „czasu popełnienia czynu zabronionego”. Przypomnijmy, że zgodnie z tym przepisem czyn zabroniony uważa się za popełniony w czasie, w którym sprawca działał lub zaniechał działania, do którego był obowiązany. Przepis ten nie różnicuje żadnego z „fragmentów” (początkowego, środkowego czy ostatniego) czynu zabronionego, a zatem należy przyjąć, że odnosi się do całego zachowania się sprawcy¹⁷. W konsekwencji czasem popełnienia przestępstwa trwałego (np. przestępstwa niealimentacji), jest cały okres, w którym sprawca utrzymuje stan bezprawności.

Po drugie, przedstawiony pogląd jest nietrafny również z tego powodu, że w sposób nieuzasadniony utożsamia czas popełnienia czynu zabronionego z czasem jego dokonania. Należy bowiem pamiętać, że czas popełnienia czynu zabronionego jest zależny jedynie od okresu, w którym sprawca działał lub zaniechał działania, do którego był obowiązany. Innymi słowy, czas popełnienia czynu zabronionego zależy jedynie od czasu realizacji czynności wykonawczej. Natomiast mówiąc o czasie dokonania czynu zabronionego, należy mieć na uwadze także inne elementy strony przedmiotowej czynu zabronionego, w tym przede wszystkim skutek. To właśnie zaistnienie skutku, stanowiącego znamię ustawowe danego typu czynu zabronionego, decyduje o czasie dokonania tego czynu¹⁸. W konsekwencji czas popełnienia czynu zabronionego różni się od czasu jego dokonania. Jest to szczególnie istotne, gdy dostrzega się zmianę normatywną, która nastąpiła pomiędzy Kodeksem karnym z 1969 r.¹⁹ a Kodeksem karnym z 1997 r. Otóż zgodnie z art. 105 § 3 k.k. z 1969 r., jeżeli dokonanie zależy od nastąpienia określonego w ustawie skutku, czas popełnienia przestępstwa ustala się według czasu, w którym skutek nastąpił. Przepis ten zatem modyfikował art. 4 § 1 k.k. z 1969 r. (odpowiednik obecnego art. 6 § 1 k.k.). Modyfikacja ta polegała na tym, że czas popełnienia przestępstwa był wydłużony tak dalece, jak długo nie występował przewidziany znamionami skutku. Dopiero wystąpienie określonego w ustawie skutku kończyło popełnianie przestępstwa materialnego. Zdaje się, że w tym właśnie rozwiązaniu prawnym należy poszukiwać źródła występującego jeszcze niekiedy utożsamiania czasu popełnienia z czasem dokonania czynu zabronionego²⁰. Dla jasności wyводу podkreślmy, że w art. 101 § 3 k.k. przewidziano inne rozwiązanie, a mianowicie w miejsce uzależnienia czasu popełnienia przestępstwa od chwili nastąpienia skutku wprowadzono konstrukcję uzależnienia początku okresu przedawnienia od chwili, gdy skutek nastąpił.

Należy zgodzić się zatem z końcową częścią przywołanego poglądu, że moment faktycznego zakończenia przestępnego zachowania się decyduje o początku biegu przedawnienia karalności. Cechą przestępstwa wieloczynowego jest bowiem to, że przedawnia się ono w całości, a nie w zakresie poszczególnych jego

¹⁷ Zob. M. Nawrocki, *Czas popełnienia...*, s. 155–160, a także J. Majewski, *Czas popełnienia przestępstwa. Wybrane zagadnienia definicyjne* [w:] *Czas i jego znaczenie w prawie karnym*, red. J. Warylewski, Gdańsk 2010, s. 229–236.

¹⁸ Zob. M. Nawrocki, *Czas popełnienia...*, s. 81–83.

¹⁹ Ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. poz. 94 ze zm.).

²⁰ M. Nawrocki, *Czas popełnienia...*, s. 82.

elementów²¹. Już przed laty pogląd tego rodzaju na gruncie przestępstw trwałych zaprezentował K. Marszał, wskazując, że: „Ich cechą charakterystyczną jest to, iż określone zachowanie powoduje wytworzenie pewnego bezprawnego stanu, trwającego z woli sprawcy przez pewien czas, np. bezprawne pozbawienie wolności, dezercja itp. Powstaje pytanie, czy terminy przedawnienia karalności z art. 105 § 1 k.k. [obecnie art. 101 § 1 k.k. – przyp. M.N.] należy liczyć od czasu powstania bezprawnego stanu, wytworzonego określonym działaniem, czy też od uchylenia tego stanu? Wydaje się, że skoro wytworzenie bezprawnego stanu należy do istoty przestępstwa, to wydawałoby się, że już od tego czasu mamy do czynienia ze spełnieniem przestępstwa, co umożliwiłoby rozpoczęcie biegu terminu przedawnienia z art. 105 § 1 k.k. [obecnie art. 101 § 1 k.k. – przyp. M.N.]. Jednak wytworzony stan bezprawny może trwać dłuższy okres czasu. Powyższe stanowisko mogłoby doprowadzić do sytuacji absurdalnych, kiedy termin przedawnienia upłynąłby wcześniej, niż uchylenie wytworzonego czynem stanu bezprawnego. Dlatego należy opowiedzieć się za poglądem, który w wypadku przestępstw trwałych [szerzej przestępstw rozciągniętych w czasie – przyp. M.N.] nakazuje liczenie terminów przedawnienia karalności od uchylenia wytworzonego stanu przestępczego”²².

W tym miejscu należy zwrócić uwagę na pewien drobny szczegół. Mianowicie art. 101 § 1 k.k. stanowi, iż: „Karalność przestępstwa ustaje, jeżeli od czasu jego popełnienia upłynęło lat (...)”. Interpretując ten przepis, należy mieć na względzie, że początek biegu okresu przedawnienia jest liczony nie od czasu popełnienia czynu zabronionego, ale od czasu popełnienia przestępstwa. W konsekwencji, rację ma Sąd Apelacyjny w Warszawie, że czyn rozciągnięty w czasie przedawnia się w całości po upływie – określonego w art. 101 k.k. – okresu. Skoro bowiem przedawnienie stanowi przykład konstrukcji uniemożliwiającej ukaranie sprawcy, to musi być ono związane z elementem, który tę karę warunkuje, a zatem – z popełnieniem przez sprawcę przestępstwa. W ujęciu temporalnym będzie ono miało miejsce po zrealizowaniu kompletu znamion, tj. po jego zakończeniu²³.

Kończąc rozważania nad problematyką, która stała się podstawą wydania komentowanego postanowienia, należy jeszcze zwrócić uwagę na jeden pogląd. Mianowicie Sąd Najwyższy wskazał, że: „Konstrukcja czynu ciągłego może mieć zastosowanie do wszystkich typów czynu zabronionego i wyraża pewną ogólną ideę rozstrzygnięcia o jedności i wielości przestępstw na gruncie prawa karnego”. W tym kontekście należy wyrazić wątpliwość, czy jest dopuszczalne stosowanie konstrukcji czynu ciągłego do wszystkich typów czynu zabronionego. Jakkolwiek nie ma już obecnie sporu odnośnie do tego, że czyn ciągły jest konstrukcją materialnego prawa karnego, a tym samym jest instytucją o charakterze obligatoryjnym²⁴,

²¹ Wyrok SA w Warszawie z 1.06.2009 r., II AKa 98/09, OSA 2012/2, poz. 9. Nie sposób jednak podzielić dalszej części wyводу Sądu Apelacyjnego, zgodnie z którym „datą przedawnienia karalności jest data popełnienia ostatniego czynu wchodzącego w jego [przestępstwa wieloczynowego – przyp. M.N.] skład”. Moment ostatniego z zachowań składających się na przestępstwo zbiorowe nie decyduje o przedawnieniu karalności, ale o początku biegu okresu, po którym następuje przedawnienie karalności.

²² K. Marszał, *Przedawnienie w prawie karnym*, Warszawa 1972, s. 134. Zob. również K. Banasik, *Przedawnienie w prawie karnym w systemie kontynentalnym i anglosaskim*, Warszawa 2013, s. 128–130; M. Kulik, *Przedawnienie karalności i przedawnienie wykonania kary w polskim prawie karnym*, Warszawa 2014, s. 285–288.

²³ M. Nawrocki, *Czas popełnienia...*, s. 223.

²⁴ W tym względzie zob. m.in. wyrok SN z 5.02.2009 r., II KK 250/08, LEX nr 486552 oraz postanowienie SN z 6.12.2016 r., III KK 276/16, LEX nr 2186061.

to należy mieć na uwadze dość istotne różnice między czynem ciągłym a innymi czynami rozciągniętymi w czasie. Pamiętać bowiem należy, że w przypadku czynu ciągłego jego rozpiętość czasowa wynika z art. 12 k.k., a więc z przepisu części ogólnej, natomiast w przypadku innych czynów rozciągniętych w czasie – ich „ciągłość” wynika z kształtu znamion danego typu czynu zabronionego, opisanych jedynie w przepisie części szczególnej Kodeksu karnego²⁵. Z tego powodu w ich przypadku nie ma potrzeby „dodatkowego” odwoływania się do konstrukcji czynu ciągłego, a tym samym powoływania w kwalifikacji prawnej przepisu art. 12 k.k. Jak wskazano powyżej, przepis art. 12 k.k. może wyjątkowo znaleźć zastosowanie do konstrukcji przestępstwa niealimentacji, gdy poszczególnych zachowań sprawcy nie można spiąć (tylko) przepisem art. 209 § 1 k.k. z uwagi na opisane przerwy pomiędzy nimi.

Słowa kluczowe: czyn ciągły, czas popełnienia czynu zabronionego, przedawnienie, przestępstwo trwałe.

Summary

Mariusz Nawrocki, *Gloss to the decree of the judicature of 7 judges of Supreme Court on 26th of April 2017, ref. no. I KZP 1/17*

Gloss concerns the issues of extended crimes and the extent of their consequences in criminal law. It addresses following topics: the issues of the construction of the continuous series of acts regulation, setting time frames for extended crimes, distinguishing between the time of committing the offense from the time it was committed and moreover the beginning of the expiration period of the extended crimes.

Keywords: continuous series of acts, the time of the offense, expiration, permanent crime.

²⁵ M. Nawrocki, *Czas popełnienia...*, s. 135. Por. P. Kardas, *Res iudicata a konstrukcja czynu ciągłego*, CzPKiNP 2007/2, s. 72.

Komunikat w sprawie ogłoszenia listy recenzentów za rok 2016

Redakcja ma przyjemność poinformować, że w gronie recenzentów Prawa w Działaniu w roku 2016 znalazły się następujące osoby:

dr Krzysztof Buk
sędzia SN w st. sp. Helena Ciepła
sędzia SN w st. sp. Bronisław Czech
prof. dr hab. Stanisław Hoc
prof. dr hab. Beata Janiszewska
dr Barbara Janusz-Pohl
prof. dr hab. Grzegorz Jędrejek
dr Mirosław Kosek
prof. dr hab. Marcin Krajewski
dr hab. Marek Kulik
prof. dr hab. Jerzy Lachowski
prof. dr hab. Katarzyna Laskowska
prof. dr hab. Celina Nowak
prof. dr hab. Konrad Osajda
dr hab. Przemysław Palka
prof. dr hab. Hanna Paluszkiewicz
prof. dr hab. Elżbieta Skowrońska-Bocian
prof. dr hab. Stanisław Leszek Stadniczeńko
prof. dr hab. Ryszard Andrzej Stefański
prof. dr hab. Marek Świerczyński
prof. dr hab. Jacek Wierciński
prof. dr hab. Leszek Wieczorek
prof. dr hab. Leszek Wilk
dr Paulina Wiktorska
prof. dr hab. Zbigniew Jędrzejewski

